AUTHOR:

GAIUS

TITLE:

GAI INSTITVTIONES AD CODICIS VERONENSIS

PLACE:

BEROLINI

DATE:

1877

Master Negative #

93-81161-3

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Gaius.

Gai Institvtiones ad Codicis veronensis apographvm Stvdemvndianvm in vsvm scholarvm, edidervnt Pavlvs Krveger et Gvilelmvs Stvdemvnd. Inest epistvla critica Theodori Mommsen. Berolini, apvd Weidmannos, 1877.

xxii, [2], 192 p. $21\frac{1}{2}$cm.

1. Roman law. I. Krüger, Paul, 1840–1926, ed. II. Studemund, Wilhelm Friedrich Adolf, 1843–1889, joint ed. III. Verona. Biblioteca capitolare. Mss. xv (13) IV. Mommsen, Theodor, 1817–1903. V. Title.

121151

11–3789

Library of Congress [a32d1]

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11x

IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 3/8/93 INITIALS BAP

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

GAI

INSTITVTIONES

AD CODICIS VERONENSIS APOGRAPHVM
STVDEMVNDIANVM

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

PAVLVS KRVEGER ET GVILELMVS STVDEMVND

INEST EPISTVLA CRITICA THEODORI MOMMSEN

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCLXXVII

CAROLO HALM

S.

PRAEFATIO GVILELMI STVDEMVND.

Crisis in Gai Institutionibus exercenda pendet praecipue et a codice Veronensi (nobis *C*) saeculo p. Chr. n. quinto uel sexto scripto et ab excerptis, quae in Iustiniani Digestis et Institutionibus leguntur; accedunt minora fragmenta Gaiana partim in aliis iuris collectionibus partim apud grammaticos seruata, quae enumerauit Adolfus Fridericus Rudorff in commentationibus regiae academiae scientiarum Berolinensis a. MDCCCLXV pag. 323 seqq.

Codicis Veronensis rescripti (in bibliotheca capitulari olim numero XV nunc 13 signati) reliquias, quotquot legere ei contigit, primus descripsit Ioannes Fridericus Ludouicus Goeschen opitulantibus Imm. Bekkero et Bethmann-Hollwegio. Hoc apographo imperfecto, quod postea passim emendauit Fridericus Bluhme[1]), omnes quae ante annum 1874 publici iuris factae sunt editiones Gai nituntur. Cum propter imperfectam codicis *C* lectionem permulta emendatione egerent et multi uiri docti huic operam darent, nemo Goescheno aut concludere subtilius aut probare acrius coniecturas potuit; proxime ad hunc accedit uir de Gaio post Goeschenum optime meritus Philippus Eduardus Huschke.

Nouum codicis *C* apographum ipse annis 1866. 1867. 1868 Veronae confeci et iussu academiae regiae scientiarum Berolinensis ita ornatum edidi anno 1874, ut ueritati proximam imaginem redderet[2]). In prooemio huic apographo, quod C^a nota significabi-

---

1) Postquam ipse anno 1874 nouum apographum codicis *C* edidi, Bluhme per colloquii familiaris occasionem Kruegero narrauit ea quae in schedis Bluhmianis de paginae codicis *C* quintae lectione extarent, olim a se obiter inspecto codice descripta esse neque adhibenda esse ad orationem Gaianam redintegrandam, eamque schedulam infelici casu in schedas in Germaniam transmissas irrepsisse.

2) »Gaii Institutionum commentarii quattuor. Codicis Veronensis denuo collati apographum confecit et iussu academiae regiae scientiarum Beroli-

mus, praemisso de fatis et condicione codicis *C* ita egi, ut hic paucis ea absoluere liceat, quae ad librum Veronensem pertinent. Ipse pleraque ex eis, quae ante me Goeschen et Bluhme legerant, confirmare, multa corrigere, non pauca primus legere potui. Attamen propter miseram multarum membranarum condicionem multis locis etiam nunc adeo hiat oratio Gaiana, ut nisi qui iuris sit consultissimus, edendi Gai officium solus suscipere non debeat. Itaque cum ego soleam artem criticam consaeptis philologiae finibus terminare et iurisconsultorum disciplinam non ut meam possideam sed ut alienam libauerim, Paulum Krueger, qui, si ab incomparabili Theodori Mommsen sollertia recesseris, in fontibus iuris Romani edendis hodie facile principem locum tenet, precibus adii, ut eam praecipue editoris prouinciam, quam ad administrandam accuratiore iuris cognitione opus esset, susciperet. Inde igitur ab anno 1869 subsiciuis feriarum horis Krueger et ego Gaium una tractauimus et editionem absoluimus sub finem anni 1873. Quam quominus statim publici iuris faceremus, non Kruegeri culpa fuit, sed officiorum, quae ego hic sustineo, mole effectum est; quae ut inde demum ab aestate anni 1876 hic liber typis describeretur permisit. Nec Theodori Mommsen fidelissimi et summe reuerendi amici mihi defuit opera: is enim benigne et omnia ea quae nouanda esse in contextu Gaiano censeret, nobiscum communicare uoluit et si qua grauiora inscitiae meae elapsa essent indicauit et multifariam consiliis adiuuit. Mommseni adnotationum plerasque cum nostris contexui adscripto ubique Mommseni nomine, alias ipse litteris ad me dandis se huic praefationi additurum esse promisit [conf. infra p. XVII seqq.][1].

---

nensis edidit Guilelmus Studemund. Prostat Lipsiae apud Salomonem Hirzel a. 1874.«

1) Interim tres priores Gai Institutionum libros nuperrime edidit B. J. Polenaar (»Syntagma Institutionum novum. Gai Institutiones iuris civilis Rom. secundum Guilelmi Studemund cod. Ver. collationem edid. emend. notisque illustravit, appositis Iustiniani Institutionibus, iis quidem ex recensione Pauli Krueger fere repetitis. etc. B. J. Polenaar, litt. hum. dr. iur. cand. Lugduni Batavorum apud E. J. Brill. 1876.«). Hanc editionem, dum nostra sub prelo est, contulimus et pauca inde in usum nostrum conuertimus addito ubique Polenaarii nomine. Cuius uiri doctissimi ut acumen ingenii agnoscimus, ita audaciam et celeritatem in emendando opere Gaiano non aemulamur. Nam quo diutius in Gaio restituendo operam collocaueris, eo certius intelleges, quam difficulter in locis desperatis pestifera medicamenta a salutaribus secernantur, et quo longiore usu exercitationeque adquisita et roborata fuerit in hoc officio facultas, eo cautius a lectione tradita recedas. Ego his duodecim annis, quibus Gaium tractaui, si nihil aliud sane hoc didici, multo saepe difficilius esse ab incertis coniecturis abstinere quam praecipitem in coniectandi periculum ferri. Nec dubito quin et ipse Polenaar mox artem nesciendi in crisi Gaiana saepius

In constituendo contextu praeter apographum meum adhibuimus subsidia, quae in huius praefationis initio indicauimus; in his principem locum ad libri *C* lectionem imperfectam supplendam uel deprauatam corrigendam tenent eae particulae Institutionum Gaianarum, quae in Iustiniani Digestis Institutionibusue leguntur. Quodsi quae discrepantiae lectionis in *C* et in uno alteroue ex illis subsidiis obuiam fiebant, quae utraeque ad orationis Gaianae indolem quadrarent, libri *C* lectionem in contextum recepimus. Ceterum in hunc librum permulta menda influxisse et apographum meum quisquis obiter perlegerit intelleget[1]) et confirmant subsidia illa in eis locis, ad quae haec extant. Atque ut omittam neglegentium librariorum calamis non pauca uerborum monstra excidisse, ut omittam uerba eadem ab oscitantibus artificibus uel potius opificibus saepe ad taedium usque repetita, tria potissimum sunt genera mendorum in *C*, de quibus hic breuiter dicendum est: aut enim compendia scripturae, quae in codice illo archetypo extabant, ex quo Veronensis descriptus est, foede uitiata sunt, aut scholia siue glossemata quae olim in margine uel intra uersus adscripta erant, in uerborum contextum irrepserunt, aut plura uerba propter homoeoteleuton interciderunt. Haec potissimum necesse est nosse et animo semper agitare, ubi in emendando loco aliquo difficili atque scopuloso uerseris.

Ac certa fere emendatione longe plurimae earum corruptelarum libri *C* sanari possunt, quae ex scripturae compendiis saepissime adhibitis ortae sunt; certam enim rationem certaque praecepta librariolos in adhibendis notis olim secutos esse constat. Atque cum is codex, ex quo Veronensis descriptus est, illius modi compendiis siue notis abundaret[2]), factum est ut is qui Veronensem exarauit, cum in eo quod profitebatur non aeque atque antiquiores notarii excelleret, alias notas male intellectas falso explicaret, alias cum similibus notis commutaret. Huius generis corruptelarum

---

commendaturus sit, postquam primus animi coniectantis ardor consederit. Ceterum uidendum quo sua quemque natura maxime ferre uideatur.

1) Conf. *C*ª prooem. pag. XXIX seq.

2) Abundasse codicem archetypum, ex quo Veronensis descriptus est, scripturae compendiis cum per se palam est tum ipse dixi in prooemii apographo meo praemissi pag. XX his uerbis: »constat ... archetypum ea aetate exaratum fuisse, qua artis notandi studia laetissime uigerent.« Dixi autem f u i s s e, non e s s e ideo, quia codex archetypus hodie non superest. Verba mea aliter intellexit J. B. Polenaar in Mnemosyne (nou. ser. uol. IV pag. 143 seqq.), quasi dixissem archetypum eam aetatem antecessisse, qua studia notandi laetissime uigerent. Recte me de notarum in codice archetypo frequentia iudicasse docet INDEX NOTARVM apographo meo subiectus.

plurimarum origines ut monstrarem operam dedi in INDICE NOTARVM sub finem apographi mei (pag. 253—312) typis descripto. Ad hunc igitur indicem eos qui nostra editione usuri sunt sescenties in apparatu critico delegauimus additis his uerbis: *conf. C^a pag. ...*; ueluti I § 43 (in apparatu critico huius editionis pag. 9 ad uersum 10) uerba praescribit] postscribit C^n, *conf. C^a pag.* **286** significant, quam facile fieri potuerit ut pro *praescribit* per scripturae compendium exararetur *postscribit*, intellectum iri, si in INDICE illo NOTARVM (pag. 286 uers. 5. 6) simillimae praepositionum *post* et *prae* notae conferantur.

Sed haec leuiora; illa uero grauia, quae ad glossemata spectant; de quibus admodum lubrica quaestio est: nam cum scholarum in usum Institutiones scripserit Gaius, neque copiosior explicatio offendit neque eiusdem sententiae iterata repetitio; alibi, ubi paucis uerbis praeter expectationem insertis sententia turbatur, cum in libro *C* multa commata atque adeo longiora enuntiata librariorum ad finem properantium oculis omissa esse constet, plerique ex eis uiris doctis, qui Gaium ediderunt, maluerunt de supplementis ad orationem Gaianam redintegrandam adsciscendis cogitare, atque paucis glossis codicem *C* inquinatum esse censuerunt. Sane non nimis pauca ac plura quam ex eis expectes, quae in prooemii apographo meo praemissi pagina xx breuissime dixi, in librum *C* irrepsisse glossemata is, qui diligentius animum aduertet, cum sententiarum conexu docebitur tum Institutionum Iustinianarum comparatione, quae in nonnullis locis ex Gaio haustis recte glossematis illis carent. Haec adulterina additamenta pleraque singulis uel paucis uerbis comprehensa sunt, quibus glossatores praecipue aut uerborum structuram adiuuare aut sententiae uel uocabuli alicuius uim explicare studuerant; exemplis a me in C^a l. l. collectis facili negotio alia exempla ex hac editione ipsa addas; glossemata enim omnia, nisi quae in apparatum criticum relegauimus[1], in ipso uerborum Gaianorum contextu his uncinis [ ] saepsimus. conf. e. g. II § 94 etc. etc.[2]. Potest sane fieri ut plura quam in hac edi-

1) Paucas illas atque ex parte ineptas rubricas, quas in libri I initio (§§ 1. 8. 9. 13. 14. 18. 20. 28) secunda manus (C^2) et alibi passim prima manus (uel rubricator) addidit (I § 166; II §§ 80. 109. 174. 192. 224. 229. 235; III § 139 — aliae rubricae nunc legi nequeunt, conf. C^a pag. xxviii seq.), quamquam non ab ipso Gaio scriptas esse constat, intra hos uncinos [ ] suis locis in ipso uerborum Gaianorum contextu ut lectorum commodo consuleremus retinuimus.

2) Facillime ea glossemata deprehenduntur, quae codicis *C* corrector (nobis C^2) temere ex suo ingenio adiecit: ea non modo superuacanea sunt (sic indices et argumenta paragraphorum), sed ex parte per sententiae rationem ne ferri quidem possunt.

tione seclusimus glossemata in libro *C* insint, nec uero nefas ducendum est in tanta huius quaestionis difficultate a suscepta semel persuasione discedere; nec tamen multo plura quam, cum cautissime in hac quaestione ageremus, nos ipsi deleuimus, ex glossematis orta esse c e r t o demonstratum iri confidimus; certe modum excessit Polenaar, cum hac emendandi ratione ita uteretur, ut glossemata sescenties latere suspicaretur.

Propter homoeoteleuton multa orationis commata in codice *C* intercidisse et Collatio atque Iustiniani Digesta Institutionesque docent et dudum intellectum est[1]. Sicubi hi fontes in locis propter homoeoteleuton in *C* mutilatis nos deficiunt, partim uetera aliorum uirorum doctorum partim noua additamenta exempli gratia proposita in contextum quidem uerborum recepimus, sed nostrum illud sollemne seruauimus, ut ne quam grauiorem libri *C* labem sine adnotatione dimitteremus: omnia quae in *C* ita desunt ut ne lacunae quidem signum ullum in *C* extet, et his uncinis ⟨ ⟩ saepsimus (conf. e. g. I § 127 aliaque id genus fere innumerabilia) et *inclinatis* litteris exprimenda curauimus.

Ex his quae diximus apparet, quam saepe in emendando Gaio ad coniecturas refugiendum sit. Cum uero ex eis coniecturis, quae post Goeschenum a uiris doctis ad codicis Veronensis apographum Goeschenianum a Bluhmio passim emendatum prolatae sunt, paucae noua quam ipse institui codicis lectione confirmatae, multo plures irritae factae sint, in hac editione ornanda eam fere uiam sequendam esse duxi, quam cum alii praeiuerunt tum Carolus Lachmann caute tenuit. Itaque cum olim syntaxi Gaianae suam constantiam perpoliendo uindicare instituissem, postea in contextu uerborum omnia ea intacta relinquere malui, quae aliquo modo ferri posse uiderentur; oratio enim quamquam a Gaio diligenter formata est, non tamen eam aequabilitatem adsecuta est, quam seuerioribus Ciceronianae aetatis scriptoribus restituere fas est. Accedit quod adhuc nemo accuratius de eis orationis legibus quaesiuit, quas in reliquis praeter Institutiones libris Gaius secutus est. Itaque (praeter orthographica) in minutiis sibi constantem esse Gaium nolui; quod qui maluerit, facili negotio talia emendabit quale illud est I § 192 (pag. 38, 9 huius editionis) *obligationis ue*

1) Quod Polenaar in Mnemosyne (nou. ser. uol. IV pag. 115 seqq.) inuenisse sibi uisus est singulos codicis archetypi uersus fere undeuicenas litteras complexos esse, id frustra ita demonstrare conatus est, ut prorsus incredibilibus notarum monstris exaratum fuisse codicem archetypum identidem statueret.

suscipiendae. Eandem inconstantiam in uerborum modis adhibendis non raro cum *C* conseruare malui: ueluti I § 76 (pag. 16, 25 huius editionis) expectes *conubium s i t*, I § 195[b] (pag. 39, 3) expectes *dederit*, etc. Nec tamen inani prudentiae laude sola delector. Quin etiam nescio an nonnullis locis longius quam par est progressus sim in perpolienda oratione Gaiana: sic uidetur quidem Gaio in Institutionibus, si codici *C* fides habenda est, ubique reddi posse *proinde* forma (conf. *C*[a] pag. 286); attamen confitendum est in eis fragmentis, quae qui iussu Iustiniani Digesta compilauerunt ex aliis (praeter Institutiones) Gai libris excerpserunt, Gaium, si his testibus fides habenda est, multo saepius *perinde* aduerbio usum esse quam *proinde*. Nescimus autem, qua libertate compilatores Iustiniani orationis antiquiorum iurisconsultorum formam mutauerint: e. g. testibus Digestis 45, 1, 141, 2 Gaius semel scripsit *proinde ac si paterfamilias*, alibi constanter *proinde ac* (sine *si*) in eiusmodi locutionibus; iam cum I § 148 (pag. 31, 28 huius editionis) codex *C* praebeat *proinde ac s i filiae*, hunc soloecismum ipsi Gaio tribuere prima specie uix quisquam dubitauerit; attamen cum in eodem enuntiato (I § 148) Gaius teste eodem codice *C* scripserit *proinde ac nepti*, non *proinde ac si nepti*, elegantiore forma etiam in priore huius enuntiati parte usum esse Gaium mecum consenties. His et similibus exemplis cautior factus in contextum non recepi nisi eas emendationes quae fere certae uiderentur, ac ne in apparatu critico quidem adscripsi nisi selectas uirorum doctorum coniecturas quae aliqua probabilitate commendarentur. Ceterum earum emendationum uel correctionum, quas facili negotio quiuis paulo doctior faciat, primum auctorem non ubique adieci; itaque ne meum quidem nomen usquam adscripsi, quoniam non tam recensendi Gai quam corrigendorum uulgarium codicis *C* mendorum munus ad me potissimum pertinuit, et sane pauperis ingenii esse ex emendatiunculis facilem gloriam quaerere Lachmann[1]) suo iure monuit.

Cum maior difficultas in Gaio restituendo quam ex mendis librariorum codicis *C* inde oriatur, quod multae huius libri rescripti paginae aut totae aut ex parte hodie legi nequeunt, summa cautione usi sumus in his hiatibus lectionis Veronensis explendis[2]). Deseruimus igitur non paucas lacinias desperata conectendi facultate ac maluimus orationem Gaianam foede hiare quam in pertusum, ut cum Plauto loquar, ingerere dicta dolium operamque ludere

1) Praef. ad Terent. Maur. pag. VII.

2) In locis lacunosis uersuum codicis *C* continia significauimus hac lineola |.

atque falsa uel incertissima contextui obtrudere. Hanc abstinentiam probaturos esse philologos confidimus; sed quoniam inueterauit ut in libris iuridici argumenti lacunae paulo confidentius explerentur, propter iurisconsultos, qui Gaianis studiis non tam propter orationem operam dare solent quam propter argumentum, in adnotationibus apparatui critico insertis saltem ea quae in codicis *C* hiatibus olim infuisse cum aliqua probabilitate uiderentur, indicauimus, alibi artem nesciendi exercendam esse expressis uerbis monuimus. Vbi enuntiatorum in codicis *C* lectione hiantium plura uerba uel commata fere integra in *C* supersunt[1]), ut appareret quo fere sententiarum conexu uerba uel commata quae legi possunt olim coniuncta essent, supplendi periculum in adnotationibus ita fecimus, ut excepto uno aut summum altero loco fere nusquam ipsum Gaianae orationis contextum recuperatum esse persuasum haberemus[2]). Hanc longe difficillimam editionis partem fere solus administrauit Krueger, qui, quantum fieri posset, ad ea supplementa se accommodauit, quae ab aliis uiris doctis ueri non dissimiliter proposita esse censeret, cum praesertim hoc toto supplendi officio ipsa uerba Gaiana recuperari uix posse Krueger mecum consentiret.

Superest ut de typorum discrimine dicamus et de adnotationibus, quibus hanc editionem instruximus:

Atque primum quidem in uerborum Gaianorum contextu hoc

1) Plerumque, ut commodo eorum prospiceremus ac consuleremus, qui adhibito codicis Veronensis apographo examinaturi essent, quatenus supplementum coniectura factum cum ductibus litterarum, qui in *C* dispici potuerunt, congrueret, **crassioribus** typis describendas curauimus eas litteras, quae in ipso *C* lectae sunt; contra ubi a litterarum ductibus ex *C* enotatis recedendum erat, *inclinatis* litteris usi sumus: ueluti quod I § 32 in apparatus critici paginae huius editionis sextae subiecti uersibus 2—3 expressum est »poste|**a***quam ad pu***b**e**r**tatem«, id significat litteras **a** et **b** et **r** in codice Veronensi lectas esse, pro litteris *q uam adpu* et *e* aliarum litterarum umbras in *C* uideri apparuisse, litteras denique »poste« et »tatem« suppletas esse in loco desperatae in *C* lectionis. Ceterum non in omnibus supplementis haec typorum discrimina curanda duximus.

2) Supplementorum formam genuinam si quis sola coniectura restituere se posse confidat, quam uana is captet, docent permulti illi conatus, qui, antequam codex Veronensis denuo excuteretur, ad schedarum Goeschenianarum uel Bluhmianarum fidem a uiris doctis facti sunt: quippe qui raro ipsa ea uerba coniectando reppererint, quae postea a me in codice *C* legi potuerunt. Itaque cum facilius inueniantur quam eligantur supplementa, ubi in locis lacunosis, de quorum sententia nulla esset dubitatio, plures supplendi uiae patebant, unam eligere malui: multa adferri possunt exempla, sed uel unum ex eis quodlibet sufficiet: itaque I § 122 non minore iure quam id, quod e. g. posui, haec supplementa proponi poterant: *sed in pondere: nam olim* (uel *nam tum*) *et as|ses librales erant et dupundii bilibres*, uel: *sed in pondere posita: nam et as|ses librales erant et dupundii binas libras continebant* uel similia.

ipso typorum genere quo in hac praefatione typographum uti iussimus, expressa non sunt nisi ea uerba eaeue litterae, quaecumque certo uel ueri simillime in *C* aut a me aut ab eis qui ante me hunc codicem excusserunt dispici potuerunt. Ea quae in uerborum contextu *inclinatis* litteris expressa sunt, aut in libro *C* legi quidem non potuerunt uel a legentibus cum similibus litteris permutata sunt sed tam probabiliter suppleri uel mutari potuerunt, ut fere nulla restaret dubitatio, aut aliter in libro *C* leguntur, quid autem liber *C* pro his praebeat, in i n f e r i o r e adnotationum laterculo accurate adnotauimus[1]. Omisimus tamen in apparatu critico longe plurima eorum quae ad solam rem orthographicam[2] uel ad notas (siue compendia scripturae sollemnia) leuiter corruptas pertinent; quae si relinquam et inertiae meae largiar, non uereor ne mihi irascantur lectores: ea omnia si quis accuratius cognoscere uelit, adeat C^{a} et inprimis indices notarum et orthographicum (C^{a} pag. 253—312 et pag. 313—325); apographo enim meo carere omnino non poterit, si quis crisin Gaianam recte instituere uoluerit. Ceterum ut eorum, qui hac editione usuri essent, commodo inseruiretur, nonnulla in genere orthographico firmius constituenda putauimus quam factum adhuc est; itaque etiam inuito libro *C* fere ubique constantem eorundem uocabulorum orthographiam in contextu restituimus: in quo *inclinatis* litteris usi sumus, ubicumque uel in minimis orthographicis a libri *C* auctoritate recessimus. In locis eis, qui nisi audaci coniectura restitui nequeunt, et in locis desperatis, de quibus nihil nisi incertae et quae uario modo in uerborum Latinorum speciem comprehendi possint reliquiae supersunt, propter typographum non omnes litterarum apices omniaue bacilla inflexa et incuruata, quae in *C* legi posse uisa sunt, typis describenda curauimus, sed delegauimus lectores ad C^{a} (conf. e. g. pag. 16, 7 seqq., pag. 69, 6—7 huius editionis etc. etc.), similiterque in desperatis paginarum partibus (ueluti in priore parte pa-

1) Legentium oculis ut succurreremus, in apparatu critico lectiones codicis *C*, qui continua scriptura id est non diremptis uocabulis exaratus est, ita repraesentauimus, ut uerba fere constanter dirempta exhiberemus. Vbi propter imperfectam lectionem nonnullae litterae in *C* legi quidem non poterant sed quae litterae extitissent sententiarum conexu perpenso probabiliter diuinare licuit, nonnusquam eas ipsas litteras his uncinis ( ) saeptas perscripsimus: sic I § 127 adnotatio ad pag. 26 uers. 3 huius editionis a nobis adscripta »(nep|te)sue« significat in *C* legi non potuisse nisi »sue« litteras, probabile tamen esse proximum ante has litteras locum occupasse litteras »nepte« ita, ut in prioris uersus exitu litterae »nep«, in posterioris uersus initio litterae »te« ante »sue« extarent.

2) Nec magis uocabula in *C* male dissecta uel perperam duobus uersibus distributa in apparatu critico curauimus; conf. de syllabarum diuisione C^{a} pag. XXIII seqq.

ginae libri *C* 45) non descripsimus in uerborum Gaianorum contextu nisi eas litteras, quae aliquam uerborum latinorum formam induere posse uiderentur.

Notam codicis Veronensis, sicut supra pag. V diximus, in apparatu critico a nobis composito uoluimus esse *C* litteram. Vbi primae manus (C^{1}) scriptura a uetere correctore semidocto (de quo conf. C^{a} pag. XXIX seq.) secernenda erat, hunc nota C^{2} distinximus. Nota C^{n} significauimus scripturam in *C* non plenis integrisque litteris omnibus perscriptam sed per unum pluraue compendia tachygraphorum notariorum more expressam[1]. C^{2n} igitur significat scripturam, quae a C^{2} ita profecta est, ut ipse C^{2} (i. e. codicis Veronensis corrector uetus) compendio scripturae siue nota sollemni uteretur. Signum interrogationis in apparatu critico idem significare uoluimus atque »*ut uidetur*«; sic ad pag. 1 uers. 17 hoc signum indicat non prorsus certo dici posse in *C* nihil nisi *et* (non addita lineola, qua compendium scripturae indicaretur) extitisse, uideri tamen nihil nisi *et* ibi scriptum fuisse.

Denique in apparatu critico praeter discrepantiam scripturae libri *C* et selectas uirorum doctorum coniecturas congessimus plenius, quam a prioribus editoribus factum est, subsidiorum illorum, de quibus supra in huius praefationis initio diximus, lectiones a *C* discrepantes; atque Digesta quidem ad editionis Mommsenianae, Institutiones Iustiniani ad editionis Kruegerianae fidem laudauimus. Maluimus autem plures quam ad Gaium emendandum opus esset lectionis discrepantias ex Digestis et Institutionibus Iustinianis excerptas adscribere, ut appareret, quam libere interdum ei qui iussu Iustiniani Digesta Institutionesue componebant, orationis Gaianae formam immutassent; nec parum inde ad crisin et Gai et Iustiniani Institutionum promouendam profecimus, quod hos compilatorum Iustinianorum libros denuo contulimus. Qui compilatores ubicumque propter ius nouatum uerba Gaiana aut omittendo aut addendo aut alia substituendo mutauerunt, id genus discrepantiae in apparatum criticum fere non recepimus; nec magis adnotauimus, sicubi in periodi alicuius ex Gaianis Institutionibus depromptae initio particulae copulatiuae ab Iustinianis propter sententiarum conexum mutatae sunt. Raro mutatum in Institutionibus

1) Notarum usus ingenioli uel mediocris est, exercitationis tamen maximae. Itaque quoniam non omnes, qui hac editione utentur, magnam illam notarum sollemnium copiam memoria tenebunt, in apparatu critico fere constanter pro ipsis codicis *C* notis harum explicationem dedimus (addito ut par est C^{n} [id est »*C per notam*«] signo). Accuratiora de his scripturae compendiis, quibus liber *C* abundat, qui scire uolet, is adeat C^{a} pag. 253—312.

Iustinianis uerborum ordinem non enotauimus, ubi transpositionem illam arbitrio compilatorum Iustinianorum deberi (e. g. ex Digestorum comparatione) certo apparet. Atque uel magis Epitomae Gaianae lectiones a codice *C* discrepantes silentio praetermittendae erant.

In superiore adnotationum laterculo, id est inter uerborum Gaianorum contextum et illum de quo diximus apparatum criticum, indicem congessimus eorum locorum, qui uel in Digestis uel in Institutionibus Iustinianis uel in aliis libris iuridici argumenti ex Gai Institutionibus siue ad uerbum tenus seruata orationis Gaianae forma siue leuius immutata desumpti sunt[1]. Omisimus tamen in hoc indice Epitomam Gaianam, quam ne in apparatu critico quidem citauimus nisi in locis quibusdam difficilioribus. Vbi eorum, qui in hoc indice respiciuntur, fontium contextus adeo consentit cum ipsis Gai uerbis, ut omnes discrepantias ex illis in apparatu critico enotare liceat, hoc signo utimur »=« (uide e. g. I § 1); ubi paulo pluribus immutatis ita consentit, ut fere omnes discrepantias enotare licuerit, hoc signo »fere =« (uide e. g. I § 38): ubi denique Gaianam orationem liberius mutatam esse apparet, quam ut omnes discrepantias enotare fas sit — id quod saepius in libris Institutionum Iustinianarum tertio et quarto quam in libris primo et secundo factum esse constat —, hoc signo utimur »conf.« (uide e. g. I § 39).

In eodem adnotationum laterculo sicubi Gaius ipse alios commentariorum suorum locos citat, eos locos suis numeris signatos indicauimus (uide e. g. I § 39).

In paginarum margine dextro crassioribus numeris paginas codicis Veronensis, confinia paginarum in ipso uerborum Gaianorum contextu his lineolis || significauimus: ueluti huius editionis pag. 2 uers. 17 hae lineolae indicant post *uel* terminari codicis Veronensis paginam 2, incohari eiusdem paginam 3. Praeterea minoribus numeris in eodem paginarum margine dextro numerauimus uersus paginarum huius editionis, ad quos adnotationes criticas redegimus.

In paginarum margine sinistro adscripsimus numeros paragraphorum cuiusque libri; eorundem summam comprehensam prope marginem exteriorem (in summa pagina) exhibuimus.

Postremo cum nullum opus a typographis ita finiatur, ut plane perfectum dici possit, hanc praefationem excipiant indices eorum,

---

1) Raro, ubi opus esse uisum est, conferri iussimus similes locos in aliis (praeter Institutiones Gaianas) Gai libris extantes; uide e. g. II §§ 67. 70.

quae et in hac editione et in apographo meo corrigenda uel addenda esse uideantur.

Scribebam Argentorati Non. Aug. a. MDCCCLXXVII.

CORRIGENDA ET ADDENDA

IN HAC EDITIONE.

pag. 1 *in apparatu critico uers.* 2 *ante* usque *adde:* § 4
pag. 7 *in app. crit. uers.* 4 *dele typographi sordes ante* **annorum**
pag. 7 *in app. crit. uers.* 6 *dele typographi sordes ante* item
pag. 12 *in app. crit. uers.* 8 *lege* significauit (*sic*) *C*2?
pag. 17 *in app. crit. uers.* 7 *lege* **peregrinumque**
pag. 19 *in margine dextro ad uers.* 17 *lege* pag. 24
pag. 26 *in app. crit. uers.* 9 *pro* »quod *C*« *lege* »quod *C*u«
pag. 34 *in contextu uers.* 11 *uerba* in urbe Roma *paulo breuiore linea a margine sinistro separanda erant*
pag. 36 *in app. crit. uers.* 4 *lege: conexus;*
pag. 37 *in contextu uers.* 1 *uerba parum claris typis expressa haec sunt* Iulia et Titia. Et ideo si
pag. 41 *in contextu uers.* 19 ⟨*nam*⟩ *particulam* (*una cum antecedente interpunctione*) *cum C delendam esse intellexit Polenaar*
pag. 57 *in contextu uers.* 23—24 *uerba* quod per aes et libram agitur *delet Polenaar*
pag. 59 *in app. crit. uers.* 10 *lege:* § 286a
pag. 61 *in contextu uers.* 3 *pro* nuncupationibus *fortasse scribendum est* nuncupatione
pag. 63 *in contextu uers.* 25 *Polenaar probabilius sic supplet:* omnes uirilis sexus lib*erorum personas*, | id est etc.
pag. 68 *in contextu uers.* 12. 13 *uerba* uel ex primo uel ex posteriore testamento *ex falso glossemate nata esse censet Krueger*
pag. 77 *in app. crit. uers.* 2 (*in fine*) *numerus* 4 *delendus est*
pag. 94 *in app. crit. uers.* 4 *med. lege* cum *Ve*, dum *B et Vi*
pag. 105 *in contextu uers.* 29 etiam *delendum uidetur*
pag. 120 *in app. crit. uers.* 3 (*ab ultimo*) *init. lege: Huschke*, in nobis *C*u,
pag. 128 *in app. crit. uers.* 4 *lege:* 4 ⟨ ⟩ *et* ⟨ ⟩ *additum*
pag. 180 *in app. crit. uers.* 2 *lege: repetitis*
pag. 183 *in app. crit. uers.* 5. 6 *lege:* de eo inter se certant, uter eorum fructus interim percipiat. **postea alter** etc.

CORRIGENDA ET ADDENDA

IN CODICIS VERONENSIS APOGRAPHO STVDEMVNDIANO.

pag. XXXII *uers.* 6 (*ab ultimo*) *lege* RSTITUERE
pag. 66 *uers.* 7 *ultima littera* [illegible] *parum accurate expressa est*
pag. 73 *in adnotationis uers.* 4 *pro* post 12am *lege* post 11am

pag. 152 *in adnotationis uers.* 2 *pro* 9 reliqua *lege* 8 reliqua
pag. 169 *in adnotationis uers.* 3 *pro* 3^a et 4^a *lege* 4^a et 5^a
pag. 169 *in adnotationis uersu ultimo lege* 13^a T, non T' *fuit*
pag. 251 *in adnotationis uers.* 1 *pro* 27^a *lege* 25^a
pag. 257 *in sinistri laterculi uers.* 25 *pro* 159, 4 *lege* 159, 9
pag. 259 *in sinistri laterculi uers.* 3 *pro* possessores *lege* possessorum
pag. 259 *in sinistri laterculi uers.* 15. 16 *dele uerba* »CAUTEM *pro* causa 126, 12;«
pag. 263 *in sinistro laterculo post uersum* 10 *adde* »*inde fortasse* DIXI *pro* diximus 25, 12; 174, 16«
pag. 264 *in dextri laterculi uers.* 14 *ante* 212, 14 *adde* 208, 1;
pag. 268 *in dextri laterculi uers.* 31 *adde* », FILIO *pro* filii 201, 20«
pag. 269 *in sinistri laterculi uers.* 2. 3 *lege* » = Fufia Caninia (*praecedit* legis *pro* lege) 39, 11«
pag. 271 *in sinistri laterculi uers.* 21 *pro* 73, 15 *lege* 73, 5
pag. 271 *ibidem uers.* 28 lege » = inten- 175, 19«
pag. 272 *in dextri laterculi uers.* 1 *pro* 97, 4 *lege* 97, 14
pag. 272 *ibidem uers.* 3 *post* interempto *adde* » (??) «
pag. 272 *ibidem uers.* 8 *pro* 56, 22 *lege* 59, 22
pag. 272 *ibidem uers.* 29 (*initio*) *adde* »IURISIURANDUM *pro* iusiurandum 248, 9;«
pag. 274 *in dextri laterculi uers.* 34 *ante* »*falso*« *adde* »*uel* QDI«
pag. 276 *in dextri laterculi uers.* 2 (*post* lege,) *adde* »LEGIS 39, 11 *pro* lege,«
pag. 276 *ibidem uers.* 23 *pro* 95, 2 *lege* 95, 10
pag. 282 *in dextri laterculi uers.* 8 *lege* NUPARE = nuncupare 82, 21
pag. 285 *in sinistri laterculi uers.* 19 *ante* 200, 18 *adde* 20, 3;
pag. 287 *in sinistri laterculi uers.* 23 *lege* » = PVBLIVS MEVIVS« *deletis uncinis*
pag. 290 *in dextri laterculi uers.* 18 *dele numeros* 230, 7
pag. 293 *in sinistri laterculi uers.* 33 *post* quo *adde* »34, 13; 68, 10;«
pag. 297 *in sinistri laterculi uers.* 17 *pro* 52, 22 *lege* 55, 22
pag. 297 *ibidem uers.* 21 *post* 178, 9 *adde* » (??) «
pag. 297 *ibidem uers.* 33 *dele* »31, 4 *et*«
pag. 298 *in dextri laterculi uers.* 9 *pro* 109, 25 *lege* 109, 5
pag. 301 *in sinistri laterculi uers.* 3 *dele* »*et* 173, 4?«
pag. 301 *ibidem uers.* 4 *post* 103, 7 *adde* »*et* 79, 23«
pag. 304 *dextri laterculi uersum* 2 *ita lege* $\overline{\text{E}}$ (*i. e.* stipulatus est)
pag. 306 *in dextri laterculi uers.* 8 *dele* »28, 14;«
pag. 306 *ibidem uers.* 20 *pro* »17. 18« *lege* »17 — 18«
pag. 306 *ibidem uers.* 31. 32 *dele omnia post* committitur
pag. 311 *in sinistri laterculi uers.* 27 *post* 59, 12 *adde* » (??) «
pag. 312 *uers.* 8 *pro* 221, 14 *lege* 228, 18
pag. 313 *uers.* 8 *pro* ab suo *lege* a suo
pag. 319 *uers.* 30 *post* possit *adde* 126, 15;
pag. 320 *uers.* 36. 37 *dele omnia post* 160, 8—9
Praeterea deleas omnia ea quae in his uersibus maiorum laterculorum leguntur: pag. 256, *uers.* 23; 257, 8. 9; 276, 31; 284, 16; 285, 1. 2; 285, 22; 293, 37; 307, 6; 311, 30.

THEODORVS MOMMSEN GVILELMO STVDEMVND S.

Gaium ut semper amaui, ut non possumus non amare scriptorem naturali sua simplicitate inter aequales pariter fere et flaccidos et molestos nescio quo prisco candore nitentem, auctorem autem iuris populi non nomine tantum Romani eorum qui aetatem tulerunt longe plenissimum et purissimum, ita etiam magis amare coepi, ex quo Gaius noster factus est communibus illis quae tu recordare studiis Veronensibus, cum adstiti tibi, nam ut instarem operi causa non fuit, Gaium recognoscenti labore non minus longo et improbo quam fructuoso et duraturo. Eius laboris haec editio tamquam praemium est; nam de profectibus tuis etsi doctis uiris ex editione tua maiore antea constabat, nunc demum intellegent quicumque iuris studio litterisue Romanis operam dant, quam molesto apparatu, quanta sermonis inaequalitate et scabritia, quot doctis indoctisue interpolationibus intentis oculis tuis tuaque in uniuerso labore constantia liberati simus. Quam ob rem plagulas huius uoluminis, dum id imprimitur, a te missas magna cum uoluptate percurri et si quid erat, quod additum uel mutatum uellem, adnotatiunculis meis tibi significaui. Earum obseruationum cum plerisque in editione locum dederis, alias recte reieceris uel immutaris, ut fit, remanserunt quaedam quae non recepisti siue typothetarum labori parcens, quamquam eiusmodi indulgentiam a te abhorrere sunt qui contendant, siue quod parum tibi socioue operis Kruegero probarentur, siue denique, ut fit, casu fortuito, ipse hortatus, reiectanea haec uel certe reliqua ut praefationi tuae subiungerem et ea quoque communi uirorum doctorum iudicio submitterem. Id quod feci. Sunt autem haec quae sequuntur.

Scribebam Berolini m. Sept. a. 1877.

I § 32 pag. 5, 29 seqq. Supplementa a Kruegero in adnotatione ad 5, 31 proposita non satis caute scripta esse uiden-

tur. »Ceterum,« Gaius ait, »etiamsi ante decesserit Latinus, quam anniculi filii causam probauerit, potest mater eius causam probare, et sic et ipsa fiet **ciuis Romana et** *filius*, scilicet si Latina sit«. Scilicet si mater ciuis Romana est, causae probatio etiam in filio cessat, quoniam is ex senatusconsulto, de quo Gaius modo dixit § 30, ciuitatem Romanam statim consequitur. Contra quod in editione a Kruegero proponitur supplementum »**ciuis Romana**, *si* **Latina** sit«, si Gaius scripsisset, qui legebant ita acciperent necesse erat: matrem ciuem Romanam causam probare oportere non suo nomine, sed filii, id quod rei contrarium est. Deinde qui Kruegerianis supplementis ponitur casus matrem causam probare *noluisse*, cum lex ita nullo modo ponere potuit: quid enim est nolle? et quando quoque modo constat matrem causam probare noluisse? Immo talia ubi praescribuntur, solent leges certum numerum dierum definire, intra quem si res de qua agitur facta non sit, aliud quiddam succedit. Praeterea in supplemento Kruegeriano cum alia sunt quae offendunt tum **ipse** uocabulum in codice seruatum apud eum non habet quo recte referatur. Probabilius certe supplementa ita conformabis: »si mater ante patrem decesserit uel post eum causa non probata et spatium supersit, rem peraget per tutores **ipse filius ciuis**que Romanus fiet: scilicet ita **debet causam probare, ut** supra expositum est.«

I § 78 pag. 17, 6. Ex eis quae supersunt satis, opinor, perspicitur legem Miniciam de matrimoniis inter ciues Romanos Romanasue et peregrinos peregrinasue duobus locis cauisse; nam si una eademque regula rem comprehendisset, parum apte scriptum esset id quod est (17, 16) »qua parte . . . iubet lex ex ciue Romano et peregrina peregrinum nasci«. Dupliciter autem caueri potuit aut ita, ut primum ageretur de matrimonio inter ciuem Romanum et peregrinam, deinde de matrimonio inter peregrinum et ciuem Romanam; aut ita, ut alio loco de inaequali matrimonio generaliter statueretur, alio specialiter caueretur de matrimonio inter ciuem Romanum et peregrinam. Mihi hoc uestigiis scripturae magis conuenire uidetur ex mea sententia sic fere explendis: »**Quod autem diximus** (§ 75) **inter ciuem Romanam peregrinumque** [illegible] **conubium sit, qui nascitur peregrinum esse**, ex lege Minicia descendit . . . [illegible] ea iubet filium deterioris **parentis condicionem sequi. Eadem lege** rursus alio loco cautum est, ut, **si peregrinus ciuem Romanam, cum qua ei conubium non sit, uxorem** duxerit . . . **peregrinus ex eo coitu nascatur**: et ad **hoc maxime** [illegible] **necessaria lex Minicia**; **nam remota ea lege** matris condicio-

nem sequeretur«. A libro scripto duobus locis recessimus: primum post **siperegrin** cum una tantum littera deficere uideatur, uerba *ciuem Romanam cum*, id est litterae tres, a codice uidentur afuisse; deinde *et est* dedimus pro eo quod in C^a traditur »sed«. Gaius* quid uoluerit, in uniuersum patet; sed cum Krueger uno solo capite legis Miniciae de hac regula cautum esse statueret, uerba longe aliter conformauit neque, ut mea fert opinio, satis probabiliter resarsit.

I § 132 pag. 27, 18. Quod legitur in editione de tertia mancipatione filii familias restitutum ex Hollwegii coniectura fere ad uestigia codicis parum euidentia »*eaque* mancipati*one desinit in potestate patris esse*«, eo id quod intellegitur non satis enuntiatur. Nam mancipatio quaecumque est patris potestatem tollit neque eo nomine tertia a reliquis differt. Immo scribendum fuit, quod uestigia litterarum uix minus admittunt: »eaque **mancipati**on*e facta lex eum non sinit in potestatem patris reuerti, licet* **nondum manumissus sit**, **se***d* **adhuc in causa mancipi** duret.«

I § 160 pag. 33, 16. Quod proposui supplementum sumptum fere ex § 27 »**quod ius** proprie hodie in usu non est: sed libertatem poenae causa hodie amittunt **ex lege** Aelia Sentia qui dediticiorum numero sunt, si **qui contra eam legem in urbe Roma domicilium habuerint**«, id editores reiecerunt, ut ex adnotatione tua intellegitur, quoniam ex lege Aelia Sentia ii de quibus agitur Romae morari prohibentur, hic autem agitur de iis qui domicilium ibi collocauerint. At aut ualde fallor aut morandi uocabulum, ut degendi et consistendi, ad ipsum domicilium pertinet; certe secundum iuris auctorem *hi qui in oppido morantur incolae sunt* (Dig. 50, 16, 239, 2), neque quisquam ignorat quid sit *in libertate morari*. Sane etiam in itinere ubi quis aliquamdiu manet, ibi recte dicimus eum morari; sed id ipsum de consistendo ualet et omnino domicilii ratio apud Romanos negotiantium itineribus diuturnis adsuefactos paulo aliter ordinata fuit atque nunc receptum est.

II § 62—64 pag. 50, 9 et pag. 53, 5—17. Displicet transpositio Heimbachiana. Gaiana dispositio commoda magis quam accurata hic ea utitur, quod primum agitur de rerum alienatione, ad quam tractatum usucapio quoque refertur utpote iustae alienationis legitimum supplementum, deinde transitur ad rerum adquisitionem eam, quae non ab alienatione pendet, quales sunt occupatio et specificatio. Locus autem, [illegible] recte alienentur a non domino uel alienari nequeant a domino, superioris tractatus appendix est, quo ipse locus in Gai libro legitur.

Postea cum adiectum uideri a Gaio et aliquando § 61 et § 65 continuo se excepisse sane probabile est.

II § 67 pag. 51, 2 fortasse legendum est »difficilis tamen **in**⟨de⟩ **rei** persecutio sit«.

II § 64 pag. 53, 13. Displicet quod proposuit Krueger; nam ex mandato licet generali qui rem uendit, non recte componitur cum curatore rem furiosi uendente. Ad sensum praestat, puto, (cf. Dig. 3, 3, 63): »**item procurator,** *si quid ne corrumpa*tur *dis*tr*ahen*dum **est**«.

II § 82 pag. 54, 2. Supple sic: »**pupillus uindicare qui**dem **nummos suos potest, sicubi extent, id est eos** petere *su*os *ex* **iure Quiritium** *ess*e, *neque tamen stricto* **iure petere potest sibi** eos dari op**ortere**. Vnde **de pupillo quidem quaeritur an** nummis **quos mutuos dedit ab eo qui acc***e***pit** consumptis ciuil*i* **actione eos persequi possit, quoniam** dari eos sibi oportere intendere non **potest**«. De muliere quae dicenda fuerunt, Gaius antea occupauit, ut praeter necessitatem Krueger mulieris actione intrusa orationem meo quidem iudicio pessumdederit.

II § 96 pag. 57, 3 »cum . . . *i*starum personarum nihil suum esse possit, conuenie*n*s est scilicet, ut nihil [suum esse] in iure uindicare possint.« Verba uncis comprehensa a glossatore adiecta esse censeo.

II § 104 pag. 58, 15 in formula testamenti per aes et libram faciendi quod olim defendi »ENDO MANDATELA TVA CVSTODELAQVE MEA« lectum in ipso codice (nisi quod in eo est *tuam*), id aegre fero his editoribus me non probauisse. Mandatela uocabulum hoc solo loco inuentum, si quid uideo, actus est mandantis, ut tutela tuentis, custodela custodientis, querela querentis, loquela loquentis et sic deinceps. Solet autem ius antiquum contractum duorum (ex quo genere hoc testamentum est) ita significare, ut utriusque contrahentis condicio quantum fieri potest proprie definiatur; itaque recte comparabitur mandatela testatoris emptorisque custodela cum empto uendito et locato conducto. Contra cumulationes illae inanes, qualis foret mandatela mandatarii eiusdemque custodela, ab huius aetatis formulis tam abhorrere uidentur quam peruulgatae sunt aetate posteriore.

II § 123 pag. 62, 11 **nominatim** mihi glossa est licet antiqua, cum adsit item in Epitoma; nam male ita praecipiuntur quae Gaius plene persequitur § 127.

II § 149 pag. 68, 15 simplicissimum uidetur hoc supplementum: »*ne*c **ullum ius aduersus eos habent** *heredes ab intestato*, scilicet si l**egitimo iure deficiuntur**«.

II § 195 pag. 77, 13 fuit fortasse »statim . . . putant fieri legatar*ii*, etiamsi ignoret sibi legatum *de*missum e*sse*: posteaquam scierit et *omis*erit legatum, proinde esse atque si legatum non esset«.

II § 223 pag. 82, 20 »S*i* tamen heredibus secundum nostrorum opinionem siue etiam extraneis secundum illorum opinionem duobus pluribusue eadem res . . . legata fuerit«. Pro *si* illud quod in libro Veronensi est *siue* ferri non potest: nam nouum caput incipit ita formatum, ut ipsum praeceptum non pendeat ab ea controuersia, de qua Gaius antea egit quamque hic obiter repetit.

II § 234 pag. 83, 27 »tutor . . . an post mortem heredis dari possit qu*a*erentibus eadem forsita*n* poterit esse quaestio quam de (*ita C*) agitatur qui ante heredum institutionem datur«. Mihi praeter alia euidenter corrupta *poterit esse quaestio quaerentibus* subabsurde dictum uidetur et hic quoque ut passim alibi cum apud Gaium tum in omnibus qui supersunt iuris libris glossemate orationem aliquando limpidam turbatam esse puto. Potest Gaius scripsisse ita: »quaerentibus eadem forsitan quaestio qua*e* de ⟨eo⟩ agitatur«, quamquam collocatio uerborum paulo impeditior est.

III § 44 pag. 102, 3 »**lex Papia** . . . prospexit, **ut pro numero liberor**um, quos liberta mortis temp**ore habuerit, uirilis pars patrono debeatur ei***que* **ex bonis eius quae** $\bar{c}$ **m***ilium* ster*tium* p**luris***ue reliquerit pa*t**rimo***nium*, si testamentum fecerit, dimidia pars debeatur. si uero intestata liberta decessit, tota heredit**as ad patronum pertinet**«. Ita haec Krueger formauit parum recte; neque enim idonei scriptoris est, ut id quod priore commate de liberta enuntiat, ex posteriore demum intellegatur accipiendum esse de liberta non centenaria, id est pro nihilo esse. Neque ipsa res probabiliter excogitata est. Certa ratione quid scripserit Gaius adsequi cum nobis datum non sit, haec, opinor, propius accedent ad ea quae fuerunt: »**debeatur,** *scilicet* **ex bonis eius quae** *centum* **m***ilium* sester*tium* p**luris***ue* **s***ubstantiam habeat*. *Nam* si minoris ea fuèrit, non nisi ab intestato heredit**as ad patronum pertinet**«.

III § 107 pag. 116, 2 »pupillus omne negotium recte gerit, *u*t tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, a*d*hibeatur ⟨*tutor*⟩, ueluti si ipse obligetur«. Pro *ueluti* expectemus sane *utique*; sed consentio cum his editoribus ab emendatione abstinendum esse, cum illud alibi quoque (ut III § 90. 128) apud Gaium ita usurpetur, ut non tam exemplum adferatur quam id ipsum de quo agitur aliis uerbis enuntietur.

III § 113 pag. 116, 20 *plus non potest*, cum post pauca uerba redeat, hoc loco inducendum uidetur.

III § 132 pag. 121, 11 pro *proprie* potest adquiesci in eo quod Huschke proposuit ⟨*non*⟩ *proprie*; praestat tamen fortasse *perperam*.

III § 138 pag. 122, 9 Gaius sane melius fecisset, si aut haec — ut Krueger uoluit — omisisset aut quae leguntur § 136 fin.; sed uerborum conceptio ea est, quam adnotatori non adtribuas.

III § 221 pag. 142, 6 »*pati* . . . iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed *etiam* per liberos nostros quos in potestate habemus, item per uxores nostras, cum in manu nostra sint«. Ita *C.* Extremum comma sane ineptum si quid uideo inducendum est, non mutandum cum Lachmanno, sicut legitur in editione »*quamuis* in manu nostra ⟨*non*⟩ sint«; ita enim uix potuit librarius errare. *Item* quod tertio loco praemittitur, ideo adiectum est, ne determinatio illa *quos in potestate habemus* legenti ad uxorem quoque trahenda esse uideretur.

IV § 13 pag. 145, 20 suppleo »**falsi** *damnatis*« uel »**falsi** *conuictis*«.

IV § 34 pag. 151, 27 fortasse fuit »**et sic** d*e* **de***bito* **cu***m* pra**eposita simili** *f***ic***t***i***o*ne *here***d***is* **ita subicitur**«.

IV § 40 pag. 153, 9 suppleo »**demonstratio est ea pars formulae quae praecip***it* **id** *quod g***eritur**«. Praecipere alibi quoque de formula usurpatur (IV § 63) neque opus est, puto, addere iudicis uocabulum.

IV § 124 pag. 174, 3 magis placent haec: »quodsi dissimulauerit *tum*« (scilicet cum obicitur exceptio cognitoria) »et per cognitorem egerit«. Pro *tum et* in libro Veronensi est *cum et* (uel *ei*), praestat sane unam litteram mutare quam duobus locis cum Kruegero hiatum statuere.

IV § 131 pag. 175, 24 »**quae ante tempus obligatio** in iudicium deducitur« scribendum est; quod in adnotatione a Kruegero commendatur *tempus obligationis*, peruersum est.

GAI

INSTITVTIONVM

COMMENTARII QVATTVOR

INDEX

PRAECIPVARVM NOTARVM QVIBVS IN ADNOTATIONE VSI SVMVS

- C = codex Veronensis rescriptus
- C^1 = eiusdem codicis manus prima
- C^2 = eiusdem codicis corrector primae manui fere coaeuus
- C^n = idem codex in eis locis, ubi notis sollemnibus compluribus uel singulis usi sunt librarii
- C^a = codicis Veronensis apographum Studemundianum (anno 1874 publici iuris factum)
- ⟨ ⟩ his uncinis quae circumscripta sunt, a C absunt lacunae signo nullo relicto
- [ ] his uncinis quae circumscripta sunt, tradita quidem sunt in C, sed abesse debebant
- Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum
- Dig. = Digesta Iustiniani
- Inst. = Institutiones Iustiniani

Alia uide in praefatione.

⟨*COMMENTARIVS PRIMVS.*⟩

§ 1 [I. DE IVRE CIVILI ET NAT*VRALI*.] *Omnes populi qui legi-* Cod. Ver. pag. 1
bus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi
omnium hominum iure utuntur: nam quod quis que populus ipse
sibi ius constituit, id ipsius proprium est uocaturque ius ciuile,
quasi ius proprium ciuitatis; quod uero naturalis ratio inter
omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque
custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes
gentes utuntur. populus itaque Romanus partim suo proprio,
partim co*m*muni omnium hominum iure utit*ur*. quae singula
qualia sint, suis locis proponemus.
2 Constant autem iura populi Romani ex legibus, plebisci-
tis, senatusconsultis, constitutionibus principum, edictis eorum
3 qui ius edicendi habent, responsis prudentium. Lex est
quod populus iubet atque constituit. Plebiscitum est quod
plebs iubet atque constituit. plebs autem a populo eo distat,
quod populi appellatione uniuersi ciues significantur, connu-
meratis et*iam* patriciis; plebis autem appellatione sine patri-
ciis ceteri ciues significantur; unde olim patricii dicebant ple-
biscitis se non teneri, qu*ia* sine auctoritate eorum facta essent;
sed postea || lex Hortensia lata est, qua cautum est ut plebi- pag. 2
scita uniuersum populum tenerent: itaque eo modo legibus
4 exaequata sunt. Senatusconsultum est quod senatus iubet
atque constituit, idque legis uicem optinet, quamuis fuerit
5 quaesitum. Constitutio principis est quod imperator decreto

§ 1 usque ad 8 *utuntur* = Dig. 1, 1, 9; § 1 = Inst. 1, 2, 1 || usque ad 23 *constituit* = Inst. 1, 2, 5.

1 *rubricam addidit* C^2 || 1—3 Omnes — quod quis] *suppletum est ex Dig. et Inst., quamuis tribus uersibus in C explendis haec uerba uix sufficiant; conf.* C^a || 4 proprium *C*, proprium ciuitatis *Dig. Inst.* || 5 ciuitatis *C*, ipsius ciuitatis *Dig. Inst.* || 6 populos *C Inst.*, *om. Dig.* || 8 populus *C*, et populus *Inst.* || 9 utitur] *conf.* C^a *pag. 306* || 10 sint *C*, sunt *Inst.* || 17 etiam *Inst.*, et? *C*, *conf.* C^a *pag. 267 uers. 10* || 19 quia] *conf.* C^a *pag. 293* || auctoritatem *C* || 24 Contitutio C^n.

uel edicto uel epistula constituit. nec umquam dubitatum est,
quin id legis uicem optineat, cum ipse imperator per legem
6 imperium accipiat. ⟨——————⟩. ius autem edicendi
habent magistratus populi Romani: sed amplissimum ius est
in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in
prouinci*i*s iurisdictionem praesides earum habent: item in
edictis aedilium curulium, quorum iurisdictionem in prouin-
ci*i*s populi Romani quaestores habent: nam in prouincias Cae-
saris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum
7 in his prouinci*i*s non proponitur. Responsa prudentium sunt
sententiae et opiniones eorum quibus permissum est iura con-
dere. quorum omnium si in unum sententiae concurr*u*nt, id
quod ita sentiunt, legis uicem optinet; si uero dissentiunt,
iudici licet quam ue*l*it sententiam *s*equi: idque r*e*scripto diui
Hadriani signific*a*tur.
8 [II. DE IVRIS DIVISIONE.] Omne autem ius quo utimur, uel
ad personas pertinet uel || ad res uel ad actiones. *et* prius pag. 1
uideamus de personis.
9 [III. DE CONDICIONE HOMINVM.] Et quidem summa diuisio
de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi
10 sunt aut serui. Rursus liberorum hominum al*i*i ingenui sunt,
11 al*i*i libertini. Ingenui sunt qui liberi nati sunt: libertini, qui
12 ex iusta seruitute manumissi sunt. Rursus libertinorum ⟨*tria
sunt genera: nam aut ciues Romani aut Latini aut dediticio-
rum*⟩ numero sunt. de quibus singulis dispiciamus: ac prius
de *de*dictici*i*s.
13 [IIII. DE DE*DI*TICIIS VEL LEGE AELIA SENTIA.] Lege itaque
Aelia Sentia cauetur, u*t* qui serui a dominis poenae nomine

§ 7 usque ad 12 *condere* = Inst. 1, 2, 8 || § 8 usque ad 17 *actiones* = Dig. 1, 5, 1; § 8 = Inst. 1, 2, 12 || § 9 = Dig. 1, 5, 3; Inst. 1, 3 pr. || § 11 inde a *libertini* = Dig. 1, 5, 6; Inst. 1, 5 pr.

2 optineat *ex* optineatur *correctum C, conf. C^{a} pag. 306* || legem C^{1}, leges C^{2}; *conf. C^{a} pag. 276* || 3 *ante* ius *intercidisse edictorum definitionem perspexit Huschke* || 9 quaestores C^{2}, quaestore C^{1} || 12 concurrant *C* || 13 optinet *ex* optinetur *correctum C* || 14 uellit *C* || sequi] sedqui C^{n} || rescripto C^{n}, *conf. C^{a} pag. 298* || 15 significantur C^{n} || 16 *rubricam addidit* C^{2} || autem C^{n} *Inst., omis. Dig.* || 17 et *Theodorus Mommsen*, sed *uel* set C^{n}, ac *Inst.* || 18 uideamus de personis C^{n}, de personis uideamus *Inst.* || 19 *rubricam addidit* C^{2} || et quidem summa *C*, summa itaque *Dig. Inst.* || diuisio de iure personarum C^{n} *Inst.*, de iure personarum diuisio *Dig.* || 22 libertini qui *C*, libertini sunt qui *Dig. Inst.* || 23—25 ⟨ ⟩ *om. C, ex Epit. 1 pr. suppleuit Goeschen* || 26 de dediticiis] dediticis *C* || 27 *rubricam addidit* C^{2} || deticiis *C* || 28 ut *om.* C^{1}, uel? *add.* C^{2n}; *conf. C^{a} p. 310.*

uincti s*i*nt, quibusue stigmata inscripta s*i*nt, deue quibus ob
noxam quaestio tormentis habita *s*it et in ea noxa fuisse con-
uicti s*i*nt, qui*ue* *ut* ferro aut cum bestiis depugnarent traditi
sint, inue ludum custodiamue con*i*ecti fuerint, et postea uel
ab eo*dem* domino uel ab alio manumissi, eiusdem condi-
cionis liberi fi*a*nt, cuius condicionis sunt peregrini dediticii*i*.
14 [V. DE PEREGRINIS DED*I*TICIIS.] Vocantur autem peregrini
dediticii hi qui quondam aduersus populum Romanum armis
15 susceptis pugnauerunt, deinde uicti se dediderunt. Huius
ergo turpitudinis seruos quocumque modo et cuiuscumque
aetatis manumissos, etsi pleno iure dominorum fuerint, num-
quam aut ciues Romanos aut Latinos fieri dicemus, sed omni
16 modo dediticiorum numero constit*u*i intellegemus. Si uero
in nulla tali turpitudine sit seruus, manumissum modo ciuem
17 Romanum modo Latinum fieri dice||mus. nam in cuius per- pag. 4
son*a* tria haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et
ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione
liberetur, id est uindicta aut censu aut testamento, is ciuis
Romanus fit; sin uero aliquid eorum deerit, Latinus erit.
18 [*VI*. DE MANVMISSIONE VEL CAVSAE PROBATIONE.] Quod au-
tem de aetate serui requiritur, lege Aelia Sentia introductum
est. nam ea lex minores XXX an*n*orum ser*u*os non aliter uo-
luit manumissos ciues Romanos fieri, quam si uindicta, apud
consilium iusta causa manumissionis adprobata, liberati fue-
19 rint. Iusta autem causa manumissionis est ueluti si quis
filium filiamue aut fratrem sororemue naturalem, aut alum-
num, aut pa*ed*agogum, aut ser*u*um procuratoris habendi gra-
tia, aut ancillam matrimon*i*i causa apud consilium manu-
mittat.
20 [*VII*. DE CONSILIO AD*H*IBENDO.] Consilium autem adhibe-

§ 19 conf. Inst. 1, 6, 5.

1 sint] sunt C^{n}, *conf. C^{a} pag. 301* || sint] sunt C^{n} || 2 s̄ıt (*i. e.* sunt it) C^{n}, *conf. C^{a} pag. 312* || conuicti *ex* conuictii *correctum C* || 3 sint] sunt *C* || quiue ut *Goeschen*, quique aut C^{n} || 4 sint C^{1}, sunt C^{2} || conlecti *C* || 5 ab eodem *Goeschen*, auem C^{1}, ab eo ? C^{2} || 6 fiant] fiunt *C* || dediticici *C* || 7 *rubricam addidit* C^{2} || peregrini dediticii *om.* C^{1}, *add.* C^{2} || 9 deinde C^{2n}, et C^{1} (*non* et deinde *nec* deinde et) || uicti *ex* uictis *correctum C* || 13 constituti *C* || 15 personam C^{n} || 18 uindicta C^{2}, uincta C^{1} || testamento C^{2n}, ioi C^{1}, *conf. C^{a} pag. 308 inf.* || 20 *rubricam addidit* C^{2} || VI] VII C^{2} || 24 fuerint C^{2}, fueri C^{1} (*conf. C^{a} pag. 299*) || 26 naturalem *C*, naturales *Inst.* || 27 pelagogum *C* || aut paedagogum *collata § 39 del. Lachmann* || 28 apud *om.* C^{1}, *add.* C^{2n} || 30 *rubricam add.* C^{2} || *aut* VII *aut* VIII *fuerit in* C^{2} (*conf.* C^{a}).

tur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum; in prouinciis autem uiginti recuperatorum ciuium Romanorum, idque fit ultimo die conuentus; sed Romae certis diebus apud consilium manumittuntur. maiores uero triginta annorum serui semper manumitti solent, adeo ut uel in transitu manumittantur, ueluti cum
21 praetor aut pro consule in balneum uel in theatrum eat. Praeterea minor triginta annorum seruus [manumissus] potest ciuis Romanus fieri, si ab eo domino qui soluendo|non erat, testamento eum liberum ,et heredem relictum ——||—————— pag. 5

(24 uersus in C legi nequeunt)

(22) ——————————— || homines Latini Iuniani appellantur; pag. 6 Latini ideo, quia adsimulati sunt Latinis coloniariis; Iuniani ideo, quia per legem Iuniam libertatem acceperunt, cum olim
23 serui uiderentur esse. Non tamen illis permittit lex Iunia uel ipsis testamentum facere, uel ex testamento alieno capere,
24 uel tutores testamento dari. Quod autem diximus ex testamento eos capere non posse, ita intellegemus, ne quid directo hereditatis legatorumue nomine eos posse capere dicamus; alioquin per fideicommissum capere possunt.

25 Hi uero qui dediticiorum numero sunt, nullo modo ex testamento capere possunt, non magis quam quilibet peregrinus, nec ipsi testamentum facere possunt secundum id
26 quod magis placuit. Pessima itaque libertas eorum est qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis ad ciuitatem Romanam
27 datur. Quin etiam in urbe Roma uel intra centesimum urbis

§ 20 inde ab 5 *semper* = Inst. 1, 5, 2.

1 roma *om.* C^1, *add.* C^2 || quinque equitum] quinquequitum C^n || 7 proconsule C^n, proconsul aut praeses *Inst.* || 8 manumissus *Huschke*, m̄m̄ *C*; *glossema agnoscendum esse suspiceris* || 9 ab eo domino C^2, a domino C^1 || 10 et] ei? *C* || *de* relictum *et de pagina proxima, quae legi nequit, confer* C^a || *proxima inde ab* relictum *ad sensum e. g. sic supplet Mommsen:* relictum alius heres nullus excludit; *(quodsi quis a ductibus litterarum longius recedere audeat, uel* testamento cum liber*tate* ei hereditas relicta *fuer*it | neque ullus alius ex eo testamento heres existat *uel similia proponat)* idque eadem lege Aelia Sentia cautum est. *De reliquis quae interciderunt, conf. Inst. 1, 6, 1 et Vlp. 1, 14; conf. etiam Epit. 1, 1, 2* || 12 *proximum ante* homines *spatium talia occuparunt qualia leguntur apud Dosith. 5. 6; Vlp. 1, 10. 12* || 15 uiderantur C^n || *aut* non *aut* nec C^n || promittit *C* || 17 *aut* tutorem *aut* tutores C^n, *conf.* C^a *pag. 298* || 18 directo] indirecto *C*, *delet hoc uocabulum ut glossema ad* alioquin — possunt *(uers. 20) adscriptum Mommsen* || 23 nec] quia nec? C^n || 24 magis] m̄gn̄ C^n, *quod* magis non *uel* magis nunc *(uix* magistris nostris) *significare uidetur.*

Romae miliarium morari prohibentur; et si contra fecerint, ipsi bonaque eorum publice uenire iubentur ea condicione, ut ne in urbe Roma uel intra centesimum urbis Romae miliarium seruiant neue umquam manumittantur; et si manumissi fuerint, serui populi Romani esse iubentur. et haec ita lege Aelia Sentia conprehensa sunt.

28 [*QVIBVS MODIS* LATINI AD CIVITATE*M* ROMANA*M* PERVENIANT.]||Latini uero multis modis ad ciuitatem Romanam perueniunt. pag. 7
29 Statim enim ex lege Aelia Sentia minores triginta annorum manumissi et Latini facti si uxores duxerint uel ciues Romanas uel Latinas coloniarias uel eiusdem condicionis cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis non minus quam septem testibus ciuibus Romanis puberibus, et filium procreauerint, cum is filius anniculus esse coeperit, datur eis potestas per eam legem adire praetorem uel in prouinciis praesidem prouinciae, et adprobare se ex lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anniculum habere: et si is apud quem causa probata est, id ita esse pronuntiauerit, tunc et ipse Latinus et uxor eius, si et ipsa eiusdem condicionis sit, ⟨*et filius, si et ipse eiusdem condicionis sit.*⟩ ciues Romani esse
30 iubentur. Ideo autem in *huius persona* adiecimus »si et ipse eiusdem condicionis sit«, quia si uxor Latini ciuis Romana est, qui ex ea nascitur, ex nouo senatusconsulto quod auctore diuo
31 Hadriano factum est, ciuis Romanus nascitur. Hoc tamen ius adipiscendae ciuitatis Romanae etiamsi soli minores triginta annorum manumissi et Latini facti ex lege Aelia Sentia habuerunt, tamen postea senatusconsulto quod Pegaso et Pusione consulibus factum est, etiam maioribus triginta annorum ma-
32 numissis Latinis factis concessum est. Ceterum etiamsi ante decesserit Latinus, quam anniculi filii causam probauerit, potest mater eius causam probare, et sic et ipsa fiet || ciuis pag. 8

1 contra] rea? C^1, icontra? C^{2n} || 7 *rubricam in inferiore paginae codicis sextae margine addidit* C^2 || QVIBVS MODIS *suppleuit Goeschen* || ciuitate romana C^2 || 9 ex lege Aelia Sentia *Polenaar*, ex lege Aelia Sentia cautum est ut C^n *(ex glossemate)* || 10 ciues romanas uel latinas C^{2n}, ciuem romanam latinam C^{1n}, *conf.* C^a *pag. 261* || 12 et] ei *C* || 15 per eam legem *ut glossema deleuit Polenaar* || 16 prouinciae C^1, prouinciarum C^{2n}, *conf.* C^a *pag. 289* || Sentia uxorem] sent. ā|xorem C^1 *(i. e.* sentia autxorem? *ceterum conf.* C^a), sent. ā|uxorem C^2 || 17 ex *add.* C^2, *om.* C^1 || is *ex* his *correctum C* || 19 latinus C^1, latinus iunianus C^2 || 20 ⟨ ⟩ *suppleuit Mommsen* || 21 in huius persona] *conf.* C^a || 22 quia] q̊ui? *C* || 25 soli *Goeschen*; socii C^1, *del.* C^2? || 27 senatusconsulto] *conf.* C^a *pag. 305 uers. 21* || 30 filii C^2, fili C^1 || probarit C^{2n}, probet C^{1n} || 31 *initium paginae libri C 8ae ad sensum magis quam ad ductus sic fere suppleri posse opinatur Krue-*

Romana, ———————————————| ——————
———————————————| ——————————
———|ipse filius ciuis ——————————————|
32a debet causam probare, ut ——————— *quae supra* di|ximus de filio anniculo, ⟨*eadem et de filia annicula*⟩ dicta
32b intellegemus. |———————————————————|
———————————————| id est fiunt ciues Romani, si Romae inter uigiles sex annis militauerint. postea dicitur factum esse senatusconsultum, quo data est illis ciuitas
32c Romana, si triennium militiae expleuerint. Item edicto Clau*dii* Latini ius Quiritium consecuntur, si nauem marinam *a*edificauerint, qu*a*e non minus quam decem milia modior*um frumen*ti capi*a*t, eaque nauis uel quae in eius locum substituta *sit, sex* | annis frumentum Romam portauerit. Praeterea
33 ——|———————————, ut si Latinus qui patrimoni*um*| sestertium $\overline{\text{cc}}$ milium plurisue habebit, in urbe Roma dom*um* aedificauerit, in qu*am* non minus quam partem dimidi*am* patrimon*ii* sui i*n*penderit, ius Quiritium consequatur.
34 Denique Traianus constituit, ut si *Latinus* in urbe tr*ienn*io pistrinum exercuerit *in quo in* dies singulos non minus quam centenos m*odios* frument*i pi*nseret, ad ius Quiritium per-
35 ueni*i*||*ret.* ———————————————————| pag. 9

ger: | **ciuis Romana,** *si* **Latin**a sit. quodsi mater causam probare nolue|*rit*, **per**mi**s**sum est tutoribus filii uel ipsi filio, poste|**a***quam ad pu***ber**tatem peruenit, causam probare, quo casu | **ipse filius ciuis** Romanus fit. item utroque parente mortuo filius | **debet causam probare, ut** ipse ciuis Romanus fiat. *Deinde sequebantur ea quae supra proposita sunt:* quae supra diximus etc. || 5 anniculo eadem et de filia annicula] annicul *C* || 6—7 *Lacuna, quae inter* intellegemus *et* id est *intercedit, ad uerba Vlpiani 3, 5 ita fere suppleri posse uidetur Huschkio:* Praeterea ex lege Visellia tam maiores quam minores triginta annorum manumissi et Latini facti ius Quiritium adipiscuntur, || 10 claudi *C*, ⟨diui⟩ Claudii *Huschke, conf. Vlp.* 3, 6 || 11 consecuntur *ex* secuntur *correctum* C^n || *12—14 supplementa ex parte ex Vlp. 3, 6 deprompta sunt; conf. etiam Scaeuola Dig. 50, 5, 3* || 13 capit? *C* || 14 *pro* sit *possis etiam de* fuerit *supplendo cogitare.* || 15 *ad codicis ductus e. g. haec suppleas:* **Praeterea** a Nero|**ne** *(conf. Tac. Annal. 15, 43)* con**s**titutum est, **ut si etc.** || 16—22 *conf. quae dixi in Actis Philolog. Wirceburg. (1868) pag. 128* || 17 quam *Huschke*, quo C^n, *conf.* C^a *pag. 291 et pag. 293 med.* || 19 traianus *C*, ⟨diuus⟩ Traianus *Huschke* || 21 frumentis? *C* || *22 seqq. — p. 7 uers. 2 med. Gaius egisse uidetur de iis, qui beneficio principali ciuitatem Romanam accipiunt (secundum Vlpianum 3, 2) et (secundum Vlpianum 3, 1) de muliere Latina ter enixa, quae ex senatusconsulto ciuitatem Romanam consequitur; etsi spatii angustiae uix sufficere uidentur ad hanc materiam complectendam. Reliqua omnia inde a p. 7 uers. 2 med. Kruegero (conf. Kritische Versuche im Gebiete des roemischen Rechts pag. 114 seqq.) ita fere ad sensum restituta uidentur ad iterationem*

———————————————|——————
———————————————|——————— norum
manumissi si ———— fac ———|—————————
consilium ——————————|——————————
————————————|——————————————
———————————————————————————
——————— Roman ——|———————— *manumissionem* iterauerit. ergo si seruus —|———————
——————— meus ——————|a te solo fieri potest—
———————————|——— llo m ————— libertus fit s ——————|ius Quiritium consecutus m———
———————————|———————————
——————|*atur, quocumqu*e modo ius Quiritium fuerit

manumissionis (*conf. Vlp. 3, 4; Dosith. 14; Epit. 1, 1, 4:* nam Latini patronorum beneficio, id est si iterum ab ipsis aut testamento aut in ecclesia aut ante consulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegium consequuntur.) *pertinere potuisse:* minores $\overline{\text{XXX}}$ **a***n***norum manumissi si** *L***a**tini **fac***ti* sunt, quia | causa manumissionis **a***pud* **consilium** adprobata non fuerit;| item ma|iores $\overline{\text{XXX}}$ **a***n***norum** qui uel inter amicos uel ab eo manumissi sunt, | cuius in bonis, non ex iure Quiritium fuerunt, fient c*iue***s Romani,**| si is cuius ex iure Quiritium sunt, iuste [*hoc uocabulum inserit Huschke secutus Vlpian. 3, 4*] manumissione**m iterauerit. ergo si seruus** *tu*|is quidem in bonis, ex iure Quiritium a*ut***em meus** *e***st**, ***La***ti***nus qui***dem* | **a te solo fieri potest,** ne*c tam*en a **me** iterum | manu*m*issus **ullo modo** ciuis Romanu**s libertus fit; se***d* si tu postea | **ius Quiritium consecutus m**anumissionem iteraueris, ciuis Romanus fit.* Patronatus sane ius tibi in eo conser|*u***atur, quocumqu***e* **modo ius Quiritium fuerit consecu**|tus. Cuius autem et (*conf. tamen* C^a) **in bonis et ex iure Quiritium sit manumis**|**sus, ab eodem scilicet et Latinus fieri potest et** | **ius Quiritium consequi.** | *Huschke pro eis, quae Krueger inde a priore asterisco temptauit, haec proposuit:* '»**La***ti***nus qui***dem* | **a te solo fieri potest,** nec **pariter** ta**m***en* iuste postea siue a te siue | a **me** ite*rum* manumissus, ciuis Romanu**s libertus fit. s***e*d si postea | **ius Quiritium consecutus** *in* manumisso fuerit is, a quo | **Lat***i***nus** factus est, iterando eum ad ius **Qu**iritium perducere potest, idque ius ei | **datur, quocunqu***e* **modo** ⟨is⟩ **ius Quiritium fuerit consecu**|tus. cuius autem *etc.*« — [*Pro iis ex Kruegerianis, quae asteriscis inclusa sunt, alius doctrinae fautores non inepte e. g. de tali forma cogitare posse uidentur:* **La***ti***nus qui***dem* | **a te solo fieri potest,** nec *tam*en *nis*i etiam a me | manu*m*issus **ullo modo** ciuis Romanu**s libertus fit**; **s***e***d** si tu postea | **ius Quiritium consecutus m**anumissionem iteraueris, etiam a te solo ciuis Romanus fit. (*conf. tamen* C^a)] || 13 quocumque] qc'quo C^n, *conf.* C^a *pag. 293.*

consecu|*tus*. ——————— in bonis et ex iure Quiritium
sit manumis|sus, ab eodem scilicet et Latinus fieri potest et
ius Quiritium consequi.

36 |*Non tamen cuicumque uolenti manumittere licet. nam is*
37 *qui* | in fraudem creditorum uel in fraudem patroni manu-
mittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpedit libertatem.
38 *Item* eadem lege minori $\overline{\mathrm{xx}}$ annorum domino non aliter manu-
mittere permittitur, quam [si] uindicta apu*d* con||silium iusta pag. 10
39 causa manumissionis adpro*b*ata [fuerit]. Iustae autem causae
manumissionis sunt ueluti si quis patrem aut matrem aut
p*a*edagogum aut conlactaneum manumittat. sed et illae cau-
sae quas superius in seruo minore $\overline{\mathrm{xxx}}$ annorum exposui-
mus, ad hunc quoque casum de quo loquimur, adferri pos-
sunt. item ex diuerso hae causae quas in minore $\overline{\mathrm{xx}}$ annorum
domino rettulimus, porrigi possunt et ad seruum minore*m* $\overline{\mathrm{xxx}}$
40 annorum. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus
$\overline{\mathrm{xx}}$ annorum dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus
sit, euenit ut qui $\overline{\mathrm{xiiii}}$ annos aetatis expleuerit, licet testa-
mentum facere possit et in eo heredem sibi instituere legata-
que relinquere possit, tamen si adhuc minor sit annorum
41 $\overline{\mathrm{xx}}$, libertatem seruo dare non pos*sit*. Et quamuis Latinum
facere uelit minor $\overline{\mathrm{xx}}$ annorum dominus, tamen nihilo minus
debet apu*d* consilium causam pro*b*are, et ita postea inter
amicos manumittere.

42 Praeterea lege Fufia Caninia certus modus constitutus
43 est in seruis testamento manumittendis. nam ei qui plures

§ 36 = Inst. 1, 6 pr. || § 37 = Inst. 1, 6 pr. || § 38 fere = Inst. 1, 6, 4 || § 39 usque ad 11 *manumittat* conf. Inst. 1, 6, 5 || *superius*] § 19 || § 40 = Inst. 1, 6, 7 || § 42 inde ab *lege* = Inst. 1, 7.

4—5 Non — qui *suppletum ex Inst.* || 5 uel in fraudem patroni *C*, *om. Inst.* || 7 minori XX annorum domino *C*, domino minori annis uiginti *Inst.* || 8—9 quam—fuerit C^n, quam si uindicta apud consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerit *(ita libri meliores*, fuerint *deteriores)* manumissi *Inst.*; si *et* fuerit *glossemata del. Mommsen* || 12 superius] superius id est C^n, *sed* id *expunctum est* || 15 minorum C^n, *conf.* C^a *pag. 298* || 17 uiginti *Inst.*, $\overline{\mathrm{XXX}}$ *C* || annorum *C*, annis *Inst.* || 19 heredem *Inst.*, herede C^n || 20 annorum C^n, annis *Inst.* || 21 possit] potest *C* || latinum *ex* uel latinum *correctum C* || 22 nihilominus *supra* tamen *ita additum a* C^n, *ut uideatur librarius* tamen nihilo minus *potius quam* nihilo minus tamen *uoluisse* || 25 fufia *Inst.*, fufia? *ex* fufidia *correctum C; conf. quae dixi in Actis Philolog. Wirceburg. (1868) pag. 127.*

quam duos neque plures quam decem seruos habebit, usque
ad partem dimidiam eius numeri manumittere permittitur;
*e*i uero qui plures || quam $\overline{\mathrm{x}}$ neque plures quam $\overline{\mathrm{xxx}}$ seruos pag. 11
habebit, usque ad tertiam partem eius n*u*meri manumittere
permittitur. a*t* ei qui plures quam $\overline{\mathrm{xxx}}$ neque plures quam
centum habebit, usque ad partem quartam potestas manu-
mittendi *d*atur. nouissime ei qui plures quam $\overline{\mathrm{c}}$ nec plu-
res quam $\overline{\mathrm{D}}$ habebit, non plures *m*anumittere permittitur
qua*m* quintam partem; neque plures ⟨——————⟩tur:
sed p*rae*scribit lex, ne cui plures *m*anumittere liceat quam $\overline{\mathrm{c}}$.
quodsi quis unum seruum omnino *a*ut duos habet, ad hanc
legem non pertinet, et ideo libera*m* habet potestatem manu-
44 mittendi. Ac ne ad eos quidem omnino haec lex pertinet,
qui sine testam*ento* manumittun*t*. itaque licet *i*is qui uin-
dicta aut censu aut inter amicos manumittunt, totam fami-
liam liberare, scilicet si alia causa non inpediat libertatem.
45 Sed quo*d* de numero seruorum testamento manumittendorum
diximus, ita intellegemus, ne umquam ex eo numero, ex
quo dimidia aut tertia aut quarta aut quinta pars liberari
potest, *pauc*iores m*anumittere* liceat, quam ex antecedenti
numero licuit. et hoc ipsa *lege pr*ouisum est: erat enim sane
a*b*surdum, ut $\overline{\mathrm{x}}$ seruorum domino quinque liberare liceret,
quia usque ad dimidiam partem eius numeri manumittere
ei concedit*ur*, *domino uero* $\overline{\mathrm{xii}}$ seruos habenti non plures lice-
ret manum*it*tere quam $\overline{\mathrm{iiii}}$; *item* eis qui plures quam $\overline{\mathrm{x}}$ ne-
que || ———————————————— pag. 12

3 ei] si *C* || quam x neque plures *om.* C^1, *add.* C^{2n} || 4 nimeri *C* || 7 datur] udatur? C^n || nec plures quam D *om.* C^1, *add.* C^{2n} *ita ut utrum post an ante* habebit *haec uerba collocanda sint, non liqueat* || 8 manumittere] ei manumittere C^n || 9 quam] quam ut? *C* || *post* neque plures, *ubi C* atur *exhibet, nonnulla uidentur intercidisse, quae ita fere supplere possis:* neque plures ⟨quam $\overline{\mathrm{D}}$ seruos habentis mentio in ea lege habe⟩tur; *fortasse in archetypo* habe|atur *pro* habetur *scriptum erat. Multas alias uias supplendi patere consentaneum est* || 10 praescribit] postscribit C^n, *conf.* C^a *pag. 286* || $\overline{\mathrm{c}}$ quodsi] $\overline{\mathrm{c}}$cqsi? *C* || 11—12 *expectes:* quodsi quis unum seruum aut duos habet, ad eum haec lex omnino non pertinet, || 13 haec C^2, ea C^1 || 14 manumittuntur C^n || 15 familiam C^1, familiam suam C^{2n} (suam *glossema esse uidetur*) || 19 dimidia *ex* dimidiam *correctum C* || quinta *ex* quintam *correctum C* || 22 abosurdum *C* || 23 eius *add.* C^{2n}, *om.* C^1 || 24 conceditur domino uero $\overline{\mathrm{XII}}$ *Boecking*, concedit xii C^1, *cui* teriiiae *superscripsit* C^2 *teste Bluhmio (conf.* C^a*)* || 25 item] at *C teste Goescheno, conf.* C^a *pag. 273* || 26 *post* neque *in noua pagina, quae nunc legi nequit, Gaius reliqua de eo casu addidisse uidetur, quo dominis plures quam* $\overline{\mathrm{X}}$ *neque plures quam* $\overline{\mathrm{XXX}}$ *seruos habentibus plures manumittere licere uideretur quam eis qui*

(24 uersus in C legi nequeunt) ||

46 nam et si *testamento* scriptis in orbem seruis libertas data sit, pag. 13
quia nullus ordo manumissionis inuenitur, nulli liberi erunt;
quia lex Fufia Caninia quae in fraudem eius facta sint rescin-
dit. sunt etiam specialia senatusconsulta, quibus rescissa
sunt ea quae in fraudem eius legis excogitata sunt.
47 In summa sciendum est, ⟨*cum*⟩ lege Aelia Sentia cautum
sit, *ut* creditorum fraudandorum causa manumissi liberi non
fiant, *hoc etiam* ad peregrinos pertinere (senatus ita cen-
suit ex auctoritate Hadriani), cetera uero iura eius legis ad
peregrinos non pertinere.

48 Sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quae-

§ 48 = Dig. 1, 6, 1 pr.; Inst. 1, 8 pr.

plures quam xxx *seruos habuerint. Fortasse alia exempla de maioribus numeris seruorum addita erant. Sequebantur ea, de quibus in Epit. 1, 2, 2—4 his uerbis agitur:* Nam si aliquis testamento plures manumittere uoluerit, quam quot continet numerus supra scriptus, ordo seruandus est, ut illis tantum libertas ualeat, qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet superius comprehensa; qui uero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, in seruitute eos certum est permanere. Quodsi non nominatim serui uel ancillae in testamento manumittantur, sed confuse omnes seruos suos uel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere uoluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili condicione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. nam etsi ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, id est in circulo, ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem ualere manifestum est, si agnosci non potest qui prior, qui posterior fuerit manumissus. (§ 3) Nam si aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huius legis facere noluerit testamentum, sed epistulis aut quibuscumque aliis rebus seruis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre uoluerit libertates, et sub tempore mortis hoc fecerit, hi qui prius manumissi fuerint, usque ad numerum superius constitutum liberi erunt, qui uero post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt. (§ 4) Nam si incolumis quoscumque diuerso tempore manumisit, inter eos qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur.

2 si testamento] sit *C*, *conf.* C^a *pag. 304 inf.* || 7 cum *add. Lachmann* || 8 ut] aut *C (conf.* C^a) || manumissi C^1, manumissi sint C^2 || 9 hoc etiam *Goeschen*, etiam hoc C^n || senatus — Hadriani *ut glossema expulit Mommsen in Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. IX pag. 98* || 10 ⟨diui⟩ *ante* Hadriani *inseruit Huschke* || 12 sequitur *ante* de iure *collocant C Inst.*, *post* diuisio *Dig.* || nam C^n *Inst.*, quod *Dig.*

dam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri *s*ubiectae
49 sunt. Rursus earum personarum qu*ae* alieno iuri subiectae
sunt, aliae in potestate, ali*ae* in manu, ali*ae* in mancipio
50 sunt. Videamus n*unc* de h*is* qu*ae* alieno iuri subiect*ae* sint:
⟨*nam*⟩ si cognouerimus quae *i*stae personae s*i*nt, simul intel-
51 legemus quae sui iuris sint: ac prius dispiciamus de iis qui
in aliena potestate sunt.
52 In potestate itaque sunt serui dominorum. quae quidem
potestas iuris gentium est: nam apu*d* omnes peraeque gentes
anim*a*duertere possumus dominis in seruos uitae necisque
potestatem esse: et quo*d*cumque per seruum adquiritur, id
53 domino adquirit*ur*. sed hoc tempore neque ciuibus || Roma- pag. 14
nis nec ullis aliis hominibus qui sub imperio populi Romani
sunt, licet supra modum et sine causa in seruos suos *s*aeuire:
nam ex constitution*e* imperatoris Antonini qui sine causa ser-
uum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui
alienum seruum occiderit. sed et maior quoque asperitas
dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur:
nam consultus a quibusdam p*rae*sidibus prouinciarum de his
seruis qui ad fana deorum uel ad statuas principum confu-
giunt, praecepit, ut si intolerabilis uideatur dominorum sae-

§ 49 usque ad 3 *potestate* = Inst. 1, 8 pr. || § 50 = Dig. 1, 6, 1 pr.; Inst. 1, 8 pr. || § 51 = Dig. l. l.; fere = Inst. l. l. || § 52 = Dig. 1, 6, 1, 1; Inst. 1, 8, 1 || § 53 usque ad 18 *coercetur* = Dig. 1, 6, 1, 2; usque ad 12, 1 *uendere* = Inst. 1, 8, 2 || *constitutione*] conf. Dig. 1, 6, 2; Inst. 1, 8, 2.

1—2 subiectae sunt *Dig. Inst.*, sunt subiectae sunt C^n || 2 personarum C^n, *om. Inst.* || 4 nunc? C^n (*conf. tamen* C^a *pag. 282 uers. 9*), itaque *Dig. Inst.* || subiectae *Dig. Inst.*, subiecta? *C* || sint *C*, sunt *Dig. Inst.* || 5 nam *Dig. Inst.*, *om. C* || istae *Dig. Inst.*, iustae *C* || sint *Inst.*, sunt C^n (*conf.* C^a *pag. 301*) *Dig.* || 6 sint *C*, sunt *Dig. Inst.* || ac prius dispiciamus *C Inst.*, dispiciamus itaque *Dig.* || qui in *C Inst.*, quae in *Dig.* || 7 in potestate itaque C^n *Inst.*, igitur in potestate *Dig.* || 8 sunt serui dominorum C^n *Dig.*, dominorum sunt serui *Inst.* || 10 animaaduertere *C* || 11 quodcumque *Dig. Inst.*, quocumque C^n, *conf.* C^a *pag. 293 et 295* || 12 adquiritur *Dig. Inst.*, *aut* adquiritur C^n *aut* adquirit *C* || neque ciuibus Romanis nec ullis aliis C^n, nullis *Dig. Inst.* || 13 populi romani C^n, romano *Dig.*, nostro *Inst.* || 14 causa *C*, causa legibus cognita *Dig. Inst. (hae ordinem uerborum uicinorum inuertunt)* || 15 constitutiones imperatoris C^n, constitutione diui *Dig.*, constitutione diui Pii *Inst.*; *conf. H. Dernburg »Die Institutionen des Gaius ein Collegienheft« (Halis 1869) pag. 68 et* C^a *pag. 300* || 16 teneri *C*, puniri *Dig. Inst.* || 17 alienum seruum *C Dig.*, seruum alienum *Inst.* || quoque C^n, *om. Dig. Inst.* || 18 per eiusdem principis constitutionem C^n, eiusdem principis constitutione *Dig. Inst.* || 19 praesidibus] *conf.* C^a *pag. 286 uers. 1* || 20 deorum *ex* eorum *correctum* C^n.

uitia, cogantur seruos suos uendere: et utrumque recte fit:
male enim nostro iure uti non debemus; qua ratione et pro-
54 digis interdicitur bonorum suorum administratio. Ceterum
cum apu*d* ciues Romanos duplex sit dominium (nam uel in
bonis uel ex iure Quiritium uel ex utroque iure cuiusque
seruus esse intelleg*i*tur), ita demum seruum in potestate do-
mini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex
iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiri-
tium in seruo habet, is potestatem habere non intellegitur.
55 Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos iustis
nupt*i*is procreauimus. quod ius proprium ciuium Romano-
rum est; fere enim nulli alii sunt homines qu*i* talem in filios
suos habent potestatem qualem nos h*ab*emus. idque diui
Ha||driani edicto, quod proposuit de his qui sibi liberisque pag.15
suis ab eo ciuitatem Romanam petebant, significa*tur*. nec me
praeterit Galatarum gentem credere in potestate parentum
liberos esse.

56 |——————————————————————,| si ci-
ues Romanas uxores duxerint, uel etiam Latinas peregrinasue
cum quibus conubium habean*t*: cum enim conubium id effi-
ciat, ut liberi patris condicionem sequantur, euenit ut non
57 ⟨*modo*⟩ ciues Romani fiant, sed et in potestate patris sint. Und*e*
et ueteranis quibusdam concedi solet principalibus constitu-
tionibus conubium cum his Latinis peregrinisue quas primas
po*st* missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio na-
scuntur, et ciues Romani et in potestat*e* parentum fiunt.|

§ 55 usque ad 12 *est* = Dig. 1, 6, 3; usque ad 13 *habemus* fere = Inst. 1, 9 pr. § 2.

1 seruos suos *C*, seruos *Inst.* || 2 male] regula male *C* (*ex nota marginali archetypi, conf.* C^a *p. XX*) || 3 interdicitur C^2, dicitur C^1, *conf.* C^a *p. 271 uers. 30* || 6 intellegatur C^n || seruum *ex* seruus *correctum C*, *conf.* C^a *pag. 302 inf.* || 10 iustis *C* ex iustis *Dig. Inst.* || 11 procreauimus C^n, procreauerimus *Dig. Inst.* || ciuium Romanorum est C^n *Dig.*, est ciuium Romanorum *Inst.* || 12 qui *Inst.*, que? C^n, *conf.* C^a *pag. 293* || filios suos *C*, liberos *Inst.* || 13 habent *C*, habeant *Inst.* || 15 significauit C^1, signicauit (*sic*) C^2?, *conf.* C^a *pag. 306 inf.* || 16 praeterit *ex* praeterita *correctum* C^n || potestatem *C* || 18 *ante* si, *ubi in C post uersum rubricae destinatum unus uersus rubricatori uacuus relictus esse uidetur, talia fere perierunt* Itaque liberos suos in potestate habent ciues Romani, *quibus similia iam Goeschen restituit* || 20 habeantur C^n || 22 unde et] *conf.* C^a || 25 post] p̄ C^n, *conf.* C^a *pag. 285* || matrimanio C^n, *conf.* C^a *pag. 277* || 26 potestatem *C*.

58 |*Non tamen omnes nobis uxores ducere licet*: nam a qua-
59 ru*n*dam nuptiis abstinere d*e*bemus: inter eas enim personas
quae parentum liberorumue lo*cum* inter se optinent, nuptiae
contrahi non possunt, nec inter eas conu*b*ium est, ueluti in-
ter patrem et filiam, uel inter matrem et filium, uel inter
auum et neptem; et si tales personae inter se coierint, ne-
farias || et incestas nuptias contraxisse dicuntur. et haec adeo pag.16
ita sunt, ut quamuis per adoptionem parentum liberorumue
loco sibi esse coeperint, non poss*i*nt inter se matrimonio con-
iungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris
maneat; itaque eam quae mihi per adoptionem filia*e aut*
neptis loco esse coeperit, non potero *u*xore*m* ducere, quam-
60 uis eam emancipauer*im*. Inter eas quoque personas quae
ex transuerso gradu cognatione iunguntur, est quaedam simi-
61 lis obseruatio, sed non tanta. sane inter fratrem et sororem
prohibitae sunt nuptiae, siue eodem patre eademque matre
nati fuerint, siue alterutro eorum: sed si qua per adoptionem
soror mihi esse coeperit, quamdiu quidem const*a*t adoptio,
sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum
uero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam
uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil in*pe*-
62 dimento erit nuptiis. Fratris filiam uxorem ducere licet: idque
primum in usum uenit, cum diuus Claudius Agrippinam fra-
tris sui filiam uxorem duxisset: sororis uero filiam uxorem
ducere non licet. et haec ita principalibus co*n*stitutionibus
significantur. || Item amitam et materteram uxorem ducere pag.17
63 non licet. item eam quae mihi quondam socrus aut nurus aut

§ 58 fere = Inst. 1, 10, 1 || § 59 fere = Inst. 1, 10, 1 || § 60 = Inst. 1, 10, 2 || § 61 = Inst. 1, 10, 2.

1 Non — licet *om. C post spatium uacuum* (*rubricatori?*) *relictum; suppletum est ad Institutiones, in quibus* Ergo non *pro* Non tamen *legitur* || a *C*, *om. Inst.* || 3 liberorumue locum *Inst.*, liberorum uel hoc C^n, *conf.* C^a *pag. 260* || 4 — 5 inter] *conf.* C^a *pag. 272* || 7 et incestas *C*, atque incestas *Inst.* || 8 liberorumue *Inst.*, liberorum uel C^n, *conf.* C^a *pag. 309* || 9 possint *Inst.*, possunt *C* || coniungi C^n, iungi *Inst.* || 11 filiae aut neptis loco] filiasneptis (*priore* s *littera expuncta*) loco *C*, filia aut neptis *Inst.* || 12 uxorem *Inst.*, eam uxore *C* || 13 emancipauerimus *C*, *conf.* C^a *pag. 278* || 14 cognatione *C*, cognationis *Inst.* || 15 sane *C*, sane enim *Inst.* || et sororem C^n, sororemque *Inst.* || 16 prohibitae sunt nuptiae C^n, nuptiae prohibitae sunt *Inst.* || siue *C*, siue ab *Inst.* || 17 siue *C*, siue ex *Inst.* || 18 constat *Inst.*, constant C^n || 19 non possunt consistere C^n, consistere non possunt *Inst.* || 21 in(pe)dimento erit *C*, est impedimento *Inst.*

priuigna aut nouerca fuerit. ideo autem diximus »quondam«,
quia si adhuc constant eae nuptiae, per quas talis adfinitas
quaesita est, alia ratione mihi nupta esse non potest,
quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem
64 duas uxores habere. Ergo si quis nefarias atque incestas
nuptias contraxerit, neque uxorem habere uidetur ne-
que liberos: itaque hi qui ex eo coitu nascuntur, matrem
quide*m* habere uidentur, patrem uero non utique; nec ob
id in potestate eius sunt, ⟨*sed tales sunt*⟩ quales sunt h*i* quos
mater uulgo concepit: nam et h*i* patrem habere non intelle-
guntur, cum *is* et*iam* incertus sit; unde solent spurii filii
appellari, uel a Gr*a*eca uoce qu*a*si σποράδην concepti, uel
quasi sine patre filii.

65 |*Aliquando autem euenit, ut liberi qui statim ut na*|ti
sunt, parentum in potestate non fiant, ii postea tamen redi-
66 gantur in potestatem. *Veluti si Lat*inus ex lege Aelia Sentia
uxore ducta filium procreauerit aut Latinum ex Latina aut
ciuem Romanum ex ciue Romana, non habebit eum in po-
testate; *sed si postea causa pro*bata *ciuitatem Romanam* con-
se*cutus fuerit*, simul *e*um in potestate || sua habere incipit. pag. 18
67 Item si ciuis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem duxe-
rit per *i*gnorantiam, cum eam ciuem Romanam esse crederet,
et filium procreauerit, hic non est in potestate eius, quia ne
qu*i*dem ciuis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus,
id est eius condicionis cuius et mater fuerit, quia non aliter
quisqu*am* ad patris condicionem accedit, quam si inter pa-
trem et matrem eius conubium sit: sed ex senatusconsulto
permittitur causam erroris pro*b*are, et ita uxor quoque et
filius a*d* ciuitatem Romanam perueniunt, et ex eo tempore

§ 64 inde ab 7 *itaque* fere = Inst. 1, 10, 12 || § 65 fere = Inst. 1, 10, 13.

9 ⟨ ⟩ *suppletum duce contextu Institutionum* || 11 is *Huschke*, his *C Inst.* || etiam *Inst.*, *aut* et *C aut* etiam C^n || sit *C*, est *Inst.* || spurii filii *C*, filii spurii *Inst.* || 12 quasi] *conf.* C^a *pag. 289 uers. 26* || σποράδην *Inst.*, sporade *C* || 14 Aliquando — ut na] *suppletum ex Inst.* || 15 parentum in potestate *C*, in potestate parentum *Inst.* || ii *C*, *om. Inst.* (*concinnius*) || 16 ueluti si] *conf.* C^a || 19 — 20 *ad incertos Goescheni et Bluhmii ductus* (*conf.* C^a) *dubitanter suppletum; in C fuisse poterit uelut* s'sip'eac̄ ꝓbatac̄r̄| consecutus fuerit simul || 20 eum] ergo eum *C teste Goescheno* || 23 eius] *conf.* C^a *pag. 264 uers. 34* || 23 — 24 ne quidem] neque dem? C^n, *conf.* C^a *pag. 293* || 26 quisquam] quisquae? C^n, *conf.* C^a *pag. 291* || 29 ad] at *ex* et *correctum C.*

incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est si eam
per ignorantiam uxorem duxerit quae dedi*ti*ciorum numero
68 est, nisi quod uxor non fit ciuis Romana. Item si ciuis Ro-
mana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui Romano,
permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque
eius et maritus *ad* ciuitatem Romanam perueniunt, et aeque
simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est
si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit;
nam et de hoc specialiter senatusconsulto caueti*r*. idem iuris
est aliquatenus si ei qui dedi*ti*cioru*m* numero est, tamquam
ciui Romano aut Latino *e* lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod
scilicet qui dediticiorum numero est, in sua condicione perma-
net, et ideo filius, quamuis fiat ciuis Romanus, in potestatem
69 patris non redigitur. Item si Latina peregrino, cum eum Lati-
num esse cre||deret, ⟨*e lege Aelia Sentia*⟩ nupserit, potest ex pag. 19
senatusconsulto filio nato causam erroris probare, *et ita* omnes
fiunt ciues Romani, et filius in potestate patris esse incipit.
70 Idem constitutum est *si* Latinus per errorem peregrinam quasi
Latinam aut ciuem Romanam e lege Aelia Sentia uxorem du-
71 xerit. Praeterea si ciuis Romanus qui se credidisset Latinum
ess*e*, ob id Latinam ⟨*uxorem duxerit*⟩, permittitur e*i* filio
nato erroris causam pro*b*are, tamquam⟨*si*⟩ e lege Aelia Sentia
uxorem duxisset. Item hi*s* qui cum ciues Romani essent,
peregrinos se esse cred*i*dissent et peregrinas uxores duxis-
sent, permittitur ex senatusconsulto filio nato causam erroris
pro*b*are: quo facto fiet | uxor ciuis Romana et filius ————
non solum *ad ciuita*|tem Romanam peruenit, sed etiam in
72 potestate*m* patris redigitur. Quaecumque de filio esse dixi-
73 mus, eadem et de filia dicta intellegemus. Et quantum ad
erroris causam pro*b*andam attinet, nihil interest cuius aetatis
filius sit | ————————————
——|————————————

2 dediciorum C^n || 9 cauetur. idem] caueturridem *uel* cauetupridem C^n || 10 dediciorunt? C^n, *conf.* C^a *pag. 299* || 11 e lege Aelia Sentia] a· selegeā· s̄· (*i. e.* Aelia Sentia e lege Aelia Sentia?) *C*, *conf.* C^a *p. 257* || 15 e lege Aelia Sentia *add. Huschke* || 16 et ita *Goeschen probabiliter, etsi tribus tantum litteris capessendis spatium in C sufficit* || 18 si] ut si? *C* || 21 esse] esse et C^n, *conf.* C^a *p. 266 inf.* || ob id *fortasse delendum est* || ⟨ ⟩ *ad sensum suppletum est* || ei] eis *C* || 22 tamquam] tamqmodo C^n, *conf.* C^a *p. 277 et 289 inf.* || 23 duxissent *C* || his] hi *C* || 24 crededissent *C* || 26 *inter* filius *et* non *in C 8—9 fere litterae (cf.* C^a*) extant, quae quid sibi uelint non liquet, cum ad sententiam nihil desideretur* || 28 potestate *C* || esse C^n, *delendum uidetur* || 31 *ante* sit *uidetur* filiaue *excidisse, nisi post hoc uerbum* (*cf.* C^a) *eadem notio aliquo modo addita erat. in lacuna quae sequitur, dictum fuisse, ex lege Aelia Sentia causam probari non posse, si minor anniculo sit filius filiaue, intellexit Goeschen.*

——|*ni*, si minor anniculo sit filius filiaue, causa pro*b*ari
non potest. nec me praeterit in aliquo rescripto diui Ha-
driani ita esse constitutum, tamquam quo*d* ad erroris *quo-*
que | *causam* pro*b*andam ————————————————|
——————————————————————————|——
74 —— imperator ——————————————dedit. || ⟨*Sed*⟩ si pag. 20
peregrinus ciuem Romanam uxorem d*u*xerit, an——————
——|——————————————————————|
causam non potest, quamuis ipse————————————|
hoc ei specialiter concessum est. sed cum peregrinus ciuem
Romanam uxorem duxisset et filio nato alias ciuitatem Roma-
nam consecutus esset, deinde cum q*uae*reretur an causam
pro*b*are posset, rescri*p*sit imperator Antoninus proinde posse
eum causam pro*b*are, atque si peregrinus mansisset. ex quo
75 colligimus etiam peregrinum causam pro*b*are posse. Ex *h*is
quae diximus apparet, siue ciuis Romanus peregrinam siue
peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, eum qui nasci-
tur peregrinum *esse*. *sed* siquidem pe*r* errorem tal*e* matrimo-
nium contractum fuerit, emendari uitiu*m* eius ex *senatus-*
consulto l*icet* ⟨*secundum*⟩ ea qu*ae* superius diximus. si uero
nullus error interuenerit, ⟨*sed*⟩ scientes suam condicionem ita
76 coier*i*nt, nullo cas*u* eme*n*datur uitium *ei*us matrimonii. Lo-
quimur autem de his scilicet, ⟨*inter*⟩ quos conubium non sit;
nam alioquin si ciuis Romanus peregrinam cum qua ei conu-
bium est, uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus,
iustum matrimonium contrahi*tur*; et tunc ex h*i*s qui nasci-
77 tur, ciuis Romanus est et in potestate patris erit. It*em* si

§ 76 *supra*] § 55.

3 quoque] qc? *C*, *conf.* C^a *pag.* 297 *uers.* 17 || 4 *post* probandam *tale quid supplendum proposuit Goeschen:* attinet, anniculus filius esse debeat. *Deinde Krueger dubitanter conicit Gaium addidisse: nihil ex hoc rescripto Hadriani contra ius supra expositum concludi posse, quia is qui, ut erroris causam probaret, preces imperatori obtulisset, filium anniculum se habere adseuerauerit et propter hoc ipsum, non iuris nouandi gratia imperator in rescripto anniculi filii mentionem fecerit.* || 7 dixerit *C* || *post* an *ad ductuum umbras* (*conf.* C^a) *sententiarumque conexum non male uelut tale supplementum quadret:* »*et* **is** *causam* pro|**bare** possit, **qu**aeritur.« *Ex casu qui proxime sequebatur, haec fere ex ductibus* (*conf.* C^a) *erui posse uidentur:* ..... probare | **causam non potest, quamuis ipse** *postea* **ciuitate Romana** ab imperatore donatus sit, nisi | **hoc ei specialiter** etc. || 12 queureretur *C* || 18 esse sed] *in C fuerit* ēē sed *uel* ēē set || per] pro *C* || talem | matrimonium *C*, *conf.* C^a *pag.* 279 *uers.* 25 || 19 ex senatusconsulto licet secundum] ex·cl *C*, *conf.* C^a *pag.* 302 *et pag.* 300 *uers.* 16 || 22 casu] *conf.* C^a *pag.* 260 *inf.* || emedatur *C* || eius] es *C*, *conf.* C^a *pag.* 264 *inf.* || 24 aliquin *C* || 26 contrahi *C* || 27 item] itaque C^n, *conf.* C^a *pag.* 273.

ciuis Romana peregrino cum qu*o* ei conubium est, nupseri*t*,
peregrinu*s* sane procreatur et is iustus patris filius est, tam-
quam si ex peregrina eum procreasset. || hoc tamen tem- pag. 21
pore ⟨*ex*⟩ senatusconsulto quod auctore diuo Hadriano factum
est, etiamsi non fuerit conubium inter ciuem Romanam et
78 peregrinum, qui nasci*tur*, iustus patris filius est. | Quod
autem diximus inter ciuem Romanam peregrin*um*que ———
———*eum qui* | nascitur, peregrinum esse—————
——————|——————————————
deterioris parentis condicionem *sequ*—|ea — lege ————
——————————— si peregrin*am*, *cum* | qua ei conu-
bium non sit, uxorem *duxerit* —, peregri|nus ex eo coitu
nascatur. sed hoc maxime casu necessaria lex Minicia: nam
remota ea lege *matris* | condicionem seq*ueretur; ex iis enim*
inter quos non | est conu*b*ium, qui nascitur, iure gentium
matris condicion*i* accedit. qua parte autem iubet lex ex ciue
Romano et peregrina peregrinum nasci, superuacua uidetur:
nam et remota ea lege hoc utique iure gentium | futurum
79 erat. Adeo autem hoc ita est, ut ——————|——————
———————————————|——————
——————————————*non* | solum exter*ae* na-
tiones et gentes sed etiam qui Latini nominantur; sed ad alios

1 quo] qua *C*, *conf.* C^a *pag.* 293 *inf.* || nupserit erit peregrinum (*conf.* C^a *pag.* 287) *C*; *possis etiam* nupseri*t*, peregrinum sane procrea*t temptare* || 4 Hadriano] hadriano|s̄? *C*, *conf.* C^a *pag.* 300 || 7 peregrinoque *aut* peregrinuque *C*, *conf.* C^a *pag.* 287 || § 78 *locus lectu difficillimus uario modo suppleri potest; nec tamen ullum supplementum satis apte ad reliquiarum umbras quadrat. Sententia fere haec fuisse uidetur Kruegero:* **Quod autem diximus** (*§ 75*) **inter ciuem Romanam peregrinumque** ⟨uel inter ciuem Romanum peregrinamque⟩ *contracto* matrimonio eum qui **nascitur, peregrinum esse,** id lege Minicia cautum est, qua liberi iubentur deterioris **parentis condicionem** sequi. **ea** enim (*in* C^n *uidetur* eadem *fuisse*) **lege** cautum est, ut **si peregrinam,** cum ⟨qua ei conubium non sit, ciuis Romanus, uel peregrinus ciuem Romanam, cum⟩ **qua ei conubium non sit, uxorem** duxerit, **peregrinus ex eo coitu nascatur** || 13 *post* Minicia *Huschke addidit* fuit || 14. 15 *supra exempli causa suppletum est, ut sententiae satisfieret* || 16 condicione *C* || 19—21 *lacuna, quae* ita est ut *uerba excipit, sic fere ad sensum suppleri posse Mommseno uidetur:* **Adeo autem hoc ita est,** ut ex ciue Romano et Latina qui nascitur, Latinus nascatur, quamquam ad eos qui hodie Latini appellantur, lex Minicia non pertinet; nam conprehenduntur quidem peregrinorum appellatione in ea lege non **solum** etc.

Latinos pertinet, qui proprios populos propriasque ciuitates
80 habebant et erant peregrinorum numero. Eadem ratione ex
contrario ex Latino et ciue Romana, siue ex lege Aelia Sentia
siue *aliter contractum* fuer*it* matrimonium, ciuis Romanus nas-
citur. fuerunt tamen qui putauerunt ex lege Aelia S*entia* con- pag. 22
tracto matrimonio Latinum nasci, quia uidetur eo casu per
legem Aeliam Sentiam et Iuniam conubi*um* inter eos dari,
et semper conubium eff*i*cit, ut qui nascitur patris condi-
cioni accedat: al*i*ter uero contracto *m*atrimonio eum qui
nascitur, iure gentium matris condicionem sequi et ob id
esse ciuem Romanum. *sed* hoc iure utimur ex senatuscon-
sulto, qu*o* auctore diuo Hadriano significatur, ut *omni
modo* ex Latino et ciue Romana natus ciuis Romanus nasca-
81 tur. His *con*uenienter e*tiam* illud senatusconsultum diuo Ha-
driano auctor*e* significauit, ut ⟨*qui*⟩ ex Latino *et* peregrina,
item contra ⟨*qui*⟩ ex peregrino et Latina nascit*ur*, is matris
82 condicionem sequatur. Illud quoque his consequens est,
quod ex ancilla et libero iure gentium seruus nascitur, et
83 contra ex libera et seruo liber nascitur. Animaduertere ta-
men debemus, n*e* iuris gentium regulam ue*l* lex aliqua uel
84 quod leg*is* uicem optinet, aliquo casu commutauerit. ecce
enim ex senatusconsulto Claudiano poterat ciuis Romana quae
alieno seruo uolente domino eius co*i*it, ipsa ex pactione
libera permanere, sed seruum procreare: n*am* quod inter
eam et dominu*m* istius serui conuenerit, e*o* senatusconsulto
ratum esse iubetur. sed postea diuus Hadrianus iniquitate
rei et inelegantia iuris motus restituit iuris gen‖tium regu- pag. 23
lam, ut cum ipsa mulier libera permaneat, liberum pariat.
85 ⟨*Item e lege*————⟩ex a*n*cilla et libero poterant *l*iber*i* nasci:
nam ea lege cauetur, ut si quis cum aliena a*n*cilla quam crede-
bat liberam esse coierit, siquidem mascu*l*i nascantur, liberi
sint, si uero feminae, ad e*u*m pertinea*nt*, cuius mater a*n*cilla

1 ciuitate C ‖ 4 siue aliter] *conf.* C^a ‖ contractum] contrarium? C^n, *conf.* C^a *pag. 260* ‖ 6 casu] sasu C ‖ 7 conubion C ‖ 8 effecit C ‖ 9 alter C ‖ mmatrimonio C, *conf.* C^a *pag. 279* ‖ 11 sed] s̄ (*i. e.* sunt) C^n, *conf.* C^a *pag. 301* ‖ 12 quo] quod? C^n (*conf.* C^a *pag. 293 inf.*); *possis etiam ad modum § 81 scribere:* quod . . . significat ‖ omni modo *Hollweg*, q^m (*i. e.* quomodo?) C^n, *conf.* C^a *pag. 277* ‖ 14 conuenienter] queniuntur? C, *conf.* C^a *pag. 260 uers. 14* ‖ hadriano *ex* hadrianos *correctum* C, *conf.* C^a *pag. 300* ‖ 15 auctor C, *conf.* C^a *pag. 256 et pag. 298* ‖ et peregrina] etperetperegrina C ‖ 19 nas̄cit' C^n, *conf.* C^a *pag. 312* ‖ 20 ne] nec C ‖ uel lex] uelex C ‖ 21 lege C, *conf.* C^a *pag. 276* ‖ 23 coit C ‖ 24 nam] non C^n, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 25 dominu C ‖ eo *Huschke*, ex C ‖ 29 *de qua lege et num de lege Romana egerit Gaius* (*conf.* § 86), *non liquet* ‖ accilla C ‖ liberi] hibere C ‖ 30 acilla C ‖ 31 masculli C ‖ 32 eum] em C ‖ pertineat C^n ‖ quius C ‖ acilla C.

fuerit. sed et in hac speci*e* diuus Vespasianus in*e*legantia iuris
motus restituit iuris gentium regulam, ut omni modo, etiam-
si masculi nascantur, serui sint eius cuius et mater fuerit.
86 Sed illa pars eiusdem legis sal*u*a est, ut ex libera et seruo
alieno quem sciebat seruum esse, serui nascantur. itaque
apud quos talis lex non est, qui nasc*i*tur, iure gentium ma-
tris condicione*m* sequitu*r* et ob id liber e*st*.
87 Quibus autem casibus matris et non patris condicione*m*
sequitur qui nascitur, *i*sdem casibus in potestate eum patris,
etiamsi is ciuis Romanus sit, non esse plus quam manifestum
est. et ideo superius rettulimus quibusdam casibus per er-
rorem non iusto contracto matrimonio senatum interuenire et
emendare uitium matrimonii, eoque modo plerumque effi-
88 cere, ut in potestatem patris filius redig*a*tur. Sed si ancilla
ex ciue Romano conce*p*erit, deinde manumissa ciuis Romana
facta sit, et tunc pariat, licet ciu*i*s Romanus sit qui nasci-
tur, ‖ sicut pater eius, non tamen in potestat*e* patris est, quia pag. 24
neque ex iusto coitu conceptus est neque ex ullo senatus-
consulto talis coitus quasi iustus constituit*ur*.
89 Quod autem placuit, si ancilla ex ciue Romano conce-
perit, deinde manumissa pep*er*erit, qui nascitur liberum
nasci, *na*turali ratione fit: nam hi qui illegitime concipiun-
tur, statum sumunt ex eo tempore quo nascuntur; itaque si
ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest ex quo mater
eos conce*p*e*r*it, cum ancilla fuerit: at hi qui legitime conci-
90 piuntur, ex conceptionis tempore statum sumun*t*. itaque si
cu*i* mulieri ciui Romanae praegnati aqua et igni interdictum
fuerit, eoque modo peregrina *facta* tunc pariat, conplures
disting*u*unt et puta*nt*, siquidem ex iustis nuptiis conce*p*e*r*it,
ciuem Romanum ex ea nasci, si uero u*u*lgo conce*p*e*r*it, pere-
91 grinu*m* ex ea nasc*i*. Item si qua mulier ciuis Romana prae-
gnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id quod
alieno seruo inuito et denuntiante domino eius ⟨*coierit*⟩, con-
plur*es distingu*unt et existimant, siquidem ex iust*i*s nuptiis
concep*tus* sit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero u*u*lgo
conceptus sit, *seruum* nasci eius cuius mater facta esset an-

§ 87 *superius*] § 67 seqq.

1 inlegantia C ‖ 6 nascantur C ‖ 7 condicione C^n ‖ 8 condicione C ‖ 14 redigantur C ‖ sed C^n, sed et *Mommsen* ‖ 16 ciues C, *conf.* C^a *pag. 261* ‖ 17 potestatem C ‖ 21 peperit C, *conf.* C^a *pag. 284* ‖ 22 naturali] turali C ‖ 26 sumuntur C, *conf.* C^a *pag. 306* ‖ 27 cui] cua C ‖ 28 *pro* facta *possis cum aliis* fiat et *scribere*, *conf. tamen* C^a ‖ 31 nascitur C^n ‖ 33 *fortasse* »coierit, pler*ique* distingu*unt« *potius scribendum est*, *conf.* C^a ‖ 34 iustiis C ‖ 36 esset C, *expectes* sit *uel* est.

92 cilla. Peregrina quoque si *u*ulgo conceperit, deinde ciuis
Romana ⟨*fiat*⟩ *et* tunc pariat, ciuem Romanum parit: si uero
ex peregrino ‖ secundum lege*s* moresque peregrinorum con- pag.25
ce*per*it, ita uidetur ex senatusconsulto quod auctore diuo
Hadriano factum est, ciuem Romanum parere, si et patri
eius ciuitas Romana done*tur*.

93 Si peregrinus sibi liberisque suis ciuitatem Romanam
petierit, non aliter fil*i*i in potestate eius fient, quam si im-
perator eos in potestatem redegerit: quod ita demum is facit,
si causa cognita aestimauerit hoc filiis expedire. diligentius
autem exactiusque causam cognoscit de i*n*puberibus absenti-
94 busque: et haec ita edicto diui Hadriani significa*n*tur. Item
si quis cum uxore praegn*a*te ciuitate Romana donatus sit,
quamuis is qui nasci*tur*, ut supra dixi*mus*, ciu*i*s Romanus
sit, tamen in potestate patris non fit: idque subscriptione
diu*i* Hadriani significatur: qua de causa qui intellegit uxo-
rem suam esse pr*a*egnatem, dum ciuitatem sibi et uxori ab
imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum qui
natus erit, in potestate su*a* habeat.

95 Alia causa est eorum qui Lat*i*i iure cum liberis suis ad
ciuitatem Romanam perueniunt; nam horum in potestate
fiunt liberi. qu*od* ius quibusdam peregrinis ciuitatibus da-
tum est uel a populo Romano uel a senatu uel a Cae|sare. —
96 ———————— aut maius est Lati|um aut minus:
maius est Latium, cum et h*i* qui decuriones leguntur et ei
qui honorem aliquem aut ‖ magistratum gerunt, ciuitatem pag.26
Romanam consecuntur; minus Latium est, cum hi tantum
*q*ui magistratum uel honorem gerunt, ad ciuitatem Romanam
perueniunt. idque conpluribus epistulis principum signi-
ficatur.

97 |*Non solum tamen naturales liberi secundum ea quae*| dixi-
mus, in potestate nostra sunt, uerum et hi quos adoptamus.

---

§ 94 *supra*] § 92 ‖ § 97 = Inst. 1, 11 pr. ‖ *diximus*] § 55.

---

12 significatur *C* ‖ 14 dixi *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 263 uers. 10 et pag. 278* ciues *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 261* ‖ 16 diuis *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 300* ‖ 19 suam *C* ‖ 22 quod] que *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 294 inf.* ‖ 24 *ante* aut maius *nisi post spatium initio paragraphi uacuum relictum* ceterum *uel* sed *uel similis particula supplenda est, talia fere suppleri posse uidentur*: Huius autem iuris duae species sunt: nam ‖ 28 qui] uel qui *C* ‖ 31 Non — quae *suppletum ex Inst.* ‖ 32 et *C*, etiam *Inst.*

98 Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut
99 i*m*perio magistratus, uel*uti* praetoris. Populi auctoritate adop-
tamus eos qui sui iuris sunt: qu*a*e species adoptionis dici-
tur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interro-
gatur, an uelit eum quem adoptaturus sit, iustum si*b*i filium
esse; et is qui adopta*tur* rogatur, an id fieri patiatur; et popu-
lus rogatur, an id fieri iubeat. imperio magistratus adopta-
mus eos qui in potestate paren*tum* sunt, siue primum gra-
dum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue infe-
100 riorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. Et
quidem illa adoptio quae per populum fit, nusquam nisi Ro-
mae fit; a*t* haec etiam in prouinciis apu*d* praesides earum
101 fieri solet. Item per populum feminae non adoptantur, nam
id magis placuit: apu*d* ‖ pr*aetorem* uero uel in prouinciis pag.27
apu*d* proconsule*m* legatumue etiam feminae solent adoptari.
102 Item inpuberem apu*d* populum adoptari aliquando prohibitum
est, aliquando permissum est: ⟨*nam*⟩ nunc ex epistula optimi
imperatoris Antonini quam scripsit pontificibus, si iusta causa
adoptionis esse uide*b*itur, cum quibusdam condicionibus per-
missum est. apu*d* praetorem uero, et in prouinciis apu*d*
proconsulem legatumue, cuiuscumque aetatis ⟨*personas*⟩ ad-
103 optare possumus. Ill*ud* utriusque adoptionis commune est,
quo*d* et hi qui generare non possunt, quales sunt spadones,
104 adoptare possunt. femin*a*e uero nullo modo adoptare pos-
sunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate ha-
105 bent. Item si quis per populum siue apu*d* praetorem uel
apu*d* praesidem prouinciae adoptauerit, potest eundem alii
106 in adoptionem dare. S*ed* et illa quaestio, an minor natu
maiorem natu adoptare possit, utriusque adoptionis commun*is*
107 est. illu*d* proprium est eius adoptionis quae per populum fit,

---

§ 98 fere = Dig. 1, 7, 2 pr.; Inst. 1, 11, 1 ‖ § 99 fere = Dig. 1, 7, 2 pr.; usque ad 4 *adrogatio* et inde a 7 *imperio* fere = Inst. 1, 11, 1 ‖ § 103 = Dig. 1, 7, 2, 1; Inst. 1, 11, 9 ‖ § 104 fere = Inst. 1, 11, 10 ‖ § 107 = *Dig.* 1, 7, 2, 2; Inst. 1, 11, 11.

---

2 inperio magistratus uel *(conf. C*ᵃ *pag. 311 inf.)* praetoris *C*ⁿ, imperio magistratus *Inst. (fortasse recte)*, magistratus imperio *Dig.* ‖ 6 adoptatur *Dig.*, adoptat *C* ‖ 8 parentium *C Inst.*, parentis *Dig.* ‖ 9 filius et filia *C*, filius filia *Dig. Inst. (recte, ut uidetur)* ‖ 14 praetorem] p̄·r̄· *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 288 inf.* ‖ 15 proconsules *C*ⁿ ‖ legaturmue *C (sed expuncta* r *littera)* ‖ 17 nam nunc] nunc *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 279 inf. et pag. 282 uers. 7* ‖ 22 illud *Dig.*, illi uero *C (conf. C*ᵃ *pag. 310 uers. 1)*, (sed et illud *Inst.*) ‖ 23 quod *Dig. Inst.*, quia *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 294* ‖ 25 ne quidem *C*, nec *Inst.* ‖ potestate *C*, potestate sua *Inst.* ‖ 28 sed et] set *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 301* ‖ quaestio *Goeschen*, quaestio est *C*ⁿ ‖ 29 communis *Goeschen*, cō|mune *C (conf. C Gai. II § 72)* ‖ 30 illut *C Inst.*, hoc uero *Dig.* ‖ eius *C Dig.*, illius *Inst.*

quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum de-
derit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, se*d*
etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate *tam*quam nepotes. ||

108 |*Nunc de iis personis uideamus quae in manu nostra sunt.* pag.28
109 *quod* | et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est. Sed
in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in
110 manum autem feminae tantum co*n*ueniunt. Olim itaque
*t*ribus modis in manum conueniebant, usu, farreo, coem-
111 ptione. Usu in manum conueniebat quae anno continuo
nupta perseuera*bat*; *quae* enim ueluti annua possessione
usucapiebatur, in familiam uiri trans*i*bat filiaeque locum
optinebat. itaque lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum cautu*m* est, ut
si qua nollet eo modo in manu*m* mariti conuenire, ea
quo*t*annis trinoctio abesset a*t*que eo modo ⟨*usum*⟩ cuiusque
anni interrumperet. se*d* hoc totum ius parti*m* legibus sub-
112 latum est, partim ipsa desuetudine obli*t*teratum est. Far-
reo in manu*m* conueniunt per quoddam genus sacrificii
quod Ioui farreo fit: in quo farreus panis adhibetur, unde
etiam conf*a*rreatio dic*i*tur; conplura praeterea huius iuris
ordinandi gratia cum certis et sollemnibus uerbis, praesen-
tibus decem testibus, aguntur et fiunt. quo*d* ius etiam no-
stris temporibus in usu est: nam flamine*s* maiores, id est
Diales Martiales Quirinale*s*, item || reges sacrorum, nisi pag.29
ex farreatis nati *n*on leguntur; ac ne ipsi quidem sine co*n*-
113 farreat*i*one sacerdot*i*um habere possunt. Coemptione uero
in manum conueniunt per mancipatione*m*, *id est* per quan-
dam imaginariam uenditionem: nam adhibitis non m*i*nu*s*
quam $\overline{\text{V}}$ testibus ciuibus Romanis puberibus, item libripend*e*,
114 emit *is* mulierem, cuius in manum conuenit. Po*test* autem

§ 113 inde a 27 *adhibitis* usque ad 28 *libripende* = Priscian. VI 96 (I pag. 282 ed. Hertz).

3 etiam *C Inst.*, et *Dig.* || tamquam *Dig. Inst.*, anquam *C* || 4 Nunc — 5 quod *suppleuit Goeschen* || 8 teribus *C* || 10 perseuerabat quae enim] *conf. C*ª || 11 transiebat *C* || 12 $\overline{\text{XII}}$] duodecima *C*, *conf. C*ª *pag. 307* || 13 manu *C* || 17 manus *C* || 18 *conf. quae dixi in Actis Philolog. Wirceburg. pag. 125* || 19 conferratio dictur *C* || 21 quos *C* || 22 flaminesi *C* || 23 Quirinales] quirinales quirinales *C*ⁿ || 24 nati non] nation *C* || 25 sacerdotum *C* || 26 id est] *conf. C*ª, *fortasse* siue *potius in C fuit* || 27 minus *Prisc.*, manu *C* || 28 quam *C*ⁿ, *om. Prisc.* || libripende *Prisc.*, libripenda *C* || 29 is] eum *C* || potest] poste *C*, *conf. C*ª *pag. 285.*

coemptionem facere mulier non solum cum marito suo se*d*
etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facta co-
emptio dicitur, aut fiduciae: quae enim cum marito suo facit
coe*m*ptionem, ⟨*ut*⟩ apu*d* eum filiae loco sit, dicitur matri-
monii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei
causa facit coemptionem aut cum uiro suo aut cum ex-
traneo, ueluti tutelae euitandae causa, dicitur fiduciae
115 causa fecisse coemptionem. quod est tale: si qua uelit quos
habet tutores *d*eponere et alium nancisci, illis *auc*toribus
coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei
cui ipsa uelit, et ab eo uindicta || manumissa incipit eum pag.30
habere tu*t*orem, ⟨*a*⟩ quo manumissa est; qui tutor fiduciarius
115ª dicit*ur*, sicut inferi*us* app*arebit*. Oli*m* etiam testamenti fa-
ciendi gratia fiduciar*i*a fiebat coemptio: tunc enim non al*iter*
feminae testamenti faciendi ius habebant, exceptis qui*bus*-
dam personis, quam si coemptionem fecissent remancipatae-
que et manumissae fuissent; se*d* hanc necessitatem coempti-
onis faciendae ex auctoritate diui Ha|driani senatus remisit.
115ᵇ ———————— | femina ————
———————————— fi|duciae causa
cum *uiro suo* f*ecerit* coemp*tionem*, nihilo minus filiae loco in-
cipit esse: nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu
uiri sit, placu*it* eam filiae iura nancisci.

116 Superest ut exponamus, quae personae in mancipio sint.
117 Omnes igitur liberorum personae, siue masculini siue femi-
*ni*ni sexus, quae in potestate parentis sunt, mancipari ab
hoc eodem modo possunt, quo etiam serui mancipari pos-
118 sunt. Idem iuris est in earum personis quae in manu sunt: |
———— coemptionatoribus eodem modo possunt | ————
———————— apu*d* coemptionatorem fi|liae loco sit ————
nupta sit, —— nihilo minus etia*m* || quae ei nupta non *sit* pag.31

§ 115 *inferius*] § 195ª.

4 coeptionem? *C* || 4 apud — 6 coemptionem] *haec uerba ad taedium usque repetita sunt in C*, *conf. C*ª || 9 reponere *C* || auctoribus] tutoribus *C*, *conf. C*ª *pag. 256* || 13 inferioribus appeauerit? *C* || olim] olim olim *C* || 14 aliter] *conf. C*ª *pag. 256 inf.* || 19 *post* remisit *Gaius haec fere uidetur dixisse: eam feminam, quae fiduciae causa cum extraneo coemptionem fecerit, filiae loco apud eum non fieri; sed quae* fiduciae causa etc. || 23 pſacuti? *C* || iura *ex* iurae *correctum C* || 25 femini *C* || 27 hoc eodem] eodem hoc *C* || 29—31 *lacunae ducibus ex parte incertis codicis C umbris ita e. g. cum aliis expleri possunt:* nam (*uel* quare) feminae a coemptionatoribus eodem modo possunt ⟨mancipari, quo liberi a parente mancipantur; adeo⟩ quidem, ut quamuis ea sola apud coemptionatorem filiae loco sit, quae ei nupta sit, tamen nihilo minus etc. || 31 non sit] non est *C*.

118^a nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit. Plerumque⟨*uero*
tum⟩ solum et a parentibus et a coemptionatoribus mancipan-
tur, cum uelint parentes coemptionatoresque ⟨*ex*⟩ suo iure eas
119 personas dimittere, sicut inferius euidentius apparebit. Est
autem mancipatio. ut supra quoque diximus, imaginaria
quaedam uenditio: quod et ipsum ius proprium ciuium Ro-
manorum est: eaque res ita agitur: adhibitis non minus
quam quinque testibus ciuibus Romanis puberibus et prae-
terea alio eiusdem condicionis, qui libram aeneam teneat,
qui appellatur libripens, is qui mancipio accipit, *aes* tenens
ita dicit HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO ISQVE
MIHI EMPTVS ESTO HOC AERE AENEAQVE LIBRA: deinde aere percu-
tit libram idque aes dat ei a quo mancipio accipit quasi pretii
120 loco. Eo modo et seruiles et liberae personae mancipantur:
animalia quoque quae mancipii sunt, quo in numero haben-
tur boues, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam
rustica quae et ipsa mancipii sunt, qualia sunt Italica, eodem
121 modo solent mancipari. In eo solo praediorum mancipatio a
ceterorum mancipatione differt, quod personae seruiles et
liberae, item animalia quae mancipii sunt, nisi in praesentia
sint, mancipari non possunt; adeo quidem, ‖ ut eum ⟨*qui*⟩ pag.32
mancipio accipit, adprehendere id ipsum quod ei mancipio
datur, necesse sit: unde etiam mancipatio dicitur, quia
manu res capitur: praedia uero absentia solent mancipari.
122 Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aereis tantum
nummis utebantur, et erant asses, dupundii, semisses, qua-
drantes, nec ullus aureus uel argenteus nummus in usu erat,
sicut ex lege XII tabularum intellegere possumus; eorumque
nummorum uis et potestas non | in numero erat sed in pon-
dere —————————— as|ses librales erant, et dupundii

§ 118^a *inferius*] conf. §§ 132, 134, 137 ‖ § 119 = Boeth. in Top. 5, 28 (ed. Baiter pag. 322); inde a 9 *qui libram* usque ad 10 *libripens* = Priscian. VI 96 (I pag. 282 Hertz) ‖ *supra*] § 113.

1 nec *ex* et *correctum C* ‖ 1—2 ⟨ ⟩ *add. Goeschen* ‖ 4 appearebit *C* ‖ 5 diximus *C*, indicauimus *Boeth.* ‖ 6 quod et] quia et C^n (*conf.* C^a *pag. 294 inf.*), quod *Boeth.* ‖ ciuium romanorum est C^n, romanorum est ciuium *Boeth.* ‖ 8 quam *Boeth.*, quod *C, conf.* C^a *pag. 291* ‖ 10 mancipio *C*, mancipium *Boeth.* ‖ aes *Boeth.*, rem *C* ‖ 11 iure *Boeth.*, iust· C^n, *conf.* C^a *pag. 273* ‖ isque *Boeth.*, iisque *C* ‖ 12 esto *C*, est *Boeth.* ‖ aere *Boeth.*, aer *C* (*conf.* C^a *pag. 298*) ‖ 13 mancipio *C*, mancipium *Boeth.* ‖ 16 mulii *C* ‖ quam] que C^n, *conf.* C^a *pag. 291* ‖ 17 quali *C* ‖ 18 praeditorum C^n ‖ 19 seruiles *ex* seruires *correctum* C^1 ‖ 22 accepit *C* ‖ ei] et in *uel* ei in *C* ‖ 23 dat *C* ‖ 25 tantum] tantumtum *C, conf.* C^a *pag. 308* ‖ 30 *seq. Gaius talia*

——————————|: unde etiam dupundius dictus *est quasi*
duo pondo, quod nomen adhuc in usu retinetur. semisses
quoque et quadrantes pro rata scilicet portione ad pon|dus
examinati erant. —————— qui dabat *olim* | pecuniam, non
numerabat eam, sed appendebat; unde serui quibus permit-
titur administratio pe|cuniae, dispensatores appellati sunt et
123 —————— | ——————————————————————
coemptio| ———————————————————————a
quidem quae coem|ptionem fac——————————————
seruilem condici|onem a——————————————————
——————|— mancipati mancipataeue seruorum loco con-
stituuntur, adeo quidem, ut ab eo cuius in mancipio ‖ sunt, pag.33
neque hereditatem neque legata aliter capere possint, quam
⟨*si*⟩ simul eodem testamento liberi esse iubeantur, sicut iuris
est in persona seruorum. sed differentiae ratio manifesta
est, cum a parentibus et a coemptionatoribus isdem uerbis
mancipio accipiantur, quibus serui; quod non similiter *fit*
in coemptione.
124 Videamus nunc quomodo *hi* qui alieno iuri subiecti sunt,
eo iure liberentur.
125 Ac prius de his dispiciamus qui in potestate sunt.
126 Et quidem serui quemadmodum potestate liberentur, ex his
intellegere possumus quae de seruis manumittendis superius
127 exposuimus. Hi uero qui *in potestate parentis sunt*, *mortuo*

§ 124 = Inst. 1, 12 pr. ‖ § 126 = Inst. 1, 12 pr. ‖ *superius*] §§ 13 seqq. ‖ § 127 = Inst. 1, 12 pr.

fere expressisse uidetur: sed in pondere posita; nam et as|ses librales erant et dupundii bilibres *uel similia*.

2 adhunc *C* ‖ 4 *ante* qui dabat *supplendum uidetur:* quam ob rem *uel simile quid* ‖ 6 *enuntiatum, quod ad* appellati sunt *pertinere supra significatum est, utrum paulo latius etiam* (et adhuc ....) *patuerit necne, non liquet. Deinde apparet explicatum fuisse a Gaio, quibus rebus differat condicio feminae quae in manu sit, ab eorum condicione qui in mancipio sint* ‖ 9 — 11 *ita fere supplendo sensum Gaianum restituas:* **Ea quidem quae coem|ptionem facit, non deducitur in seruilem condici|onem; a** parentibus autem uel a coemptionatori|bus **mancipati mancipataeue** etc. ‖ 11 mancipati] mancipari *C* ‖ 13 hereditates *C, conf.* C^a *pag. 270* ‖ possunt *C, conf.* C^a *pag. 301 inf.* ‖ 15 manifesta est] manifeste *C, conf.* C^a *pag. 266* ‖ 17 accipiunt *C* ‖ 19 quomodo *C*, quibus modis *Inst.* ‖ 20 liuerentur C^n, liberantur *Inst.* ‖ 22 *seqq. supplementa paragraphorum 126 et 127 ex Institutionibus deprompta sunt* ‖ 22 liberent(ur) C^n, liberantur *Inst.* ‖ 24 expossuimus *C, conf.* C^a *pag. 284 uers. 32 seqq.*

eo sui iuris fiunt. *sed hoc di*stinctionem recipit; nam *mortuo*
*pat*re san*e* omni modo fil*ii* filiaeue sui iuris efficiunt*ur*; mortuo
uero auo *non omni* modo *nepotes nept*esue *sui i*uris *fiunt*, *sed*
ita, *si post mortem aui* in patris sui potestatem recasuri non
*s*u*nt*. *ita*que si moriente auo *pater eorum et uiuat et in potestat*e
patris ⟨*sui*⟩ fueri*t*, tunc post ob*itum aui in patris* sui potestate
fiunt; si uero is, quo tempore au*us* moritur, aut iam mor-
tuus est aut exiit de potestate ⟨*patris*, *tunc hi*, *quia in pote-*
128 *statem*⟩ eius cadere non possunt, sui *i*uris fiunt. Cum ‖ au- pag.34
tem is cui ob aliquod maleficium ex lege Cornelia aqua et igni
interdicitur, ciuitatem Romanam amittat, sequitur ut, qui*a*
eo modo ex numero ciuium Romanorum tollit*ur*, proinde ac
mortuo eo desinant liberi in potest*at*e eius esse: nec enim
ratio patitur, ut peregrinae condicionis homo ciuem Romanum
in potestate habeat. pari ratione et si ei qui in potestate
parentis sit, aqua et igni interdictum fuerit, desinit in po-
testate parentis esse, quia aeque ratio non patitur, ut pere-
grin*ae* condicionis homo in potestate sit ciuis Romani paren-
129 tis. Quodsi ab hostibus captus fuerit parens, quamuis ser-
u*us* hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius
postlimin*ii*, quo hi qui ab hostibus capti sunt, si reuersi
fuerint, omn*ia* pristina iura recipiunt; itaque reuers*us* habe-
bit liberos in potestate: si uero illic mort*uus* sit, erunt qui-
dem liberi sui iuris; sed utrum ex hoc tempore quo mort*uus*
est apu*d* hostes parens, an ex illo quo ab hostibus captus est,
dubitari potest. ipse quoque filius neposue si ab hostibus
captus fuerit, similiter dicemus propter ius postlimin*ii* pote-
130 statem quoque parentis in suspenso esse. Praeterea exeunt
liberi uirilis sexus de parentis potestate, si flamines Diales

§ 128 usque ad 13 *esse* et inde ab 15 *pari* usque ad 17 *esse* fere = Inst. 1, 12, 1 ‖ § 129 usque ad 23 *potestate* et inde a 26 *ipse* = Inst. 1, 12, 5.

3 (nep|te)sue *C*, neptesque *Inst.* ‖ 4 patris sui potestatem *C*, potestatem patris sui *Inst.* ‖ 5 uiuit *Inst.* ‖ 6 sui *Inst.*, *om. C* ‖ fuerint *C*, est *Inst.* ‖ (patris) sui potestate *C*, potestate patris sui *Inst.* ‖ 7 mortus *uidetur fere in C fuisse* ‖ 8—9 ⟨ ⟩ *suppletum ex Inst.* ‖ 11 romanam amittat *C*ⁿ, amittit *Inst.* ‖ quia *Institutionum aliquot libri*, qui *C et alii libri Inst.* ‖ 12 tollitur *Inst.*, tollit *C* ‖ proinde ac *C*, perinde acsi *Inst.* ‖ 13 potestate *Inst.*, poteste *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 288* ‖ 14 peregrinae homo condicionis *addito asterisco C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 312* ‖ 19 quodsi *C*ⁿ, si *Inst.* ‖ seruus *Inst.*, seruo *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 302 inf.* ‖ 21 quo] quod *C* (*conf. C*ᵃ *pag. 293 uers. 32*), quia *Inst.* ‖ 22 itaque *C*, idcirco *Inst.* ‖ reuersus *Inst.*, reuersis *C* ‖ habebit liberos *C*, et liberos habebit *Inst.* ‖ 25 quo] quod *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 293 inf.* ‖ 27 dicemus *C*, dicimus *Inst.* ‖ potestatem quoque *C*ⁿ, ius quoque potestatis *Inst.*

inaugurentur, et ‖ feminini sexus, si uirgine*s* Vestales capi- pag.35
131 antur. Olim quoque, quo tempore populus Romanus in La-
tinas regiones colonias deducebat, qui *i*ussu parentis in *colo-*
*niam Lati*nam nomen dedissent, *desinebant in potestate pa*ren-
tis esse, quia efficerentur alterius ciuitatis ciues.

132 *Praeterea* emancipatione desinunt liberi in potestat*e*
parent*um* esse. se*d* filius quidem tribu*s* mancipationibus,
ceteri uero li*b*eri, siue masculini sexus siue feminini, una
mancipatione exeun*t* de parent*um* potestate: lex enim xii
tabularum tantum in persona fil*ii* de tribus mancipationibus
loquitur h*is* uerbis SI PATER FILIVM ⟨*TER*⟩ VENVM D*VIT*, ⟨*A*⟩ PATRE
FILIVS LIBER ESTO. *eaque* res ita agitur: mancipat pater filium
alicui; is eum uindicta manumittit; eo facto reuertitur in
potestatem patris; is eum iterum mancipat uel eidem uel
alii: se*d* in usu est eidem mancipari: isque eum postea simi-
*liter u*in*d*ic*ta manumittit; quo fac*to *cum rur*sus in potestatem
patris fueri*t* reuer*sus*, tertio pater eum mancipat uel eidem
uel al*ii*: se*d* hoc in usu est, ut eide*m* mancip*etur*: *eaque* man-
cipati*one de*sini*t in potest*ate *pat*r*is esse*, *et*iam*s*i nondum
manumissus sit, se*d* adhuc in causa mancip*ii* ‖ *duret* —— pag.36

§ 132 usque ad 7 *esse* = Inst. 1, 12, 6.

1 uirgine *C* ‖ 2—3 in Latinas regiones *uerba ex glossemate irrepsisse censet Mommsen* ‖ 3 qui iussu] quiusu *uel* qinusu *C* ‖ coloniam] *conf. C*ᵃ *pag. 261* ‖ 6 praeterea *suppletum ex Inst.* ‖ emancipatione *C*, emancipatione quoque *Inst.* ‖ potestate *Inst.*, potestatem *C* ‖ 7 parentum *Inst.*, parentem *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 305 inf.* ‖ 9 exeun *C* ‖ parentium *C* ‖ 11 ter *Vlpianus* 10, 1, *om. C* ‖ uenum d(uit) patre filius *C*?, uenundauit filius a patre *codex Vaticanus Vlpiani l. l.* ‖ 16. 17 *sententia uel hoc uel simili modo ad incertas codicis C umbras restitui poterit* ‖ 17 fueri? *C*, *conf. C*ᵃ *pag. XXXII inf.* ‖ 18 eide *C* ‖ 18. 19 *suppleuit Hollweg ad codicis ductus* (*conf. C*ᵃ); *expectes potius*: eaque mancipatione patria potestas tollitur, etiamsi *uel simile aliquid* ‖ 20 *post* duret, *quod exempli causa suppletum est*, *Huschke ad sensum recte suppleuit*: »apud eum cui mancipatus est. a quo si rursus manumittatur, sui iuris fit.« *Deinde de iis egisse Gaium iam Goeschen coniecit, quae in Epit. 1, 6 § 3 med. hoc modo leguntur*: Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur et a naturali patre manumittatur, ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, succedat. Feminae uel nepotes masculi ex filio una emancipatione de patris uel aui exeunt potestate et sui iuris efficiuntur. Et hi ipsi quamlibet una mancipatione de patris uel aui potestate exeant, nisi a patre fiduciario remancipati fuerint et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi ⟨ipse sit *add. Mommsen*⟩ fiduciarius, a quo manumissi sunt. Nam si remancipatum eum sibi naturalis pater uel auus manumiserit, ipse ei in hereditate succedit.

——— *manumissi* —| ———
132ª ——— | ———
——— | ———
——— | ———
——— in bonis liber*orum* | *5 uersus in C*
legi nequeunt
——— | ———
manumissae fuerint——— | ———
———
133 ——— *Admonendi autem sumus liberum*
esse arbitrium ei qui filium et ex eo nepotem in potestate habe-
bit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem uero in po-
testate retinere: uel ex diuerso filium quidem in potestate reti-
nere, nepotem uero manumittere, uel omnes sui iuris efficere.
eadem et de pronepote dicta esse intellegemus. ———
———
134 ——— ||
et duae intercedentes manumissiones proinde fiunt, ac fieri pag.37
solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, *ut* sui iuris
effici*a*tur. deinde aut patri remancipatur, et ab eo is qui
adoptat, uindicat *a*pu*d* praetorem filium suum esse, et illo
contra non uin*dic*ante ⟨*a*⟩ praetore uindicanti filius addicitur;
aut non remancipat*ur* patri, *sed* ab eo uindicat is qui ad-
op*tat, apud* que*m in tertia* mancipatione est: se*d* sane commo-
dius est patri remancipari: in ceteris uero liberorum perso-
nis, seu masculini seu feminini sexus, una scilicet manci-
patio sufficit, et aut remancipa*n*tur parenti aut non reman-
cipa*n*tur. Eadem et in prouinciis apu*d* praesidem prouin-
135 ciae solent fieri. Qui ex filio semel iterumue mancipato con-

§ 133 = Dig. 1, 7, 28; Inst. I, 12, 7.

9 — 14 (Admonendi — intellegemus), *quae uerba quo loco paginae 36 in C extiterint, dispici nequit, ex Dig.* (*ubi* »Gaius lib. I Inst.« *laudatur*) *et Inst. in posteriore huius paginae parte inserenda esse intellexit Goeschen* || 9. 10 Admonendi autem sumus liberum esse arbitrium *Inst.*, Liberum arbitrium est *Dig.* || 10 nepotem *Dig.*, nepotem uel neptem *Inst.* || 11 de potestate *Inst.*, potestate *Dig.* || uero *Dig.*, uero uel neptem *Inst.* || 12 uel *Dig.*, et *Inst.* | 13 uero *Dig.*, uero uel neptem *Inst.* || 13 uel—14 intellegemus *Dig.*, eadem et de pronepote uel pronepte dicta esse intellegantur, uel omnes sui iuris efficere *Inst.* || 17 *ante* et duae »*praecesserit tale quid:* Praeterea parentes, liberis in adoptionem datis, in potestate eos habere desinunt. et in filio quidem, si in adoptionem datur, tres mancipationes« *Goeschen* || 18 ut] aut *C* || 19 efficiantur C^n, *conf.* C^a || 20 apud] aaput *C* || 21 uincante *C* || 26 remancipatur C^n (*uix recte*) | remancipatur *C* (*uix recte*).

ceptus est, licet post tertiam mancipationem patris sui nasca-
tur, tamen in aui potestate est, et ideo ab eo et *e*mancipari
et in adoptionem dari potest. a*t* is qui ex eo filio conceptus
est qui in tertia mancipatione est, non nascitur in aui pote-
state: se*d* eum Labeo quidem existimat *i*n eiusdem mancipio
esse cuius et pater sit: utimur autem hoc iure, ut quamdiu
pater eius in mancipio sit, pendeat ius eius; et siquide*m*
pater eius ex mancipatione manumissus erit, cad*a*t in e*i*us
potestatem; si uero is dum in mancipio sit, de||cesserit, sui pag.38
135ª iuris fiat. | Eadem scilicet ———
———|———
nam | ut supra diximus, quod in filio faciunt tres manci|patio-
136 nes, hoc facit una mancipatio in nepote. —| ———
——— | ———
——— | ———
——— Maximi et | Tuberonis cautum est,
ut haec quod ad sacra tantum uideatur in manu esse, quod
uero ad ceteras causas p*r*oinde habeatur, a*t*que si in manum
non conuenisset. | ———
———|——— potestate parentis liberantur; nec in-
|terest an in uir*i* sui manu si*n*t an extranei, quamuis hae
137 sol*a*e loco filiarum habea*n*tur, quae in uiri ma|nu *su*nt. ———
——— | ———
——— | ———
——— |— *mancipatio*ne de-
sinunt in manu esse, et si ex ea mancipatione manumissa*e*
137ª fuerint, sui iur*i*s ef|fici*untur*. ——— quae

§ 135ª *supra*] §§ 132. 134.

2 emancipari *Huschke*, mancipari *C* || 5 in] ion *C* || 8 cadit *C* || eius] eus *C* || 10. 11 *talia fere sententiarum nexus flagitare uidetur, quibus similia iam Huschke proposuit:* Eadem scilicet dicemus de eo qui ex nepote semel mancipato necdum manumisso conceptus fuerit. nam ut supra etc. || 13—16 *haec fere ad sensum, non ad ductus suppleri posse censet Krueger:* Praeterea mulieres quae in manum conueniunt, in patris potestate esse desinunt. sed in confarreatis nuptiis de flaminica Diali (*de hac cogitauerunt iam priores editores*) senatusconsulto ex relatione Maximi etc. || 19 (*post* conuenisset) *haec sententia expressa aliquo modo fuit:* Coemptione autem facta mulieres omni modo potestate etc. (*spatium in C paulo plura extitisse docet*) || 21 uiri] uiriri *C* || sit *C* || 22 habeatur *C* || 22 — 25 *eorum, quae post* sunt *extabant, duce ex parte Huschkio hanc fere sententiam fuisse opinatur Krueger:* In manu autem esse mulieres desinunt isdem modis, quibus filiae familias potestate patris liberantur; sicut igitur filiae familias una mancipatione ex potestate patris exeunt, ita eae quae in manu sunt, una mancipatione desinunt in manu esse etc. || 26 manumissa C^n, *conf.* C^a *p. 279 uers. 10* || 27 *seqq. hanc fere sententiam expressisse uidetur Gaius:* Inter eam uero quae cum ex-

—————————|—————————————
cogere coem*pti*|onatorem *potest*, u*t se remancip*et, cui ipsa
uel|it ——————————— nihilo magis potest
cogere, || quam et filia patrem. se*d* filia quidem nullo modo pag.39
patrem potest cogere, etiamsi adoptiua sit: haec autem
⟨*uirum*⟩ repudio misso proinde co*n*pellere potest, atque si ei
numquam nupta fuisset.
138 *Ii* qui in causa mancipii sunt, quia seruorum loco ha-
*b*entur, uindicta, censu, testamento manumissi sui iuris
139 fiunt. Nec tamen in hoc casu lex Aelia Sentia locum habet:
itaque nihil requirimus, cuius aetatis sit is qui manumittit
et qui manumittitur; ac ne illu*d* quidem, an patronum cre-
ditoremue manumissor habeat; ac ne numerus quidem leg*e*
140 Fufia Caninia finitus in his personis locum habet. Quin
etiam inuito quoque eo cuius in mancipio sunt, censu liber-
tatem consequi possunt, excepto eo quem pater ea lege man-
cipio dedit, ut sibi remancipetur; nam quodammodo *tunc*
pater potestatem propriam reseruare si*b*i uidetur eo ipso,
quo*d* mancipio recipit. ac ne is quidem dicitur inuito eo
cuius in mancipio est, censu libertatem consequi, quem pater
ex noxali causa [mancipio dedit], ueluti quod furti eius no-
mine damnatus est, [et eum] mancipio actori dedit: nam hunc
141 actor pro pecunia habet. In summa admonendi sumus ad-
uersus eos quos in mancipio habemus, nihil nobis || contu- pag.40
meliose facere licere; ali*o*quin iniuriaru*m* tene*b*imur. ac
ne diu quidem in eo iure detinentur homines; se*d* ple-
rumque hoc fit dicis grati*a* un*o m*omento, nisi sc*i*licet ex no-
xali causa mancip*a*ntur.
142 Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex his per-
sonis quae neque in potestate neque in manu neque in man-
cipio sunt, quaedam uel in tutela sunt uel in curatione, quae-
dam neutro iure tenentur. uideamus igitur quae in tutela,
quae in curatione sint: ita enim intelleg*e*mus ceter*as* perso-

§ 142 = Inst. 1, 13 pr.

traneo, et eam quae cum uiro suo coemptionem fecerit, hoc interest, quod illa quidem **cogere coemp***ti***onatorem** potest, **u***t se re***mancipet, cui ipsa uelit,** *h*aec autem uirum suu*m* **nihilo magis** etc.

3 nihil C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 281* || 5 gogere *C* || 9 *conf.* C^{a} || manumisi C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 279* || 13 lege Fufia Caninia *Mommsen*, legis fuf. can. C^{n} (*conf.* C^{a} *pag. 275 seq.*) || 19 quod] quo *C*, *conf.* C^{a} *pag. 295* || 21 *et* 22 *uerba uncis inclusa expulit Mommsen* || 25 aliquoquin iniuriarumc (*i. e.* causa?) *C* || 27 gratia uno momento] gratiamuncnomento *C* || scllicet *C*, *conf.* C^{a} *pag. 302* || 28 manciparentur *C* || 32 quae in tutela quae in curatione sint *C*, de his quae in tutela uel in curatione sunt *Inst.* || 33 intellegemus *Inst.*, intellegimus *C* || ceteras *Inst.*, de ceteris *C*.

143 nas quae neutro iure tenentur. ac prius dispiciamus de his
quae in tutela sunt.
144 Permissum est itaque parentibus, liberis quos in pote-
state sua habent, testamen*to tu*tores dare: masculini quidem
sexus inpuberibus, ⟨*feminini autem sexus cuiuscumque aeta-
tis sint, et tum quo*⟩que cum nu*p*tae sint. ueteres enim uo-
luerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi
145 leuitatem in tutela esse. Itaque si quis filio filiaequ*e* testa-
mento tutorem dederit, et ambo ad pubertat*em* peruenerint,
filius quidem desinit haber*e* tutorem, filia uero nihilo minus
in tutela permanet: tantum enim ex lege Iulia et Papia Pop-
paea iure liberorum tutela liberantur feminae: loquimur au-
tem || exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam ueteres in pag.41
honore*m* sacerdot*ii* liberas esse uoluerunt: itaque etiam leg*e*
146 XII tabularum cautum est. Nepotibus autem neptibusqu*e* ita
demum possumus test*amento* tutores dare, si post mortem no-
stram in patris sui potestatem iure recasuri non sint. itaque
si filius meus mortis meae tempore in potestate mea sit, nepo-
tes *e*x eo non pote*ru*nt ex testamento meo habere tutorem,
quamuis in potestate mea fuerint; scilicet quia mortuo me in
147 patris sui potestate futuri s*u*nt. Cum tamen in co*n*pluribus
aliis causis postumi pro iam natis habeantur, et in hac causa
placuit non minus postumis quam iam natis testamento tuto-
res dari posse, si modo in ea causa sint, ut si *u*iuis nobis
nasc*a*ntur, in potestate nostra fiant. hos ⟨*enim*⟩ etiam heredes
instituere possumus, cum extraneos postumos heredes insti-
148 tuere permissum non s*i*t. ⟨*Vxori*⟩ quae in manu est, proinde
ac filiae, item nurui quae in fili*i* manu est, proinde ac n*e*pti
149 tutor dari potest. Rectissime autem tutor sic dari potest

§ 143 = Inst. 1, 13 pr. || § 144 usque ad 4 *dare* fere = Inst. 1, 13, 3 || § 146 = Inst. 1, 13, 3 || § 147 usque ad 25 *fiant* = Inst. 1, 13, 4.

4 sua *C*, *om. Inst.* || testamento tutores *Inst.*, testamentores C^{n} || 5. 6 feminini — quo *ad sensum suppletum est* || 9 pubertate *C* || 10 haberet *C* || 11 popeia *C* || 14 honores *C*, *conf.* C^{a} *pag. 298* || legi *C*, *conf.* C^{a} *pag. 276* || 15 autem *C*, tamen *Inst.* || 16 testamento *Inst.*, testes *C*, *conf.* C^{a} *pag. 307 inf.* || 17 iure *C*, *om. Inst.* (*non inepte*) || recasuri non sint C^{n}, non sint recasuri *Inst.* || 19 ex eo *Inst.*, quos ex eo *C*, quos ex eo habeo *Goeschen* || poterunt *Inst.*, potesint *C* || ex testamento C^{n}, testamento *Inst.* || habere tutorem *C*, tutorem habere *Inst.* || 21 potestate futuri C^{n}, potestatem recasuri *Inst.* || sunt *Inst.*, sint *C* || tamen *C*, autem *Inst.* (*paulo tolerabilius, conf. ad uers. 15*) || 22 habeantur *C*, habentur *Inst.* || 25 nascuntur *C*, nascerentur, sui et *Inst.* || fiant *C*, fierent *Inst.* || enim *add. Huschke* || 27 sint *C* || 28 ac filiae] ac si filiae *C* || filii] filia C || neepti *C*.

L. TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM D*o*. sed et si ita scriptu*m* sit
LIBERIS ME*I*S uel VXORI MEAE TITIVS TVTOR ESTO, recte datus intel-
150 legitur. In persona tamen ‖ uxoris quae in manu est, rece*p*ta pag. 42
est etiam tutoris optio, id est ut liceat ei permittere quem
uelit ipsa tutorem sibi optare. hoc modo TITIAE VXORI MEAE
TVTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet ⟨*ita testari, ut tutorem op-*
tare liceat⟩ uxori uel in omnes res uel in unam forte aut duas.
151.2 Ceterum aut plena optio datur aut angusta. plena ita dari
solet, ut prox*im*e supra diximus. angusta ita dari solet TITIAE
VXORI MEAE *TVTORIS OPTIONEM DVMTAXAT* SEMEL DO, aut DVMTAXAT
153 BIS DO. Quae optiones plurimum inter se differ*u*nt: nam
qu*a*e plenam optionem habet, potest semel et bis et ter et
saepius tutorem optare: quae uero angus*tam* habet optio-
nem, si dumtaxat semel data est optio, amplius quam semel
optare non pote*st*; si *dumtaxat* bis, amplius quam *b*is optandi
154 facultatem non habe*t*. Vocantur autem hi qui nominatim te-
stament*o* tutores dantur, datiui, qui ex optione sumuntur,
optiui.
155 Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex lege
$\overline{\text{XII}}$ ⟨*tabularum*⟩ agnati sunt tutores, qui uocantur legitimi.
156 Sunt autem agnati per uirilis sexus personas cognatione iuncti,
quasi a patre cognati, ueluti frater eodem patre natus, fra-
tris filius neposue ex eo, item patr*u*us et patrui ‖ filius et pag. 43
nepos ex eo. at hi qui per feminini sexus personas cogna-
tione coniunguntur, non sunt agnati, sed alias naturali iure
cognati. itaque inter auunculum et sororis filium non agna-
tio est, sed cognatio. item amitae, materterae filius non
est mihi agnatus, se*d* cognatus, et inuicem scilice*t* e*g*o illi

§ 155 fere = Inst. 1, 15 pr. ‖ § 156 usque ad 24 *ex eo* = Dig. 26, 4, 7; usque ad 26 *itaque* et inde a 27 *amitae* fere = Inst. 1, 15, 1.

1 DO] dolic·tut do *C*, (*conf.* C^{a} *pag. 275 uers. 28*) ‖ 2 MEIS] meois *C* ‖ 3 rececta *C* ‖ 5 ipsėa (*sic*) *C* ‖ titiae *ex* tutiae *correctum C* ‖ 6 ⟨ ⟩ *add. Mommsen* ‖ 9 proximumiae *C* ‖ 10 TVTORIS OPTIONEM DVMTAXAT] dumtaxat tutoris optionem C^{n} ‖ 11 differant *C* ‖ 12 bis *ex* uis *correctum* C^{1} ‖ 13 angustam] angus *C* ‖ 15 potest] potēn *C*, *conf.* C^{a} *pag. 266* ‖ dumtaxat] tatum *C*, tantum *Goeschen*, *conf.* C^{a} *pag. 264* ‖ 16 habet] habetis *C* ‖ testament *C*, *conf.* C^{a} *pag. 305 med.* ‖ 20 $\overline{\text{XII}}$· *C* (*conf.* C^{a} *pag. 304 uers. 4*), duodecim tabularum *Inst.* ‖ 21 per uirilis sexus personas cognatione iuncti C^{n}, per uirilis sexus cognationem coniuncti *Inst.*, qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt *Dig.* ‖ 23—24 et nepos *C*, neposue *Dig. Inst.* ‖ 24 hi qui *C*, qui *Inst.* ‖ 25 coniunguntur *C*, iunguntur *Inst.* ‖ 27 materterae *C*; tuae *Inst.*, *quae* meae *pro* materterae *uocabulo* (*ex glossemate nato?*) *scribendum esse suadent* ‖ 28 scilicet *Inst.*, scilicetsic *C*, *conf.* C^{a} *pag. 302* ‖ ego] eo *C*.

eodem iure coniungor, quia qui nascuntur, patris, non ma-
157 tris familiam secuntur. *Et* olim quidem, quantum ad legem
$\overline{\text{XII}}$ tabularum attinet, etiam femin*ae* agnatos habebant tutores.
se*d* postea lex Claudia lata est, quae quo*d* ad feminas atti-
net, ⟨*agnatorum*⟩ tutelas sustulit: itaque masculus quidem
inpubes fratrem pu*b*erem aut patr*u*um habet tutorem; femina
158 uero talem habere tutorem non potest. Se*d* *a*gnationis qui-
dem ius capitis *de*minutione perimitur, cognationis uero ius
eo modo non commutatur, quia ciuilis rati*o* ciuilia qu*i*dem
159 iura corrumpere potest, naturalia uero non potest. Est au-
tem capitis *de*minutio prioris *status* permutatio; eaque tribus
modis accidit: nam aut maxima est capitis *demin*u*tio*, aut
160 minor, quam quidam mediam uocant, aut minima. Maxima
est capitis *de*minutio, cum aliquis simul et ciuitatem et liber-
tatem amittit; quae accidit incensis, qui ex forma censua li pag. 44
uenir*e* iu*b*entur; quod ius p————————|————
———————————— ex lege ——|————
qui contra eam legem in urbe Roma do|micilium habuerint;
item feminae, quae ex senatusconsulto Claudiano ancillae fiunt
eorum dominorum, quibus inuitis et denuntiantibu*s* cum
161 seruis eorum coierint. Minor siue media est *c*apitis *demi-*
nutio, cum ciuitas amittitur, libertas retin*e*tur; quod acci-
162 dit ei cui aqua et igni interdictum fuerit. Minima est capitis
*d*eminutio, cum et ciuitas et libertas retin*e*tur, sed status
hominis co*m*mutatur; quod accidit in his qui adoptantur,
item in his quae coemptionem faciunt, et in his qu*i* manci-
pio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo

§ 158 fere = Inst. 1, 15, 3 ‖ § 159 = Inst. 1, 16 pr. ‖ § 160 usque ad 15 *amittit* = Inst. 1, 16, 1 ‖ § 161 = Inst. 1, 16, 2 ‖ § 162 usque ad 25 *qui* = Inst. 1, 16, 3.

2 et *Mommsen*, sed *C* ‖ 4 quod] que C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 294 inf.* ‖ 5 ⟨ ⟩ *suppleuit Goeschen* ‖ 9 ratio *Inst.*, ratione *C* (*conf.* C^{a}) ‖ quidem *Inst.*, quedam *C*, *conf.* C^{a} *pag. 296 inf.* ‖ 10 non potest *C*, non utique *Inst.* ‖ 11 status *Inst. et Gaius in Dig. 4, 5, 1 et Boeth. ad Top. 4, 18* (*pag. 302 Baiter*), capitis *C* ‖ permutatio *C*, commutatio *Inst.* ‖ 12 deminutio] dimidia *C*, *conf.* C^{a} *pag. 274* ‖ 16 ueniri *C* ‖ *post* ius *quid dictum fuerit, nescimus; non apte enim huc trahi sanctionem legis Aeliae Sentiae de iis qui peregrinorum dediticiorum numero sint propositam* (§ 27) *apparet, cum hoc loco non de iis agatur, qui Romae contra eam legem commorentur, sed de iis qui domicilio ibi collocato legem uiolauerint* ‖ 20 denuntiantibus] denuntiantibus dominis *C* (*ex glossemate*) ‖ 21 deminutio *Inst.*, dimidia *C*, *conf.* C^{a} *pag. 274* ‖ 22 ciuitas amittitur libertas *C*, ciuitas quidem amittitur libertas uero *Inst.* ‖ retinetur *Inst.*, retineretur *C* ‖ 24 retinetur *Inst.*, retineretur *C* ‖ 26 qui] qua *C*, *conf.* C^{a} *pag. 293 uers. 2*.

quidem, ut quotiens quisque mancipetur aut manumittatur,
163 totiens capite deminuatur. Nec solum maior*ibus* ⟨*capitis*⟩ demi-
nutionibus ius *agna*tionis corrumpitur, se*d* etiam minima; et
ideo si ex duobu*s* liberis alterum pater emancipauerit, post
obitu*m* eius neuter alteri agnationis iure tutor esse poterit.
164 Cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad omnes
pertinet, se*d* ad eos tantum qui proximo gradu sunt.

(4 uersus in C legi nequeunt) pag. 45
164ª —|——————————————————urbe
(2 uersus in C legi nequeunt)
————in urbe Roma————————————
———itaque ut seru———est——————————
——————————————————————
——————————sunt——————————
(2 uersus in C legi nequeunt)
——————————————————esse————
—simile——————————————————
——————————————————————
—————————.

165 Ex eadem lege XII tabularum liber*t*arum et inpuberum
liber*t*orum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet;
quae et ipsa tutela legitima uocatur, no*n quia nominatim* ea lege
de hac tutela ca*uetur, sed* quia proinde accepta est per inter-
pretationem, a*t*que si uerbis legis *introduc*ta esset: eo enim
ipso, *quod* her*ed*itates libertorum libertarumque, si ‖ in*te*- pag. 46
stati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosue eorum
pertinere, crediderunt ueteres uoluisse legem etiam tutelas
ad eos pertinere, quia et agnatos quos ad hereditatem uoca-
uit, eosdem et tutores esse iusserat.
166 [DE FIDVCIARIA *TVTELA*.] Exemplo patronorum rece*p*tae⟨*sunt
et aliae tutelae, quae et ipsae legitimae uocantur. nam si quis fili-*

§ 164 = Inst. 1, 16, 7 ‖ § 165 = Inst. 1, 17 ‖ § 166 usque ad 35, 1 *de-
inceps* et inde ab 35, 3 *legitimus* usque ad 35, 3 *erit* fere = Inst. 1, 18.

2 diminuantur *C* ‖ maiore *C* ‖ capitis *add. Huschke, conf. C*ª *pag. 274 uers. 29* ‖ 3 adgnitionis *C* ‖ 8 *seqq. uerisimiliter coniecit Hollweg Gaium de legitima gentilium tutela egisse atque hunc locum eum esse, ad quem lector a Gaio 3, 17 remittitur* ‖ 20—21 liberarum et inpuberum liberorum *C*, libertorum et libertarum *Inst.* ‖ 22 tutela legitima *C*, legitima tutela *Inst.* ‖ 22—25 *supplementa praebuerunt Inst.* ‖ 23 proinde *C*, perinde *Inst.* ‖ 24 introducta *Inst.*, accepta *C* ‖ 25 intestati *Inst.*, initestati *C* ‖ 28 quia *C*, cum *Inst.* ‖ uocauit *C*, uocat *Inst.* ‖ 29 iusserat *C*, iussit *Inst.* ‖ 30 *rubrica falso loco in C scripta est, conf. C*ª ‖ 30 receptae] rectae *C* ‖ 30—35, 3 ⟨ ⟩ *hoc fere supplementum et Inst. 1, 18 et res ipsa flagitant: parentis enim manumissoris tutela fiduciariis non adnumeratur. uerba ipsa partim ad Inst. partim ad Gai. 1, 172 composita sunt.*

*um aut filiam, nepotem aut neptem ex filio et deinceps alteri ea
lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, deinde remancipa-
tum remancipatamue manumisit, legitimus eorum tutor erit.*⟩
sunt et aliae tutelae, quae fiduciariae uocantur, id est quae
ideo nobis co*n*petunt, quia liberum caput mancipatum nobis
167 uel a parente uel a coemptionatore manumiserimus. Se*d* Lati-
narum et Latinorum i*n*puberum *tut*ela non omni modo ad ma-
numissores eorum pertinet, sed ad eos quorum ante manumis-
sionem ⟨*ex iure Quiritium fuerunt: unde si ancilla*⟩ ex iure Qui-
ritium tua sit, in bonis mea, a me quidem solo, non etiam a te
manumissa, Latina fieri potest, et bona eius ad me pertinent,
se*d* eius *tut*ela *tibi* co*n*petit: nam ita lege Iunia cauetur: itaque
si ab eo cuius et in bonis et ex i*ure* Qui*ritium* ancilla fuerit,
facta sit Latina, ad eundem et bona et tutela pertine*nt*.
168 Agnatis et patronis et liberorum capitum manumissori-
bus permissum est feminarum tutelam alii in iure cedere;
pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia
non uidetur onerosa, cum tempore pubertatis finiatur. pag. 47
169 Is autem cui ceditur tutela, cessicius *tut*or uocatur:
170 quo mortuo aut capite deminuto reuertitur ad eum tutorem
tutela qui cessit; ipse quoque qui cessit si mort*uu*s aut
capite deminutus sit, *a* cessic*io* tutela discedit et reuertitur
ad eum qui post eum qui cesserat, secundum gradum in
171 ea tutela habueri*t*. se*d* quantum ad agnatos pertinet, nihil
hoc tempore de cessicia tutela qu*ae*ritur, cum agnatorum
172 tutelae in feminis lege Claudia sublatae sint. sed fidu-
ciarios quoque quidam put*a*uerunt cedendae tutelae ius
non habere, cum ipsi se oneri subiecerint. quod etsi pla-
ceat, in parente tamen qui filiam neptemue aut proneptem
alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, re-
mancipatamque manumisit, idem dici non debet, cum is
et legitimus tutor habeatur, et non minus huic quam patro-
nis honor praestandus *sit*.
173 Praeterea senatusconsulto mulieribus permissum est in
absentis tutoris locum alium petere; quo petito prior de-
174 sinit; nec interest quam longe ab*s*it is tutor. se*d* exci-
pitur, ne in absentis patroni locum liceat libert*ae* tutorem
175 petere. Patroni ‖ autem loco habemus etiam parentem qui pag. 48

8 eorum] libertiineorum? *C* (*ex glossemate*) ‖ 9 ⟨ ⟩ *addidit Huschke* ‖ 13 iure Quiritium] ique *C*, *conf. C*ª *pag. 273 uers. 12* ‖ 14 pertinent *Huschke*, pertinet *C*ª ‖ 19 tutor] uocator *C* ‖ 21 *prius* cessit *ex* cessauit *correctum? C* ‖ 22 a cessicio] accessio *C* ‖ 24 habueri *C*, *conf. C*ª *pag. XXXII inf.* ‖ 33 sit *Huschke*, est *C* ‖ 36 absit] aberit *C*, afuerit *commendat Mommsen*, abierit *Polenaar.*

ex eo, quod ipse sibi remancipatam filiam neptemue aut pro-
neptem manumisit, legitimam tutelam nactus est. ⟨*sed*⟩ huius
quidem liberi fiduciarii tutoris loco numerantur; *patroni
autem* liberi eandem tutelam adipiscuntur, quam et pater
176 eorum habuit. Sed aliquando etiam in patroni absentis
locum permittitur tutorem petere, ueluti ad hereditatem ad-
177 eundam. Idem senatus censuit et in persona pupilli pa-
178 troni filii. Nam et lege Iulia de maritandis ordinibus ei
quae in legitima tutela pupilli sit, permittitur dotis consti-
179 tuendae gratia a praetore urbano tutorem petere. Sane
patroni filius etiamsi inpubes sit, libertae efficietur tutor,
quamquam in nulla re auctor fieri potest, cum ipsi nihil
180 permissum sit sine tutoris auctoritate agere. Item si qua
in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei se-
natusconsulto dotis constituendae gratia tutorem petere.
181 quibus casibus saluam manere tutelam patrono patronique
182 filio manifestum est. Praeterea senatus censuit, ut si tutor
pupilli pupillaeue suspectus a tutela remotus sit, siue ex
iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor detur,
183 quo facto prior tutor amittet tutelam. Haec omnia similiter
et Romae et in pro|uinciis obseruantur, scilicet ⟨*ut Romae a* pag. 49
praetore⟩ et in prouinciis a praeside prouinciae tutor peti *de-
184 beat*. Olim cum legis actiones in usu erant, etiam ex illa
causa tutor dabatur, si inter tutorem et mulierem pupillumue
lege agendum erat: nam quia ipse tutor in re sua auctor esse
non poterat, alius dabatur, quo auctore legis actio peragere-
tur: qui dicebatur praetorius tutor, quia *a* praetore urbano
dabatur. sed post sublatas legis actiones quidam putant hanc
speciem dandi tutoris in usu esse desiisse, aliis *autem* placet
adhuc in usu esse, si legitimo iudicio agatur.
185 Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma
ex lege Atilia a praetore urbano et maiore parte tribuno-
rum plebis, qui Atilianus tutor uocatur; in prouinciis uero

§ 185 fere = Inst. 1, 20 pr.

1 remmancipatam *C* || 3 patroni autem] autem patroni *C* || 4 libere eadem *C* || 6 permittitur] *conf. C*ª || 8 *Kruegero § 178 uidetur post § 180 collocanda esse* || et] e *C* || 11 sit] *conf. C*ª || 18 pupillaeue] pulleue *C* || 21 ⟨ ⟩ *hoc uel simile supplementum commendat sententiarum connexus; et particula fortasse delenda est* || 24 tutore *C* || pupillumqe legem *C* || 25 tutor] tutelae? *C*, *conf. C*ª *pag. 309* || 26 legis] legis legis *C* || 27 tutor] tutelae *C*, *conf. C*ª *pag. 309* || a] aut *C*, *conf. C*ª *pag. 312* || 28 datur *C*ⁿ || 30 adhuc] athunc *C* || 31 urbe *C*, urbe quidem *Inst.* || 32 urbano *Inst.*, ubano *C*.

186 a praesidibus prouinciarum ⟨*ex*⟩ lege Iulia et Titia. Et ideo si
cui testamento tutor sub condicione aut ex die certo datus
sit, quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari potest;
item si pure datus fuerit, quamdiu nemo heres existat, tam-
diu ex his legibus tutor petendus est: qui desinit tutor esse,
187 posteaquam aliquis ex testamento tutor esse coeperit. Ab
hostibus quoque tutore capto ex his legibus tutor peti debet,
qui desinit tutor esse, si is qui captus est, in ciuitatem re-
uersus fuerit: nam reuersus recipit tutelam iure postliminii.
188 Ex his apparet quot sint species tutelarum. si uero pag. 50
quaeramus in quot genera hae species diducantur, longa erit
disputatio: nam de ea re ualde ueteres dubitauerunt, nosque
diligentius hunc tractatum executi sumus et in edicti inter-
pretatione et in his libris quos ex Q. Mucio fecimus. hoc *tan-
tisper* sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse
dixerunt, ut Q. Mucius; alii tria, ut Ser. Sulpicius; alii duo,
ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam spe-
cies essent.
189 Sed inpuberes quidem in tutela esse omnium ciuitatium
iure contingit; quia id naturali rationi conueniens est, ut is
qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur; nec fere
ulla ciuitas est, in qua non licet parentibus liberis suis in-
puberibus *testamento* tutorem dare; quamuis, ut supra di-
ximus, soli ciues Romani uideantur liberos suos in pote-
190 state habere. feminas uero perfectae aetatis in tutela esse
fere nulla pretiosa ratio suasisse uidetur: nam quae uulgo
creditur, quia leuitate animi plerumque decipiuntur et ae-
quum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa uide-
tur quam uera: mulieres enim quae perfectae aetatis sunt,
ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam || causis dicis pag. 51
gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam in-

§ 186 usque ad 5 *esse* fere = Inst. 1, 20, 1 || § 187 fere = Inst. 1, 20, 2 || § 189 usque ad 21 *regatur* fere = Inst. 1, 20, 6 || *supra*] § 55.

1 prouinciarum *Inst.*, prouincilarum *C* || ex *Inst.*, *om. C; ceterum conf. C*ª *pag. 317 seq.* || et ideo si cui *C*, sed et si *Inst.* || 2 ex *C*, *om. Inst.* || 3 tutor *C*ⁿ, ex isdem legibus tutor *Inst.* || 4 heres *C*ⁿ, ex testamento heres *Inst.* || 5 his] is *C*, isdem *Inst.* || desini *C* || 8 tutor esse *C*ⁿ, esse tutor *Inst.* || 10 tutelarum] instutelarum? *C*ⁿ || 11 haec *C* || deducantur *C* || 12 nosqui *C*, *conf. C*ª *pag. 290* || 14 hoc totum tantisper *C* (*conf. C*ª *pag. 308 uers. 19*), hoc loco tantisper *Mommsen* || 20 ratione *C*, iure *Inst.* || 22 licet *C*, liceat *Goeschen* || 23 testamento] co·st·*C*, *conf. C*ª *pag. 308* || 24 uideantur] uideanturtant *C* || 27 decipiunt *C* || 28 speciosa] hispeciosa *C* || 30 ipsi *C* || dici *C* || 31 tutor] tutele *C*, *conf. C*ª *pag. 309* || auctoritatem] aut *C*, *conf. C*ª *pag. 257*.

191 uitus auctor fieri a praetore cogitur. unde cum tutore nul-
lum ex tu*te*la iudicium mulieri datu*r*: a*t* ubi pupillorum pu-
pillarumue negotia tutores tractan*t*, ei post pubertatem tutel*ae*
192 iudici*o* rationem reddunt. Sane patronorum et parentum
legitimae tutelae uim aliquam habere intelleguntur eo quod
hi neque a*d* testamentum faciendum neque ad res mancip*i*i
alienandas neque ad obligationes suscipiendas auctores fieri
coguntur, praeterquam si magna causa alienandarum re-
rum mancipi*i* obligationisqu*e* suscipiendae interueni*at*; eaque
omnia ipsorum causa constituta sunt, ut, quia ad eos inte-
*sta*tarum mortuarum hereditates pertine*nt*, neque per testa-
mentum excludantur ab hereditate, neque alienatis *pre*tio-
sioribus rebus susceptoqu*e* aere alieno minus loc*u*ples ad eos
193 hereditas *per*ueniat. Apu*d* peregrinos non similiter ut apu*d*
nos in tutela *sunt* femin*ae*; se*d* tamen plerumque quasi in
tutela sunt: u*t* ecce lex B*ithy*norum, si qui*d* mulier *contra*ha*t*,
maritum auc*tor*em esse iu*be*t aut fili*um* eius puberem.
194 Tutel*a* autem liberantur ingenuae quidem trium ⟨*liberorum
iure, libertinae uero quattuor, si in patroni*⟩ liberorumue eius
legitima tut*el*a sint: nam *ce*ter*ae* quae alterius generis tuto-
res hab*e*nt, [uelut Atilianos aut fiduciarios,] trium libero-
195 rum || iure tutela liberantur. Po*t*est autem pluribus modis pag.52
libertina alterius generis ⟨*tutorem*⟩ habere, ueluti si a femina
manumissa sit; tunc enim e le*ge* Atilia petere debet tutorem,
uel in prouinc⟨*iis e lege Iul*⟩ia et Titia: nam in patronae tu-
195^a tela esse non potest. Item si ⟨*a*⟩ masculo manumissa ⟨*fue-
rit*⟩ et auctore eo coemptionem fecerit, deinde remancipata
et manumissa sit, patronum quidem habere tutorem desinit.

§ 191 inde a 2 *pupillorum* = Inst. 1, 20, 7.

2 tutela] tule *C, conf.* C^a *pag. 309* || datum *C, conf.* C^a *pag. 306 inf.* || 2—3 pupillorum pupillarumue negotia tutores C^n, pupillorum pupillarumque tutores negotia *Inst.* || 3 tractant ei] tractansei *C*, gerunt *Inst.* || 4 iudicio *Inst.*, iudici *C, conf.* C^a *pag. 274* || 9 mancipio *C* || interueniant *C* || 10 intestarum *C* || 11 pertinet C^n || 12 protiosioribus C^n || 13 susceptoque aere] susceptoquaere *C, conf.* C^a *pag. 297 inf.* || 15 sunt] s *ex* c *uel ex* e *correctum C* || 16 sunt ui haecce lex bytinorum *C* || contrahat] hat *C, conf.* C^a *pag. 260 uers. 13* || 17 auctorem] aut *C*, *conf.* C^a *pag. 257* | filius *C*, *conf.* C^a *pag. 268* || 18 tutela autem] tutelautem *C*, *conf.* C^a *pag. 309* || 18—19 ⟨ ⟩ *suppleuit Hollweg* || 20 tutela] tutum *C*, *conf.* C^a *pag. 309* || ceterae] etcetere *C* || 21 habeant *C* || 22 potest] *conf.* C^a *pag. 285 uers. 21* || 23 tutorem *add. Goeschen* || 24 lege] le *C*, *conf.* C^a *pag. 275* || 25 e lege Iulia *add. Heffter; ceterum conf.* C^a *pag. 317 seq.*

incipit autem habere eum tutorem a quo manumissa est,
195^b qui fiduciarius dicitur. Item si patron*us eiusue filius* in ad-
optionem se dedit, debet liberta *e lege Atilia uel Iulia et* Titia
195^c tut*orem* petere. Similiter ex isdem legibus petere debet
tutorem *li*berta, si patronus decesserit nec ullum uirilis sexus
liberorum in familia re*liquer*it.
196 Masculi *autem cum* puberes esse coeperi*nt*, tutela libe-
rantur: p*uberem autem* Sabinus quidem et Cassius ceterique
nostri praeceptores eum esse puta*nt*, qui habitu corporis pu-
bertatem ostendit, id est eum qui generare potest; sed in
his qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam
aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed
diuersae sc*h*olae auctores annis putant pubertatem *a*estiman-
dam, id est eum puberem esse existimant *qui* || *XIIII annos* pag.53
expleuit. ——— | ———
(*25 uersus in C legi nequeunt*)
197 ——— ||
aetatem peruener*i*t, in qua res suas tueri possit; sicuti apu*d* pag.54
198 peregrina*s* gentes custodiri superius indicauimus. Ex isdem
causis et in prouinciis a praesidibus earum curatores dari
*so*lent.
199 Ne tamen et pupillorum et eorum qui in curatione sunt,

§ 196 inde a 7 *cum* usque ad 7 *liberantur* = Inst. 1, 22 pr. || § 197 *superius*] § 189 || § 199 fere = Inst. 1, 24 pr.

2 patronus eiusque (*pro* eiusue) filius *in C extitisse ueri non est dissimile, conf.* C^a || 3 e lege Atilia uel Iulia et Titia] e leg titia et titia? C^n, *conf.* C^a || 4 tutorem] *aut* tute *aut* tuts *C, conf.* C^a *pag. 309* || 5 liberta] busta *C, conf.* C^a *pag. 258 et pag. 276* || 6 reliquerit] recipit? *C* || 7 coeperint *Inst.*, coeperit *C* || 8 casius *C* || 9 putant] putant(ta)nt? *C* || 15 *In pagina quae nunc legi nequit, Gaius primum de pubertate Neratii Prisci sententiam (Vlp. 11, 28) addidisse, deinde ad eas personas quae in curatione sunt (conf. 1, 142. 143), transiisse uidetur Huschkio. Eodem autem ordine, quo Vlpianus 12, de curatoribus egisse (conf. etiam Epit. 1, 8:* Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores euersores, insani. Hi qui minores sunt, usque ad uiginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui uero euersores aut insani sunt, omni tempore uitae suae sub curatore esse iubentur, quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.) *et adiecisse uidetur: in curatore minoribus dato, si quando pater in testamento curatorem filio nominauerit, praetorem eius uoluntatem obseruare, quia aequum sit patrem filio prouidere, donec ad eam* || **aetatem peruenerit** etc. || 17 perueneret? C^n || 20 solent *Lachmann*, uolunt *C*.

negotia a tutoribus curatoribusque consumantur aut demi-
nuantur, curat praetor, ut et tutores ⟨*et*⟩ curatores eo nomine
200 satisdent. se*d* hoc non est perpetuum: nam et tutores *testa-*
mento dati satisdare non coguntur, quia fides eorum et dili-
gentia ab ipso testatore probata est; et curatores, a*d* quos
no*n* e lege curat*io* pertinet, se*d* ⟨*qui*⟩ uel a consule uel a
praetore uel a praeside prouinciae *dan*tur, plerumque non
coguntur satisdare, scil*i*cet quia satis hon*esti electi* sunt.

⟨*COMMENTARIVS SECVNDVS.*⟩

1 |*Superiore commentario de iure personarum* | exposui- pag.55
mus; modo uideamus de rebus: qu*ae* uel in nostro patrimonio
sunt uel extra nostrum patrimonium h*ab*entur.
2 Summa itaque rerum diuisio in duos articulos diducitur:
3 nam aliae sunt diuini iuris, aliae humani. Diuini iuris sunt
4 ueluti res sac*rae* et religiosae. sacr*ae* sunt qu*ae* diis su-
peris consecratae sunt; religiosae quae diis Manibus re-
5 lictae sunt. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur quod
ex auctoritate populi Romani consec*ratu*m est, ueluti lege de
6 ea re lata aut senatusconsulto facto. religiosum uero nostra
uoluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si
7 modo eius mortui funus a*d* nos pertineat. se*d* in prouinciali
solo placet plerisque solum religiosum non fieri, quia in eo
solo dominium populi Romani est uel Caesaris, nos autem pos-
sessionem tantum uel usumfructum habere uidemur: utique
7^a tamen etiamsi non sit religiosu*m*, pro rel*ig*ioso ha*b*etur. item

§ 200 usque ad 5 *est* = Inst. 1, 24 pr. || II § 1 = Inst. 2, 1 pr. || § 2 = Dig. 1, 8, 1 pr. || § 3 = Dig. 1, 8, 1 pr.

1 negotia *C Inst.*, *expectes* patrimonia || curatoribusque *C*, curatoribusue *Inst.* || 2 et curatores *Inst.*, cur *C uel potius* C^n || nomine *Inst.*, naomine *C* || 3 nam et *C*, nam *Inst.* || tutores testamento *Inst.*, tutorest *C*, *conf.* C^a *pag. 304 inf.* || 6 non e] nonne *C* || curato *C* || 8 *conf.* C^a | 10 *suppletum ex Inst.*, *in quibus* libro *pro* commentario *extat* || 12 sunt *C*, *om. Inst.* || *aut* hauentur C^n *aut* hauent *C* || 13 itaque C^n, *om. Dig.* || diducitur *C*, deducitur *Dig.* || 25 religiosum] religiosus *C*.

quod [in prouinc*iis*] non ex auctoritate populi Romani conse-
cratum est, proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur.
8 Sanctae quoqu*e* res, uelut muri et portae, quodammodo diuini
9 iuris *sunt*. Quod autem *di*uini iuris est, id nullius in bonis est:
id uero quod humani || *iuris est*, *plerumque alicuius in bonis* pag.56
est; potest autem et nullius in bonis esse: nam res hereditariae,
9^b *antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt.* ———
(*8 fere uersus in C legi nequeunt*) ——— |*e domino.
10 Hae autem quae humani iuris sunt, *aut publicae sunt* aut pri-
11 uatae. quae publicae sunt, null*ius ui*dentur in bonis esse:
ipsius enim uniuersit*atis esse creduntur*. priuatae sunt quae
singuloru*m hominum sunt*.
12 Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam in⟨*cor-*
13 *porales*⟩. Corporales hae ⟨*sunt*⟩ quae tangi possunt, uelut
fundus homo uestis aurum argentum et denique aliae res
14 in*nu*merabiles. Incorporales *sunt quae* tangi non possunt,
qualia sunt ea quae iure consistunt, sicut hereditas, usus-
fructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem
per⟨*tinet, quod in hereditate res corporales con*⟩tinent*ur*; ⟨*nam*⟩
et fructus qui ex fundo percipiunt*ur*, corporales *sunt*, et quod
ex aliqua obligatione *no*bis deb*etur*, *id* || plerumque corpor*ale* pag.57

§ 8 = Dig. 1, 8, 1 pr.; Inst. 2, 1, 10 || § 9 usque ad 7 *sunt* = Dig. 1, 8, 1 pr. || § 10 = Dig. 1, 8, 1 pr. || § 11 = Dig. 1, 8, 1 pr. || § 12 = Dig. 1, 8, 1, 1; Inst. 2, 2 pr. || § 13 = Dig. 1, 8, 1, 1; Inst. 2, 2, 1 || § 14 usque ad 42, 4 *rusticorum* = Dig. 1, 8, 1, 1; Inst. 2, 2, 2 et 3.

1 in prouinciis *ut glossema expulit Mommsen* || 2 sacrum *ex* sacarum *correctum C* || 3 quoque *Dig. Inst.*, quoqueque C^n, *conf.* C^a *pag. 297* || uelut C^n, ueluti *Dig. Inst.* || 4 iuris *Dig. Inst.*, iuri? *C* || iuris est *Dig.*, iurie est? C^n || 5 iuris — 7 sunt *suppletum ex Dig.* || 7 *post* sunt *quid scriptum fuerit, certo dici nequit; egisse Gaium de rebus nondum occupatis et de rebus derelictis ueri non est dissimile.* || 9 autem *C*, autem res *Dig.* || publicae *Dig.*, (pu)blici *C* || 10—12 *lacunae suppletae sunt ex Dig.* || 10 null. . . . .dentur in bonis esse *C*, nullius in bonis esse creduntur *Dig.* || 11 priuatae *C*, priuatae autem *Dig.* || 12 singuloru. . . . . *C*, singulorum sunt *Dig.* || 13 *usque ad 42, 1 supplementa praebuerunt Dig. et Inst.* || incorporales *Dig. Inst.*, in *C* || 14 sunt *Dig. Inst.*, *om. C*, *conf.* C^a *pag. 301 uers. 23* || tangi *C Dig.*, sui natura tangi *Inst.* || uelut C^n, ueluti *Dig. Inst.* || 16 in(u)merauiles *C* || sunt C^n? *Dig.*, autem sunt *Inst.* || 17 iure *C*, in iure *Dig. Inst. cum Epitoma Gaiana* || 19 ⟨ ⟩ *suppletum ex Dig. et Inst.* || nam *Dig. Inst.*, *om. C*, *conf.* C^a *pag. 279 uers. 32* || 20 corporales *Dig. Inst.*; *fortasse* res corporales *in C erat, quod ferri potest* || quod *C*, id quod *Dig. Inst.* || 21 deb. . . . . . plerumque *C*, debetur plerumque *Dig. Inst.*

est, *ueluti* fundus homo pecunia: nam ipsum ius successio-
nis et ipsum ius u*ten*di fruendi et ipsum ius obligationis in-
corporale est. eodem numero sunt iura praediorum urba|no-
rum et rusticor*um*. ————————————————|
————————altius tollend*i*——————————|
————luminibus uicini aed————non extollen|di, ne lu-
minibus uicini officiatur. | item fluminum et stilicidiorum
—— ius, ut —|—————————————— *in* ar*e*am
—————————|——————————————————
————————————|———————————————
———————————————|————————————ius a-
quae ducendae ————|————————————————
14a ——————————————|————————————*aut*
mancipii sunt aut nec mancip*i*i. | mancip*i*i *sunt*——————
——————————————————|item aedes in Italico
solo——————————————————|——————————
———————————————————|——————————
——————————————————— *serui*|*tute*s praediorum
15 urbanorum nec mancipi*i sunt.* | item stipendiaria praedia et
tributaria nec mancip*i*i | sunt. sed quod diximus ————
———————————| mancip*i*i esse ————————————————
————|——————————————————————————

1 successionis *C Dig.*, hereditatis *Inst.* || 3 sunt *C Inst.*, sunt et *Dig.* || 4 *post* rusticorum *Dig. et Inst. haec addunt:* quae etiam seruitutes uocantur, *de quibus uide infra. Lacunam post* rusticorum *ita fere supplere possis (conf. Epit. 2, 1, 3)*: Praediorum urbanorum iura sunt uelut ius **altius tollendi** aedes et offici*endi* **luminibus uicini aed***iu*m aut **non extollendi, ne luminibus uicini officiatur.** *Fortasse tamen nonnulla in C perperam iterata erant et locus ita corrigendus:* .... uelut ius altius tollendi aedes aut non tollendi *(conf. 2, 31)*, ne luminibus uicini officiatur*; falso igitur scripserit librarius*: uelut ius **altius tollendi** aedes aut non tollen|di ne *(?, conf. Ca)* **luminibus uicini aedes** aut **non extollendi ne luminibus uicini officiatur** || 7 — 19 *lacunae sic fere ad sensum expleri possunt (conf. Epit. 2, 1, 3):* **item fluminum et stilicidiorum ius,** id est *(in C* idem ius *pro* ius id est *scriptum fuisse uidetur)* **ut** uicinus flumen uel stilicidium in **aream** uel in aedes suas recipiat; item cloacae immittendae et luminum immittendorum. Praediorum rusticorum iura sunt uelut uia, iter, actus, item pecoris ad aquam adpulsus, item **ius aquae ducendae.** haec iura *(conf. Dig. 1, 8, 1, 1 et Inst. 2, 2, 3)* tam rusticorum quam urbanorum praediorum seruitutes uocantur. (§ 14a) Est etiam alia rerum diuisio: nam aut mancipii sunt aut **nec mancip*i*i. mancip*i*i sunt** uelut fundus in Italico solo, **item aedes in Italico solo,** item serui et ea animalia quae collo dorsoue domari] solent, uelut boues equi muli asini; item seruitutes praediorum rusticorum. nam seruitute**s praediorum urbanorum nec mancipi***i* sunt. || 20—22 *lacunas ad sensum ita fere suppleas*: **sed quod diximus** ea animalia quae domari solent, **mancip***i***i** esse, quomodo intellegendum sit, quaeritur *(conf. tamen Ca)*, quia non statim ut

statim ut nata sunt mancip*i*i esse putan*t*; Nerua uero et Pro- pag. 58
culus et ceteri diuersae sc*h*olae auctores non aliter ea mancip*i*i
esse putant, quam si domita sunt; et si propter *n*imiam feri-
tatem domari non possunt, tunc uideri mancip*i*i esse incipere,
16 cum ad eam aetatem peruenerint, qu*a* domari solent. *Item*
ferae bestiae nec mancip*i*i sunt uelut ursi, leones, item ea
animalia quae fere *b*estiarum numero sunt, ueluti ele*ph*anti
et cameli; et ideo ad rem non pertinet, quod haec animalia
etiam collo dorsoue domari so*lent*: nam ⟨*ne*⟩ n*omen* quidem
eorum animalium illo tempore ⟨*notum*⟩ fuit, quo constitueba-
17 tur quasdam res mancip*i*i esse quasdam n*ec* mancipi*i*. Item
fere omnia quae incorporalia sunt, nec mancip*i*i sunt, exceptis
seruitutibus praediorum rusticorum; nam eas mancip*i*i esse
constat, quamuis sint ex numero rerum incorporalium.
18 Magna autem differentia est inter mancip*i*i res et nec man-
19 cip*i*i: nam res nec mancip*i*i ipsa traditione pleno iure alterius
fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem.
20 itaque si tibi uestem uel aur*u*m uel argentum tradidero *s*iue
ex uenditionis causa siue ex donationis siue quauis alia ex
causa, statim tua fit ea res, si modo ego eius dominus sim.
21 *I*n eadem || causa sunt prouinciali*a* praedia, quorum alia sti- pag. 59
pendiaria alia tributaria uocamus: stipendiaria sunt ea quae
in his prouinc*i*is sunt, quae propriae populi Romani esse in-
telleguntur; tributaria sunt ea quae in his prouinciis sunt,
quae propriae Caesaris esse creduntur.
22 Mancip*i*i uero res sunt quae per mancipationem ad alium
transferuntur; unde etiam mancip*i*i res sunt dictae. quod
23 autem ualet ⟨*mancipatio*, *idem ualet et in iure cessio. Et*⟩
mancipatio quidem quemadmodum fiat, superiore com-
24 mentario tradidimus. In iure cessio autem hoc modo fit:
apu*d* magistratum populi Romani, uel*uti* praetore*m*, is cui

§ 23 *superiore commentario*] 1 § 119 || § 24 usque ad pag. 44, 5 *uocatur* = Boeth. in Top. 5, 28 (pag. 322).

nata sunt, domantur. et nostrae quidem scholae auctores **statim ut nata sunt etc.**

1 putantur *Cn* || 3 nimiam] minimiam *C* || 5 qua] quia *C*, *conf. Ca pag. 289 inf.* || 9. 10 *ex incertissima coniectura suppletum; Mommsen coniecit haec:* nam ⟨eo numero⟩ n*ullum* quidem eorum animalium illo tempore fuit, || 11 nec mancipii] non *(conf. Ca pag. 280 inf.)* mancipis *C* || 15 rexs *C (expuncta* x *littera)* || 18 aurium *C* || siue] tiue? *C* || 21 in] min? *C* || prouinciali *Cn* || 26 sunt quae *Cn*; *fortasse haec uocabula delenda sunt, uel transponenda* quae sunt || 28 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* || 30 cessio autem hoc modo fit *C*, autem cessio fit hoc modo *Boeth.* || 31 ueluti praetorem] ū

res in iure ceditur, rem tenens ita dicit HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO; deinde postquam hic uindicauer*it*, *praetor inter*rogat eum qui cedit, an contra uindicet; quo negan*te* aut tacente tunc ei qui uindicauerit, eam rem addicit; i*d*que legis actio uocatur. hoc fieri potest

25 etiam in prouinciis apu*d* praesides earum. Plerumque tamen et fere semper mancipationibus utimur: quod enim ipsi per nos praesentibus amicis agere possumus, hoc non est necesse cum maiore difficultate apu*d* praetorem aut apu*d* praesidem

26 prouinciae agere. Quodsi neque mancipata neque in iure cessa sit res mancip*i*i ——— (*6 uersus in C legi nequeunt*) ——— pag. 60

* plena possessio concessa ———

ex formula, quamquam ———

———

———

fructus na ———

27 Item adhuc in ———

(*4 uersus in C legi nequeunt*)

———

non fuissent ———

(*7 uersus in C legi nequeunt*)

——— pag. 61

s ———

———

est quo nomine ———

pr· ū a $\overline{\mathrm{pr}}$· praesidem prouinciae C^{n} (*ex glossemate*), uel apud praetorem uel apud praesidem prouinciae *Boeth.* (*in cuius codice Gaiano glossema illud iam extabat*). *Codicis Veronensis ductus probabiliter ita explicat Mommsen, ut supra* ū ū $\overline{\mathrm{pr}}$· (*i. e.* ueluti praetorem) *uerba Gaiana in archetypo hoc glossema additum fuisse suspicetur:* pr· ā praesidem prouinciae (*i. e.* praetorem aut praesidem prouinciae), *id autem glossema hoc modo in Gaianorum uerborum contextum irrepsisse:* ū [pr·] ū [a] $\overline{\mathrm{pr}}$· [praesidem prouinciae] is cui etc.

1 dicit *C*, uindicat *Boeth.* || 3 *suppletum ex Boethio* || 4 negante *Boeth.*, negantte *C* || 8 est] ɹe C^{n} *(sed ita ut* ɹ *littera, cum lineola inducta sit, uideatur fere* inter *praepositionis notam sollemnem efficere, conf.* C^{a} *pag. 271 uers. 30*) || 11 (*post* mancipii) *secuta esse* sed tantum tradita *probabiliter coniecit Huschke. Deinde Gaius egisse uidetur de iure eius, cui res mancipii tradita tantum sit; tum de iure commercii similiter atque Vlpianus 19, 4. 5* || 13 ex formula quamquam *uix Gaianum est; expectes* ex ⟨ea⟩ formula, quamquam *aut* ex formula, quam .... || *In sequentibus ars nesciendi exercenda est. Ceterum conf.* C^{a} *usque ad 45, 9.*

———

ere uel ———

praedium ——— ———

dem ulla libera ciuitas ——— *admo*-

nendi sumus ———

esse, prouincialis soli nexum non e ———

significationem solum *Italicum* mancip*ii est*, pro|uinciale nec mancip*i*i est. aliter enim ueteri lingua a| ———

——— mancipa—|

28 ⟨*Res*⟩ incorporales traditionem non recipere manifestum

29 est. Sed iura praediorum urbanorum in iure cedi ⟨*tantum*⟩ possunt; rusticorum uero etiam mancipari possunt.

30 Vsusfructus in iure cessionem tantum recipit: na*m* dominus proprietatis al*i*i usumfructum in iure cedere pot*est*, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem *retineat*. ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum efficit, ut a se discedat et conuertatur in proprietatem; al*i*i uero in iure cedendo nihilo minus ius s*uum* retine*t*:

31 creditur enim ea cessione nihil agi. Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem | et in iure cessionem recipiunt. alioquin in prouincialibus pag. 62 praed*i*is siue qu*i*s usumfructum siue ius eundi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus uicini officiatur, ceteraque similia iura constituere uelit, pactionibus et s*t*ipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut ⟨*in*⟩ iure cessionem

32 recipiun*t*. *Sed* cum ususfructus et hominum et ceterorum animalium constitui possit, intellegere debemus horum usumfructum etiam in prouinciis per in iure cessionem constitui

33 posse. Quo*d* autem diximus usumfructum in iure cessionem tantum recipere, non est temere dictum, qu*a*m*u*is etiam per mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda proprietate detrahi potest; non enim ipse ususfructus mancipatur, sed cum in mancipanda proprietate deducatur, eo fit ut apu*d* alium ususfructus, apu*d* alium proprietas sit.

34.35 Hereditas quoque in iure cessionem tantum recipit: nam

10 ⟨Res⟩ incorporales *Boecking*, Incorporales ⟨res⟩ *Goeschen*, *conf.* C^{a} *pag. 298 uers. 18* || 11 tantum *om. C*, *conf.* C^{a} *pag. 308 uers. 16* || 14 potest] *conf.* C^{a} *pag. 285 uers. 21* || 15 retineat] *conf.* C^{a} || 18 sum retinetur *C*, *conf.* C^{a} *pag. 306* || 22 quis] qus *C*, *conf.* C^{a} *pag. 297 inf.* || 25 sipulationibus C^{n} || 27 recipiuntur C^{n} || sed *Goeschen*, et *C* || hominum *ex* hominem *correctum* C^{1} || 28 horum] honorum *C* || 31 quamuis] quod iis C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 291* || 34 — 35 ut apud] ut aputut *C*.

si is a*d* quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas,
in iure eam al*i*i ante aditionem cedat, id est antequam *h*eres
extiterit, proinde fit heres is cui in iure cesserit, ac si ipse
per legem ad here*dita*tem uocatus esset: post obligationem
uero si cess*e*rit, nihilo minus ipse ‖ heres permanet et ob i*d* pag.63
creditoribus tenebitur, debita uero pereunt eoque modo
de*b*itores hereditar*i*i lucrum faciunt; corpora uero eius he-
reditatis p*ro*inde transeunt ad eum cui cessa est hereditas, ac
36 si ei singula in iure cess*a* fuissent. Testamento autem scriptus
heres ante aditam quidem hereditatem in iure cedendo eam
al*i*i nihil agi*t*, postea uero quam adierit si cedat, ea accidunt
quae proxim*e* diximus de eo ad quem ab intestato legitimo
iure pertinet hereditas, si post obligationem ⟨*in*⟩ iure cedat.
37 Idem et de necessar*i*is heredibus diuers*a*e sc*h*ol*a*e auctores
existimant, quod nihil uidetur interesse, utrum ⟨*aliquis*⟩ ad-
eundo hereditate*m* fiat heres, an inuitus exist*at*: quod quale
sit, suo loco appare*bit*: sed nostri praeceptores putant nihil
agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem.
38 Obligationes quoquo modo contractae nihil eorum reci-
piunt: nam quod mihi ab aliquo debetur, id si uelim tibi
deberi, nullo eorum modo, quibus res corporales ad alium
transferuntur, id efficere possu*m*: sed opus est, ut iu*b*ente
me tu ab eo stipuleris: quae res efficit, ut a me liberetur et
39 incipiat tibi teneri. qu*a*e dicitur nouatio obligationis. sine
hac uero nouatione non poteri*s* tuo nomine agere, sed debes
ex persona mea quasi cognitor ‖ aut procura*t*or meus ex- pag.64
periri.
40 Sequitur ut admoneamus apu*d* peregrinos quidem unum
esse dominium: nam aut dominus quisque est, aut dominus
non intellegitur. Quo iure etiam populus Romanus olim
utebatur: aut enim ex iure Qui*ritium* unusquisque dominus
erat, aut non intellegebatur dominus. se*d* postea diuisionem

§ 36 *proxime*] § 35 ‖ § 37 *suo loco*] §§ 152 seq.

4 heretem *C*, *conf.* C^a *pag. 271* ‖ obligationem *C*, aditionem *Goeschen*, *conf. infra ad uers. 13* ‖ 5 cesseerit C^n, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ ob id a creditoribus C^n ‖ 9 cessa] *conf.* C^a ‖ 11 agi C ‖ 13 obligationem *C*, aditionem *Goeschen, conf. supra ad uers. 4* ‖ 15 aliquis *ex 3, 87 inseruit Lachmann* ‖ 16 hereditatem] hereditatemstatem C^n, *conf.* C^a *pag. 270* ‖ existant *C* ‖ 17 appareuitur C^n ‖ 22 possumus C^n, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ 25 poterit *C* ‖ 26 procuratior C^n ‖ 31 iure Quiritium] *conf.* C^a *pag. 275*.

accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium do-
41 minus, alius in bonis habere: n*am* si tibi rem mancip*i*i ne-
que mancipauero neque in iure cessero, se*d* tantum tradidero,
in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium uero
mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapia*s*: semel
enim i*n*pleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et
in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea mancipata
42 uel in iure cessa ⟨*esset. Vsucapio autem*⟩ mobilium quidem
rerum anno co*n*pletur, fundi uero et aedium biennio; et ita
lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum cautum est.
43 Ceter*um* etiam earum rerum usucapio nobis conpetit,
quae non a domino nobis traditae fuerint, siue mancip*i*i sint
*e*ae res siue nec mancip*i*i, si modo ea*s* bona fide acceperimus,
44 cum crederemus eum qui traderet, dominum esse. quod
ideo receptum uidetur, ne rerum dominia diutius in incerto
essent, cum sufficeret domino ad inquirendam rem suam
anni aut ‖ bienn*i*i spatium, quod tempus ad usucapionem pos- pag.65
*s*essori tributum est.
45 Se*d* aliquando etiamsi maxime quis bona fide alienam
rem possideat, non tamen ill*i* usucapio procedit, uelut si qui*s*
rem furtiuam aut ui possessam possidea*t*; nam furtiuam lex
$\overline{\text{XII}}$ tabularum usucapi prohibet, ui possessam lex Iulia et
46 Plautia. Item prouincialia praedia usucapio*nem* non reci-
47 piunt. ⟨*Item olim*⟩ mulieris qu*a*e in agnatorum tutela er*at*,
res mancip*i*i usucapi non poterant, praeterquam si ab ipsa
tutore ⟨*auctore*⟩ tradita*e* essent: id*que* ita leg*e* $\overline{\text{XII}}$ tabularum
48 *cautum erat.* Item liberos homines et res sacras et religiosas
49 usucapi non posse manifestum est. Quod ergo uulgo dicitur
furtiuarum rerum et ui possessarum usucapionem per lege*m*
$\overline{\text{XII}}$ tabularum prohibitam esse, non eo pertinet, ut n*e ipse*

§ 45 usque ad 21 *possideat* fere = Inst. 2, 6, 1 ‖ § 49 fere = Inst. 2, 6, 3.

2 nam] non C^n, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 5 usucapia *C* ‖ 8 ⟨ ⟩ *suppleuit Lachmann* ‖ 11 ceterarum *C* ‖ 13 eae] ae *C* ‖ eas *Goeschen*, ea *C* ‖ 17 possessori] *conf.* C^a *pag. 284 inf.* ‖ 20 illi *Inst.*, ill· *C*, *conf.* C^a *pag. 275* ‖ uelut C^n, ueluti *Inst.* ‖ quis *Inst.*, qui *C* ‖ 21 possideat *Inst.*, possideatur C^n ‖ 23 usucapio non recipiunt C^n, *conf.* C^a *pag. 281* ‖ 24 Item olim *Goeschen*, res *C* (*ortum fortasse ex* rubrica *uocabulo per compendium in archetypo scripto: conf.* C^a *pag. 298 uers. 18 et pag. 299 uers. 11*) ‖ erant *C* ‖ 26 tradita *C* ‖ idque *Goeschen*, id *C* (*duriore admissa parenthesi*) ‖ legem *C* ‖ 27 cautum erat] mf? *C*, *conf.* C^a *pag. 259 uers. 25*; manifestatur *mauult Mommsen* ‖ 29 rerum et ui possessarum *C*, et ui possessarum rerum *Inst.* ‖ lege XII tabularum C^n, legem *Inst.* ‖ *30 seq. supplementa praebuerunt Inst.*

fur quiue per uim *possi*det, usucapere *p*ossit (nam huic ali*a*
ratione usucapio non co*n*petit, quia scilicet mala fide possi-
det); sed nec ullus alius, quamquam ab eo bona fide emerit,
50 usucapiendi ius habeat. unde in rebus mo*b*ilibus non facile
p*rocedit, ut bonae fidei possessori usucapio co*npetat, quia qui
alienam rem uendidit et tradidit, furtum committit; idemque
accidit etiam si ex ali*a* causa tradatur. se*d* tamen hoc ali-
quando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commo-
datam aut locatam uel apu*d* eu*m* d*e*positam, existimans eam
esse here|ditariam uendiderit aut donauerit, furtum non pag.66
committit; item si is a*d* quem ancillae ususfructus pertinet,
partum et*iam* suum esse credens uendiderit aut donauerit,
furtum non committit; *f*urtum enim sine a*d*fectu furandi non
committitur. aliis quoque mo*d*is accidere potest, ut quis
sine uitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat,
51 ut a possessore usucapiatur. Fundi quoque alieni potest ali-
quis *s*ine ui possessionem na*n*cisci, quae uel ex neglegentia
domini uacet, uel quia dominus sine successore decesserit
uel longo tempore afuerit: *qu*am si ad alium bona fide acci-
pientem transtulerit, poterit usucapere possessor; et quam-
uis ipse qui uacantem possessionem nactus est, intellegat
alienum esse fun*d*um, *tamen* nihil hoc *bonae fidei* possessori
ad usucapionem noce*t*, ⟨*cum*⟩ inpro*b*ata sit eorum se*n*tentia,
qui putauerint furt*iuum* fundum fieri po*s*se.
52 Ru*r*sus ex contrario accidit, ut qui sciat alienam rem
se possidere, usucapiat, ueluti si rem hereditariam, cuius
possessionem heres nondum nactus est, aliquis po*s*sederit;
nam ei concessum ⟨*est usu*⟩capere, si modo ea res est quae

§ 50 fere = Inst. 2, 6, 3 et 4 et 5 et 6 | § 50 inde ab 13 *furtum non* usque ad 14 *committitur* = Dig. 41, 3, 37 pr. | § 51 usque ad 19 *afuerit* = Dig. 41, 3, 37, 1.

1 quiue *Inst.*, *aut* quique C^n *aut* quiue *C* ‖ huic *C*, his *Inst.* ‖ alia *Inst.*, ali *C* ‖ 2 possidet C^n, possident *Inst.* ‖ 3 nec *C*, ne *Inst.* ‖ quamquam C^n, quamuis *Inst.* ‖ eo *C*, eis *Inst.* ‖ 5 *supplementum praebuerunt Inst.* ‖ quia C^n, nam *Inst.* ‖ 6 furtum *C*, furtum eius *Inst.* ‖ 7 hoc *C*, id *Inst.* ‖ 9 eum depositam *Inst.*, eundem positam *C* ‖ eam esse hereditariam C^n, hereditariam esse *Inst.* ‖ 12 etiam *Goeschen*, et *C* (*conf.* C^a *pag. 267*), *om. Inst.* ‖ 13 furtum *Dig. Inst.*, urtum *C* ‖ 17 sine *Dig.*, ine *C* ‖ ui *ex* um *correctum C* ‖ possessionem namcisci *C*, nancisci possessionem *Dig.* ‖ 19 quam *Goeschen*, nam C^n ‖ 23 nocetur *C*, *conf.* C^a *pag. 306* ‖ inpropata *C* | 24 furtiuum] furti *C* (t *littera corrigendo mutata*), *conf.* C^a ‖ 27 posiderit *C* ‖ 28 est usucapere] cape C^n (*conf.* C^a *pag. 265 uers. 39 et pag. 311 uers. 2 seqq.*).

recipit usucapionem; quae species possessionis et usucapio-
53 nis pro herede uocatur. Et in tantum haec usucapio con-
cessa est, ‖ ut et res quae solo continentur, anno usucapian- pag.67
54 tur. quare autem *hoc casu etiam* soli rerum annua consti-
tuta sit usucapio, illa ratio est, quod olim rerum hereditaria-
rum possession*e uel*ut ipsae hereditates usucapi credebantur,
scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio
usucapi iussit, ceteras uero anno; ergo hereditas in ceteris
rebus uidebatur esse, quia soli non est, quia neque corpo-
ralis est: ⟨*et*⟩ quamuis postea creditum sit ipsas hereditates
usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis,
55 etiam quae solo tenentur, annua usucapio remansit. Quare
autem omnino tam inproba possessio et usucapio concessa
sit, illa ratio est, quod uoluerunt ueteres maturius heredita-
tes adiri, ut essent qui sacra facerent, quorum illis tempori-
bus summa obseruatio fuit, *et ut* creditores haberent, a quo
56 suum consequerentur. Haec autem species possessionis et
usucapionis etiam lucratiua uocatur: nam sciens quisque rem
57 alienam lucri facit. sed hoc tempore *i*am non est lucratiua:
nam ex *a*uctoritate Hadriani senatusconsultum factum est, ut
tales usucapione*s* reuocarentur; et ideo potest heres ab eo
qui rem usucepit, hereditatem petendo proinde eam rem
58 consequi, atque si usucapta non esse*t*. ‖ necessario tamen pag. 68
herede extante nihil ipso iure pro herede usucapi potest.
59 A*d*huc etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usu-
capit: nam qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit
uel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usu-
capere, anno scilicet, ⟨*etiam*⟩ soli si sit. qu*a*e species usu-
capionis dicitur usureceptio, quia id quod aliquando habui-
60 mus, recipimus per usucapionem. Se*d* fiducia contrahitur
aut cum creditore pignoris iure, aut cum amico, qu*o* tutius
nostr*ae* res apud eu*m sint*; *et* siquidem cum amico contracta
sit fiducia, sane omni modo conpetit ususreceptio; si uero cum

2 uacatur *C* ‖ 4 hoc casu etiam *Goeschen*, etiam hoc casu *C* ‖ 6 possessiones ut (*conf.* C^a *pag. 311 inf.*) ipsae *C* ‖ 10 et *Heffter*, *om. C* ‖ 12 tenentur *Lachmann*, teneantur *C* ‖ 16 oblseruatio *C* (*sed inducta* l *littera*) ‖ et ut *Goeschen*, ut et *C* ‖ 19 iam *Schopen*, etiam *C* ‖ 20 hauctoritate *ex* hauctoritatem *correctum C* ‖ hadriani *C*, ⟨diui⟩ Hadriani *Huschke* ‖ 21 usucapionem *C*, *conf.* C^a *pag. 311* ‖ 22 proinde] p̄·|inde *C*, *conf.* C^a *pag. 286* ‖ 23 esset *Buchholtz*, esset et C^n, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ 28 scilicet etiam *Lachmann*, scilicet? *C*, *conf.* C^a *pag. 259 uers. 29 et pag. 267 uers. 10* ‖ 30 sed] sed cum C^n ‖ 31 quo *Huschke*, quod C^n, *conf.* C^a *pag. 293 inf.* ‖ 32 sint et] essent *C* ‖ 33 usureceptio *C*, *quae forma, ne aut hic aut pag. 50, 6 obscuraretur, supra seruata est; ceterum conf.* C^a *pag. 325.*

creditore, soluta quidem pecunia omni modo conpetit, non-
·dum uero soluta ita demum co*n*petit, si neque conduxerit
eam rem a creditore de*b*itor, neque precario rogauerit, ut
eam rem possidere liceret; quo casu lucratiua ususcapio con-
61 petit. Item si rem obligatam sibi populus uendiderit eam-
que dominus poss*e*derit, concessa est ususreceptio: sed hoc
casu pr*a*edium *b*iennio usurecipitur: et hoc est quod u*u*lgo
dicitur ex praediatura possessionem usurecipi: nam qui mer-
catur a populo, praediator appella*tur*.
65 Ergo ex his qu*ae* diximus a*pp*aret quaedam naturali pag.69
*i*ure alienari, qualia sunt ea quae traditione alienantur; quae-
dam ciuili, nam mancipationis et in iure cessionis et usu-
capionis ius proprium est ciuium Romanorum.
66 Nec tamen ea tantum qu*ae* traditione nostra fiunt, | na-
turali nobis ratione adquiruntur, sed etiam —| occupando
ideo ————erimus, qui*a* antea nulli us essent, qualia sunt
67 omnia qu*ae* terra mar*i* caelo capiunt*ur*. itaque si *feram*
*b*estiam aut uolucrem aut pis|cem————————captum
————————|————————*eo us*que nostrum esse
intellegitur, || donec nostra custodia coerceatur; cum uero pag.70
custodiam nostram euaserit et in naturalem *libertatem se re*-
ceperit, rursus occupantis fit, quia nostr*um* esse desinit:

ad § 67 inde ab 19 *eo* conf. Gai res cottid. (Dig. 41, 1, 3, 2 et 5 pr. = Inst. 2, 1, 12).

2 soluta *ex* soluita *correctum* C^1 || 4 ususcapio *C, conf.* C^a *pag. 311 et pag. 325; forma tradita, ne obscuraretur, supra seruata est* || 6 pos-siderit *C* || ususreceptio (*sic*) *C* || 9 *post* appellatur *in C secuntur §§ 62—64, quas Heimbach ante § 80 transposuit* || 15—16 **etiam** quae **occupando ideo** *nostra fec***erimus** *Boecking et Huschke*, **etiam** quae **occupando ideo** *adqu***isierimus** *Goeschen; neutrum ad codicis C reliquias apte quadrat, cuius ductus ad* **etiamsi occupando ideo res** *adquisie***rimus** *propius accedere uidentur, quod tamen Gaianum non est* || 16 quia] qui *C, conf.* C^a *pag. 293* || 17 mari] marique *C* || fera? *C* || 18—19 *ad sensum recte, ad ductus uix recte (conf.* C^a*) supplebatur:* **piscem ceperimus**, quidquid ita **captum** fuerit, statim no|**s***t*rum fit, et eo **usque etc.**; *Inst. haec habent:* Ferae igitur bestiae et uolucres et pisces, id est omnia animalia, quae in terra mari caelo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur . . . . . . quidquid autem eorum ceperis, eo usque tuum esse intellegitur, donec tua custodia coercetur; *conf. etiam Dig. 41, 1, 1. 3* || 20 coerceatur C^n, coercetur *Gai res cottid. et Inst.* || 21 libertatem se *Dig. Inst.*, se libertatem *C* || receperit *Dig. Inst.*, perceperit *C* || 22 nostrum *Dig.*, nostra *C*.

naturalem autem libertatem recipere uidetur, cum aut oculos
nostros euaserit, aut licet *i*n conspectu sit nostro, difficilis
68 tamen *eius* persecutio sit. In *h*is autem animalibus qu*ae* ex
consuetudine abire et redire solent, ueluti columbis et api-
bus, item ceruis qui in siluas ire et redire solent, talem ha-
bemus regulam traditam, ut si reuertendi animum habere
desierint, etiam nostra esse desinant et fiant occupa*n*tium:
reuertendi autem animum uidentur desinere habere, cum
69 reuertendi consuetudinem des*e*ruerint. Ea quoque quae ex
70 hostibus capiuntur, naturali ratione nostra fiunt. Sed et id
qu*od* per a*d*luuionem nobis adicitur, eodem iure nostrum fit:
per a*d*luuionem autem i*d* uidetur adici quod ita paulatim
flumen agro nostro *a*dicit, ut aestimare non possimus, quan-
tum quoquo momento temporis adiciatur: hoc est quod u*u*lgo
dicitur per adluuionem id adici uideri quod ita paulatim
71 adicitur, ut oculos nostros fallat. Itaque si flumen partem
aliquam ex tuo praedio resciderit et ad meum praedium per-
72 tulerit, haec pars tua ma|net. A*t* si in medio flumine insula pag.71
nata sit, haec eorum omnium commun*is* est qui ab utraque
parte fluminis prope ripam praedia possiden*t*; si uero non
sit in medio flumine, ad eos pertinet qui ab ea parte quae
73 prox*i*ma est, iuxta ripam praedia habent. Praeterea id quod in
solo nostro ab aliquo aedificatum est, qu*amuis* ille suo nomine
*a*edifica*u*erit, iure naturali nostrum fit, quia superficies solo ce-
74 di*t*. Multoque magis id accidit et in planta quam quis in solo
nostro posuerit, si modo radicibus terram co*n*plexa fuerit.
75 Idem contingit et in *fru*mento quod in solo nostro ab aliquo
76 satum fuerit. Sed si ab eo petamus f*und*um uel aedificium,
et inpensas in aedificium uel in seminaria uel in sementem

§ 68 inde ab 6 *si* fere = Inst. 2, 1, 15 || ad § 70 usque ad 14 *adiciatur* conf. Gai res cottid. (Dig. 41, 1, 7, 1 = Inst. 2, 1, 20).

2 in *Dig. Inst.*, an *C* || 3 eius *Dig. Inst.*, inrei *C* || 7 occupantium *Inst.*, occupatium *C* || 9 deseruerint *Inst.*, desieruerint *C* || 12 id *Dig. Inst.*, ita *C* || 13 adicit] dicit *C* || 17 resciderit] *conf.* C^a *pag. 298 inf.* || 19 commune *C* (*conf. codicis C scripturam supra Gai. 1 § 106*) || 20 possidentur C^n || 23 quamuis] qui *C, conf.* C^a *pag. 297* || 24 ceditur *C, conf.* C^a *pag. 306* || 27 frumento] promento C^n || 28 fundum *Huschke*, fructum *C*.

factas ei soluere nolimus, poterit nos per exceptionem doli
77 mali repellere, utique si bonae fidei possessor fuerit. Eadem
ratione probatum est, quod in *ch*artulis siue membranis meis
aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litte-
rae *ch*artulis siue membranis cedun*t*: itaque si ego eos libros
eas*ue* membranas petam nec inpensam scripturae soluam,
78 per exceptionem doli mali summoueri potero. se*d* si in ta-
bula mea aliquis pinxerit ueluti *i*maginem, contra pro*b*atur : ||
magis enim dicitur tabulam picturae cedere; cuius diuersi- pag.72
tatis uix idonea ratio redditur: certe secundum hanc regulam
si me possidente petas imaginem tuam esse, nec soluas pre-
tium tabul*ae*, poteris per exceptionem doli mali summoueri;
at si tu possideas, consequens est ut utilis mihi actio aduer-
sum te dari debe*at*; quo casu nisi soluam inpensam picturae,
poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si
bonae fidei possessor fueris. illu*d* palam est, quod siue tu
subripuis*ti* tabulam siue alius, conpetit mihi furti actio.
79 In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur:
proin*de* si ex uuis ⟨*aut oliuis aut spicis*⟩ meis uinum aut oleum
aut frumentum feceris, qu*a*eritur utrum meum sit id uinum
aut oleum aut frumentum, an *tu*um. item si ex auro aut
ar*g*ento meo uas aliquod feceris, uel ex tabulis meis nauem
aut armarium aut subsellium fabricaueris; item si ex lana
mea uestimentum feceris, uel si ex uino et melle meo mulsum
feceris, siue ex medicamentis meis emplastrum uel coll*y*rium
feceris, ⟨*quaeritur utrum tuum sit id quod ex meo effeceris,*⟩ an
meum. quidam materiam et substantiam spectandam esse
putant, id est ut cuius materia sit, illius et res quae facta sit
uideatur esse, idque maxime placuit Sabino et Cassio; alii
uero *eius rem* esse putant qui fecerit, idque maxime diuer-
sae scholae auctoribus uisum est: || sed eum quoque cuius pag.73
materia et substantia fu*e*rit, furti aduersus eum qui subri-

§ 78 inde ab 11 *si* fere = Inst. 2, 1, 34.

5 ceduntur C[a] ‖ librus C ‖ 6 casque C ‖ 7 sed] sedi C ‖ 8 inmaginem C ‖ 13 aduersum C, aduersus *Inst.* (*probabilius, conf. C[a] pag. 314 uers. 29*) ‖ 14 dari debet C, detur *Inst.* ‖ nisi C, si non *Inst.* ‖ 16 bona fide *Inst.*, bona fide *uel* bonae fidei C[a] ‖ illut C, illud enim *Inst.* ‖ 17 *ad* subripuisti *ducere uidentur Inst.*, subripuisse C ‖ 19 proin? C[a] ‖ ⟨ ⟩ *additum ex Dig. 41, 1, 7* ‖ 21 tum C ‖ 22 argumento C ‖ 26 ⟨ ⟩ *addidit Lachmann* ‖ 27 spectandam *ex* spectandum *correctum* C[1] ‖ 32 fuit C, *conf.* C[a] *pag. 269 uers. 8.*

puerit, habere actionem; nec minus aduersus eundem co*n*-
dictionem ei co*n*petere, qui*a* extinct*ae* res, licet uindicari non
possi*nt*, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessori-
bus possunt.
62 Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienand*ae* rei pag.68
potestatem non habeat, et qui dominus non sit, || *ali*enare pag.69
63 possit: nam dotale praedium maritus inuita muli*e*re per
legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius *sit* uel
mancipatum ei dotis causa uel in iure cessum uel usucaptum.
quod quidem ius utrum ad Italica tantum prae*d*ia an etiam
64 ad prouincialia pertineat, dubitatur. Ex diuerso agnatus
furiosi curator rem furio|si alienare potest ex lege XII tabu-
larum; item procurator —|——————————est; item
creditor pignus ex | pactione, quamuis eius ea res non sit.
sed hoc forsitan ideo uideatur fieri, quod uoluntate debitoris
intellegitur pignus alienari, qui olim pactus est, ut liceret
creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur.
[R. V. DE PVPILLIS AN ALIQVID A SE ALIENARE POSSVNT.] pag.73
80 Nunc admonendi sumus neque feminam neque pupillum
sine tutoris auctoritate rem mancipii alienare posse: nec
mancipii uero feminam quidem posse, pupillum non posse.
81 ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine tutoris
auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum scilicet
82 pecunia res nec mancipii sit, contrahit obligationem. at si
pupillus idem fecerit, quia ⟨*pecuniam*⟩ non *facit accipientis*

§ 79 inde ab 2 *extinctae* = Inst. 2, 1, 26 ‖ § 62 fere = Inst. 2, 8 pr. ‖ § 63 usque ad 8 *sit* = Inst. 2, 8 pr. ‖ § 64 inde a 14 *creditor* = Inst. 2, 8, 1. ‖ § 80 init. fere = Inst. 2, 8, 2 ‖ § 81 init. et § 82 init. fere = Inst. 2, 8, 2.

2 quia] qui C, *conf.* C[a] *pag.* 255 ‖ extinctae *Inst.*, extincta C ‖ 3 possint *Inst.*, possit C ‖ furibus et C[a], a furibus et a *Inst.* ‖ 5 *conf. quae supra ad § 61 in fine (pag. 50, 9 huius editionis) de paragraphorum ordine in C adnotata sunt* ‖ 6 et C, et contra *Inst.* ‖ 8 alienare *ex* alienares *correctum* C ‖ 13 *ad sensum* (*conf. Inst. 2, 1, 43 et Dig. 41, 1, 9, 4*), *non ad ductus, ad quos ne reliquorum quidem editorum supplementa quadrant, ita fere suppleri posse opinatur Krueger*: item procurator rem absentis, cuius negotiorum libera administratio ei permissa est; *conf. tamen* C[a] ‖ 15 uideatur C, uidetur *Inst.* ‖ 16 alienari C, alienare *Inst.* (*libri meliores*) ‖ olim C, ab initio contractus *Inst.* ‖ 18 *hanc rubricam* (*conf.* C[a] *pag. 299 uers. 10*) quintam *quo iure fecerit librarius* (C[1]), *dici nequit, quia reliquae perierunt.* ‖ 24 pecunia *Huschke*, ea pecunia? C ‖ 25 *seq. supplementa* (*ex Inst. deriuata*) *incerta sunt*, *conf.* C[a].

sine tutoris auctoritate, null*am* cont*ra*hit obligationem: unde
pupillus uindicare qu*id*em nummos suos potest, sicubi ex-
tent, id | est e*os p*etere s*u*os *ex* i*ure* Quiritium *esse*; ———
———|——————— repetere potest s———————|
tere. *un*de de pupillo quidem quaeritur an num—| —quo*s*
mutuos dedit, ab eo qui accepit, ——————|——————
actione eos persequi possit, quoniam —|———————
83 ———— potest. *A*t ex contrario | *omnes res tam man-*
cipii quam nec mancip*ii* mulier*ibus* || et pupilli*s* sin*e* tutoris pag.74
auctoritate sol*ui* possunt, quoniam meliorem condicionem
suam facere eis etiam sine tutoris auctoritate concessum
84 est. itaque si debitor pecuniam pupillo soluat, facit quidem
pecuniam pupilli, sed ipse non liberatur, quia nullam obli-
gationem pupillus sine tutoris auctoritate dissoluere potest,
quia nullius rei alienatio ei sine tutoris auctoritate concessa
est; se*d* tamen si ex ea pecunia locupletior factus sit et
adhuc petat, per exceptionem doli mali summoueri potest.
85 mulieri uero etiam sine tutoris auctoritate recte solui potest:
nam qui soluit, liberatur obliga*t*ione, quia res nec mancip*ii*,
ut pro*xi*me diximus, a se dimittere mulier*e*s etiam sine tutoris
auctoritate possunt: quamquam hoc ita est si accipiat pecu-
niam; a*t* si non accipiat, *sed* habere se dicat et per accepti-
lationem uelit de*b*itorem sine tutoris auctoritate liberare, non
potest.
86 Adquiritur autem nobis non solum per nosmet ipsos, sed
etiam per eos quos in potestate manu mancipioue habemus:
item p*er* eos seruos in quibus usum*fructum* habemus: item
per homines liberos et seruos alienos quos bona fide posside-

§ 85 *proxime*] § 80 || § 86 fere = Dig. 41, 1, 10 pr., Inst. 2, 9 pr.

2 uindicare qu|id|em *C*, quidem uindicare *Krueger*, *conf. quae paulo infra ad* 3 — 8 *adnotata sunt* || 3 eos petere? *C*, *pro quo* intendere *uerbum sententiam simplicius exprimeret* || 3 — 8 *ita fere ad sensum suppleri posse Kruegero uidentur*: **mulier** uero minime hoc modo **repetere potest, s**ed ita: dari sibi opor|**tere. unde de pupillo quidem quaeritur, an,** si **num**mi (*in C fuerit* nummi|si *pro* si nummi), **quos mutuos dedit, ab eo qui accepit,** bona fide consumpti fuerint, | ex mutuo **actione eos persequi possit, quoniam** *ob*ligationem etiam sine tutoris auctoritate adquirere s*ibi* **potest**. (*conf. tamen C*a) || 6 accipit *C* | 8 at *Inst.*, et *C* || omnes res tam mancipii quam *ad Goescheni coniecturam et ad Inst.* 2, 8, 2, *non ad C suppletum est* || 9 pupilli *C* || sine tutoris auctoritate] s̄ p̄ t̄ ā *C*, *conf. C*a *pag. 303 inf.* || 19 obligattione *C*n, *conf. C*a *pag. 305* || 22 sed] et *C* || 25 adquiritur autem *C*, adquiritur *Inst.*, adquiruntur *Dig.* || 27 per *Dig. Inst.*, pro? *C*n || eos *C Inst.*, *om. Dig.*

87 mus: de quibus singulis diligenter dispiciamus. Igitur ⟨*quod*⟩
liberi nostri quos in potestate habemus, item quod serui
*nostr*i mancipio accipiunt uel ex traditione nanciscuntur, siue
quid stipulentur, uel ex aliqualibet causa adquirunt, id nobis
adquiritur: ips*e* enim || qui in potestate nostra est, nihil suum pag.75
habere potest; et ideo si h*eres* institutus sit, nisi nostro iussu
hereditatem adire non potest; et si i*uben*tibus nobis adierit,
heredita*s* nobis adquiritur proinde a*t*que si nos ipsi heredes
instituti essemus; et conuenienter scilicet legatum per eos
88 nobis adquiritur: dum tamen scia*mus*, si alterius in bonis sit
seruus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis ei soli
89 p*er* eum adquir*i*, cuius in boni*s* est. Non solum autem pro-
prietas per eos quos in potestate habemus adquiritur nobis,
sed etiam possessio; cuius enim rei possessionem adepti fue-
rint, id nos possidere uidemur; unde etiam per eos usucapio
90 procedit. Per eas uero personas quas in manu mancipioue
habemus, proprietas quidem adquiritur nobis ex omnibus
causis sicut per eos qui in potestate nostra sunt; an autem
possessio adquiratur, qu*a*eri solet, quia ipsa*s* non posside-
91 mus. De his autem seruis in quibus tantum usumfructum
habemus, ita placuit, ut qui*d*quid ex re nostra uel ex operis
suis adquir*a*nt, id nobis adquiratur; quod uero extra eas
causas, id ad dominum proprietatis pertineat: itaque si iste
seruus heres institutus sit legatumue quod ei datum fuerit,

§ 87 *igitur* et inde ab 2 *quod* fere = Dig. 41, 1, 10, 1; § 87 usque ad 2 *habemus* conf. Inst 2, 9, 1, sequentia fere = Inst. 2, 9, 3 || § 89 usque ad 15 *per* = Dig. 41, 1, 10, 2; § 89 usque ad 15 *usucapio* = Inst. 2, 9, 3 || § 91 = Dig. 41, 1, 10, 3; Inst. 2, 9, 4.

1 diligenter *C*, diligentius *Dig. Inst.* || quod *om. C* (*conf. C*a *pag. 294 uers. 1*) || 3 nostri *Dig.*, i *C*, *conf. C*a *pag. 312 inf.* || 4 aliqualibet *C*, qualibet alia *Dig. Inst.* || adquirunt *C Dig. Inst.*, adquirant *Goeschen* || 5 ipse *Dig. Inst.*, ipsen? *C* (*conf. C*a *pag. 281 uers. 20*) || nostra *C*, alterius *Dig. Inst.* || 6 et ideo *C*, ideoque *Dig.*, sed *Inst.* || heres *Dig. Inst.*, hoc *C*n, *conf. C*a *pag. 270* || 7 iubentibus *Dig. Inst.*, ibonitibus *C* || 8 hereditas *Dig. Inst.*, hereditate *C*n, *conf. C*a *pag. 270* || proinde *C*, perinde *Dig. Inst.* || adque *C*, atque *Dig.*, ac *Inst.* || 9 conuenienter *C Inst.*, his conuenienter *Dig.* || per eos nobis *C* (*Inst.*), nobis per eundem *Dig.* || 10 sciam *C*, *conf. C*a *pag. 278* || 12 per] pro *C* || adquiritur *C*n || boni *C* || 14 cuius *C*, cuiuscumque *Dig. Inst.* || 19 ipsa *C* || 21 operis *C Dig.*, operibus *Inst.* || 22 adquirant *Dig. Inst.*, adquirunt *C* || adquiratur *C Dig.*, adiciatur *Inst.* || quod *C*n *Inst.*, si quid *Dig.* || 23 causas *C*, causas persecuti sint *Dig.* (sint *suppleuit m. secunda in Dig.*), causas persecuti sunt *Inst.* || pertineat *C*n *Inst.*, pertinet *Dig.* || iste *C*, is *Dig. Inst.* || 24 legatumue quod ei datum *C*n, legatumue

92 non mihi sed domino proprietatis adquiritur. Idem placet
de eo qui a nobis bona fide possidetur, || siue liber sit siue pag.76
alienus ser*uus*: quod enim placuit de usufructuario, idem
probatur etiam de bonae fidei possessore: ita*que quod* extra
duas istas causas adquiritur, id uel ad ipsum pertinet, si
93 liber est, uel ad dominum, si seruus *est*. Se*d* bonae fidei
possessor cum usuce*per*it seruum, quia eo modo dominus fit,
ex omni causa per eum sibi adquirere potest. usufructuarius
uero usucapere non potest; primum quia non possidet, se*d*
habet ius utendi [et] fruendi; deinde quia scit alienum ser-
94 uum esse. De illo qu*a*eritur, an per eum seru*um* in quo
usumfructum ha*b*emus, possidere aliqu*am* rem et usucapere
poss*i*mus, quia ipsum non possidemus. per eum uero quem
bona fide possidemus, sine dubio et possidere et usucapere
possumus. loquimur autem in utriusque person*a* secundum
definitionem quam prox*i*me exposuimus, id est si qui*d* ex re
95 nostra uel ex operis suis adquirant [id nobis adquiritur]. Ex
*h*is apparet per liberos homines quos neque iuri nostr*o* sub-
iectos habemus neque bona fide possidemus, item per alienos
seruos, in quibus neque usumfructum habemu*s* neque iustam
possessionem, null*a* ex causa nobis adquiri posse. et hoc est
quod uulgo dicitur per extraneam personam nobis adquiri
non posse. tantum de possessione qu*a*eritur, an per p*rocura-*

§ 92 = Dig. 41, 1, 10, 4; fere = Inst. 2, 9, 4 || § 93 = Dig. 41, 1, 10, 5; Inst. 2, 9, 4 || § 94 inde ab 15 *loquimur* fere = Inst. 2, 9, 4 || § 95 usque ad 23 *posse* = Inst. 2, 9, 5.

quid aut ei donatum *Dig.*, legatumue quid ei aut donatum *Inst.*, *quod et ipse Gaius fortasse scripserat.*

2 de *C Dig.*, et de *Inst.* || qui a *C Inst.*, qui *Dig.* || liber *C Dig.*, is liber *Inst.* || 4 probatur etiam C^n *Dig.*, placet et *Inst.* || bonae fidei *Dig.*, bona fide *Inst.*, *aut hoc aut illud* C^n || itaque quod *Dig. Inst.*, ita quoque? C^n, *conf.* C^a *pag. 294 inf.* || 5 istas *C Inst.*, *om. Dig.* || 6 dominum C^n *Inst.*, dominum eius *Dig.* || est *Dig. Inst.*, sit *C* || sed *Dig. Inst.*, sed si *C*, *conf.* C^a *pag. 301* || 8 omni causa C^n, omnibus causis *Dig. Inst.* || usufructuarius C^n *Dig.*, fructuarius *Inst.* || 9 usucapere C^n *Inst.*, usucapere seruum *Dig.* || 10 et *C*, *om. Dig. Inst. rectius* || quia *C Inst.*, quoniam *Dig.* || alienum seruum *C*, seruum alienum *Dig. Inst.* || 12 aliqui? *C*, *conf.* C^a *pag. 291 inf.* || 13 possumus C^n || 15 persona *Inst.*, personis *uel* personas *C* || 17 operis *C*, operibus *Inst.* || adquirant *C*, adepti fuerint *Inst.* || [ ] *C ex glossemate*, *om. Inst.* || 18 his] iis *C*, his itaque *Inst.* || nostros *C* || 20 *post* habemus *in* C^n *uerba* item per alienos seruos in quibus neque usumfructum *per errorem repetita sunt*, *conf.* C^a || 22 uulgo *C*, *om. Inst.* || nobis adquiri non *C*, nihil adquiri *Inst.* || 23 *ad* procuratorem *supplementum ducunt Inst. 2, 9, 5, conf. tamen* C^a.

96 *torem* nobis adquiratur. In summa sciendum est his qui in ||
potestate manu mancipioue sunt, nihil in iure cedi posse; pag.77
cum enim *i*starum personarum nihil suum esse possit, con-
ueni*e*ns est scilicet, ut nihil suum ess*e* in iure uindicare
possint.

97 *Hactenus* tantisper admonuisse sufficit quemadmodum sin-
gulae res nobis adquirantur: nam legatorum ius, quo et ipso
singulas res adquirimus, opportunius alio loco referemus:
uideamus itaque nunc quibu*s* modis per uniuersitatem res
98 nobis adquira*n*tur. Si cui heredes facti sumus, siue cuius
bon*orum possessionem* petierimus, siue cuius bona emerimus,
siue quem adoptauerimus, siue qu*am* in manum ut uxorem
99 receperimus, eius res ad nos transeunt. Ac pr*i*us de here-
dita*t*ibus dispiciamus, quarum duplex condicio est: n*am* uel
100 ex testamento uel ab intestato ad nos pertine*nt*. Et prius
est ut de his dispiciamus quae nobis ex testamento obueniunt.
101 Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam
aut calatis comiti*i*s testamentum faciebant, quae comitia bis
in anno testamentis faciendis destinata erant, aut in pro-
cinctu, id est cum belli causa arma sumebant: procinctus est
enim expeditus et armatus exercitus; alterum itaque in pace
102 et in otio faciebant, alterum in proelium exituri. Accessit
deinde tertium || genus testamenti, quod per *a*es et libram pag.78
agitur: qui neque calatis comiti*i*s neque in procinctu testa-
mentum fecerat, is si subita morte urguebatur, amico fami-
liam suam, id est patrimonium suum, mancipio dabat, eum-
que rogabat, quid cuique post mortem suam dar*i* uelle*t*. quo*d*
testamentum dicitur per *a*es et libram, scilicet quia per man-

§ 97 fere = Inst. 2, 9, 6 || *alio loco* §§ 191 seqq. || § 98 fere = Inst. 2, 9, 6 || § 99 = Inst. 2, 9, 6 || § 100 = Inst. 2, 9, 6.

3 starum C^n || conuenies *C* || 4 esse] esse posse C^n || 6 Hactenus *suppletum ex Inst.* || sufficit *C*, sufficiat *Inst.* || 7 nobis adquirantur C^n, adquiruntur *Inst.* || ipso *C*, ipso iure *Institutionum codices* || 8 alio *C*, inferiori *Inst.* || 10 adquiratur *C*, adquiruntur *Inst.* || cui *C*, cui ergo *Inst.* || sumus *C*, *ad* simus *ducunt Inst.* || 11 bonorum possessionem] *conf.* C^a || 12 adoptauerimus *C*, *ad* adrogauerimus *ducunt Inst.* || quam] quem *C* || 13 res *C*, res omnes *Inst.* || prius *Inst.*, primus *C* || hereditatibus *Inst.*, hereditabibus C^n || 14 nam *Inst.*, non? C^n, *conf.* C^a *pag. 280* || 15 pertinent *Inst.*, pertinet C^n || 24 qui *C*, qui ⟨enim⟩ *Huschke* (*conf.* C^a *pag. 281 uers. 20*) || 27 dare uelletur *C* (*conf.* C^a *pag. 306*).

103 cipationem peragitur. Sed ill*a* quidem duo genera testa-
mentorum in desuetudinem abierunt; hoc uero solum quod
per *a*es et libram fit, in usu retentum est. sane nunc al*it*er
ordinatur quam olim solebat; namqu*e* olim familiae emptor,
id est qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis
locum optinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique
post mortem suam dari uellet; nunc uero alius heres testa-
mento instituitur, a quo etiam legat*a* reli*n*qu*u*ntur, alius dicis
gratia propter ueteris iuris imitationem familiae emptor *ad-*
104 hibetur. Eaque res ita agitur: qui facit ⟨*testamentum*⟩, *ad-*
hibitis, sicut in ceteris mancipationibus, V̄ testibus ciuibus
Romanis pu*b*eribus et libripende, postquam tabulas testamenti
scripserit, mancipat alicui dicis gratia familiam suam; in qua
re his uerbis familiae emptor utitur FAMILI*A* PECVNI*A*QVE TV*A*
ENDO MANDATELA*M* CVSTODELA*M*QVE MEA*M*, QVO TV IVRE TESTAMENTVM
FACERE POSSIS SECVNDVM LEGEM PVBLICAM, HOC *A*ERE, et ut quidam pag.79
adiciunt AENEAQVE LIBRA, ESTO MIHI EMPTA; deinde aere percutit
libram, idque *a*es dat testatori uelut pretii loco; deinde testator
tabulas testam*e*nti tenens ita dicit HAEC ITA VT IN HIS TABVLIS CE-
RISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO ITA LEGO ITA TES*TO*R ITAQVE VOS QVIRITES
TESTIMONIVM MIHI PERHIB*E*TOTE; et hoc dicitur nuncupatio: nun-
cupare est enim palam nominare, et sane quae testator specia-
liter in tabulis testamenti scripserit, ea uidetur generali sermo-
105 ne nominare atque confirmare. In testibus autem non debet is
esse qui in potestat*e* *est* aut familiae emptoris aut ipsius testa-
toris, quia propter ueteris iuris imitationem totum hoc nego-
tium quod agitur testamenti or*di*nandi gratia, creditur inter
familiae emptorem agi et testatorem: quippe olim, ut proxime

§ 105 usque ad 25 *potestate* et inde a pag. 59, 2 *reprobatum* fere = Inst. 2, 10, 9 ‖ *proxime*] § 103.

2 solum quod] quam (*uel* quod?, *conf.* C^a *pag.* 294 *uers.* 31) solum quod C^n, *sed* quam *uocabulo expuncto* ‖ 3 alter *C* ‖ 4 namque] nam quod C^n, *conf.* C^a *pag. 290 inf.* ‖ 8 legato reli|quantur *C* ‖ 10 testamentum *add. Huschke, om. C*, *conf.* C^a *pag. 304 inf.* ‖ 12 pueribus C^n ‖ 14 FAMILIA — 15 QVO TV IVRE] *ita dubitanter restitutum est duce ex parte Lachmanno*, familiam pecuniamque tuam endo mandatela tuam (*repetitum ex eis quae proxime praecedunt?*) custotelaque mea quo tu iure C^n, FAMILIAM PECVNIAMQVE TVAM ENDO MANDATELA TV*TELA* CVSTODELAQVE MEA ⟨EX IVRE QVIRITIVM ESSE AIO, EAQVE,⟩ QVO TV IVRE *Huschke* ‖ 19 testamanti C^n, *conf.* C^a *pag. 307 inf. et pag. 276 inf. et pag. 277 uers. 11* ‖ 20 TESTOR] testator *C* ‖ 21 perhibitote C^n ‖ 24 is *C*, *om. Inst.* ‖ 25 potestate est (*Inst.*), potestatem esse? C^n, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ 27 ornandi *C.*

diximus, is qui familiam testatoris mancipio accipiebat, here-
dis loco erat; itaque repro*b*atum est in ea re domesticum
106 testimonium. unde et si is qui in potestate patris est, fami-
liae emptor adhibitus sit, pater eius testis esse non potest;
ac ne is quidem qui *in* eadem potestate est, uelut frater eius.
sed ⟨*et*⟩ si filius familias ex castrensi peculio post missionem
faciat testamentum, nec pater eius recte testis ‖ adhibetur nec pag.80
107 is qui in potestate patris *est*. De libripende eadem quae et
de testibus dicta esse intellegemus: nam et is testium nu-
108 mero est. Is uero qui in potestate heredis aut *l*egatar*i*i est,
cuiusue heres ipse aut legatarius in potestate est, quique in
eiusdem potestate est, a*d*eo testis et libripens adhiberi potest,
ut ipse quoque heres *a*ut legatarius iure *a*dhibeantur. sed
tamen quod ad heredem pertinet quique in eius potestate
est cuiusue *is* in potestate erit, minime hoc iure uti debemus.

[DE TESTAMENTIS MILI*T*VM.]

109 Se*d* haec diligens obseruatio in ordinandis testamentis
militibus propter nimiam inperitiam con*sti*tutionibus princi-
pum remissa est: nam quamuis neque legitimum numerum
testium *a*dhibuerint neque uendideri*nt* familiam neque nun-
110 cupauerint testamentum, recte nihilo minus testantur. Prae-
terea permissum est iis et peregrinos et Latinos instituere
heredes uel *i*is legare; cum alioquin peregrini quidem ratione
ciuili prohibeantur capere hereditatem legataque, Latini uero
111 per legem Iuniam. Caelibes quoque qui lege Iulia heredita-
te*m* legataque capere uetantur, item orbi, id est qui liberos
non habent, quos lex ‖ (*48 uersus in C*

§ 106 inde ab 6 *sed* = Inst. 2, 10, 9 ‖ § 109 inde ab 17 *diligens* usque ad 20 *adhibuerint neque* et inde ab 21 *recte* = Inst. 2, 11 pr.

5 qui in] quin *C* ‖ 6 sed et *Mommsen*, sed *C Inst.*, *conf.* C^a *pag. 301 uers. 3* ‖ ex *C*, de *Inst.* ‖ 8 patris *C*, eiusdem patris *Inst.* ‖ est *Inst.*, sit *C* ‖ 10 legatarii] inlegatari *C* ‖ 11 potestatem C^n, *conf.* C^a *pag. 304 et pag. 287 inf.* ‖ 12 adeo] abeo *C* ‖ 13 aut] ut *C* ‖ 15 is] iis *C* ‖ 16 milium *C* ‖ 18 constitutionibus *Inst.*, mentistutionibus? C^n ‖ principum *C*, principalibus *Inst.* ‖ 19 quamuis C^n, quamuis hi *Inst.* ‖ 20 uendiderit *C* ‖ nunccupauerint *C* ‖ 25 hereditate *C* ‖ 27 *post* lex *unum folium in C periit, in quo finis eorum perscriptus erat, quae Gaius de testamentis militum exposuit. proxima autem post* quos lex *ita ad § 286 suppleuit Huschke:* Papia plus quam dimidias partes hereditatis legatorumque capere uetat, ex militis testamento solidum capiunt. *Deinde*

perierunt
——————————————————————|
——————————prohibentur hi——————|— pag. 81
(6 uersus in C legi nequeunt)
——————————————————————|
——————————————eius more faciant—|—
——————————————————————|XXX
ann———————————————————|———
(11 uersus in C legi nequeunt)
——————————————————————|
112 ———*ex auctoritate* diui Hadriani senatusconsultum factum
est, quo permissum est |————feminis etiam sine coempti-
one te|stamentum facere, si modo non minores essent || an- pag. 82
norum XII, scilicet ut quae tutela liberatae non essent, *tutore*
113 *auctore* testari deb*er*ent. Videntur ergo melioris condicionis
esse femin*ae* quam masculi: nam masculus mino*r* anno-
rum XIIII testamentum facere non potest, etiamsi tutore auctore
testamentum facere uelit; femina uero post XII ann*um* testa-
menti facie*ndi i*us nanciscitur.
114 Igitur si qu*ae*ramus an ualeat testamentum, inprimis
aduertere debemus an is qui id fecerit, habuerit testamenti
factionem; deinde, si habuerit, requiremus an secundum iu-
ris ciuilis regulam *te*status sit, exceptis militibus, qui*bus*
propter nimiam *inp*eritiam, ut diximus, quomodo uelint uel
quomo*do poss*int, permittitur testamentum facere.

§ 114 inde ab 17 *si* usque ad 20 *sit* = Dig. 28, 1, 4 || *diximus*] § 109.

egit Gaius de iis, quibus testamentum facere non licet, similiter atque Inst. 2, 12; Vlp. 20, 10 seqq. et Epit. 2, 2, § 1 seqq., ubi haec leguntur: Id quoque statutum est, quod non omnibus liceat facere testamentum: sicut sunt hi qui sui iuris non sunt sed alieno iuri subiecti sunt, hoc est filii tam ex nobis nati quam adoptiui. (§ 2) Item testamenta facere non possunt impuberes, id est minores quattuordecim annorum, aut puellae duodecim. (§ 3) Item et hi qui furiosi, id est mente insani fuerint, non possunt facere testamenta. sed hi qui insani sunt, per interualla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

8 *ante* ex auctoritate *praecesserit e. g.* sed postea || 9 *ante* feminis *expectes ad sententiam absoluendam e. g.* sui iuris *(conf. 1 § 115); conf. tamen C*ᵃ || 10—11 annorum XII] anni XII· tab· *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 256 inf.* || 11 tutore auctore] ita *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 307* || 12 debent *C* || 13 minori anni *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 256 inf.* || 15 post] potest *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 285* || annorum *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 256 inf.* || 16 faciuntdi *C* || ius] isius *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 320 uers. 30* || nancicitur *C*ⁿ || 18 aduertere *C*, animaduertere *Dig.* || id fecerit *C*, fecerit testamentum *Dig.* || 19—20 iuris ciuilis regulam *C*, regulas iuris ciuilis *Dig.* || 20 quibus] qui *C* || 22 testamentum] *conf. C*ᵃ *pag. 307 inf.*

115 Non tamen, ut iure ciuili *uale*at testamentum, sufficit
ea obserua*t*io quam supra expo*s*uimus de familiae uenditione
116 et de testibus et de nun*c*upationibus: ⟨*sed*⟩ ante omnia re-
quirendum e*st*, a*n* institutio heredis sollemni more facta sit;
nam aliter facta institutione nihil proficit familiam testatoris
ita uenire testesque ita a*d*hibere *et ita* n*unc*upare testa-
117 mentum, ut supra diximus. sollemnis autem institutio h*a*ec
est TIT*I*VS HERES ESTO; sed et ill*a* iam conprobata uidetur TITIVM
HEREDEM ESSE || IVBEO; at illa non est conprobata TITIVM HERE- pag. 83
DEM ESSE VOLO; se*d* et illae a plerisque inprobatae s*un*t TITIVM
HEREDEM INSTIT*V*O, item HEREDEM FACIO.
118 Obseruandum praeterea est, ut si mulier quae in tutela
est faciat testamentu*m*, tutor*e auctore* facere debeat: alioquin
119 inutiliter iure ciuili testabitur. Praetor tamen si septem signis
testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secun-
dum tabulas testamenti b*onorum* ⟨*possessionem*⟩ pollicetur; ⟨*et*⟩
si nemo sit, *ad* quem ab intestato iure legitimo pertineat here-
ditas, uelut frater eodem patre natus aut patr*u*us aut fratris
filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem: nam
idem iuris est et si alia ex *causa* testamentum non ualeat, ue-
lut quod familia non uenierit aut nuncupationis uerba testator
120 locutus non sit. Sed uideamus an etiamsi frater aut patruus ex-
tent, potiores scriptis heredibus habeantur: res*crip*to enim im-
peratoris Antonini significat*ur* eos qui secundu*m* tabulas testa-
menti non iure factas bonorum possessionem petierint, posse
aduersus eos qui ab intestato uindicant hereditatem, defen-
121 dere se per exceptionem doli mali. quod sane quidem ad
masculorum testamenta pertinere certum est; item ad femi-

§ 115 usque ad 2 *exposuimus* fere = Inst. 2, 13 pr. || *supra*] §§ 104 seqq. || § 116 *supra*] §§ 104 seqq.

2 ea *C*, haec *Inst.* || obseruattio *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 305* || 3 nunccupationibus *C*ⁿ || sed *om. C*, *conf. C*ᵃ *pag. 300 uers. 17* || 4 est an] eam? *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 266* || 6 et ita *duce Huschkio (Boecking)*, aut *C*ⁿ || nupare *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 282 uers. 8* || 8 titus *C* || illam *C* || 10 inprobataest *C (conf. C*ᵃ *pag. 301), unde etiam sic scribere possis:* sed et illa a plerisque inprobata est etc. || 11 institutio *C* || 13 tutore auctore *Hollweg*, tutores habet *C (in archetypo fuerit* tut· auct· *uel per errorem* tut· auet·, *conf. C*ᵃ *pag. 257 uers. 28 et pag. 307 uers. 9 et pag. 309 uers. 9)* || 16 bonorum possessionem] bus? *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 258* || 20 causa] senatusconsulto *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 259* || 22—23 *expectes:* sed uideamus an ⟨non⟩ etiam si frater aut patruus extent, potiores scripti heredes habeantur *(similiter Huschke)* || 23 resscribto *C*ⁿ *conf. C*ᵃ *pag. 298* || 26 uindicant *ex* uindicat *factum C*.

narum quae ideo non utiliter testat*ae* sunt, qu*ia* uerbi gratia
familiam non ue*n*diderint aut nuncupationis uerba locutae
non sint: ‖ an autem et ad ea testamenta feminarum qu*ae* pag. 84
sine tutoris auctoritate fecerint, haec constitutio pertineat,
122 uide*bi*mus. Loquimur autem de his scilicet feminis quae
n*on* in legitima paren*t*um aut patronorum tutela s*unt*, sed [de
his] quae alterius generis tutore*s* habent, qui etiam inuiti
coguntur auctores fieri: alioquin parentem et patron*u*m sine
auctoritate eius facto testamento non summoueri palam est.
123 Item qui filium in potestate habet, curare debe*t* ut eum
uel heredem instituat uel nominatim exheredet: alioquin si
eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem,
ut nostri praeceptores existiment, etiamsi uiuo patre fili*us*
defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere
posse, qu*ia* scilice*t* statim ab initio non constiterit institutio:
sed diuersae scholae auctores, siquidem fili*us* mortis patris
tempore uiuat, sane i*n*pedimento eum esse scriptis heredibus
et illum ab intestato heredem fieri confitentur; si uero ante
mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hered*i*-
*tat*em adiri putant, nullo iam filio i*n*pedimento; quia scilicet
existimant ⟨*non*⟩ statim ab initio inutiliter fieri testamentum
124 filio praeterito. Ceteras uero liberorum personas si praeteri-
erit testator, ualet testamentum: ⟨*sed*⟩ praeteritae ist*ae* perso-
nae scriptis heredibus in ‖ partem adcrescunt, si sui heredes pag. 85
sint, in uirilem; si extranei, in dimidiam: id est si quis tres
uerb*i* gratia filios heredes instituerit et filiam praeterierit, filia
adcrescendo pro quarta parte fit heres, et ea ratione id*em*
consequitur, quod ab intestato patre mor*tuo* habitura esset:

§ 123 inde ab 10 *qui* usque ad 15 *institutio* fere = Inst. 2, 13 pr.

6 non] n *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 281 inf.* ‖ non *ante* 5 de his *collocat Huschke* ‖ 6 parentium *C* ‖ sunt] ṡ *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 301* ‖ 6—7 de his *ut glossema expulit Mommsen* ‖ 7 tutorem *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 298 inf.* ‖ 8 patronorum *C* ‖ 10 debet *Inst.*, debetur *C*ⁿ ‖ eum uel *C*ⁿ, eum *Inst.* 11 nominatim exheredet *C*ⁿ, exheredem nominatim faciat *Inst.* ‖ 13 etiamsi *C*, etsi *Inst.* ‖ filius *Inst.*, filious *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 268 uers. 29* ‖ 14 defunctus *C*, mortuus *Inst.* ‖ 15 quia scilicet *Inst.*, quod scilicet quia *C*ⁿ ‖ statim *C*, *om. Inst.* ‖ institutio *C*, testamentum *Inst.* ‖ 16 fili *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 268 uers. 29* ‖ 19—20 heredem *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 270* 20 iam *C*, in *uel* iam a *mauult Lachmann;* nullo iam filio inpediente *Mommsen* ‖ 20 quia—22 praeterito *ex glossemate ad uersum 15* (quia — institutio) *adscripto nata esse suspicatur Mommsen* ‖ 23 sed *additum duce Goescheno* (*conf. C*ᵃ *pag. 300 uers. 17*) ‖ 26 uerbis *C*ⁿ ‖ filius *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 268 uers. 29* ‖ 27 idem] id? *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 262* ‖ 28 *ad incertas codicis C umbras aut* ab intestato patre mor*tuo* habitura (*hoc casu* ab *praepositio melius omittetur*) *aut* ab intestato patrem (*lege* patre) *ipsa* habitura *lectio quadret.*

a*t* si extraneos ille heredes instituerit et filiam praeterierit,
filia adcrescendo ex dimidia parte fit heres. quae de filia
diximus, eadem et de nepote deq*ue* omnibus liberorum per-
sonis *seu* masculini seu *f*eminini sexus dicta intellegemus.
125 Quid ergo est? licet *e*ae secundum ea quae diximus, scriptis
heredibus dimidiam partem modo detrahant, tamen praetor
eis contra tabulas bonorum possessionem promitti*t*, qua ra-
tione extranei heredes a tota hereditate repelluntur et efficiun-
126 tur sine re heredes. et hoc iure ute*bamur*, *quasi* nihil inter
feminas et masculos interesset: se*d* nuper imperator Antoni-
nus significauit rescri*p*to suo non plus nancisci feminas per
bonorum possessionem, qu*am* qu*od* iure adcrescendi conse-
querent*ur*. quod in emancipatarum quoque persona obser-
uandum es*t*, *ut hae quoque*, *quod* adcrescendi iure habitur*ae*
esse*nt*, si in pot*estate* fuissent, id ipsum etiam per bonorum
127 possessionem habeant. Sed siquidem filius a patre exhere-
detur, nominatim ex*here*dari *debet*; alioquin non *uidetur*
exheredari. nominatim autem *ex*heredari uidetur, siue ita ex-
here‖detur *TITIVS* FILIVS MEVS EXH*ERES ESTO*, *siue ita FILIVS MEVS* | pag. 86
128 EXHERES ESTO, non adiecto proprio nomine. Cetera*e* uero libe-
rorum person*ae* uel feminini sexus uel masculini sa|tis inter
ceteros exheredantur, id est his *uerbis*: *CETE*|*RI* OMNE*S* EXHE-
REDES SVNTO, *quae uerba*————*post in*|stitutionem heredum
129 adici solent. sed hoc it*a*————·| nam praetor omnes
uirilis sexus lib*eros tam filios quam ceteros*. | id est nepotes
quoque et pronepotes——————————|——————
——————————————————|——————
——————————————————|.

§ 127 inde ab 18 *nominatim* = Inst. 2, 13, 1.

2 heret? *C* ‖ 4 feminini] minini *C* ‖ 5 eae] ae *C* ‖ 6 heredibus dimidiam partem modo] dimidiam partem modo heredibus *C*ⁿ ‖ 7 promittitur *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 306* ‖ 11 suo *C*, suas *Huschke* ‖ 12 quam quod] quod quam? *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 294 uers. 35* ‖ 14 est] esset *C* (*conf. C*ᵃ *pag. 266 uers. 9*) ‖ *proxima ad sensum suppleta sunt* ‖ 14—15 habituresse *C* ‖ 17 uidetur] possiet? *C*ⁿ ‖ 18 (*altero loco*) exheredari *Inst.*, heredari *C* ‖ 19 *suppletum ex Inst.* ‖ 22 CETERI *suppletum ex coniectura* ‖ omnes̄? *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 312* ‖ 23 quae] *in C*ⁿ *fortasse* eaque *scriptum fuit* ‖ *ante* post *uel aduerbium uel simile aliquid extitisse spatii in C*ᵃ *computatio persuadet* ‖ 24 *post* ita *supplendum uidetur* est iure ciuili (*in C fuerit* ic̄) ‖ 25 *spatium in C*ᵃ *uix sufficit ad supplementa illa capessenda* ‖ 26—28 *lacunam post* pronepotes *Lachmann ad sensum recte sic suppleuit:* nominatim exheredari iubet, feminini uero inter ceteros: qui nisi fuerint ita exheredati, promittit eis contra tabulas bonorum possessionem.

130 Postumi quoque liber*i uel heredes instit*ui debent uel exhe-
131 redari. et i*n* eo par omnium condici*o est, quod ⟨et⟩ in* filio po-
*stumo et in quolibet ex ceteris lib*eris siue *feminini sexus siue*
*mas*culini praeterito ualet *quidem testamentum, sed postea agna-*
*tione postumi si*ue postumae rumpit*ur*, et ea ra*tione totum infir-*
matu*r*. *Ideoq*ue si mulier, ex qua *postumus aut postu*ma spera-
batu*r*, abor*tum fecerit, nihil inpedimento est scriptis heredibus*
132 *ad hereditatem adeundam. Sed feminini* quidem sexus person*ae*
*uel nominatim uel in*ter ceter*os exheredari solent, dum tamen si*
inter ceteros exheredentur, aliquid eis legetur, ne uideantur per
obliuio|nem praeteritae *esse: masculini uero sexus perso*|nas
placuit non aliter recte ex*heredari*, *nisi nominatim* || *exhere-* pag. 87
dentur, *hoc scilicet modo* QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS
132[a] FVERIT, EX|HERES ESTO. ————————————————
————| potest u————————————————————
(*4 uersus in C legi*
————|————————————————————
nequeunt) ————————————————————|
agat————————————————————————|
n———————————————————————|—
133 ————————. *Postumorum autem loco sunt et hi qui in* | *sui*
heredis locum succedendo quasi agnascendo fiunt parenti|bus sui
heredes: ut ecce si filium et *ex eo nepotem ne*|ptem*ue in* po-
testate habeam, quia filius gradu praecedit, is | *solus iura sui*
heredis habet, quamuis nepos quo|que et neptis e*x eo in eadem*
potestate sint; sed si filius meus me uiuo moriatur, | *aut qua-*

§ 130 = Inst. 2, 13, 1 || § 131 = Inst. 2, 13, 1 || § 132 = Inst. 2, 13, 1 || § 133 = Dig. 28, 3, 13; Inst. 2, 13, 2.

1 liberi *Inst.*, liberi nominatim *C* || 1—14 *supplementa praebuerunt Inst.* || 2 in eo *Inst.*, ideo *C* || quod et *Inst.*, quod? C^n? || 6 ideoque *Inst.*, idque? C^n?, *conf.* C^a || 11 (masculini uero sexus perso|nas? *C*, masculos uero postumos id est filium et deinceps *Inst.* || 14 EXHERES *Inst.*, ex|eres *fuerit in* C^n || 20 *seqq. supplementa praebuerunt Dig. et Inst.* || 20 postumorum autem *Inst.*, postumorum *Dig.* || 21 locum *Goeschen*, loco *Dig. Inst.* || 24—*pag.* 65, 2 *cum pro* que et neptis *usque ad* in eius locum succe *in C duorum tantum uersuum extet interuallum, quod tamen legi nequit, nonnulla ex eis, quae ex Dig. et Inst. supra suppleta sunt, a C falso afuisse conicias* || 25 sint *Dig.*, sunt *Inst.* || moriatur *Inst.*, morietur *Dig.* || qualibet *Dig.*, qualibet alia *Inst.*

libet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisue in
eius locum succe|*dere*, *et* eo modo iura suorum h*eredum quasi*
134 *agnatio*|ne nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur mihi te|sta-
*mentum, sicut ipsum filium uel heredem in*stituere uel | exhere-
dare debeo, ne no*n iure faciam testamentum*, *ita et ne*|potem
*n*eptemue ex eo necesse est mihi *uel heredem instituere uel*
exheredare, ne forte, me uiuo filio mortuo, succedendo in locum
eius nepos neptisue || quasi *a*gnatione rumpat testamentum: pg. 88
idque leg*e* Iunia Vell*a*ea prouisum est, in qua simul exhere-
dationis modus notatur, ut uirilis sexus ⟨*postumi*⟩ nominatim,
feminini uel nominatim uel inter ceteros exheredentur, dum
tamen iis qui inter ceteros exheredantur, aliqui*d* legetur.
135 *E*mancipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere neque
exheredare necesse est, quia non sunt sui heredes: sed prae-
tor omnes tam feminini quam masculini sexus si heredes non
instituantur, exheredari iubet, uirilis sexus *n*ominatim, femi-
nini u*el* nominatim uel inter ceteros: quodsi neque heredes
instituti fuerint neque ita, ut supra diximus, exheredati,
135[a] praetor promittit eis contra tabulas bonorum possessionem. In
potestate patr*is* non sunt, qui cum eo ciuitate Romana don*a*ti
s*u*nt nec in accipienda ciuitate Romana pater *petiit ut* eos in
potestate haber*et*, aut, si pet*i*it, n*on* i*n*petrauit; nam q*ui in*
pot*estatem* patris ab imperatore rediguntur, nihil diffe|runt
136 a————. Adoptiui fil*ii* quamdiu manent in ado|ption*e*,
naturalium loco sunt; emancipati uero ⟨*a*⟩ patre adoptiuo

§ 134 usque ad 9 *prouisum est* = Dig. 28, 3, 13; § 134 usque ad 10 *modus* fere = Inst. 2, 13, 2 || § 135 = Inst. 2, 13, 3 || § 136 inde ab 25 *emancipati* = Inst. 2, 13, 4.

2 locum *Inst.*, loco *Dig.* || 3 rumpatur C^n *Inst.*, rumpat *Dig.* || 4 exheredare *C*, exheredare nominatim *Dig.*, nominatim exheredare *Inst.* || 6 neptemue *Dig. Inst.*, uel neptemue? C^n || 6—8 *pro* uel heredem — neptisue *aliquanto (uno fere uersu) plura in C (fortasse falso) scripta fuisse spatii computatio docet* || 8 rumpat *C Dig.*, rumpant *Inst.* || 9 lege *Dig. Inst.*, legem *C* || uellea C^n *Dig.*, uelleia *Inst.* || 13 emancipatos *Inst.*, mancipatos *C* || 16 nominatim *Inst.*, nonominatim *C* (*conf.* C^a *pag. 281 uers. 33*) || 17 uel nominatim uel C^n, uero et *Inst.* || 18 supra *C*, *om. Inst.* || 19 praetor promittit eis C^n, promittit praetor eis (*in aliis codicibus Institutionum* promittit eis praetor) *Inst.* || tabulas C^n, tabulas testamenti *Inst.* || 21 sunt] sint *C* || petiit ut] .... | aput *C*, *conf.* C^a; *fortasse* petiit ab imperatore ut *uel simile aliquid scribendum* || 22 habere *C* || petit *C* || 23 potestatem] potum? *C*, *conf.* C^a *pag. 288* || *post* differunt *haec fere uidentur in C extare:* athisunit *uel similia* (*conf.* C^a); *expectes:* ab his qui in potestate patris nati sunt. || 24 adoptionem *C* || 25 a *Inst.*, *om C.*

neque iure ciuili neque quod ad edictum praetoris pertinet,
137 inter liberos numerantur. qua ratione accidit, ut ex diuerso
quod ad naturalem parentem pertinet, quamdiu quidem sint
in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur; si uero
emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant | in ea causa pg. 89
esse, qua futuri essent, si ab ipso naturali patre ⟨*emancipati*⟩
fuissent.
138 Si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium
aut per populum eum qui sui iuris est, aut per praetorem eum
qui in potestate parentis fuerit, omni modo testamentum eius
139 rumpitur quasi agnatione sui heredis. Idem iuris est, si cui
post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in
manu fuit nubat: nam eo modo filiae loco esse incipit et quasi
140 sua. nec prodest, siue haec siue ille qui adoptatus est, in eo testa-
mento sit institutus institutaue: nam de exheredatione eius
superuacuum uidetur quaerere, cum testamenti faciendi tem-
141 pore suorum heredum numero non fuerit. Filius quoque qui ex
prima secundaue mancipatione manumittitur, quia reuertitur
in potestatem patriam, rumpit ante factum testamentum; nec
prodest, ⟨*si*⟩ in eo testamento heres institutus uel exheredatus
142 fuerit. Simile ius olim fuit in eius persona cuius nomine ex
senatusconsulto erroris causa probatur, quia forte ex pere-
grina uel Latina quae per errorem quasi ciuis Romana uxor
ducta esset, natus esset: nam siue heres institutus esset a
parente siue exheredatus, siue uiuo patre causa probata siue
post mortem eius, omni modo quasi agna|tione rumpebat pg. 90
143 testamentum. nunc uero ex nouo senatusconsulto quod auc-
tore diuo Hadriano factum est, siquidem uiuo patre causa
probatur, aeque ut olim omni modo rumpit testamentum; si
uero post mortem patris, praeteritus quidem rumpit testa-
mentum, si uero heres in eo scriptus est uel exheredatus.
non rumpit testamentum, ne scilicet diligenter facta testa-

§ 137 = Inst. 2, 13, 4 || § 138 fere = Inst. 2, 17, 1.

1 pertinet C^n, attinet *Inst.* || 3 pertinet C^n, attinet *Inst.* || 4 si C, cum *Inst.* || 6 qua C^n, in qua *Inst.* || emancipati *Inst.*, *om.* C || 8 post *Inst.*, potest C (*conf.* C^a *pag. 285*) || 12 manu C || 14 sua] suâı (*sic*) C || prodest siue] prodest|ue C^n || 17 fuerint C; *hanc formam ita seruat Polenaar, ut supra (uers. 15) eius deleat* || 19 rumpitur C, *conf.* C^a *pag. 306* || 20 prodeest C^n || 22 prouatum? C^n, *conf.* C^a *pag. 306* || 25 probat C || 27 nouo *ex* noua *correctum* C || 31 eo] eos C.

menta rescinderentur eo tempore quo renouari non possent.
144 Posteriore quoque testamento quod iure factum est, superius
rumpitur; nec interest, an extiterit aliquis ex eo heres, an
non extiterit: hoc enim solum spectatur, an existere potuerit.
ideoque si quis ex posteriore testamento quod iure factum
est, aut noluerit heres esse, aut uiuo testatore, aut post mor-
tem eius, antequam hereditatem adiret, decesserit, aut per
cretionem exclusus fuerit, aut condicione sub qua heres in-
stitutus est defectus sit, aut propter caelibatum ex lege Iulia
summotus fuerit ab hereditate: quibus casibus pater familias
intestatus moritur: nam et prius testamentum non ualet,
ruptum a posteriore, et posterius aeque nullas uires habet,
145 cum ex eo nemo heres extiterit. Alio quoque modo testa-
menta iure facta infirmantur, ueluti ⟨*cum*⟩ is qui fecerit testa-
mentum, capite deminutus sit: quod quibus modis accidat,
146 primo commentario relatum est. hoc autem casu in|rita fieri pg. 91
testamenta dicemus, cum alioquin et quae rumpuntur, inrita
fiant, ⟨*et quae statim ab initio non iure fiunt, inrita sint; sed*
et ea quae iure facta sunt et postea propter capitis deminutionem
inrita fiunt.⟩ possunt nihilo minus rupta dici: sed quia sane
commodius erat singulas causas singulis appellationibus di-
stingui, ideo quaedam non iure fieri dicuntur, quaedam iure
facta rumpi uel inrita fieri.
147 Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta quae
uel ab initio non iure facta sunt uel iure facta postea inrita
facta aut rupta sunt: nam si septem testium signis signata
sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabulas bo-
norum possessionem petere, si modo defunctus testator et

§ 144 fere = Inst. 2, 17, 2 || § 145 usque ad 16 *primo* = Inst. 2, 17, 4 || *primo commentario*] 1, 159 — 162 || § 146 = Inst. 2, 17, 5 || § 147 fere = Inst. 2, 17, 6.

1 eo] eos C || 2 facturum C (*conf.* C^a *pag. 306*), perfectum *Inst.* || 3 ex eo heres C, heres ex eo *Inst.* || 8 cretionem] ceptionem C || institutus *Inst.*, istitutus C || 10 quibus C^n, in his *Inst.* (*ut orationis hiatum euitarent?*); *fortasse* nam (*uers. 11*) *potius delendum est* || 14 infirmantur *Inst.*, infirmatur C^n || ueluti cum is *Inst.*, uelutis C || 15 capite deminutus *Inst.*, k̄ d̄ ā C^n, *conf.* C^a *pag. 275* || accidat C, accidit *Inst.* || 17 dicemus C, dicuntur *Inst.* || 18 — 20 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* || 18 sint] sunt *Inst.* || 19 sunt et] sunt *Inst.* || 20 posset (*conf.* C^a *pag. 284 et pag. 301*) nihilo minus rupta dici C^n, possumus nihilo minus rupta dicere *Inst.* || 22 fieri C, facta *Inst.* || 26 aut] ut? C || 27 sint testamenta C, sunt *Inst.* || tabulas C^n, tabulas testamenti *Inst.* || 28 petere C, agnoscere *Inst.* || testator C, *om.* *Inst.*

ciuis Romanus et suae potestatis mortis tempore fuerit: nam
si ideo inritum *factum sit* testamentum, quod puta ciuitatem
uel etiam libertatem testator amisit, *aut is* in adoptionem se
dedit ⟨*et*⟩ mortis t*em*pore in adoptiui patris potestate fuit, non
potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessio-
148 nem pet*ere*. ⟨*Qui igitur*⟩ secundum tabulas testamenti quae
aut statim ab initio non iure factae sint, aut iure factae post-
ea *r*uptae uel inrit*ae* erunt, bonorum possessionem accipi-
unt, si modo possunt hereditatem optinere, habebunt bono-
rum possessionem cum re; si uero ab *i*is auocari hereditas
149 potest, habebunt bonorum possessionem sine re. nam si
quis heres iure ciuili institutus sit uel ex primo uel ex poste-
riore testamento, uel ab intestato iure legitimo heres sit, is
potest ab *i*is hereditatem *au*ocare; si uero nemo || sit alius pg. 92
iure ciuili heres, ipsi retinere hereditatem possunt, *nec* ul|lum
ius aduersus eos habent ——— *legi*|timo iure defi-
ciunt*ur* ——— | quoque notauimus,
etiam legitim——— | potior*es* scri*pti* habentur,
uelut si ideo non iure | factum sit testamentum, quod familia non
uenierit, aut nun|cupationis uerba testator locutus non sit:
——|———petant heredit*atem*———
——| ex con*stitutione*———
150 ——|ueri———Iulia———
—| possessores———
e|a lege bona caduca fiunt et ad populum deferri | iubentur.
si defuncto nemo ———.

2 factum sit *Inst.*, fiċ? *C*, *conf. etiam* C^a *pag. 268 uers. 15* || testamentum] *conf.* C^a *pag. 307 uers. 26* || puta *C* (*uix Gaianum*), *om. Inst.*, postea *Goeschen* || 3 aut is] uut his *C*, aut quia *Inst.* (*probabilius*) || 4 et *Inst.*, *om. C* || fuit *C*, sit *Inst.* || 6 ⟨ ⟩ *exempli gratia additum est* || 8 nuptae *C* || 9 modo *C*, eo modo *Lachmann* || 15—18 *sensu, non ductibus, talia fere uidentur commendari:* nec ullum ius aduersus eos habent, qui bona defuncti possident (*hoc enuntiatum relatiuum fortasse propter homoeoteleuton in C intercidit*), etsi scripti legitimo iure deficiuntur; aliquando tamen, ut supra (§§ *120. 121*) quoque notauimus, etiam legitimis (legitimus? *C*) . . . . (quocumque gradu sint *ad codicis C ductus parum apte quadret*) potiores etc.; *ceterum conf.* C^a || 18 scribiti? *C* 21 *proxima post* sit *Kruegero ad sensum et, quoad fieri potest, ad litterarum umbras* (*conf.* C^a) *ita fere suppleri uidentur posse:* cum, *si ab intesta*to **petant heredit**atem, exceptione doli mali | **ex con**stitutione imperatoris Antonini legitimi remo|**ueri pos***sint*. (§ 150) *Sane* (*ad codicis* C^n *ductus* Namque *lectio e. g. propius accedat*) **lege Iulia s**criptis non aufertur hereditas, si bonorum | **possessores e***x edicto* con*stituti* sint. nam ita demum e|**a lege bona caduca fiunt et ad populum deferri** | **iubentur, si defuncto nemo** heres uel bonorum possessor (*in* C^n *fuerit* h̄ ū b̄ p̄) existat.

151 |Potest ut iure facta testamenta *contraria uoluntate* | in-
firme*n*tur: apparet ⟨*autem*⟩ non posse *ex eo solo infirma*|ri
testamentum, quod postea testator id n*o*luerit ualere, *us*que |
adeo, ut si linum eius inciderit, nihilo minus | iure ciuili ua-
leat. quin *etiam si* dele*u*erit quoque a*ut* ob*leuerit* | tabulas
testamenti, n*ihilo* minus ⟨*non*⟩ desinent ualere | *quae fuerant*
151a *scripta*, licet eorum probatio *difficilis* | sit. quid er*go* est?
si quis ab intestato bonorum possessionem petier*it et* is | qui
ex eo testamento heres *est*, petat h*ereditatem*, ———|
———|
———|
perueniat hereditas: et hoc ita *r*escripto imperatoris Antonini pg. 93
significatur.

152 Heredes autem aut necessar*i*i dicuntur aut sui et neces-
153 sar*i*i aut extranei. necessarius heres est seru*us* cum liber-
tate heres institutus, ideo sic appellatus, quia siue uelit siue
nolit omni modo post mortem testatoris protinus liber et heres
154 est. unde qui facultates suas suspectas habet, solet seruum
suum primo aut secundo uel etiam ulteriore gradu liberum
et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius
huius heredis quam ipsius testatoris bona uenean*t*, id est ut
ignominia quae accidit ex uenditione bonorum, hunc potius

§ 152 = Inst. 2, 19 pr. || § 153 fere = Inst. 2, 19, 1 || § 154 usque ad 21 *bona* fere = Inst. 2, 19, 1.

1—12 *suppleuit Krueger »Kritische Versuche im Gebiete des roemischen Rechts« pag. 15* || 1 infirmetur *C* || 2 autem *om. C*, *conf.* C^a *pag. 257 uers. 18* || 4 *ante* inciderit *in C* ad *expunctum extat* || 6 nihilo minus non *Krueger*, nideominus *C*, non ideo magis *Huschke* || 6—7 *conf.* C^a || 9 est] c' (*i. e.* cum) C^n, *conf.* C^a *pag. 265 uers. 39* || *proxima post* hereditatem *Kruegero nunc uidentur hanc fere sententiam expressisse:* per exceptionem doli mali repelletur; si uero nemo ab intestato bonorum possessionem petierit, fiscus scripto heredi quasi indigno auferet hereditatem, ne ullo modo ad eum quem testator heredem habere noluit, | **perueniat hereditas etc.** (*conf.* C^a). *Huschke pro his haec supplet:* potest eum per exceptionem doli mali repellere, si modo ea mens testatoris fuisse probetur, ut ad eos qui ab intestato uocantur, | **perueniat hereditas** || 12 rescripto] scripto *C*, *conf.* C^a *pag. 298 uers. 18* || 15 seruus *Inst.*, serbum C^n, *conf.* C^a *pag. 303* || 16 appellatus *C Inst.* (*libri deteriores*), appellatur *Inst.* (*libri meliores*) || 17 heres est C^n, necessarius heres fit *Inst.* || 18 habet solet *C*, habent solent *Inst.* || 21 huius *C*, eius *Inst.* || quam ipsius testatoris bona C^n, bona quam ipsius testatoris *Inst.* || ueneantur C^n || 22 accedit *C*.

heredem quam ipsum testatorem contingat; quamquam apu*d*
Fufidium Sabino placeat eximendum eum esse ignominia,
quia non suo uitio sed necessitate iuris bonorum uenditionem
155 pateretur; sed alio iure utimur. pro hoc tamen incommodo
illu*d* ei commodum praestatur, ut ea quae post mortem pa-
troni sibi adquisierit, si*ue* ante bonorum uenditionem siue
postea, ipsi reseruentur; et quamuis pro *por*tione bona uenie-
rint, iterum ex hereditaria causa bona eius non uenient, nisi
si qui*d* ei ex *h*ereditaria causa fuerit adquisitum, || uelut si pg. 94
† Latinus adquisierit, locupletior factus sit; cum ceterorum
hominum, quorum bona uenierint pro portione, si quid post-
156 ea adquirant, etiam saepius eorum bona uen*ire* solent. Sui
autem *et* necessar*ii* heredes sunt uelut filius filiaue, nepos
neptisue ex filio, ⟨*et*⟩ deinceps ce*te*ri qui modo in potestate mo-
rientis fuerunt: sed uti nepos neptisue su*us* heres sit, non
sufficit eum in potestate aui mortis tempore fuisse, sed opus
est ut pater quoque eius uiuo patre suo desierit suus heres
esse aut morte interceptus aut qualibet ratione liberatus
potestate; tum enim nepos neptisue in locum sui patris suc-
157 cedunt. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia do-
*m*estici heredes sunt et uiuo quoque parente quoda*mm*odo
domini existimantur; unde etiam si quis intestatus mor*tuus*
sit, prima causa est in successione liberorum: necessarii uero
ideo dicuntur, quia omni modo, ⟨*siue*⟩ uelint *si*ue ⟨*nolint*,
158 *tam*⟩ ab intestato quam ex testa*mento* heredes fiunt. sed his

§ 155 usque ad 7 *quamuis* fere = Inst. 2, 19, 1 || § 156 = Inst. 2, 19, 2 || § 157 = Inst. 2, 19, 2 || § 158 usque ad pag. 71, 2 *bona* = Inst. 2, 19, 2.

5 patroni *C*, patroni sui *Inst.* || 7 pro portione *Heise*, propter contractione *C*, *conf.* C^a *pag. 288* || 9—10 *expectes* uelut si ex bonis Latini defuncti locupletior etc.; *Savigny coniecit* uelut si ⟨ex eo quod⟩ Latinus adquisierit, locupletior etc. || 12 eorum *abundat* (soleant *Goeschen*) || uenieri *C* || 13 et *Inst.*, ut *C* || uelut C^n, ueluti *Inst.* || filiaue *C*, filia *Inst.* || 14 neptisue *C*, neptisque *Inst.* || et *Inst.*, *om. C* || ceri *C*, ceteri liberi *Inst.* || 15 fuerunt *C*, fuerint *Inst.* || uti *C*, ut *Inst.* || suos heres sit C^n, sui heredes sint *Inst.* || 16 eum *C*, eum eamue *Inst.* || 17 quoque *C*, *om. Inst.* || 18 qualibet *C*, qualibet alia *Inst.* || 19 tum *C*, tunc *Inst.* || sui patris succedunt *C*, patris sui succedit *Inst.* || 20 domestici *Inst.*, domnestici *C* || 21 parente *C*, patre *Inst.* || quodammodo *Inst.*, quod ad modo C^n || 22 si quis intestatus mortuus *Inst.*, si quis intestatus mor si quis intestatus 'tus *C* (*uerbis nonnullis per errorem bis scriptis, sed errore per uncinum indicato*), *conf.* C^a || 24 siue uelint siue nolint tam *Inst.*, uelintue *C* || 25 testamento *Inst.*, testat modo C^n, *conf.* C^a *pag. 277*.

praetor permittit abstinere se ab heredi*tate*, ut potius pa-
159 rentis bona ueneant. idem iuris est et ⟨*in*⟩ uxoris per-
sona quae in manu est, quia filiae loco est, et in nuru quae
160 in manu filii est, quia neptis loco est. quin etiam simi-
liter abstinendi po*test*|*a*tem facit praetor etiam ei qui in pag. 95
causa *m*ancip*ii* est, ⟨*si*⟩ cum liber*tate* heres institutus sit,
quamuis necessarius, non etiam suus heres sit, tamquam ser-
161 uus. Ceteri qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei here-
des appellantur: itaque liberi quoque nostri qui in potestate
nostra non sunt, here*des* a nobis instituti [sicut] extranei ui-
dentur; qua de causa et qui a matre heredes instit*u*untur,
eodem numero sunt, quia feminae liberos in potestate non
habent. serui quoque, qui cum liber*tate* heredes instituti
sunt et postea a domino manumissi, eodem numero habentur.
162 Extraneis autem heredibus deliberandi potestas data est de
163 adeunda hereditate uel non adeunda. sed siue is cui *abs*ti-
nendi potestas est, inmiscuerit se bonis heredita*riis*, siue is
cui de adeunda ⟨*hereditate*⟩ deliberare licet, adierit, postea
relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi si minor
sit annorum $\overline{XXV}$: nam huius aetatis hominibus, sicut in cete-
ris omnibus causis deceptis, ita etiam si temere damnosam
hereditatem susceperint, praetor succurrit. scio quidem
diuum Hadrianum etiam maiori $\overline{XXV}$ annorum ueniam dedisse,
cum post *a*ditam hereditatem grande *a*es alienum quod aditae
hereditatis tempore latebat, apparuisset. ||
164 Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis de- pg. 96

§ 161 usque ad 13 *habent* = Inst. 2, 19, 3; ad reliqua conf. Inst. 2, 19, 3 || § 162 = Inst. 2, 19, 5 || § 163 = Inst. 2, 19, 5.

1 permittit C^n, permittit uolentibus *Inst.* || hereditate *Inst.*, heredi C^n, *conf.* C^a *pag. 270 uers. 1 seqq. et uers. 29* || 5 potestatem] post| autem C^n, *conf.* C^a *pag. 289 et pag. 304* || 6 *ante* mancipii *in* C^n *addita est glossa* id est mancipato || libertate *Huschke*, liberet? C^n, *conf.* C^a *pag. 276* || 7 quamuis *Huschke*, cum *C*, *conf.* C^a *pag. 297 inf.* || 10 heredes] *conf.* C^a *pag. 269* || sicut extranei *C*, extranei heredes *Inst.*; sicut *deleuit Mommsen* || 11 a matre heredes C^n, heredes a matre *Inst.* || 12 liberos in potestate *C*, in potestate liberos *Inst.* || 13 libertate] liberiet *C*, *conf.* C^a *pag. 276* || 15 data est C^n, est *Inst.* || 17 immiscuerit *Inst.*, inmisuerit *C* || hereditaris *C*, hereditatis *codices Inst.* || is cui] isui *C*, extraneus cui *Inst.* || 18 hereditate *Inst.*, *om. C* (*conf.* C^a *pag. 270 uers. 27*) || 19 nisi si *C*, nisi *Inst.* || 20 annorum C^n, annis *Inst.* || hominibus *Inst.*, hominibus permissum est C^n || 21 etiam *C*, et *Inst.* || 23 annorum C^n, annis *Inst.* || 25 apparuisset *C*, emersisset *Inst.*

liberandi, ut intra certum tempus uel adeant hereditatem,
uel si non adeant, temporis fine summoueantur: ideo au-
tem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere et
165 constituere. Cum ergo ita scriptum sit HERES TITIVS ESTO,
adicere debemus CERNITOQVE IN CENTVM DIEBVS PROXIMIS QVIBVS
166 SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Et qui ita
heres institutus est, si uelit heres esse, debebit intra diem
cretionis cernere, id est haec uerba dicere QVOD ME P. *MEVIVS*
TESTAMENTO SVO HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CER-
NOQVE; quodsi ita non creuerit, finito tempore cretionis ex-
cluditur; nec quicquam proficit, si pro herede gerat, id est
167 si rebus hereditariis tamquam heres utatur. At is qui sine
cretione heres institutus sit, aut qui ab intestato legitimo iure
ad hereditatem uocatur, potest aut cernendo aut pro herede
gerendo uel etiam nuda uoluntate suscipiendae hereditatis
heres fieri: eique liberum est quocumque tempore uoluerit,
adire hereditatem; ⟨*sed*⟩ solet praetor postulantibus heredita-
riis creditoribus tempus constituere, intra quod si uelit
adeat hereditatem, si minus, ut liceat creditoribus bona de-
168 functi uendere. Sicut autem ⟨*qui*⟩ cum cretione ‖ heres in- pg. 97
stitutus est, nisi creuerit hereditatem, non fit heres, ita
non aliter excluditur, quam si non creuerit intra id tempus
quo cretio finita *est*; itaque licet ante diem cretionis consti-
tuerit hereditatem non adire, tamen paenitentia actus supe-
169 rante die cretionis cernendo heres esse potest. At *is* qui sine
cretione heres institutus est, qui*ue* ab intestato per legem
uocatur, sicut uoluntate nuda heres fit, ita et contraria de-
170 stinatione statim ab hereditate repellitur. Omnis autem
cretio certo tempore constringitur. in quam rem tolerabile
tempus uisum est centum dierum: potest tamen nihilo minus
iure ciuili aut longius aut breuius tempus dari; longius ta-
171 men interdum praetor coartat. Et quamuis omnis cretio cer-

§ 167 usque ad 16 *fieri* fere = Inst. 2, 19, 7 ‖ § 169 inde ab 27 *sicut* fere = Inst. 2, 19, 7.

2 fine *ex* fines *correctum* C^1 ‖ 8 MAEVIVS *Lachmann*, titius *C*, *conf.* C^a *pag. 287* ‖ 13 institutus *Inst.*, institus *C* ‖ sit *C*, est *Huschke* ‖ 14 potest *Inst.*, pote *C*, *conf.* C^a *pag. 288* ‖ 17 sed *om. C* (*conf.* C^a *pag. 300 uers. 17*) ‖ 18 uelint adeant *C* (*priore* a *littera ex* h *correcta*) ‖ 19 bona ū *C*, *conf.* C^a *pag. 310 uers. 31* ‖ 20 sicut autem qui] siqui autem *C* ‖ 23 est *Mommsen*, si *C* ‖ 26 quiue *Lachmann*, quique *C* ‖ 27 uoluntate nuda *C*, nuda uoluntate *Inst.* ‖ 32 interdum] *conf.* C^a *pag. 272 uers. 1* ‖ cretio *ex* ceretio *correctum C*.

tis diebus constringatur, tamen alia cretio uulgaris uoca-
tur, alia certorum dierum: uulgaris illa, quam supra
exposuimus, id est in qua *adiciuntur* haec uerba QVIBVS
SCIET POTERITQVE; certorum dierum, in qua detractis his uer-
172 bis cetera scribuntur. Quarum cretionum magna differentia
est: nam uulgari cretione data nulli dies conputantur, nisi
quibus scierit quisque se heredem esse institutum et possit
cernere; certorum uero dierum cretio*ne* data etiam nescient*i*
se heredem institutum esse numerantur dies con|tinui; item pg. 98
ei quoque qui aliqua ex causa cernere prohibetur, et eo am-
plius ei qui sub condicione heres *in*stitutus est, tempus nu-
meratur; unde melius et aptius est uulgari cretione uti.
173 continua haec cretio uocatur, quia continui dies numeran-
tur; sed quia [tamen] dura est h*ae*c cretio, alter*a* in us*u*
habetur; unde etiam uulgaris dicta est.
174 [DE SVBSTIT*V*TIONIBVS.] *I*nterdum duos pluresue gradus
heredum facimus, hoc modo L. TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE
IN DIEBVS ⟨*CENTVM*⟩ PROXIMIS QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI
ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVM M*E*VIVS HERES ESTO CERNITOQVE
IN DIEBVS CENTVM et reliqua; et deinceps in quantum uelimus
175 substituere possumus. Et licet nobis uel unum in *u*nius lo-
cum substituere pluresue, et contra in plurium locum uel
176 unum uel plures substituere. Primo itaque gradu scriptus
heres hereditatem cernendo fit heres et substitutus excludi-
tur; non cernendo summouetur, etiamsi pro herede gerat,
et in locum eius substitutus succedit: et deinceps si plu-
res gradus sint, in singulis simili ratione idem contingit.
177 Se*d* si cretio sine exheredatione sit data, id est *in* h*aec*
uerba SI NON CRE*V*ERIS, TVM P. MEVIVS HERES ESTO, illu*d* diuer-
sum inueni*tur*, quo*d* si prior omissa cretione pro herede
gerat, substitutum in partem admittit et fiunt ambo *a*equis
partibus ‖ heredes; quodsi neque cernat neque pro herede pg. 99
gerat, tum sane in uniuers*um* summouetur, et substitutus
178 in totam hereditatem succedit. Sed Sabino quidem placuit,

§ 171 *supra* § 165.

3 adiciuntur (*conf. Vlp. 22, 31*) *Huschke*, dicuntur C^n ‖ 4 siet *C* ‖ 8 cretio *C* ‖ nesciente *C* ‖ 11 intstitutus *C* ‖ 12 *uerba* melius et aptius est uulgari cretione uti *ex glossemate nata esse non male censet Polenaar*; *idem longius progressus post* numeratur *in uersu 12 addit* continuum *et uerba* (*uers. 13—14*) quia continui dies numerantur *deleri iubet* ‖ 13 continua *C*, Etiam continua *Huschke olim* ‖ 14 tamen *deleuit Boecking* ‖ alteram *C* ‖ usu] us *C* (*conf.* C^a *pag. 301 uers. 21*) ‖ 16 substitionibus *C* ‖ interdum] ininterdum C^n ‖ 21 unius] iunius *C* ‖ 28 in *Heffter*, si *C* ‖ 29 crerit *C* ‖ 30 inuenit *C* ‖ quod *Huschke*, quia *C* (*conf.* C^a *pag. 294 uers. 38*) ‖ 33 uniuerso *C*.

quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi
pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum: cum
uero cretio finita sit, tum pro herede gerente admitt*i* substi-
tutum: al*i*is uero placuit, etiam superante cretione posse
eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et
amplius ad cretionem reuerti non posse.
179 Liberis nostris inpuberibus quos in potestate habemus,
non solum ita, ut supra diximus, substitue*re* poss*u*mus, id
est ut si heredes non extiterint, alius nobis heres sit: sed
eo amplius ut etiamsi heredes nobis extiterint et adhuc in-
puberes mortui fuerint, *s*it iis aliquis heres, uelut hoc modo
TITIVS FILIVS MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS MEVS MIHI ⟨*HERES
NON ERIT SIVE HERES*⟩ **ERIT ET PRIVS MORIATVR QVAM IN SVAM**
180 **TVTELAM VENERIT, TVN*C* SEIVS HERES ESTO.** quo casu siquidem
non extiterit heres filius, substitutus patr*i* fit her*es*: *si uero*
heres extiterit filius et ante pubertatem decesserit, ipsi filio
fit heres substitutus. quam ob rem duo quodammodo sunt
testamenta, ‖ aliu*d* patris, aliu*d* fil*i*i, tamquam si ipse filius pg.100
sibi heredem instituisset: aut certe unum est testamentum
181 duarum hereditatum. Ceterum ne post obitum parentis peri-
culo insidiarum subiectus uide*a*tur pupillus, in usu est uul-
garem quidem substitutionem palam facere, id est eo loco quo
pupillum heredem instituimus: ⟨*nam*⟩ uulgaris substitutio ita
uocat ad hereditatem substitutum, si omnino pupillus heres
non extiterit; quod accidit, cum uiuo parente moritur, quo
casu nullum substituti maleficium suspicari possumus, cum
scilice*t* uiuo testatore omnia quae in testamento scri*p*ta sint,
ignorentur: *i*lla*m* autem substitutionem, per quam *etiamsi*

§ 179 fere = Inst. 2, 16 pr. ‖ *supra*] §§ 174. 177 ‖ § 180 = Inst. 2, 16 pr. et fere = Inst. 2, 16, 2 ‖ § 181 inde ab 21 *uulgarem* usque ad 22 *facere* et inde ab 28 *illam* usque ad 75, 5 *aperiantur* fere = Inst. 2, 16, 3.

3 admittit *C* ‖ 4 posse *delendum uidetur Kruegero* ‖ 8 substituere] *conf.* C^a ‖ possimus C^n ‖ 9 heredes *C*, *ad* heredes nobis *non male ducunt Inst.* ‖ heres sit *C*, sit heres *Inst.* ‖ 10 etiamsi *C*, et si *Inst.* ‖ 12—13 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 13 prius *Inst.*, hic prius *C* ‖ 14 tunc *Inst.*, tunc esto *C* ‖ 15 substitutus *C*, tunc substitutus *Inst.* ‖ patri *Inst.*, patris *C* ‖ si uero *suppletum ex Inst.* ‖ 16 heres extiterit *C*, extiterit heres *Inst.* ‖ 18 aliut patris aliut *C*, alterum patris alterum *Inst.* ‖ 21 uideretur C^n ‖ 23 nam *om. C* (*conf.* C^a *pag. 279 uers. 32*) ‖ 27 scilicet] scilicetet *C* ‖ 28 illam *Inst.*, atilla *C* (*conf.* C^a *pag. 257 uers. 18*) ‖ etiamsi] si etiam *C*, et si *Inst.*

heres extiterit pupillus et intra pubertatem decesserit, sub-
stitutum uocamus, separatim in inferioribus tabuli*s* scribi-
mus, easque tabulas proprio lino propriaque cera consigna-
mus, et in prioribus tabulis cauemus, ne inferiores tabulae
uiuo filio et adhuc inpubere aperiantur. se*d* longe *t*utius est
utrumque genus substitutionis [separatim] in inferioribus ta-
bulis consignari, quo*d si* ita [consignatae uel] separatae fuerint
substitutione*s*, ut diximus, e*x* priore potest intellegi in altera
182 [alter] quoque idem esse substitutus. Non solum aut*em* here- pg.101
dibus institutis inpuberibus liberis ita substituere poss*u*mus,
ut si ante pubertatem mortui fuerint, sit is heres quem nos
uoluerimus, sed etiam exhere*d*atis: itaque eo casu si quid
pupillo ex hereditatibus legatisue aut donationibus propin-
quorum adquisitum fuerit, id o*m*ne a*d* substitutum pertinet.
183 Qu*ae*cumque diximus de substitutione inpuberum libe*ro*rum,
uel heredum institutorum uel exheredatorum, eadem etiam
184 de postumis intellegemus. Extraneo uero heredi instituto
ita substituere non possum*us*, ut si heres extiterit et intra
aliquod tempus decesserit, alius ei heres sit; sed hoc solum
no*b*is permissum est, ut eum p*er* fideicommissum obligemus,
ut hereditatem nostram totam uel ⟨*pro*⟩ parte restituat; quod
ius quale sit, suo loco trademus.
185 Sicut autem liberi homines, ita et serui, tam nostri
186 quam alieni, heredes scribi possunt. Sed noster seruus
simul et liber et heres esse iuberi debet, id est hoc modo
STIC*H*VS SERVVS MEVS LIBER HERESQVE *E***STO**, uel **HERES LIBERQVE**
187 *E***STO**: nam si sine libertate heres institutus sit, etiamsi postea
manumissus fuerit a domino, heres esse non potest, quia

§ 182 fere = Inst. 2, 16, 4 ‖ § 183 = Inst. 2, 16, 4 ‖ § 184 fere = Inst. 2, 16, 9 ‖ *suo loco*] §§ 248 seqq.

2 tabuli *C* ‖ 5 tutius] utius *C* ‖ 6 separatim *et* 7 consignatae uel *uerba deleuit Mommsen* ‖ 7 quod] quae C^n, *conf.* C^a *pag. 294 inf.* ‖ si ita] sita *C* ‖ 8 substitutione C^1 ‖ ex] et *C* ‖ 9 alter *deleuit Goeschen* ‖ autem *Inst.*, aut *C*, *conf.* C^a *pag. 257* ‖ 10 possimus C^n ‖ 11 ut *C cum deterioribus ex Institutionum codicibus*, ut et *Inst. codd. meliores* ‖ is heres *C*, eis heres is *Inst.* ‖ 12 exheredatis *Inst.*, exhereditatis *C* (*conf.* C^a *pag. 267 uers. 20 et pag. 270 uers. 20*) ‖ 14 omne ad *Inst.*, omine ab *C* ‖ pertinet *C*, pertineat *Inst. codd. meliores* ‖ 15 liberorum *Inst.*, liberum *C* ‖ 17 intellegemus C^n, intellegimus *Inst.* ‖ uero C^n, uero uel filio puberi *Inst.* ‖ 18 possum *C*, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ 19 heres sit C^n, sit heres *Inst.* ‖ 20 per *Inst.*, pro C^n ‖ 21 nostram *ex* nostrum *correctum* C^1 ‖ totam *C*, uel totam *Inst.* (*fortasse rectius*) ‖ pro *Inst.*, *om. C* ‖ 23 et *ex* set *correctum* C^1 ‖ 27 ESTO] estesto C^n, *conf.* C^a *pag. 266.*

institutio in persona *eius* non const*itit*; ideoque licet alienatus sit, non potest iussu domini noui cernere hereditatem.
188 cum libertate uero heres || institutus siquidem in ea*dem* causa pg.102
durauerit, fit ex testamento li*b*er et inde necessarius heres:
si uero ab ipso testatore manumissus fuerit, suo arbitrio
hereditatem adire potest; quodsi alienatus sit, iussu noui
domin*i* adire hereditatem debet, qua ratione per eum dominus fit heres: nam ips*e* neque heres neque liber esse potest.
189 Alienus quoque seruus heres institutus si in eadem causa
durauerit, iussu domini hereditatem adire debet; si uero
alienatus ab eo fuerit aut uiuo testatore aut post mortem
eius, antequam cernat, debet iussu noui domini cernere:
si uero manumissus est, suo arbitrio adire hereditatem po-
190 te*st*. Si autem seruus alienus heres institutus est uulgari
cretione data, ita i*ntelle*gitur dies cretionis cedere, si ipse
seruus scierit se heredem insti*tu*tum esse, nec ullum i*n*pedimentum sit, quominus certiorem dominum faceret, ut illius
iussu cernere possit.
191 Post haec uideamus de legatis. quae pars iuris extra
propositam quidem materiam uidetur: nam loquimur de his
iuris figuris, quibus p*er* uniuersitatem res no*b*is adquiruntur: sed cum omni modo de testamentis deque heredibus
qui testamento instituunt*ur*. locuti sumus, non sine causa
sequenti loco || poterit haec iuris materia tractari. pg.103

[DE LEGATIS.]

192 Legatorum itaque genera sunt quattuor: aut enim per
uindicationem legamus aut per damnationem aut sinendi
modo aut per praeceptionem.

§ 188 inde ab 3 *heres* = Inst. 2, 14, 1 || § 189 fere = Inst. 2, 14, 1 || § 191 = Inst. 2, 20 pr.

1 persona eius] personae C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 264* || constit C || 3 eadem *Inst.*, ea *C (conf.* C^{a} *pag. 262 uers. 22)* || 4 durauerit *C*, manserit *Inst.* || et inde necessarius heres *C*, heresque necessarius *Inst.* || 5 ab ipso *C*, a uiuo *Inst.* || 6 hereditatem adire *C*, adire hereditatem *Inst.* || sit *C*, fuerit *Inst.* || 7 domini *Inst.*, domin *C* || qua C^{n}, et ea *Inst.* || 8 ipsae? *C*, ipse alienatus *Inst.* | heres neque liber C^{n}, liber neque heres *Inst.* || 10 domini *C*, eius domini *uel* domini eius *Inst.* || hereditatem adire C^{n}, adire hereditatem *Inst.* || 13 si uero *C*, at si *Inst.* || 13—14 potest. si autem *Goeschen*, *aut* potest autem *aut* potesi autem *mihi in C apparuit; possis etiam haec temptare:* potest. at ⟨si⟩ (*conf.* C^{a} *pag. 257 uers. 18*) || 15 intellegitur] igitur *C* (*conf.* C^{a} *pag. 271 uers. 30*) || 16 instiutum *C* || 21 per *Inst.*, pro *C* || 22 omnimodo *C*, omnino *Inst.* (*codices plurimi*) || 23 instituuntur *Inst.*, instituunt *C* || 24 poterit *C*, potest *Inst.*

193 Per uindicationem hoc modo legamus TITIO uerbi gratia
HOMINEM STICHVM DO LEGO; sed ⟨*et*⟩ si alter*utrum* uerbum
positum sit, ueluti DO aut LEGO, aeque per ui*n*dicationem legatum est; item, ut magis *uisum est*, si ita legatum fuerit SVMITO, uel ita SIBI HABETO, *uel* ita CAPITO, ae-
194 que per uindicationem legatum est. Ideo *au*tem per uindicationem legatum appellatur, qui*a* post aditam hereditatem statim ex iure Quiritium res legatar*ii* fit; et si eam rem
legatarius uel ab herede uel ab alio quocumque qui eam possidet, petat, uindicare debet, id est intendere suam r*em*
195 ex iure Quiritium esse. In eo solo dissentiunt prudentes,
quod Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores quod ita legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatar*ii*, etiamsi ignoret sibi legatum | esse [dimissum], *sed* posteaquam scierit et ——— lega|tum, p*ro*inde esse atque si legatum non esset; Nerua uero et Proculus ceterique illius sc*h*olae auctores non alite*r* putant
rem legatar*ii* fieri, quam si uoluerit eam ad se pertinere:
sed hodie ex diui Pii Antonini || constitutione hoc magis pg.104
iure uti *u*idemur quod Proculo placuit; nam cum legatus
fuisset Latinus p*er* uindicationem coloniae, Deliberent, inqui*t*, decuriones, an ad se uelint pertinere, proinde ac
196 si uni legatus esset. *E*ae autem sol*ae* res per uindicationem legant*ur* recte, quae ex iure Quiritium ipsius testatoris
sunt: sed eas quidem res quae pondere numero mensura
constant, placuit sufficere, si mortis tempore sint ex iure
Quiritium testatoris, ueluti uinum oleum frumentum pecuniam numeratam; ceteras res uero placuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium esse debere, id est et quo
facere*t* testamentum et quo moreretur, alioquin inutile est
197 legatum. Sed sane hoc ita est iure ciuili: postea uero auctore

2 sed et] sed *C*, *conf.* C^{a} *pag. 301* || alterutrum *Goeschen*, alteru[m] ? *C* || 3 *pro* ueluti *expectes aliam particulam* (*e. g.* id est) || 4 uisum est] uisus est? *C*, *conf.* C^{a} || 7 quia] *aut* qui (*conf.* C^{a} *pag. 293*) *aut* quî *C* || 14 dimissum (*corruptum ex* demissum?) *glossema deleuit Huschke* (*Iurisprudent. Anteiustinian. ed. 5 pag. 163*) || 15 sed] et *C* || *ante* legatum *quid in C fuerit* (*conf.* C^{a}), *dici nequit; expectes* repudiauerit; *codicis* (C^{n}) *ductus ad* cesserit *quadrant*, *quod tamen ab huius loci sententia alienum est* || 17 alite *C*, *conf.* C^{a} *pag. 304 uers. 20 et uers. 17* || 20 uidemur] uideuidemur *C* || 21 per] pro *C* || 23 eae] *conf.* C^{a} || 28 ceteras res uero C^{n}, *Gaium* ceteras uero *aut* ceteras uero res *scripsisse suspiceris* || 30 facere *C* | est C^{n}, esse *Huschke*.

Nerone Caesare senatusconsultum factum est, quo cautum
est, ut si eam rem quisque legauerit quae eius numquam
fuerit, proinde utile sit legatum, atque si optimo iure re-
lictum esset: optimum autem ius est per damnationem legati:
quo genere etiam aliena res legari potest, sicut inferius ap-
198 parebit. Sed si quis rem suam legauerit, deinde post testa-
mentum factum eam alienauerit, plerique putant non so-
lum iure ciuili inutile esse legatum, sed nec ex senatus-
consulto confirmari. quod ideo dictum || est, quia et si pg.105
per damnationem aliquis rem suam legauerit eamque post-
ea alienauerit, plerique putant, licet ipso iure debeatur
legatum, tamen legatarium petentem posse per exceptio-
nem doli mali repelli, quasi contra uoluntatem defuncti
199 petat. Illud constat, si duobus pluribusue per uindicationem
eadem res legata sit, siue coniunctim siue disiunctim, et om-
nes ueniant ad legatum, partes ad singulos pertinere et defi-
cientis portionem collegatario adcrescere. coniunctim autem
ita legatur TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO; disiunctim ita
L. TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO.
200 Illud quaeritur, quod sub condicione per uindicationem lega-
tum est, pendente condicione cuius esset: nostri praecepto-
res heredis esse putant exemplo statuliberi, id est eius serui
qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est,
quem constat interea heredis seruum esse; sed diuersae
scholae auctores putant nullius interim eam rem esse: quod
multo magis dicunt de eo quod [sine condicione] pure lega-
tum est, antequam legatarius admittat legatum.
201 Per damnationem hoc modo legamus HERES MEVS STICHVM
SERVVM MEVM DARE DAMNAS ESTO; sed et si DATO || scriptum fue- pg.106
202 rit, per damnationem legatum est. Eoque genere legati
etiam aliena res legari potest, ita ut heres redimere ⟨*rem*⟩ et
203 praestare aut aestimationem eius dare debeat. Ea quoque

§ 197 *inferius*] § 202 || 203 fere = Inst. 2, 20, 7.

1 quo] quod C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 295* || 3 utilie *C* || 4 legati *Lachmann* (*conf. Vlp. 24, 11*ᵃ), legatum *C* || 8 nec] ne *C*, *conf.* C^{a} *pag. 280 inf.* || 19 istichum *C* || 21 praeceptor C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 298* || 24 interex *C* || diuerso *C* || 25 ea *C* || 26 sine condicione *deleuit Polenaar* || 28 isticum *C* || 29 DARE] darem *C*, DARE LVCIO TITIO *Huschke* || 31 ita] iita *C* || rem *om. C* (*conf.* C^{a} *pag. 298 uers. 4*).

res quae in rerum natura non est, si modo futura est, per
damnationem legari potest, uelut FRVCTVS QVI IN ILLO FVNDO
204 NATI ERVNT, aut QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM ERIT. Quod
autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi
pure legatum est, non, ut per uindicationem legatum,
continuo legatario adquiritur, sed nihilo minus heredis
est; et ideo legatarius in personam agere debet, id est in-
tendere heredem sibi dare oportere, et tum heres, si ⟨*res*⟩
mancipii sit, mancipio dare aut in iure cedere possessionem-
que tradere debet; si nec mancipii sit, sufficit si tradiderit:
nam si mancipii rem tantum tradiderit nec mancipauerit,
usucapione pleno iure fit legatarii: conpletur autem usucapio,
sicut alio quoque loco diximus, mobilium quidem rerum
205 anno, earum uero quae solo tenentur, biennio. Est et illa
differentia huius ⟨*et*⟩ per uindicationem legati, quod si eadem
res duobus pluribusue per damnationem legata sit, siquidem
coniunctim, plane singulis partes debentur, sicut in illo ⟨*quod*
per⟩ uindica*tionem* legat*um est*, *si uero* disiunctim, singulis
solidum debetur; ita fit, || ut scilicet heres alteri rem, alteri pg.107
aestimationem eius praestare debeat; et in coniunctis defi-
cientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate
remanet.
206 Quod autem diximus deficientis portionem *in* per damna-
tionem quidem legato in hereditate retineri, in per uindica-
tionem uero collegatario adcrescere, admonendi sumus ante
legem Papiam *hoc* iure ciuili ita fuisse; post legem uero Pa-
piam deficientis portio caduca fit et ad eos pertinet qui in eo
207 testamento liberos habent. et quamuis prima causa sit in
caducis uindicandis heredum liberos habentium, deinde si
heredes liberos non habeant, legatariorum liberos haben-
tium, tamen ipsa lege Papia significatur, ut collegatarius

§ 204 *alio — loco*] § 42.

2 uelut C^{n}, ueluti *Inst.* || 8 res *om. C* (*conf.* C^{a} *pag. 298 uers. 18*) || 12 usucapione] usucapionem *C*, *expectes* conpleta demum usucapione *uel simile aliquid* || 14 tenentur *Goeschen*, teneantur C^{n} || 16 damnationem] damnicontractionem *C*, *conf.* C^{a} *pag. 305* || 17 quod per *om. C* (*conf.* C^{a} *pag. 294 uers. 1 et pag. 284 uers. 2*) || 18 uindicationem] uindicaii? *C* || 19 solidae deuentur C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 265; ceterum conf. Vlp. 24, 13 in fine* || 19 ita fit *uerba delenda esse putat Polenaar* || 20 coniuctis *C* || 22 remanetur C^{n} || 23 portionem in] *aut* portionem *aut* portione in? *C* || 24 retinere *C* || 26 *pro* hoc *possis etiam* id *supplere*, *conf.* C^{a} || fuisset *C* || 31 significatur *ex* signifacatur *correctum* *C*.

coniunctus, si liberos habeat, potior sit heredibus, etiamsi
208 liberos habebunt. se*d* plerisque placuit, quantum ad hoc
ius quod lege Papia coniunctis constituitur, nihil interesse,
utrum per uindicationem an per damnationem legatum sit.
209 Sinendi modo ita legamus HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE
210 L. TITIVM HOMINEM STICHVM SVMERE SIBIQVE HABERE. Quod
genus legati plus quidem habet ⟨*quam*⟩ *per* uindicationem
legatum, minus autem quam per damna*tio*nem: nam eo
modo non solum suam rem || testator utiliter legare potest, pg.108
sed etiam heredis sui, cum alioquin per uindicationem nisi
suam rem legare non potest, per damnationem autem cuius-
211 libet extranei rem legare potest. Sed siquidem mortis testa-
toris tempore res uel ipsius testatoris sit uel heredis, plane
utile legatum est, etiamsi testamenti faciendi tempore neu-
212 trius fuerit. quodsi post mortem testatoris ea res heredis
esse coeperit, qu*ae*ritur an utile sit legatum: et plerique
putant inutile esse: qui*d* ergo est? licet aliquis eam rem le-
gauerit quae neque eius umquam fuerit neque postea here-
dis eius umqu*am* esse coeperit, ex senatusconsulto Neroniano
213 proinde uidetur, ac si per damnationem relicta esset. sicut
autem per damnationem legata res non statim post aditam
hereditatem legatar*ii* efficitur, sed manet heredis eo usque,
donec is [heres] tradendo uel mancipando uel in iure cedendo
legatar*ii* eam fecerit, ita et in sinendi modo legato iuris est;
et ideo huius quoque legati nomine in personam actio est
214 QVIDQVID HEREDEM EX TESTAMENTO DARE FACERE OPORTET. sunt
tamen qui putant ex h*oc* legato non uideri obligatum here-
dem, ut mancipet aut in iure cedat || aut tradat, sed sufficere, pg.109
ut legatarium rem sumere patiatur; quia nihil ultra ei testa-
tor imperauit, quam u*t* sinat, id est patiatur, legatarium rem
215 si*bi* habere. Maior illa dissensio in hoc legato interuenit, si
eandem re*m* duobus pluribusue disiu*n*ctim legasti: quidam
putant utrisque solidam deberi, [sicut per uindicationem:]
nonnulli occupantis esse meliorem condicionem aestimant,
quia cum eo genere legati damnetur heres patientiam prae-
stare, ut legatarius rem habeat, sequitur, ut si priori patien-

5 DAMNAS] daredamnas *C* (*conf. C*[a] *pag. 262 uers. 20*) || ESTO] eto *C*, *conf. C*[a] *pag. 265* || 7 quam *om. C* (*conf. C*[a] *pag. 291 uers. 1*) || per] pro *C* || 8 damnationem] damnacont·nem *C*, *conf. C*[a] *pag. 305* || 19 umque esse *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 291* || 20 utile *ante* uidetur *desiderari monet Krueger collata § 197* || 23 heres *C*, *delet Polenaar* || 24 eam *ex* esam *correctum C* || 26 sunt] *conf. C*[a] || 27 hoc] h̄ *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 270* || 30 ut] ui *C* || 32 rem] res *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 298* || disiuctim *C* || 33 sicut per uindicationem *C*[n], *delet Polenaar*, sicut per damnationem *Goeschen* (*conf. § 205*).

tiam praestiterit et i*s* rem sumpserit, sec*u*rus sit aduersus
eum qui postea legatum petierit, quia neque habe*t* rem, ut
patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit quominus
eam rem haberet.
216 Per praeceptionem hoc modo leg*a*mus L. TITIVS HOMINEM
217 STICHVM PRAECIPITO. Sed nostri quidem praeceptores nulli
al*ii* eo modo legari posse putant, nisi ei qui aliqua ex
parte heres scri*p*tus esse*t*: praecipere enim esse praecipuum
sumere; quod tantum in eius person*a* procedit qui ali-
qua ex parte heres institutus est, quod *is* extra portionem
218 hereditatis praecipuum legatum ha*b*iturus sit. ideoque si
extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo ut Sabi-
nus || existimauerit ne quidem ex ⟨*senatus*⟩consulto Neroniano pg.110
posse conualescere: nam eo, inquit, senatusconsulto ea tan-
tum confirmantur quae uerborum uitio iure ciuili non ualent,
non quae propter ipsam personam legatar*ii* non de*b*erentur.
sed Iuliano et Sexto placuit etiam hoc casu ex senatuscon-
sulto confirmari legatum; nam ex uer*b*is etiam hoc casu acci-
dere, ut iure ciuili inutile sit legatum, *i*nde manifestum ess*e*,
quod eidem al*i*is uerbis recte legatur, ueluti pe*r* uindicatio-
nem, *p*er damnationem, sinendi modo; tunc autem uitio
personae legatum non ualere, cum ei legatum sit, cui nullo
modo legari possit, uelut peregrino, cum quo testamenti
factio non sit; quo plane casu senatusconsulto locus non est.
219 Item nostri praeceptores quod ita legatum est nulla ⟨*alia*⟩
ratione putant posse consequi *e*um cui ita fuer*it* legatum,
qu*am* iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes de
hereditate erciscunda, id est diuidunda, accipi solet: officio
enim iudicis id contineri, ut ei quod per praeceptionem lega-
220 tum est, adiudicetur. unde intellegimus nihil aliu*d* secun-
dum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem
legari posse nisi quod testatoris sit: nulla enim alia res quam

1 is] isi *C* || secuturus *C* || 2 habet rem] haberem *C* || 5 legatumus *C* || titious *C* || 8 esset] esse *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 266* || 9 personam *C*[n] || 13 quidem *ita in C scriptum est, ut* Q *littera eminens uermiculato emblemate non littera aliqua ornaretur* (*conf. C*[a] *pag. XXVII uers. 25*) || ex senatusconsulto] exc̄oc *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 302* || 17 et *ex* ex *correctum C*[1], *conf. Mommsen in Zeitschrift für Rechtsgeschichte uol. VII pag. 479* || 19 inde *Goeschen*, unde *C* || esse *Goeschen*, est *C*[n], *conf. C*[a] *pag. 266* || 20 per] pro *C* || 21 per *Goeschen*, et per *C*[n] || 20—21 *uerba* per uindicationem et per damnationem *ut glossema delet Lachmann*, *omnia inde ab* ueluti *usque ad* sinendi modo *Polenaar* || 24 plane *ex* planes *correctum C*[1] || 25 alia *add. Lachmann* || 26 eum] cum *C* || fuerint *C* || 27 quam] quod *C*, *conf. C*[a] *pag. 291*.

hereditaria deducitur in hoc iudicium. itaque si non suam
rem eo modo testator legauerit, || iure quidem ciuili inutile pg.111
erit legatum; sed ex senatusconsulto confirmabitur. aliquo
tamen casu etiam alienam rem ⟨*per*⟩ praeceptionem legari
posse fatentur: ueluti si quis eam rem legauerit quam credi-
tori fiduciae causa mancipio dederit: nam officio iudicis cohe-
redes cogi posse existimant soluta pecunia luere eam rem, ut
221 possit praecipere is cui ita legatum sit. sed diuersae scholae
auctores putant etiam extraneo per praeceptionem legari posse
proinde ac si ita scribatur TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, su-
peruacuo adiecta PRAE syllaba; ideoque per uindicationem
eam rem legatam uideri: quae sententia dicitur diui Hadriani
222 constitutione confirmata esse. Secundum hanc igitur opinio-
nem si ea res ex iure Quiritium defuncti fuerit, potest a lega-
tario uindicari, siue is unus ex heredibus sit siue extraneus:
quodsi in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex
senatusconsulto utile erit legatum, heredi uero familiae ercis-
cundae iudicis officio praestabitur; quodsi nullo iure fuerit
testatoris, tam heredi quam extraneo ex senatusconsulto utile
223 erit. Siue tamen heredibus secundum nostrorum opinio-
nem, siue etiam extraneis secundum illorum opinionem,
duobus pluribusue eadem res coniunctim aut disiunctim legata
fuerit, singuli || partes habere debent. pg.112
224 [AD LEGEM FALCIDIAM. R.] Sed olim quidem licebat totum
patrimonium legatis atque libertatibus erogare nec quic-
quam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis:
idque lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur,
ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur,
his uerbis VTI LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO: quare qui
scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et id-
225 circo plerique intestati moriebantur. Itaque lata est lex Fu-
ria, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus mille
assibus legatorum nomine mortisue causa capere permissum
non est. sed et haec lex non perfecit quod uoluit: qui enim
uerbi gratia quinque milium aeris patrimonium habebat,
poterat quinque hominibus singulis millenos asses legando
226 totum patrimonium erogare. Ideo postea lata est lex Voco-

3 aliquod *C*, *conf.* C^{a} *pag. 293 inf.* || 7 soluta pecunia luere *Lachmann*, solutam pecuniam soluere *C* || 8 praecipere is *Goeschen*, percipere ei C^{n} || sed] ed *C* || diuersae scholae] diuelse (*conf.* C^{a} *pag. 309 inf.*) soles *C* || 11 syllabar? *C* || 13 constitutionem *C* || 14 potest *Goeschen*, posse C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 285* || 24 olum *C* || licebat *ex* liceat *correctum C* || 29 legasset suae res ita *C* || quare] quaae C^{n} || 30 heredes] *conf.* C^{a} *pag. 269 inf.* || 32 qua] quae C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 289 inf.*

nia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisue
causa capere liceret quam heredes caperent: ex qua lege plane
quidem aliquid utique heredes habere uidebantur; sed tamen
fere uitium simile nascebatur: nam in multas legatariorum
personas distributo patrimonio poterat ⟨*testator*⟩ adeo he-
redi minimum relinquere, ut non expediret heredi huius
227 lucri gratia totius hereditatis onera sustinere. Lata est ita- pg.113
que lex Falcidia, qua cautum est, ne plus ei legare liceat
quam dodrantem: itaque necesse est, ut heres quartam par-
228 tem hereditatis habeat: et hoc nunc iure utimur. In liber-
tatibus quoque dandis nimiam licentiam conpescuit lex Fufia
Caninia, sicut in primo commentario rettulimus.
229 [R. DE INVTILITER RELICTIS LEGATIS. R.] Ante heredis institu-
tionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta uim ex in-
stitutione heredis accipiunt, et ob id uelut caput et funda-
230 mentum intellegitur totius testamenti heredis institutio. Pari
ratione nec libertas ante heredis institutionem dari potest.
231 Nostri praeceptores nec tutorem eo loco dari posse existi-
mant; sed Labeo et Proculus tutorem posse dari, quod nihil
232 ex hereditate erogatur tutoris datione. Post mortem quoque
heredis inutiliter legatur, id est hoc modo CVM HERES MEVS
MORTVVS ERIT, DO LEGO, aut DATO. ita autem recte legatur
CVM HERES ⟨*MEVS*⟩ MORIETVR, quia non post mortem heredis
relinquitur, sed ultimo uitae eius tempore. rursum ita non
potest legari PRIDIE QVAM HERES MEVS MORIETVR: quod non pre-
233 tiosa ratione receptum uidetur. || Eadem et de libertatibus pg.114
234 dicta intellegemus. Tutor uero an post mortem heredis
dari possit quaerentibus eadem forsitan poterit esse quae-
stio, quae de ⟨*eo*⟩ agitatur qui ante heredum institutionem
datur.

§ 227 conf. Inst. 2, 22 pr. || § 228 *in primo commentario*] 1 §§ 42 seq. || § 229 = Inst. 2, 20, 34 || § 230 = Inst. 2, 20, 34 || § 232 usque ad 25 *morietur* conf. Inst. 2, 20, 35.

2 caperentur *C*, *conf.* C^{a} *pag. 306* || 4 nascebantur *C* || 5 testator *dubitanter additum est duce Boeckingio* || 6 hedi *C*, *conf.* C^{a} *pag. 269* || 7 gratiam *C* || 9 dodramtem *C* || 10 nunc] nec C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 282* || 14 inutiliter *Inst.*, utiliter *C* || 15 heredis *C*, heredum *Inst.* || uelut C^{n}, ueluti *Inst.* || caput et *C*, caput atque *Inst.* || 18 praeceptor C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 298* || tutores C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 298* || existimantur *C*, *conf.* C^{a} *pag. 306* || 19 putant *post* dari *addit Lachmann* || 23 MEVS *add. Boecking* || moriatur C^{n} || 28 forsitam *C* || 29 quae] quam C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 290.*

235 [DE POENAE CAVSA RELICTIS LEGATIS.] Poenae quoque nomine inutiliter legatur: poenae autem nomine legari uidetur quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis heres aliqui*d* faciat aut non faciat, ueluti quod ita legatur SI HERES MEVS FILIAM SVAM TITIO IN MATRIMONIVM CONLOCAVERIT X̄ ⟨*MILIA*⟩ SEIO DATO, uel ita SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIVM NON CONLOCAVERIS, X̄ MILIA TITIO DATO; sed et si here*dem*, ⟨*si*⟩ uer*b*i gratia intra *b*iennium monumentum si*b*i non fecerit, X̄ ⟨*milia*⟩ Titio dar*e* iusserit, poen*a*e nomine legatu*m est*, et deni|que ex ipsa definitione multas similes species —|———— possumus.

236 Nec libertas quidem poen*a*e | nomine dari potest, quamuis

237 de ea re fuerit quaesitum. De tutore uero nihil possumus quaerere, quia non po*te*st datione tutoris heres conpelli quicquam facere aut non facere; ideoqu*e* ⟨———————————⟩ datur, poenae n*omi*ne tutor datus fuerit, magis sub condicione quam p*oe*nae nomine datus uidebitur.

238 Incertae personae legatum inutiliter relinquitur: incerta autem uidetur persona quam per incertam opinionem || animo pg. 115
suo testator su*b*ici*t*, ue*lut cum* ita legatum sit QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VEN*ER*IT, *EI HERES* MEVS X̄ ⟨*MILIA*⟩ DATO; idem iuris est si generaliter omnibus legauerit QVICVMQVE AD FVNVS MEVM VENERIT; i*n* eadem causa est quod ita relinquitur QVICVMQVE FILIO MEO IN MATRIMONIVM FILIAM SVAM CONLOCAVERIT, EI HERES MEVS X̄ MILIA DATO; illu*d* quoque [in eadem causa est] quod ita relinquitur QVI POS*T* TESTAMENTVM ⟨*SCRIPTVM PRIMI*⟩ CONSVLES DESIGNATI ERVNT, aeque incertis personis legari uidetur; et denique aliae multae huiusmodi species sunt. Sub certa uero

§ 235 usque ad 4 *non faciat* fere = Inst. 2, 20, 36 || § 238 inde ab 17 *incerta* usque ad 19 *subicit* et inde ab 22 *QVICVMQVE* usque ad pag. 85, 2 *SVNT* fere = Inst. 2, 20, 25.

3 heres *C*; is *Inst. alii codices*, *om. alii* || 7 heredem ⟨si⟩ *Huschke*, h̄ *C*, *conf.* C^a *pag. 270* || 9 dare *Huschke*, dari *C* || 10 *inter* species *et* possumus *uidetur in C fuisse* cir|cumspicere; *expectes* fingere *uel* efficere *uel simile aliquid* || 13 potest *Goeschen*, post *C*, *conf.* C^a *pag. 285* || 14 *lacunam Mommsen e. g. sic supplet:* ideoque ⟨etsi secundum mentem testatoris is qui tutor⟩ datu*s est*, poenae n*omi*ne etc. || 18 uidetur persona C^n, *ad* persona uidetur *ducunt Inst.* || per incertam opinionem C^n, incerta opinione *Inst.* || 19 subicitur *C*, *conf.* C^a *pag. 306* || ue(lut cum)? *C*, *ad* ueluti si *ducere uidentur fere Inst.* || 20 uenit *C* || 24 in eadem causa est C^n, *om. Inst.*, *deleuit Huschke* || ita *C*, his Inst. || 25 post *Inst.*, pos *C* (*conf.* C^a *pag. 285*) || ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* || 26 incertis personis C^n, incertae personae *Inst.* || 27 aliae multae *C*, multae aliae *Inst.*

demonstratione incertae personae recte legatur, ueluti EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT,

239 EI X̄ MILIA HERES MEVS DATO. Libertas quoque non uidetur incertae person*a*e dari posse, quia lex Fufia Caninia iubet no-

240 minat*i*m seruos liberari. Tutor quoque certus dari debet.

241 Postumo quoque alieno inutiliter legat*ur*. ⟨*est*⟩ autem alienus postumus qui natus inter suos heredes testatori futurus non est: ideoque ex *e*mancipato *quo*que filio conceptus nepos extraneus post*umus est*: *item qui* in utero est eius qu*a*e *i*ure ciuili non intellegitur uxor. extraneus postumus patris intel-

242 le||git*ur*. Ac ne heres quidem potest institui postumus alie- pg. 116

243 nus: est enim incerta persona. Cetera uero quae supra diximus, ad legata propri*e* pertinent, quamquam non inmerito quibusdam placeat poen*a*e nomine heredem institui non posse: nihil enim interest, utrum legatum dare iubeatur heres, si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiciatur, quia tam coheredis adiectione quam legati datione co*n*pellitur, ut aliquid contra propositum suum faciat aut non faciat.

244 An ei qui in potestate sit eius quem heredem instituimus, recte le*g*emus qu*a*eritur: Seruius recte legari putat, sed euanescere legatum, si quo tempore dies legatorum cedere solet, adhuc in pote*state* sit; ideoque siue pure legatum sit et uiuo testatore in potestate heredis esse desierit, siue sub condicione et ante condicionem id acciderit, deberi legatum: Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure non recte, putant: licet enim uiuo testatore possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intellegi oportere, quia quod nullas uires ha*b*iturum foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, hoc ideo ualere, quia *u*itam longius traxerit, absurdum esse*t*: *sed* || diuersae pg. 117
*s*chol*a*e auctores nec sub condicione recte legari, quia quos

§ 239 fere = Inst. 2, 20, 25 || § 240 = Inst. 2, 20, 25 || § 241 usque ad 9 *postumus est* = Inst. 2, 20, 26 || § 243 *supra*] §§ 229. 232. 235.

3—4 incertae persone dari posse C^n, posse incertae personae dari *Inst.* (*codices meliores*) || 4—5 nominatim *Inst.*, nominatum *C* || 6 est *Inst.*, *om. C* (*conf.* C^a *pag. 265 uers. 39*) || 7 testatori *C*, testatoris *Inst.* || 8 emancipato *Inst.*, mancipato *C* || (quo)que? *C*, *om. Inst.* || 9 post(umus est)? C^n, erat (*ut solent pro* est *praesenti*) postumus auo *Inst.* || iure] iniure *C*, *conf.* C^a *pag. 320 uers. 30* || 21 lecemus *C* || 23 potestate] pote *C*, *conf.* C^a *pag. 288* || 30 ideo *ex* modeo *correctum C* || 31 uitam] utitam *C* || 32 sichole *C* || putant *post* legari *addit Lachmann.*

in potestate habemus, eis non magis sub condicione quam
245 pure debere possumus. Ex diuerso constat ab eo qui in potestate ⟨*tua*⟩ est, herede instituto recte tibi legari; sed si tu per eum heres extiteris, euanescere legatum, quia ipse tibi legatum debere non possis; si uero filius emancipatus aut seruus manumissus erit uel in alium translatus, et ipse heres extiterit aut alium fecerit, deberi legatum.

246 *Nu*nc transeamus ad fideicommissa.

247. 248 Et prius de hereditatibus uideamus. Inprimis igitur sciendum est opus esse, ut aliquis heres recto iure instituatur eiusque fidei committ*a*tur, ut eam hereditatem alii restituat; alioquin inutile est testamentum, in quo nemo recto iure heres instituitur.
249 Verba autem [utilia] fideicommissorum haec [recte] maxime in usu esse uidentur PETO, ROGO, VOLO, FIDEI COMMITTO, quae proinde firma singula sunt, atque si
250 omnia in unum congesta sint. Cum igitur scrip*s*erimus ⟨*L.*⟩ TITIVS HERES ESTO, possumus adicere ROGO TE L. TITI PETOQVE A TE, VT CVM PRIMVM POSSIS HEREDITATEM MEAM ADIRE, C. SEIO REDDAS REST*IT*VAS. possumus autem et de parte restituenda rogare; et liberum est uel sub condicione uel pure relinquere
251 fideicommissa, uel ex die certa. Restituta autem hereditate pg. 118 is qui restituit nihilo minus heres permanet; is uero qui recipit hereditatem, aliquando heredis loco est, aliquando
252 legatar*ii*. Olim autem ne*c* heredis loco erat nec legatar*ii*, sed potius emptoris: tunc enim in *u*su erat ei cui restituebatur hereditas, nummo uno eam hereditatem dicis causa uenire; et quae stipulationes ⟨*inter uenditorem hereditatis et emptorem interponi solent, eaedem interponebantur*⟩ inter here-

§ 246 = Inst. 2, 23 pr. || § 247 = Inst. 2, 23 pr. || § 248 = Inst. 2, 23, 2 || § 249 fere = Inst. 2, 24, 3 || § 250=Inst. 2, 23, 2 || § 251 fere = Inst. 2, 23, 3.

3 tua *addidit Goeschen* || 8 nunc *Inst.*, hinc *C* || 9 hereditatibus C^n, hereditatibus fideicommissariis *Inst.* || 10 heres recto iure *C*, recto iure testamento heres *Inst.* || 11 committatur *Inst.*, committabatur *C* || 12 recto iure *C*, *om. Inst.* || 13 utilia *C*, *om. Inst.* || 14 recte *C*, *om. Inst.* || uolo *C*, uolo mando *Inst.* || 15 fidei *C*, fidei tuae *Inst.* || proinde C^n, perinde *Inst.* || firma singula *C*, singula firma *Inst.* || 16 sint *C*, essent *Inst.* || L.] Lucius *Inst.*, *om. C* || 17 petoque a te C^n, *om. Inst.* || 18 C.] gaio *C*, eam Gaio *Inst.* || 19 restituas *Inst.*, restuas *C* || rogare *C*, heredem rogare *Inst.* || 20 sub condicione uel pure C^n, pure uel sub condicione *Inst.* || 21 fideicommissa *C*, fideicommissum *Inst.* || certa *C*, certo *Inst.* || hereditate *Inst.*, hereditatem C^n || 22 is qui *C*, is quidem qui *Inst.* (*codices plurimi*) || 24 autem nec] autem ne C^n, *conf.* C^a *pag. 280 inf.* || 25 usu] su *C* || 27—28 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* (*conf.* §§ *254. 257*).

dem et eum cui restituebatur hereditas, id est hoc modo: heres quidem stipulabatur ab eo cui restituebatur hereditas, ut quidquid hereditario nomine condemnatus *sol*uisset, siue quid alias bona fide dedisse*t*, eo nomine inde*m*nis *e*sset, et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, ut recte defenderetur; ille uero qui recipiebat hereditatem, inuicem stipulabatur, ut si qui*d* ex hereditate ad heredem peruenisset, id sibi restitueretur, ut etiam pateretur eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi.
253 sed posterioribus temporibus Tre*b*ellio Maximo et Ann*a*eo Seneca consulibus senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones qu*ae* iure ciuili heredi et in heredem conpeterent, ⟨*ei*⟩ et in eum darentur cui ex fideicommisso restituta esset hereditas; per quod senatusconsultum desierunt ill*ae* cautiones in usu haberi: || pr*a*etor enim utiles actiones ei et in eum qui rece- pg. 119 pit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit,
254 *e*aeque in *e*dicto proponuntur. Sed rursus quia heredes scripti cum aut totam hereditatem aut p*a*ene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa, po*stea* Pegaso et Pusione ⟨*consulibus*⟩ senatus censuit, ut ei qui rogatus es*se*t hereditatem restituere, proinde liceret quartam partem retinere, atque e lege Falcidia in legatis retine*re* conceditur; (ex singulis quoque rebus quae per fideicommissum relincuntur, eadem retentio permissa est;) per quod senatusconsultum ipse ⟨*heres*⟩ onera hereditaria sustinet; ille autem qui ex fideicommisso rel*i*quam

§ 253 usque ad 17 *coepit* fere = Inst. 2, 23, 4 || § 254 fere= Inst. 2, 23, 5.

3 soluisset *Krueger*, fuisset *C* || 4 dedisse *C* || indemnis esset *Savigny*, indenisset *C* || 8 ut *C*, ⟨et⟩ ut *Huschke* || 9—10 sed posterioribus temporibus C^n, et in Neronis quidem temporibus *Inst.* || 12 cui *C*, *om. Inst.* || actiones *C*, omnes actiones *Inst.* || 13 ei *Inst.*, *om. C* || 14 esset C^n, est *Inst.* || 15 per C^n, post *Inst* (*non inepte*) || 18 eaeque] aeque *C* || rursus *C*, *om. Inst.* || 20 aut *C*, uel *Inst.* || 22 postea Pegaso et Pusione consulibus] potest (? *conf.* C^a *pag. 285 et pag. 286 uers. 34*) pegaso et pusione C^n, postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso et Pusione consulibus *Inst.* || 23 esset *Inst.*, est *C*, *conf.* C^a *pag. 266* || proinde C^n, perinde *Inst.* || 24 e *C*, *om. Inst.* || 25 in *C*, ex *Inst.* || retinere *Inst.* (*ex emendatione?*), retinendis *C*, *quod uocabulum ex glossemate natum esse suspicatur Mommsen* || 27 per C^n, post *Inst.* || heres *Inst.*, *om. C* (*conf.* C^a *pag. 270 uers. 3*) || 28 relinquam partem hereditatis recipit C^n, recepit partem hereditatis *Inst.*

partem hereditatis recipit, legatar*i*i partiar*i*i loco est, id
est eius legatar*i*i cui pars bonorum legatur: quae species
legati partitio uocatur, quia cum herede legatarius partitur
hereditatem: unde effectum est, ut quae solent stipulatio-
nes inter heredem et partiarium legatarium interponi, ea*e*dem
interponantur inter eum qui ex fideicommissi causa recipi*t*
hereditatem, et heredem, id est ut *e*t lucrum et damnum
255 hereditarium pro rata parte inter eos commune sit. Ergo
siquidem non plus qua*m* dodrantem || hereditatis scriptus pg.120
heres rogatus sit restituere, tum ex Tre*b*elliano senatuscon-
sulto restituitur hereditas, *e*t in utrumque actiones heredita-
riae pro rata parte dant*ur*, in heredem quidem iure ciuili,
in eum uero qui recipit hereditatem, ex senatusconsulto Tre-
belliano; quamquam heres etiam pro ea parte quam resti-
tuit, heres perman*e*t, eique et in eum solid*ae* actiones co*m*-
petunt; sed non ulterius oneratur nec ulterius illi dantur
actiones, quam apu*d* eum commodum hereditatis remanet.
256 at si quis plus quam dodrantem uel etiam totam hereditatem
restituere rogatus sit, locus *e*st Pegasiano senatusconsulto.
257 Se*d* is qui *s*emel adierit hereditatem, si modo sua uoluntate
adierit, siue retinuerit quartam partem siue noluerit reti-
nere, ipse uniuersa onera hereditaria sustine*t*: se*d* quarta
quidem retenta quasi partis et pro parte stipulationes inter-
poni debent tamquam inter partiar*i*um legatarium et here-
dem; si uero totam hereditatem restituerit, ad exemplum
em*ptae* et uendit*ae* hereditatis stipulationes interponend*ae*
258 sunt. Se*d* si recuset scriptus heres adire hereditatem ob id
quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, caue-
tur *Peg*asiano senatusconsulto, ut desiderante eo cui re-
stituere rogatus est, iussu praetoris adeat et restituat, pg.121

§ 255 usque ad 14 *Trebelliano* = Inst. 2, 23, 6 || § 256 = Inst. 2, 23, 6 || § 257 = Inst. 2, 23, 6 || § 258 = Inst. 2, 23, 6.

5 eaedem *Inst.*, eadem *C* || 6 fideicommissi causa C^n, fideicommisso *Inst.* || recipi *C* || 7 ut et *Inst.*, ut est C^n || 9 quam *Inst.*, quan *C*, *conf.* C^a *pag. 292* || 10 tum *C*, tunc *Inst.* || 11 et *Inst.*, set *C* || 12 dant *C* || 15 permanent C^n, *conf.* C^a *pag. 265* || 16 illi *ex* illu *correctum* *C* || 18 quis *C*, *om. Inst.* || 19 est] et *C* || 20 set is *C*, et heres *Inst.* || semel *Inst.*, smel *C* || 22 sustinetur *C*, *conf.* C^a *pag. 306* || 24 partiarium *Inst.*, partiarum *C* || 25 ad exemplum *C*, *om. Inst.* || 29 pegasiano *Inst.*, casiano *C* || 30 restituat *C*, restituat hereditatem *Inst.*

proindeque ei et in eum qui receperit ⟨*hereditatem*⟩, actiones
dentur, ac iuris *e*st ex senatusconsulto Trebelliano: quo casu
nullis stipulationibus opus est, quia simul et huic qui restituit
securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferun-
259 tur, qui receperit hereditatem. Nihil autem interest, utrum ali-
quis ex asse heres institu*tus* aut totam hereditatem aut pro
parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut
totam eam partem aut partis partem restituere rogetur: nam
et hoc casu de quarta pa*r*te eius partis ratio ex Pegasi*a*no
senatusconsulto haberi solet.
260 Potest autem quisque etiam res singulas per fideicom-
missum relinquere, uelut fundum hominem uest*em* ar-
gentum pecuniam, et uel ipsum heredem rogare, ut alicui
restituat, uel legatarium, quamuis a legatario legari non
261 possit. Item potest non solum propria testatoris res per
fideicommissum relinqui, sed etiam heredis aut legatar*i*i
aut cuiuslibet alterius: itaque et legatarius non solum de ea
re rogari potest, ut eam alicui restituat quae ei legata sit,
sed etiam de alia, siue ipsius legatar*i*i siue aliena sit: [sed]
hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur aliis
restituere, quam ipse ex testamento ceperit; nam || quod pg.122
262 amplius est, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res
per fideicommissum relinquitur, necesse est ei qui rogatus
est, aut ips*am* redimere et praestare, aut *a*estimationem
eius soluere, *sicut iuris est si* per damnationem alien*a* res
legata sit: sunt tamen qui putant, si rem per fideicommis-

§ 259 usque ad 9 *casu* = Inst. 2, 23, 8 || § 260 = Inst. 2, 24 pr. || § 261 fere = Inst. 2, 24, 1 || § 262 usque ad 25 *soluere* = Inst. 2, 24, 1.

1 proindeque C^n, perindeque *Inst.* || recepit (*uel* recipit) hereditatem *Inst.*, receperit *C* || 2 ac *C*, acsi *Inst.* || est *Inst.*, esset C^n, *conf.* C^a *pag. 266* || senatusconsulto Trebelliano C^n, Trebelliano senatusconsulto *Inst.* || 5 receperit *C*, recepit (*uel* recipit) *Inst.* || 6 institutus *Inst.*, instituatur *C* || 7 rogetur *C*, rogatur *Inst.* || 8 rogetur *C*, rogatur *Inst.* || 9 pegasiono *C* || 11 quisque *C*, quis *Inst.* || res singulas *C*, singulas res *Inst.* || 12 uelut *C*, ueluti *Inst.* || uestem *Inst.*, ucteste *C uel* uctestem C^n || 13 pecuniam *C*, pecuniam numeratam *Inst.* || 15 item potest *C*, potest autem *Inst.* || 16 etiam *C*, et *Inst.* || 18 alicui *Inst.*, aliqui *C* || legata *C*, relicta *Inst.* || 19 legatari *C*, *om. Inst.* || sed *C*, *om. Inst. recte, ut uidetur* (*conf.* C^a *pag. 300 uers. 17*) || 20 aliis *C*, alicui *Inst.* || 24 ipsam *Inst.*, ipsum *C* || 25 eius *suppletum ex Inst.* || sicut iuris est si *Goeschen*, s . . miri . . . es *C teste Bluhmio*, *conf.* C^a || alienam *C*.

sum relictam dominus non uendat, extingui fideicommissum;
sed aliam esse causam per damnationem legati.
263 *Libertas* quoque seruo per fideicommissum dari potest,
264 ut uel *h*eres rogetur manumittere, uel legatarius. n*ec inter-*
*est, utrum de suo propri*o seruo testator roget, an de eo qui
265 ipsius heredis aut legatar*i*i uel etiam extranei sit. Itaque et
alienus ser*u*us redimi et manumitti debet: quodsi dominus
eum non uendat, sane extinguitur fideicommissaria libertas,
266 quia hoc *casu* pretii co*n*putatio nulla interuenit. Qui autem
ex fideicommisso manumittitur, non testatoris fit libertus,
267 etiamsi testatoris seruus *fuerit*, se*d* eius qui man*u*mi*t*tit; a*t*
qui directo testamento liber esse iubetur, uelut hoc modo
STICHVS SERVVS ⟨*MEVS*⟩ LIBER ESTO, uel hoc STICHV*M* SERVVM MEVM
LIBERVM ESSE IVBEO, *is ipsius testa*toris fit libertus. nec alius
ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam
qui utroque tempore testatoris ex iur*e Quiritium fuerit, et quo*
*f*ace*ret* testamentum et quo moreretur. || pg. 123
268 Multum autem diff*erunt ea* quae per fideicommissum
269 rel*incun*|tur ab his qu*ae* directo iure legantur. nam ecce per
fideicommissum *etiam* —|—heredis relinqui potest: cum alio-
270 quin legatu*m* ——|—————— inutile sit. Item intestat*us*
moriturus potest ab eo ad quem bona eius pertinent, fidei-
commissum alicui relinquere, cum alioquin ab eo legari non
270^{a} possit. *Item legatum codicillis* relictum non aliter ualet,
quam si a *t*estatore confirmati fuerint, id est nisi in testa-
mento caue*rit* testator, ut quidquid in codicillis scripserit,

§ 263 = Inst. 2, 24, 2 || § 264 = Inst. 2, 24, 2 || § 265 usque ad 8 *uendat* et inde ab 8 *extinguitur* usque ad 9 *quia* = Inst. 2, 24, 2 || § 266 = Inst. 2, 24, 2 || § 267 usque ad 12 *iubetur* et inde ab 14 *ipsius* = Inst. 2, 24, 2.

4 uel eres C^n, heres eum (*uel* eum heres) *Inst.* || 4—5 *suppletum ex Inst.* || 6 itaque et *C et Inst. libri deteriores*, itaque *Inst. libri meliores* || 7 seruus *Inst.*, serus *C* || 10 fideicommisso C^n, causa fideicommissi *Inst.* || 11 (fuerit)? *C [conf. C^a]*, sit *Inst.* || ad *C*, at is *Inst.* || 12 testamento *ex* testamentos *correctum C* || 13 MEVS, *quod om. C, supra propter proxime sequentia suppletum est* || 14 is] hi(s)? *C, om. Inst.* || 14 *et* 16—17 *supplementa praebuerunt Inst.* (*in quibus* 16 ex iure Quiritium *uerba desunt*) || 17—18 *de rubricae uestigiis incertissimis conf.* C^a || 19 quae] qui *C, conf. C^a pag. 290* || 20. 21 *lacunae ad Epit. 2, 7 § 8 fortasse sic ad sensum suppleri posse uidentur Kruegero*: etiam ab herede heredis relinqui potest: cum alioquin legatum ita relictum inutile sit; *conf. tamen* C^a: *sane in* C^n *post* cum alioquin legatum *non dissimile ueri est extitisse haec* nisi testamento facto (*conf. etiam C^a pag. 310 uers. 13*) || 21 intestatos *C* || 24 *suppleuit Goeschen ad Epit. 2, 7, 3* || 26 cauerit] *in C paulo plures litterae uidentur extitisse, uelut* cauerit ipse; *conf.* C^a.

id ratum sit; fideicommissum uero etiam non confirmatis co-
271 dicillis relinqui potest. Item a legatario legari non potest;
sed fideicommissum relinqui potest. quin etiam ab eo quo-
que, cui per fideicommissum relinquimus, rursus al*i*i per
272 fideicommissum relinquere possumus. Item seruo alieno
directo *li*bertas dari non potest; se*d* per fideicommissum
273 potest. Item codicillis nemo heres institu*i* potest neque ex-
heredari, quamuis testamento confirmati sint; *at is* qui testa-
mento heres institutus est, potest codicillis rogari, ut eam
hereditatem alii totam uel ex parte restituat, quamuis testa-
274 mento codicilli confirmati non sint. Item mulier qu*a*e ab eo pg. 124
qui centum milia aeris census est, per legem Voconiam here*s*
instit*u*i non potest, tamen fideicommisso relictam sibi here-
275 ditatem capere potest. Latini quoque qui hereditates lega-
taqu*e* directo iure lege Iunia capere prohibentur, ex fideicom-
276 misso capere possunt. Item cum senatusconsulto prohibitum
sit proprium seruum minorem annis $\overline{\text{XXX}}$ liberum et heredem
instituere, plerisque placet posse nos iubere liberum esse,
cum annorum $\overline{\text{XXX}}$ erit, et rogare ut tunc illi restituatur here-
277 ditas. Item quamuis non ⟨*possimus*⟩ post mortem eius qui
nobis heres extiterit, alium in locum eius heredem instituere,
tamen possumus eum rogare, ut cum morietur, alii eam he-
reditatem totam uel ex parte restituat; et quia post mortem
quoque heredis fideicommissum dari potest, idem efficere
possumus et si ita scripserimus CVM TITIVS HERES MEVS MORT*V*VS
ERIT, VOLO HEREDITATEM MEAM AD P. M*E*VIVM PERTINERE: utroque
autem modo, tam hoc quam illo, Titiu*s* heredem s*u*um obli-
278 gatum relinqui*t* de fideicommisso restituendo. Praeterea le-
gata ⟨*per*⟩ formulam petim*us*: fideicommissa uero Romae qui-
dem apu*d* consulem uel apu*d* eum praetorem qui praecipue
de fideicommissis ius dicit, persequimur, in p*r*ouinciis uero
279 apu*d* praesidem prouinciae. Item de fideicommissis semper
280 in urbe ius dicitur; de legatis uero, cum res agun*tur*. Item pg. 125

3 sed] *de* C^n *conf. C^a pag. 300 uers. 35* || 7 instituti *C* || 8 at] aut *C, conf. C^a pag. 256* || 12 heredes C^n, *conf. C^a pag. 270* || 13 instituti *ex* institutio *correctum C* || 14 legataque *Goeschen*, legataquia *C, conf. C^a pag. 290 inf.* || 16 senatusconsulto C^n (*conf. C^a pag. 302 uers. 3*), *de* lege Aelia Sentia (*conf. C^a pag. 275 uers. 9 et pag. 257 med.*) *cogitauit Goeschen* || 18 nos *ex* neos *correctum C* || 20 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* || 24 *post* potest *intercidisse* ut supra quoque diximus *uel simile aliquid collata Epit. 2, 7, 8 suspicatur Krueger* || 27 titium *C, conf. C^a pag. 305 med.* || suum] suın C^n || 28 relinquitur *C, conf. C^a pag. 306* || 29 per formulam *Goeschen*, formulam *C* || petimos *C* || 31 de *ex* re *correctum* C^1 || peruinciis C^n || 33 aguntur. Item] *sic potius uisum est scribendum esse quam* aguntur (*omisso* item); *in C est* agunit·; *ceterum conf. Rudorff in Actis Academiae Berolinensis a. 1865 pag. 335.*

fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram
solutionis fecerit qui fideicommissum debebit; legatorum uero
usurae non debentur: idque rescripto diui Hadriani signi-
ficatur: scio tamen Iuliano plac*u*isse, in eo legato quod si-
ne*n*di modo relinquitur, idem iuris esse quod in fideicom-
missis; quam sententiam et his temporibus magis optinere
281 uideo. Item legata Graec*e* scripta non ualent: fideicommissa
282 uero ualent. Item si legatum per damnationem relictum he-
res infi*ti*etur, in duplum cum *e*o agitur: fideicommissi uero
283 nomine semper in simplum persecutio est. Item ⟨*quod*⟩ quis-
que ex fideicommisso plus debito per errorem soluerit, repe-
tere potest; a*t* id quod ex causa falsa per damnationem le-
gati plus de*b*ito solutum sit, repeti non potest. idem scili-
cet iur*i*s est de eo [legato] quod non debitum uel ex hac uel
ex illa causa per errorem solutum fuerit.
284 Erant etiam aliae differentiae, qu*a*e nunc non sunt: ut
285 ecce peregrini poterant fide*i*commiss*a* c*a*pere: et fe*r*e hae*c*
fuit origo fide*i*commisso*rum*: sed postea id prohibitum est;
et nunc ex oratione diu*i* Hadriani senatusconsultu*m* factum
286 est, ut ea fide*i*commissa fisco uindicarentur. Caeli*b*es || quo- pg.126
que qui per legem Iulia*m* hereditates legataque capere
prohibentur, olim fideicommissa uideb*a*ntur capere posse.
286a Item orbi qui per legem Papia*m* [ob id quod liberos non
habebant], dimidias partes heredita*t*um legatorumque per-
dunt, olim solida fideicommissa uidebantur capere posse.
sed postea senatusconsulto Pe*g*asiano p*r*oinde fide*i*commissa
quoque ac legat*a* heredit*a*tesque capere poss*e* prohibiti
sunt; eaque translata sunt ad eos qui ⟨*in eo*⟩ testamento
liberos habent, aut si null*u*s liberos habeb*i*t, ad populum.
sicut *i*uris est in legatis et in hereditatibus, qu*a*e eadem
287 aut simil*i* ex cau⟨*sa caduca fiunt. I*⟩tem olim incertae per-
sonae uel postumo alieno per fideicommissum relinqui poterat.
quamuis neque heres institui neque legari ei poss*e*t: se*d*

4 placisse *C* || sinedi *C* || 7 graeges *C* || 9 infietur *C* || eo] ego *C* || 10 quod *addidit Goeschen*, *om. C*, *conf. Cª pag. 294 uers. 1* || 14 iuriis *C* || legato *deleuit Mommsen* || 17 fidem commissam (*conf. Cª pag. 268*) facere et ferre hae (*aut* hac) *C* || 18 fidecommissa *C*, *conf. Cª pag. 268* || 19 diui] diuisunt *C*, *conf. Cª pag. 300* || senatusconsultus *C* || 20 fisco] fico *C* || 21 Iuliam] iulianas? *C*, *conf. Cª pag. 274* || 22 uidebatur *C* || 23 papia *C* || *uerba uncinis inclusa deleuit Polenaar* || 24 hereditarium *C* (*ortum ex* hereditatium?) || 26 pecasiano *C* || 27 legatum hereditastesque *C* || possem *Cⁿ*; *fortasse delendum est* posse || 28 ⟨ ⟩ *addidit Polenaar*, *conf. 2, 206* || 29 nullus *Lachmann*, nullos *C* || habebit *Lachmann*, habebint *C* || 30 sicut iiuris *C*, *conf. Cª pag. 320* || 31 simile *C* || ⟨ ⟩ *addidit Polenaar* || 33 possit *Cⁿ*.

senatusconsulto quod auctore di*u*o Hadriano factum est, id*em*
in fideicommissis quod in legatis hereditatibusque constitu-
288 tum est. Item poen*a*e nomine iam non dubitatur nec per
fideicommissum quidem relinqui posse.
289 Se*d* quamuis *in* mult*i*s iuris partibus longe latior causa
sit fideicommissorum quam eorum quae directo relincuntur,
in quibusdam tantumdem ual*e*ant, tamen tutor non aliter
testamento dari potest quam directo, ueluti hoc modo LIBERIS
MEIS TIT*I*VS TVTO*R* ESTO, uel ita LI*B*ERIS MEIS TITIVM TVTOREM DO;
per fideicommissum *uero dari* non potest.

⟨*COMMENTARIVS TERTIVS.*⟩

1 *Intestatorum hereditates* ⟨*ex*⟩ *lege XII tabularum primum*
2 *ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes existimantur li-
beri qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, ne-
pos neptisue* ⟨*ex filio*⟩, *pronepos proneptisue ex nepote filio nato
prognatus prognataue: nec interest,* ⟨*utrum*⟩ *naturales* ⟨*sint*⟩
*liberi an adoptiui: ita demum tamen nepos neptisue et pronepos
proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens per-
sona desierit* ⟨*in potestate parentis esse, siue morte id acciderit,*⟩
*siue alia ratione, ueluti emancipatione; nam si per id tempus
quo quisque moritur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo*

§§ 1—17 = Mosaicarum et Romanarum legum Collatio 16, 2 || § 1 = Inst. 3, 1, 1 || § 2 = Inst. 3, 1, 2 et 2*b*.

1 diuo] diro *C* || idem in] id^in *C* (in *superscripsit corrector?*), *conf. Cª pag. 262* || 5 in] ui *uel* ut *C* || multus *C* || 7 ualent *C* || 9 TITIVS] tius *C*, *conf. Cª pag. 305* || tutores *C*, *conf. Cª pag. 298* || 10 fideicommissum] *conf. Cª pag. 268* || uero dari *Goeschen*, dari uero *C* || 11 — *pag. 94, 11*] *unum folium in C periit, cuius prior pagina scriptura uacua fuisse uidetur; sane in Collatione uix quicquam quod maius spatium requirat omissum esse persuadet institutionum et Epitomae consensus* || 12 Intestatorum — *pag. 94, 11 post suppleta sunt ex Collatione, cuius codices B*(*erolinensem*) *et Vi*(*ndobonensem*) *contulit Theodorus Mommsen, codicem Ve*(*rcellensem*) *contulit Krueger, adhibitis ad §§ 1. 2. 4 simul Institutionibus* (*conf. Epit. 2, 8*) || 12 intestatorum *Coll.*, intestatorum autem *Inst.* || ex *Inst.*, *om. Coll.* || 13 sui *Inst.*, si *Coll.* || liberi *Coll.*, ut et supra diximus *Inst.* (*ex Gaio, ut uidetur, conf. Gai. 2, 156*) || 14 fuerunt *Inst.* (*codd. meliores*) *et Vi*, fuerint *B et Ve et Institutionum codices deteriores* || filiaue *Institutionum codices deteriores*, filia uel *B et Vi*, filiaue uel *Ve*, filia *Institutionum codices meliores* || 15 ex filio *Inst.*, *om. Coll.* || 16 utrum *Inst.*, *om. Coll.* || sint *uel* sunt *Inst.*, *om. Coll.* || 19 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.*, *om. Coll.* || 20 id *Inst.*, idem *Coll.* (eo tempore *Epit.*) || 21 quisque *Coll.*, quis *Inst.*, aliquis *Epit.* || moritur] morietur *B et Vi*, moriatur *Ve*, moreretur *Inst.*

suus heres esse non potest. idem et in ceteris deinceps libero-
3 *rum personis dictum intellegemus. Vxor quoque quae in*
manu est, sua heres est, quia filiae loco est: item nurus
quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est: sed ita de-
mum erit sua heres, ⟨si⟩ filius cuius in manu fuerit. cum pa-
ter moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus et de
ea quae in nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis
4 *loco est. Postumi quoque ⟨qui⟩ si uiuo parente nati essent, in*
5 *potestate eius futuri forent, sui heredes sunt. Idem iuris est*
de his quorum nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatuscon-
sulto post mortem patris causa probatur: nam et hi uiuo pg. 127
6 patre causa probata in potestate eius futuri essent. Quod
etiam de eo filio qui ex prima secunda*ue* mancipation*e* post
7 mortem patris manumittitur, intellegemus. Igitur cum filius
filiaue et ex altero filio nepotes neptesue extant, pariter ad
hereditatem uocant*ur*; nec qui gradu proximior est, ulte-
riorem excludit: ae*qu*um enim uidebatur nepotes neptesue
in patris sui locum portionemque succedere: pari ratione et
si nepos neptis*ue* sit ex filio et ex nepote pronepos *pro-*
8 neptisue, simul omnes uocantur ad hereditatem. Et quia
placebat nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in

§ 4 = Inst. 3, 1, 2^b || § 7 inde ab 14 *cum* = Inst. 3, 1, 6 || § 8 = Inst. 3, 1, 6.

1 idem *Coll.*, idque *Inst.* || 2 intellegimus *Coll. cum codicibus nonnullis Institutionum* || 3 *[post* manu*]* est *Goeschen*, eius est *Vi*, eius est is *B*, eius est in *Ve* || loco *B*, in loco *Vi*, locus *Ve* || 5 manu fuerit] manus eius *B*, manu eius *Ve et Vi* || cum *Ve*, dum *Be et Vi* || 6 dicimus *Coll.* || 7 in] *om. B et Vi*, de *Ve* || 8 qui *Inst.*, *om. Coll.* || 9 eius *Coll. et Institutionnm codices deteriores*, *om. Institutionum codices meliores* || futuri *Inst.*, futuris *Coll.* || sui *Inst. et B*, sibi *Ve et Vi* || 10 nomine] nomina *Coll.* || 11 probatur nam et hi uiuo patre causa C^n, *om. Coll.* || 12 quod *C*, *om. Coll.* || 13 etiam *C*, et *Coll.* || secundaque C^n *(conf.* C^a *pag. 290 inf.) et Coll.* || mancipatione *Ve*, mancipationem *C*, emancipatione *Vi*, aemancipationem *B* || 14 intellegemus *C*, intellegimus *Coll.* || igitur *C*, *om. Coll.* || 15 nepotes neptesue *C*, nepotes nepteue *Vi*, nepotes uae *B*, nepotes ue nepte *Ve*, nepos neptisue *Inst.* || extant *C et Inst.*, existent *Coll.* || 16 gradu *C et Inst.*, gradum *Coll.* || proximior *C et Inst.*, proprio *Ve*, proprium *B et Vi* || 17 excludit aecum *C* (*cum Inst.*), excludite cum *Ve*, excludit cum *Vi*, excludit et quam *B* || uidebatur *C*, uidetur *Coll.*, esse uidetur *Inst.* || neptesue *C et Coll.*, neptesque *Inst.* || 18 portionemque C^n *et Coll.*, *om. Inst.* || 19 neptisue *Coll.*, neptisque *C et Inst.* || 19—20 proneptisue *Coll. et Inst.*, neptisue *C* || 20 simul omnes uocantur ad hereditatem C^n, simul uocantur *Coll. et Inst. notabili consensu* || 21 placebat *C et Coll.*, placuit *Inst.* || neptesue *C et Coll.*; neptesque *Inst. codices alii*, *om. alii* || proneptesue *C et Coll.*, proneptesque (*uel* et proneptes) *Inst.*

parentis sui locum succedere, conueniens esse uisum est non
in capita, sed ⟨*in*⟩ stirpes hereditate*m* diuidi, ita ut filius
partem dimidiam hereditatis ferat et ex altero filio duo plu-
resue nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis ne-
potes exten*t*, ex altero filio unus forte uel duo, ex altero tres
aut quattuor, ad un*u*m aut ad duos dimidia pars pertineat
et ad tres aut quattuor altera dimidia.
9 Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet
10 ex eadem lege XII tabularum ad *a*gnatos. *V*ocantur autem pg. 128
*a*gnati qui legitima cognatione iuncti sunt: legitima autem
cognatio est ea quae p*er* u*i*rilis se*x*us persona*s coniungitur*:
*itaque eodem p*atre nati fratres agna*ti sibi sunt, qui etiam con-*
sanguinei uocantur, nec requiritur an etiam matrem eandem
habuerint; item patr*u*us fratris filio et inuicem is illi agna-
tus est; eodem numero sunt fratres patrueles inter se, id
est qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique
et*iam* consobrinos uocant; qua ratione scilicet etiam ad plu-
11 res gradus agnationis peruenire poterimus. Non tamen omni-
bus simul agnat*i*s dat lex XII tabularum hereditatem, sed
his qu*i* tum cum certum est aliquem intestatum decessisse,
12 proximo gradu sunt. Nec in eo iure successio est: ideoque

§ 10 inde ab 12 *itaque* fere = Inst. 3, 2, 1 || § 11 fere = Inst. 3, 2, 1.

1 parentis *C et Inst.*, patris *Coll.* || 2 in stirpes *Coll. et Inst.*, stirpes *C* || hereditatem *Vi et Inst.*, hereditates *C* (*conf.* C^a *pag. 270 uers. 29*), hereditatis *B et Ve* || ita *C*, *om. Coll. et Inst. notabili consensu* || 3 partem dimidiam *C et Inst.*, dimidiam partem *B et Vi et Ve* (*post emendationem*, partem *omittit Ve ante emendationem*) || ferat *C*, fruat *B*, fuerat *Ve et Vi*, habeat *Inst.* || et *C et Inst.*, *om. Coll.* || 5 extent *Polenaar*, extent et *C et Coll.*, extant et *Inst.* || filio *C et Coll.*, *om. Inst.* || uel duo C^n, aut duo *Inst.*, uel *Coll.* || 6 ad unum — 7 quattuor *C et Inst.*, *om. Coll.* || 6 unum *Inst.*, unium *C* || ad duos *C et Institutionum codices deteriores*, duos *Institutionum codices meliores* || dimidia *ex* dimidiam *correctum C* || pertineat et C^n, pertinet *Inst.* || 7 aut quattuor *C*, uel ad quattuor *Inst.* || 8 *ante* Si *rubricam* DE AGNATIS *addit Coll.* || 9 ex *C*, et *B*, et ex *Vi* || ad agnatos uocantur *Coll.*, adgnatosuouocantur *C* || 11 est ea C^n, hoc est *Coll.* || per uirili sexu *B*, ex uirili sexu *Vi*, purilis sexsus *C* || personas] persona C^n *et B*, personae *Vi* || 11—13 *suppletum ex Coll. et ex Inst.* || 12 sibi] uisi *Coll.* || qui etiam *Coll.*, qui et *Inst.* || 13 an etiam *C et Inst.*, an *Coll.* || matrem eandem *C et Coll.*, eandem matrem *Inst.* || 14 patrus *C* || 15 inter se *C et Coll.*, *om. Inst.* || 16 progenerati *C et Coll.*, procreati *Inst.* || 17 scilicet *C et Coll.*, *om. Inst.* || 19 agnatis *Coll. et Inst.*, agnatiis *C* || XII tabularum C^n *et Coll.*, *om. Inst. cum Epit.* || 20 qui *Coll. et Inst.*, quibus *C* || tum cum *C*, tunc *Coll.*, tunc . . . . cum *Inst.* (*inuerso simul uerborum ordine*) || intestatum *C et Inst.*, intestato *Coll.* || decessisse *C et Inst. et Ve*, decessisset *B et Vi*.

si agnatus proximus hereditatem omiserit, uel antequam
adierit, decesserit, sequentibus nihil iuris ex lege conpetit.
13 Ideo autem non mortis tempore quis *proximus fuerit* requiri-
mus, sed eo tempore quo certum fuerit aliquem intestatum
decessisse, quia si quis *testamento facto* decesserit, melius
esse uisum est tunc requiri proximum, cum certum esse
14 coeperit neminem ex eo testamento fore heredem. Quod ad
feminas tamen attinet, in hoc iure aliu*d* in || ipsarum here- pg.129
ditatibus capiendis placuit, aliu*d* in ceterorum bonis ab
his capiendis: nam feminarum *hereditates* pr*o*inde a*d* nos
agnationis iure redeunt atque masculorum, nostr*ae* uero
hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non
pertinent; itaque soror fratri sororiue legitima heres est,
amita uero et fratris filia legitima heres esse ⟨*non potest; so-
roris autem nobis loco est*⟩ etiam mater aut nouerca quae per
in manum conuentionem apu*d* patrem nostrum iura filiae
15 *na*cta est. Si ei qui defunctus erit, si*t* frater et alterius
fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater po*t*ior
est, quia gradu praecedit: sed alia facta est iuris interpre-
16 tatio inter suos heredes. quodsi defuncti nullus frater extet,
⟨*sed*⟩ sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas perti-
net; sed quaesitum est, si dispari forte numero sint nati, ut
ex uno unus uel duo, ex altero tres uel quattuor, utrum in
stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris
est, an potius in capita: ia*m* dudum tamen placuit in capita
diuidendam esse hereditatem; itaque quo*t*quo*t* erunt ab utra-

§ 15 *ex superioribus*] §§ 8. 11.

1 agnatus *C*, heredes *B*, heredem *Ve et Vi* || hereditatem omiserit uel antequam C^n, omiserit uel antequam hereditatem *Coll.* || 3 fuerit] erit *C et Coll.* || 5 quia C^n, quam *Coll.* || 6 tunc *Coll.*, tuncetiis? *C* || 7 eo *om. B et Vi* || fore heredem C^n, heredem fore *Coll.* || quod] qui *B*, quedam *Vi* || 8 in hoc *C*, hoc *Coll.* || 9 placuit *C*, placet *Coll.* || bonis *C*, *om. Coll.* || 10 nam *C*, nam et *Coll.* | hereditates *Coll. et fortasse* C^n *(in quo tamen fortasse* quidem hereditates *uel* quoque hereditates *extitit)* || at nos *C*, *om. Coll.* || 14 legitima *C*, *om. Coll.* || 14—15 ⟨ ⟩ *additum ex Coll.* || 16 iura *C*, ius *Coll.* || 17 nancta? *C (conf.* C^a*)*, cuncta *B et Ve*, iuncta *Vi* || ei qui *C*, quis *Coll.* || sit] *aut* si *aut* st *C*, si sit *Coll.* || 18 potior *Coll.*, prior *C* || 19 facta est *C*, facta *Coll.* || 21 sed *Coll.*, *om. C (conf.* C^a *pag. 300 uers. 17)* || 22 forte numero sint *C*, numero sint forte *Coll.* || ut *C*, *om. Coll.*; uelut(i) *Boecking (conf.* C^a *pag. 311 uers. 21)* || 23 ex altero *C*, et ex altero *Coll.* || uel quattuor *C*, aut quattuor *Coll.* || 25 tamen *C*, autem *Coll.* || 26 esse C^n, *om. Coll.*

que parte personae, in tot portiones hereditas diuidetur, ita
ut singuli singulas portiones ferant.
17 Si nullus agnatus sit, eadem le*x* XII tabularum gent*i*les
ad hereditatem uoc*at*: qui sint autem gentiles, primo com-
mentario rettulimus; et cum illic admonuerimus totum gen- pg.130
tilic*i*um ius in desuetudinem ab*i*isse, superuac*u*um est hoc
quoque loco de eadem r*e* curiosius tractare.
18 Hactenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum
hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam
19 est intellegere. Statim enim emancipati li*b*eri nullum ius in
hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui
20 heredes esse. *I*dem iuris est, si ideo li*b*eri non sint in po-
testate patris, quia sint cum eo ciuitate *R*omana donati, nec
21 ab imperatore in potestate*m* redacti fuerint. Item agnati ca-
pite deminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem,
22 quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur. Item
proximo agnato non adeunte hereditatem nihilo magis se-
23 quens iure legitimo admittitur. Item feminae agnatae quae-
cumque consanguineorum gradum excedunt, nihil iuris ex
24 lege haben*t*. Similiter non admittuntur cognati qui per femi-
nini sexus personas necessitudine iunguntur; adeo quidem,
ut nec inter matrem et filium filiamue ultro citroque heredi-
tatis capiend*ae* ius conpetat, praeterquam si per in manum
conuentionem consanguinitatis iura inter eos constiterint.
25 Sed hae iuris iniquitates edicto praetoris emendatae
26 sunt. nam *libero*s omnes qui legitimo iure deficiuntur, uo- pg.131
cat ad hereditatem, proinde ac si in potestate parentis mortis
tempore fuissent, siue soli sint siue etia*m* sui heredes, id
27 est qui in potestate patris fuerunt, concurrant. a*g*natos au-
tem capite deminutos non secundo gradu post suos heredes

§ 17 *primo commentario*] 1, 164^a?

1—2 ita ut *C*, et *Coll.* || 2 ferant *C*, ferunt *Ve*, fuerunt *B*, fecerunt *Vi* || 3 lex *Coll.*, le *C*, *conf.* C^a *pag. 275* || gentiles *Coll.*, gentiteles? *C* || 4 uocat *Coll.*, uocant *C et codex Vi Coll.* || 4 — 5 commentario rettulimus et *C*; comentariorum et ultimum et *B*, commentario respondit et ultimum et *Ve*, commentario et ultimum et *Vi* || 5 totum *C*, *om. Coll.* || gentilicium *Coll.*, gentilicum *C* || 7 eadem *C*, ea *Coll.* || re *Coll.*, retn̄ *C* || curiosius *ex* curiusius *correctum C* || 12 idem] dem C^n || 13 Romana] pm· *C*, *conf.* C^a *pag. 262* || 14 potestate *C* || 20 habentur C^n || 26 liberos *Goeschen*, eos *C*, liberos eos *mauult Mommsen* || 29 fuerunt *C*, *expectes* tum fuerunt *uel* manserunt; *uerba* id est qui in potestate patris fuerunt *delet Polenaar (conf. Inst. 3, 1, 9)* || adnatos *C*.

uocat, id est non eo gradu uocat quo per legem uocarentur, si capite *de*minuti non essent, sed tertio proximitatis nomine: licet enim capitis deminutione ius legitimum perdiderint, certe cognationis iura retinent: itaque si quis alius sit qui integrum ius agnationis habebit, is potior erit, etiamsi lon-
28 giore gradu fuerit. Idem iuris est, ut quidam putant, in eius agnati persona, qui proximo agnato omittente hereditatem nihilo magis iure legitimo admittitur; sed sunt qui putant hunc eodem gradu a praetore uocari, quo etiam per le-
29 gem agnatis hereditas datur. Feminae cert*e* agnatae quae consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu uocantur,
30 id est si neque suus heres neque agnatus *u*llus erit. Eodem grad*u* uocantur etiam *e*ae personae qu*ae* per feminini sexus
31 personas copulatae sunt. Liberi quoque qui in adoptiua familia *sunt*, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu uoca*n*tur.
32 Quos autem || *p*raetor uocat ad hereditatem, hi heredes pg.1 ipso quidem iure non fiunt: nam praetor heredes facere non p*otest*: *per legem enim tantum uel similem iuris constitutionem* h*eredes* *f*iunt, ueluti per senatusconsultum et constitutionem principalem: sed *cum eis* pr*aetor* ⟨*dat bonorum possessionem*⟩, loco heredum *con*stituunt*ur*.
33 |A*dhuc autem eti*am alios conplures gradus p*raetor facit in* | *bonorum possessionibus dandis*, d*um id* a*git*, *ne quis* s*ine successore mo*|*riatur*. de quibus in his commentar*i*is consul*to* | *non agimus*, *cum* hoc ius totum propriis co*mmen*-
33ª tariis *ex*|*ecuti simus*. *hoc* solum admonuisse sufficit ——|

§ 31 = Inst. 3, 5, 3 (2) || § 32 = Inst. 3, 9, 2 || § 33 usque ad 25 *moriatur* fere = Inst. 3, 9, 2.

2 deminuti] minuti *C* || 12 ullus] illus? *C* || 13 graduo? *C* || eae] siheae *C* || 14—15 familia sunt *Inst.*, familias *C*, *conf. Cª pag. 301* || 16 uocantur *Inst.*, uocatur *Cⁿ* || 17 praetor] p|pr *C* (*conf. Cª pag. 288 inf.*), praetor solus *Inst.* || hi *C*, *om. Inst.* || 18 ipse quidem *C*, quidem ipso *Inst.* || heredes *Cⁿ*, heredem *Inst.* || 19—21 *supplementa praebuerunt Inst.* || 20 constitutionem principalem *C*, constitutiones principales *Inst.* || 21 eis *Inst.*, (eis) dem? *C* || praetor *Inst.*, propter *C*, *conf. Cª pag. 288 inf.* || dat bonorum possessionem *Inst.*, *om. C* || 22 constituuntur *Inst.*, istituunt *C*, *conf. Cª pag. 260* || 23 (etia)m? *C*, et *Inst.* || 23—25 *supplementa praebuerunt fere Inst.* || 26—27 *ad sensum suppletum est* || 26 tutum *C* || 27 executi] *in C fuerit* ex|secuti, *conf. Cª* || *in eis quae post* sufficit *legi nequeunt, Gaius de senatusconsulto Tertulliano uidetur egisse.*

————————————————————————|
tab*ul*is ———————— hereditatem ————————|
————————— in*uidi*osum ——————— *per* |
in man*um conuen*tionem iura consanguin*itatis* n*a*|cta ————
——————————————|————
————————————————|— —— ——
—————————————— fratre ————
(*5 uersus*
——————————————|————————
in C legi nequeunt) ————————————————|
—————————————.
(*22 uersus in C legi nequeunt*)
33ᵇ ———————————————————— pg.133
————|qui re——— ————————————
34 ————|——————————————— *item*
ab in||testat*o* heredes suos et agn*ato*s ad bonorum possessionem uocat: quibus casibus *b*eneficium eius in eo solo uidetur aliquam utilitatem habere, ut *i*s qui ita bonorum possessionem petit, interdicto cuius principium est QVORVM BONORVM uti possit: cuius interdicti qu*ae* sit utilitas, suo loco proponemus: alioquin remota quoque bonorum possessione ad eos hereditas pertinet iure ciuili. pg.134
35 Ceterum saepe quibusdam ita datur bonorum possessio, ut is cui data sit, ⟨*non*⟩ optineat hereditatem; quae bonorum
36 possessio dicitur sine re: nam si uerbi gratia iure facto testamento heres ins*tit*utus cre*u*erit hereditatem, sed bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere noluerit, contentus eo quod iure ciuil*i* heres sit, nihilo minus ii qui nullo facto testamento ad intestati *b*ona uocantur, possunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos [hereditas] pertinet, cum testamento scriptus heres euincere hereditatem

§ 34 usque ad 15 *uocat* et inde ab 19 *remota* = Inst. 3, 9, 1 || *suo loco*] 4, 144.

Ea quae olim apud Gaium uerborum contextum paginae codicis C 134 proxime praecesserunt, in Inst. 3, 9, 1 uidentur seruata esse, ubi haec leguntur: Aliquando tamen neque emendandi neque impugnandi ueteris iuris, sed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. nam illis quoque **qui re**cte facto testamento heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem: item ab **intestat**o etc. || 14 heredes suos *Cⁿ*, suos heredes *Inst.* || 22 non *add. Goeschen* (*conf. Cª pag. 281 uers. 33*) || 28 hereditas *C* (*ex falso glossemate*).

37 possit. Idem iuris est, si intestato aliquo mortuo suus heres
no|lu*erit* petere *bonorum* possessionem, contentus *legitimo*
iure——|et agnato co*n*petit quidem bonorum possessio, sed
sine re, quia euinci hereditas *a* suo herede potest. et [illud]
conuenienter, si ad agnatum iure ciuili pertinet hereditas et
is adierit hereditatem, se*d* bonorum possessionem petere noluerit,
et si [quis ex proximis] cognatus petierit, sine re habe-
38 bit bonorum possessionem propter eandem rationem. Sunt
et al*i*i quidam similes casus, quorum aliquos || superiore pg. 135
commentario tradidimus.

39. 40 Nunc de libertorum *b*onis uideamus. Olim itaque licebat
liberto patronum suum *in*pune testamento pr*ae*terire:
nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti uocabat
patr*on*um, si intestat*us* mort*u*us esset libertus nullo
suo herede *re*licto: itaque intestato quoque mortuo li*b*erto,
si is s*u*um heredem reliquerat, nihil in *b*onis eius patrono
iuris erat; et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum
heredem reliquisset, nulla uide*b*atur esse querella; si uero
uel adoptiuus filius filiaue uel uxor qu*ae* in manu esset, sua
heres esse*t*, aperte ini*qu*um erat nihil iur*i*s patrono super-
41 esse. qua de causa postea praetoris edicto haec iur*i*s iniquitas
em*e*ndata est: siue enim faciat testamentum li*b*ertus, iubetur
ita testari, ut patrono suo partem dimidiam *b*onorum
suorum relinqua*t*, et si aut nihil aut minus quam partem dimidiam
reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti
partis dimidiae bonorum possessio; si uero intestatus moriatur
suo herede relicto adoptiuo filio ⟨*uel*⟩ uxore quae in manu
ipsius esset, uel nur*u* quae in manu fil*i*i eius fuerit, dat*ur*

§ 38 *superiore commentario*] 2, 119. 148 seq. || § 39 = Inst. 3, 7 pr. || § 40 fere = Int. 3, 7 pr. || § 41 fere = Inst. 3, 7, 1.

2—3 *suppleuit Hollweg, qui* 3 iure: nam | et agnato *temptauit; Mommsen futurum mauult ueluti* iure: id si fi|et, agnato; *Krueger de* scilic|et *ita cogitauit, ut simul transponendum esset hoc aduerbium post* contentus || 4 a] ap *C, conf. Cª pag. XXX adnot. d)* || illud *in suspicionem uocauit Goeschen; e. g. de* et illud conuenien⟨s inueni⟩tur *cogitat Krueger* || 5 conuenientur *C* || 6 is *ex* his *correctum? C* || sed] sedsi *C, conf. Cª pag. 300 uers. 17 et pag. 301 uers. 4* || 7 *uerba* quis ex proximis *ex glossemate nata esse censet Mommsen* || 12 impune *Inst.*, pune *C* || 14 patronum *Inst.*, patrum *C* || intestatus *Inst.*, intestatis *C* || 15 relicto *Inst.*, licto *C* || 16 suum *Inst.*, sum *C* || reliquerat *C*, reliquisset *Inst.* || 17 iuris *C*, ius *Inst.* || 18 esse *Cⁿ*, *om. Inst.* || 20 esset *Inst.*, esse *C* || iuris *(sic) C* || 21 iuriis *C* || 22 emendata *Inst.*, emandata *C (conf. Cª pag. 276)* || 23 suo *C*, *om. Inst.* || 24 relinquatur *C, conf. Cª pag. 306* || quam partem dimidiam *C*, partis dimidiae *Inst.* || 27 adoptiuo filio *C*, filio adoptiuo *Inst.* || uel *om. C (conf. Cª pag. 309 uers. 16)* || 28 esset *Cⁿ*, *delet Polenaar* || nurus *C* || dat *C*.

aeque patrono aduersus hos suos heredes partis dimidiae bonorum
possessio. prosunt autem liberto ad ex|cludendum pg. 136
patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis
tempore habet, se*d* etiam emancipati et in adoptionem
dati, si modo aliqua ex parte heredes scripti *sint, aut praeteriti*
*con*tra tabulas testamenti bonorum possessionem ex
edicto petierint: nam exheredat*i* nullo modo repellunt patro-
42 num. Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod
ad locupletiores libertos pertinet: cautum est enim ea lege,
ut ex bonis eius qui sestertiorum *centum* mili*um plurisue* patrimonium
rel*iqu*erit, et pauciores quam tres liberos habebit,
siue is testamento facto siue intestato mort*u*us erit, uirilis
pars patrono debeatur; itaque cum unum filium unamue
filiam heredem rel*i*querit libertus, perinde pars dimidia patrono
debetur, ac si sine ullo filio filiaue moreretur; cum
uero duos duasue heredes reliquerit, tertia pars debet*ur*; si
tres reli*n*quat, repellitur patronus.

43 In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo iure patiebantur
patroni: cum enim hae in pat*r*onorum legitima tutela
essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant
quam patrono auctore; itaque siue auctor ad testamentum
faciendum || factus *erat*———————————————— pg. 137
————————|relic*t*————————————————
————————*fa*|ctus erat, *seque*batur hereditas; si uero auctor |
ei fac*tus* non erat, *et* in*tes*tata li*berta* moriebat*ur*, —|—

§ 42 fere = Inst. 3, 7, 2.

1 aduersus *C*, contra *Inst.* || 5 aliqua ex *C*, ex aliqua *Inst.* || 5—6 *suppletum ad Inst.* || 6 testamenti *C*, *om. Inst.* || 7 exheredatii *C* || 8 aucta *C*, adaucta *Inst.* || 9 ea lege *C*, *om. Inst.* || 10 sestertiorum *Inst.*, sestertiorum ĪĪS? *C (ceterum conf. Cª pag. 282 uers. 5 et pag. 303)*; *an* sestertium *scribendum? ipsum Gaium per scripturae compendium* ~~HS~~ *scripsisse ueri est simillimum* || 10—11 *suppleuit Huschke ad Inst., a quibus* plurisue *abest; sed conf. Cª* || 10 millium *Inst.*, militis? *C, conf. Cª pag. 278 inf.* || 13—14 unamue filiam *C*, filiamue *Inst.* || 14 perinde *Inst. C, conf. tamen Cª pag. 286* || 15 si *C*, si is *Inst.* || moreretur *C*, testatus decessisset *Inst. codd. aliquot, alii codd. Inst.* intestatus decessisset || 16 uero *C*, *om. Inst.* || debet *C* || si *C*, patrono; si *Inst.* || 17 reliquat *C* || 22 *seqq. lacunas sic fere ad sensum exempli gratia suppleri posse censent Krueger (conf. Kritische Versuche pag. 132 seq.) et Huschke (in editione tertia)*: **itaque siue auctor ad testamentum faciendum | factus** erat, aut de se queri debebat, quod heres ab ea | **relic**tus non erat, aut ipsum ex testamento, si heres fa|**ctus erat,** seque**batur hereditas**; **si uero auctor** | **ei factus non erat** et **intestata** liberta **mo-**

——————————————————————per|tinebat
n————ullus————————————|posset patronum
44 a bonis *libertae* ————re|pellere. Sed postea lex Papia
cum quattuor liberorum iure libertinas tutela patronorum
liberaret et eo modo concederet eis etiam sine tu|toris auc-
toritate *condere testamentum*, *prospexit*, |ut pro numero libe-
rorum, *quos liberta mortis tempo*|re habuerit, uirilis pars
patrono debeatur, —|— ex bonis eius, quae c̄ *milium se-
stertiorum* pluris|*ue*—————*patrimonium*——————
—————|—————————————
—————|*heredit*as ad patronum pertinet.
45 Quae diximus de patrono, eadem intellegemus et de
filio patroni; item de nepote ex filio ⟨*et de*⟩ pronepote *ex ne-
46 pote filio* nato prognato. Filia uero patroni et *neptis* ex filio
et pronep*tis ex* nepote filio nato progn*ata olim* quide*m eo iure
quod l*ege x̄ī tabularum | patrono datum est, ————
———— sex*us* | patronorum liber*os* ————
———testa|menti liberti ⟨*aut*⟩ ab intestato contra filium adop- pg.138
tiuum uel uxorem nurumue quae in manu fuerit, bonorum
possessionem petat, trium liberorum iure lege Papia conse-
47 quitur; aliter hoc ius non habet. se*d* ut ex bonis libert*ae*
testat*ae* quattuor liberos habentis uirilis pars ei debeatur, ne
liberorum quidem iure consequitur, ut quidam putant; se*d*
tamen intestata liberta mortua uerba legis Papiae faciunt,
ut ei uirilis pars debeatur; si uero testamento facto mortua
sit liberta, tale ius ei datur, quale datum est contra tabulas
testamenti liberti, id est quale et uirili*s* sexus patronoru*m*
liberi contra tabulas testamenti liberti habent: quamuis pa-
48 rum diligenter ea pars legis scripta sit. Ex *h*is apparet e*x*-

riebatur, qui|**a** *s*uos heredes femina habere non potest, ad patronum hereditas per|**tinebat**; nec cogitari **ullus** casus (*conf. tamen C*ᵃ) poterat, quo quis | **posset** (*C* possit) **patronum a bonis** libertae inuitum re|**pellere.**

6 prospexit *e. g. suppleuit Huschke* ‖ 8 *lacunae post* debeatur *Kruegero* (*l. l.*) *ita fere non ad ductus sed ad sensum e. g. suppleri uidentur posse:* **ei**|*que* **ex bonis eius**, **quae** c̄ **milium** (omnia *pro* c̄ milia *oculorum errore enotasse uideor ex C [conf. C*ᵃ *pag. 278 uers. 37]*) sestertiorum (*scribendumne* sestertium?) **pluris**|ue reliquerit (*conf. tamen C*ᵃ) patrimonium, si testamentum fecerit, | dimidia pars debeatur. si uero intestata liberta decessit, tota | heredit**as ad patronum pertinet.** ‖ 13 (*sub finem*) ex] or? *C*, *conf. C*ᵃ ‖ 15—18 *sic fere ad sensum supplet Krueger* (*conf. tamen C*ᵃ): **olim quidem eo iure** ⟨utebantur⟩, quod **lege** X̄ĪĪ **tabularum | patrono datum est**, **praetor** autem non nisi uirilis **sexus** | **patronorum liberos** uocat; filia uero ut contra tabulas **testa**|**menti** etc. ‖ 18 aut *addidit Huschke* ‖ 24 liberta *ex* libertua *correctum C* ‖ 26 *post* quale *expectes* patronorum liberis datum est etc. ‖ 27 uirili *C*.

traneos heredes patronorum longe remot*os esse* ab om*ni* eo
iure, quod uel in *in*testatorum bonis uel *cont*ra tabulas testa-
menti patrono co*n*petit.
49 Patronae olim ante legem Papiam hoc solum ius habe-
bant in bonis libertorum, quod etiam patronis *e*x lege x̄ī ta-
bularum datum est. nec enim ut contra tabulas te*sta*menti
ingrati liberti uel ab intestato contra filium adoptiuum uel
uxorem nurumue bonorum possessionem partis dimidiae pe-
terent, praetor similiter ut de patrono liberisque eius cura-
50 bat. sed lex Papia duobus liberis honora*tae* ingenuae patro-
nae, ‖ libertinae tribus, eadem fere iura dedit quae ex edicto pg.139
praetoris patroni habent; trium uero liberorum iur*e* honora-
tae ingenuae patronae ea iura dedit, qu*ae* per eandem legem
patrono data sunt; libertinae autem patronae non idem iuris
51 praestitit. Quod autem ad libertinarum bona pertinet, si-
quidem intestatae decesserint, nihil no*ui* patronae liberis
honoratae lex Papia *prae*stat: itaque si neque ipsa patrona
neque liberta *capite* deminuta sit, ex lege x̄ī tabularum ad
eam hereditas pertinet et excluduntur libertae liberi; quod
iuris est etiam si liberis honorata non sit patrona: numquam
enim, sicut supra diximus, feminae suum heredem habere
possunt: si uero uel huius uel illius *c*apitis deminutio inter-
ueniat, rursus liberi libertae excludunt patronam, quia le-
gitimo iure *capitis* d*eminutione p*erempto euenit, ut liberi
52 libertae cognationis iure potiores habean*tur*. Cum autem
testamento facto moritur liberta, ea quidem patrona quae
liberis *h*onorata non est, nihil iuris habet contra liber*tae*
testamentum; e*i* uero quae liberis honorata sit, hoc ius tri-
buitur per legem Papiam, quod habet ex edicto patronus con-
tra tabulas li*b*erti.
53 |Eadem lex patronae filio liberis honorato——| patroni
iura dedit; sed in huius persona etiam unius ‖ fil*ii* filiaeue pg.140
ius sufficit.
54 Hactenus ÷ omnia iura quasi per indicem tetigisse satis

§ 51 *supra*] § 43, conf. supplementa illius paragraphi.

1 remotus? *C* ‖ 18 capite deminuta] *conf. C*ᵃ *pag. 275 uers. 4* ‖ 24 capitis deminutione] *conf. C*ᵃ *pag. 274 inf.* ‖ ierempto *C*, interempto *Boecking* (*conf. C*ᵃ *pag. 272*) ‖ 28 ei] ea *C* ‖ 31 honorato—] honoratocre? *C*, honorato fere *Krueger* (*Krit. Versuche pag. 127*), ciui Romano *Mommsen* (*conf. C*ᵃ *pag. 261*) ‖ 31 (*in fine*) patronae *Goudsmit* ‖ 34 omnia *C*, *expectes e. g.* haec omnia ‖ indicem *ex* indiecem *correctum C*.

est: alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis
exposita est.
55 Sequitur ut de bonis Latinorum libertinorum dispicia-
56 mus. Quae pars iuris ut manifestior fiat, admonendi sumus,
id quod alio loco diximus, eos qui nunc Latini Iuniani dicun-
tur, olim ex iure Quiritium seruos fuisse, sed auxilio prae-
toris in libertatis form*a* seruari solitos; unde etiam res eorum
peculi*i* iure ad patronos pertinere solita est: postea uero per
legem Iuniam eos omnes quos praetor in libertat*e* tuebatur, li-
beros esse coepisse et appellatos esse Latinos Iunianos; Latinos
ideo, quia lex eos liberos perinde esse uoluit atque [si essent
ciues Romani ingenui] qui ex urbe Roma in Latinas colonias
deducti Latini coloniar*i* esse coeperunt; Iunianos ideo, quia
per legem Iuniam liberi facti sunt[, etiamsi non essent ciues
Romani]. legis itaque Iuniae lator cum intellegeret futurum
ut ea fictione res Latinorum defunctorum ad patronos perti-
nere desinerent, quia *scilicet* neque ut serui decederent, ut
possent iure peculi*i* res eorum ad patronos pertinere, neque
liberti Latini hominis bon*a* possent manumissionis iure ad pg. 141
patronos pertinere, necessarium existimauit, ne beneficium
istis datum in iniuriam patronorum conuerteretur, cauere
[uoluit], ut bona eorum proinde ad manumissores pertine-
rent, ac si lex lata non esset: itaque iure quodammodo pe-
culi*i* bona Latinorum ad manumissores ea lege pertinent.
57 *Vn*de accidit ut longe differant ea iura qu*ae* in bonis Latino-
rum ex lege Iunia constituta sunt, ab his qu*ae* in hereditat*e*
58 ciuium Romanorum libertorum obseruantur. Nam ciuis Ro-
mani liberti hereditas ad extraneos heredes patroni nullo
modo pertinet; ad filium autem patroni nepotesque ex filio
et pronepotes ex nepote ⟨*filio nato*⟩ prognatos omni modo per-
tinet, etiamsi ⟨*a*⟩ parente fuerint ex*h*eredati; Latinorum au-
tem bona tamquam peculia seruorum etiam ad extraneos he-
redes pertinent, et ad liberos manu*missoris* exheredatos non

§ 56 *alio loco*] 1 § 22.

3 libertinorum *ut glossema delet Polenaar* || 7 formam *C* || 9 libertatem C^n || 11 perinde C^n, *conf. tamen* C^a *pag. 286* || 11 si — 12 ingenui *et* 14 etiamsi — 15 Romani *ex glossematis nata esse censet Mommsen* || 19 liberti *ex glossemate natum esse suspicatur Krueger* || bona] b̄p (*i. e.* bonorum possessio) C^n, *conf.* C^a *pag. 258* || 22 uoluit *ut glossema eiectum est* || 25 inide *magis quam* unde *in C uisum est extare* || 26 hereditatem C^n || 30 ⟨ ⟩ *addidit Lachmann* || 31 a *addidit Goeschen* || 33 manumissoris] mn *C*, *conf.* C^a *pag. 279.*

59 pertinent. Item *ciuis Romani liberti* hereditas ad duos plu-
resue patronos aequaliter pertinet, licet dispar in eo seruo
dominium habuerint; bona *u*ero Latinorum pro ea parte per-
60 tinent, pro qua parte quisque eorum dominus fueri*t*. Item
in hereditate ciuis Romani liberti patronus alterius patroni
filium exclud*it*, et filius patroni alterius patroni nepotem re-
pellit: bona autem La|tinorum [et ad ipsum patronum] et *ad* pg. 142
*a*lterius patroni heredem simul pertinent, pro qua parte ad
61 ipsum manumissorem pertinerent. Item si unius patroni tres
forte liberi sunt et alterius unus, hereditas ciuis Romani
liberti in capita diuiditur, id est tres fratres tres portiones
ferunt et unus quart*am*; bona uero Latinorum pro ea parte
ad successores pertinent, pro qua parte ad ipsum manumis-
62 sorem pertinerent. Item si alter ex *h*is patronis suam par-
tem in hereditat*e* ciuis Romani liberti spernat, uel ante mo-
riatur quam cernat, tota hereditas ad alterum pertinet; bona
autem Latini pro parte de*fici*entis patroni caduca fiunt et ad
populum pertinent.
63 Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut
bona Latinorum primum ad eum pertinerent qui eos liberas-
set; deinde ad liberos eorum non nominatim ex*h*eredatos, uti
quisque proximus esset; tunc antiquo iure ad heredes eorum
64 qui liberassent, pertinerent. Qu*o* senatusconsulto quidam ⟨*id*⟩
actum esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure uta-
mur, quo utimur in hereditate ciuium Romanorum libertino-
rum; *id*que maxime Pegaso placuit; quae sententia aperte
falsa est: nam ciuis Romani liberti hereditas numquam ad
extraneos patroni heredes || pertinet, bona autem Latinorum pg. 143
etiam ex hoc ipso senatusconsulto non obstantibus liberis ma-
numissoris etiam ad extraneos heredes pertine*nt*; item in
hereditat*e* ciuis Romani liberti li*b*eris manumissoris nulla ex-
heredatio nocet, in bonis Latinorum nocere nominatim factam
64ª exheredationem ipso senatusconsulto significatur. uerius est
ergo hoc solum eo senatusconsulto actum esse, ut manumis-
soris liberi qui nominatim exheredati non sint, praeferantur
65 extraneis heredibus. Itaque emancipatus filius patroni prae-

1 ciuis Romani liberti] scrib. *C*, *conf.* C^a *pag. 262* || 4 fueri *C*, *conf.* C^a *pag. XXXII inf.* || 6 excluditur *C*, *conf.* C^a *pag. 306* || 7 *uerba* et ad ipsum patronum *ex glossemate nata esse censet Mommsen* || 7 — 8 ad alterius] adlterius (*expuncta* d *littera*) *C* || 12 quarta *C* || 15 hereditatem *C* || 17 deficientis *Goeschen*, decedentis *C* || 23 quo] quod *C*, *conf.* C^a *pag. 293 inf.* || id *addidit Goeschen* || 25 ciuium] *conf.* C^a *pag. 310 uers. 15* || 26 idque *Goeschen*, idemque *C*, *conf.* C^a *pag. 262* || 30 pertinet C^n || 31 hereditatem C^n.

teritus quamuis contra tabulas testamenti parenti*s* sui bonorum possessionem non petierit, tam*en* extraneis heredibus
66 in bonis Latinorum poti*or* habetur. Item filia ceterique sui heredes licet iure ciuili inter ceteros exheredati sint et ab omni hereditate patris sui summo*u*eantur, tamen in bonis Latinorum, nisi nominatim a parente fuerint exhere*d*ati,
67 potiores erunt extraneis heredibus. Item ad liberos qui ab hereditate parentis se abstinuerunt, n*ihilo* m*inus b*ona Latinorum pertinent; *nam hi quoque* exheredati nullo modo dici possunt, non magis quam qui testamento silentio praeteriti
68 sunt. Ex *h*is omnibus satis illu*d* apparet, si is qui Latinu*m* |
fecerit, ——————————————————————
——————————————————————| pg. 144
———— sse; hunc enim solum ——————————|
——————— in bonis Latino*rum* ——————————|
(*4 uersus*
in C legi nequeunt) ——————————|qu*a*eritur, an exheredes
———————————|——————————— (*5 uersus*
in C legi nequeunt) ——————| et libe ——————————
——————————|——————————
——————————|—— constat ———————
——————————|——————— bona Latino-
rum ——————————|———— est ut ————————
——————————|——————————
——————————|——————————
——————————|———— ab alteri ————
69 ——————————| Item illu*d* quoque constare
uidetur, si solos liberos ex | disparibus partibus patron*us*
——————————|——————————
——————————|tant, ad eos pertinere, quia nullo pg. 145
interueniente extraneo herede senatusconsulto locus non est.
70 *Sed* si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, *Ca*elius Sabinus ait tota bona pro uirilibus parti-

1 parenti *C* || 2 tamen] tam *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 277 uers. 11 et pag. 308 uers. 6* || 3 potior] potiquia *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 295 uers. 16* || 6 exhereditati *C* || 8 nihilo minus *supplementum incertum est, conf. C*ᵃ || 9 nam hi quoque] ahtateq̄? *C teste Bluhmio, conf. C*ᵃ || 29 *lacunam post* patronus *e. g. hoc modo explere possis:* heredes instituerit, ex eisdem partibus bona Latini, si patri heredes exis|**tant, ad eos pertinere** etc. | 32 sed] ei *C* || 33 Caelius] s elius? *C*.

bus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extrane*us* heres interuenit, non habet lex Iunia locum, sed senatusconsultum; Iauolenus autem ait tantum eam partem ex senatusconsulto liberos patroni pro uirilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatusconsultum lege Iunia habituri essent, reliquas uero partes pro hereditar*i*is partibus
71 ad eos pertinere. Item qu*a*eritur an hoc senatusconsultum ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia nepteue procreantur, id est ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres; item ⟨*an*⟩ ad maternos Latinos hoc senatusconsultum pertineat qu*a*eritur, id est ut in bonis Latini materni potior sit patronae filius quam heres extraneus matris: Cassio placuit utroque casu locum esse senatusconsulto; sed huius sententiam plerique inprobant, quia senatus de his liberis [patronarum] nihil sentiat, qui aliam familiam sequerentur; idque ex eo a*p*paret quod nominatim exheredatos summo*u*et; nam uidetur de his sentire qui ex*h*eredari a parente solent, si heredes non instituantur; neque autem matri filium filiamue, neque auo || materno ne- pg. 146
potem neptemue, si eum eamue heredem non instituat, ex*h*eredare necesse est, siue de iure ciuili qu*a*eramus, siue de *e*dicto praetoris, quo praeteritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.
72 Aliquando tamen ciuis Romanus li*b*ertus tamquam Latinus moritur, uelut si Latinus saluo iure patroni ab imperatore ius Quiritium consecutus fuerit. nam, ut diuus Tr*a*ianus constituit, si Latinus inuito uel ignorante patrono ius Quiritium ab imperatore consecutus sit, [quibus casibus] dum uiuit iste libertus, ceteris ciuibus Romanis libertis similis est et iustos liberos procreat, moritur autem Latini iure, nec ei liberi eius hered*es* esse possunt; et in hoc tantum habet testamenti factionem, *ut* patronum heredem instituat eique,
73 si heres esse noluerit, alium substituere possit. Et quia hac constitutione uidebatur effectum, ut ne umquam isti homines tamquam ciues Romani morerentur, quamuis eo iure postea *u*si essent, quo uel ex lege *Aelia* Sentia uel ex senatuscon-

1 extraneos *C* || heres] heres|des' (*sic*) *C*, *conf. C*ᵃ *pag. XXX not. f*) || 10 an *addidit Goeschen* || 15 patronarum *C; ex falso glossemate natum uidetur esse* || 17 summobeat *C; seruato* summoueat *coniunctiuo possis supra uers. 16 corrigere* apparere || 19—20 nepotem] npotem *C* || 22 edicto] exedicto *C* || 26 troianus *C* || 28 quibus casibus *deleuit Mommsen* || 31 heredes esse] heredesse *C* || 32 ut] aut *C* || eique *Goeschen*, eiqui *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 290* || 36 usi] utsi *C* || Aelia Sentia] X̄ S̄ *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 257*.

sulto ciues Romani essent, diuus Hadrianus iniquitate rei
motus auctor fuit senatusconsulti *faciendi*, ut qui ignorante
uel recusante patrono ab imperatore ius Quiritium consecuti
essent, si eo iure postea usi essent, quo ex lege Aelia Sentia
uel ex senatusconsulto, si Latini ma*nsis*sent, ciuitatem Ro-
manam consequerentur, proinde ipsi haberentur ac si lege
Aelia Sentia uel senatusconsulto ad ciuitatem Romanam per-
uenissent. ||

74 Eorum autem quos lex Aelia Sentia dediticiorum nu- pg.147
mero facit, bona modo quasi *ciuium Romanorum* liber*t*orum,
75 modo quasi Latinorum ad patronos pertinent. nam eorum
bona qui, *si* in aliquo uitio non essent, manumissi ciues
Romani futur*i* essent, quasi ciuium Romanorum patronis ea-
dem lege tribuuntur: non tamen *hi* habent etiam testamenti
factionem: nam id plerisque placuit, nec inmerito: nam
incredibile *u*idebatur pessim*ae* condicionis hominibus uoluisse
76 legis latorem testamenti fac*i*endi ius concedere. eorum uero
bona qui, si non in aliquo uitio essent, manumissi futuri
Latini essent, proinde trib*u*untur patronis, ac si Latin*i* de-
cessissent: nec me pr*ae*terit non satis in ea re legis *la*torem
uoluntatem suam uerbis expre*ssisse*.

77 Videamus autem et d*e* ea successione qu*ae* nobis ex
78 emptione bonorum co*n*petit. Bona autem ueneunt aut uiuo-
rum aut mortuorum: uiuorum ueluti eorum qui fraudationis
causa latitant nec absentes defenduntur: item eorum qui
ex lege Iulia *b*onis cedunt: item iudicatorum post tempus
quod e*is* parti*m* lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum partim edicto praetoris
ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona *ue*-
neunt ueluti eorum quibus certum est neque heredes neque
bonorum possessores neque ullum alium || iustum successo- pg.148
79 rem existere. Siquidem uiui bona ueneant, iu*b*et ea prae-
tor per dies continuos $\overline{\text{XXX}}$ poss*i*deri *e*t proscribi, si uero
mortui, *per* dies $\overline{\text{XV}}$; postea iub*e*t conuenire creditores et ex
eo numero magistrum creari, id est eum per quem bona

2 faciendi] paciundi *C* || 5 mansissent *Goeschen*, manumissi essent *C* (*conf. C*ª *pag. 279*) || 10 ciuium Romanorum *Goeschen*, $\overline{\text{sc}}$ *C*, *conf. C*ª *pag. 262* || libertorum *C*, *conf. C*ª *pag. 258 et pag. 276* || 12 si in *Goeschen*, sin *C* || 13 futuris *C* || 14 hi] ui? *C*, *conf. C*ª || 18—19 futuri latini *C*, latini futuri *Polenaar probabiliter* || 19 si latinis *C* || 20 legislegatorem *C* || 21 expressisse *C*ª || 22 de ea] dea *C* || 23 bonarum *C* || 27 eis partim] eius parti *C* || 31 et *ante* siquidem *addit Polenaar* || uiui *ex* uiuo *correctum C* || 32 possideri et] possederit *C* || 33 per *Goeschen*, post *C*, *conf. C*ª *pag. 284* || iubent *C*, *conf. C*ª *pag. 265*.

ueneant: itaque si *u*iui bona ueneant, in diebus ⟨$\overline{\text{X}}$ *bonorum*⟩
uenditionem fieri iubet, si mortui, in dimidio. *die*bus ita-
que uiui bona $\overline{\text{XXXX}}$, mortui *u*ero $\overline{\text{XX}}$ emptori addici iubet.
quare autem tardius uiuentium bonorum uenditionem *con*-
pler*i* iubet, illa ratio est, quia de uiuis curandum erat, ne
facile bonorum uenditiones paterentur.

80 Neque autem bonorum possess*orum* neque *b*onorum
emptorum res pleno iure fiunt, sed in bonis efficiunt*ur*; *ex
iure* Quiritium autem ita demum adquiruntur, si us*u*cepe-
*r*unt. interdum quidem bonorum emptoribus n*e u* sus qui-
dem capio contingit, ueluti si——————|bonorum emp-
tor————————————————|——————
81 ——————————————————|————————Item
quae de*bita sunt*——————————|aut ipse debuit, neque
bonorum possessor ne*que* | bon*o*rum emptor ipso iure debe*t
aut ipsis debentur*, |——de omnibus rebus——————
——————|——————————*in* sequenti commentario pro|-
ponemus.

82 Sunt autem etiam alterius generis successiones qu*ae* pg.149
neque lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum neque praetoris edicto, sed eo iure

§ 81 *in sequenti commentario*] 4, § 34 seq. || § 82 fere = Inst. 3, 10 pr.

1—3 *conf. Krueger Kritische Versuche pag. 137* || 1 ⟨ ⟩ *addidit Krueger l. l.* || 2 uenditionem] $\overline{\text{u}}$ *C*, *conf. C*ª *pag. 309 uers. 25* || 1—2 *Mommsen ab alia sententia progressus mauult* idque, si uiui bona ueneant, in diebus $\overline{\text{X}}$ fieri iubet, etc. || 2 dimidio] *expectari* diebus $\overline{\text{V}}$ *adnotauit Krueger l. l.* || 3 $\overline{\text{XXXX}}$] $\overline{\text{XXX}}$ *C* || 4 uiuentiušm (*sic*) *C* || complere *C* || 7 bonorum possessorum] bonorum possessio *C*, *conf. C*ª *pag. 259* || bonorum emptorum res] uerii? *C*, *conf. C*ª *pag. 258 et pag. 298 inf.* || 9 ususceperiunt? *C* (*conf. C*ª), usucapiuntur *Goeschen* || 10 *expectes* ne usucapio quidem contingit, *conf. tamen 2 § 60* || 11—13 *Huschke sententiam sic suppleri posse opinatur:* **ueluti si** pere*grinus sit* **bonorum emptor**, nec lex uel **senatusconsultum** concesserit eius ciuitati ius **quo** *quae* **ciuibus** *eius* **populi** a nostris ciuibus alienantur **usu***capere* **possunt.** (*conf. quae Huschke in editione tertia ad hunc locum adnotauit*). *Aliter Krueger l. l. pag. 158 seq., cui Gaius egisse uidetur de usucapione quae non contigit, si per eos bona uenierunt, quibus nihil debitum erat, uel de bonorum uenditione aliam ob causam irrita facta* (*conf. e. g. Dig. 42, 4, 7, 3 et 42, 5, 30*) || 14 *seq. Lachmann ita suppleuit:* Item quae debita sunt ei cuius fuerunt bona, aut ipse etc. || 15 bonorum emptor] bonum emptor *C*, *conf. C*ª *pag. 258 uers. 19* || 14—16 *non male Huschke talia temptauit:* neque bonorum possessori neque bonorum emptori ipso iure debentur *aut ipsi debent*. || 16 *post* debentur *Gaium haec fere scripsisse coniicias* (*duce Huschkio*): sed de omnibus rebus utilibus actionibus et experiuntur et conueniuntur, quas in **sequenti** etc. || 19 etiam *C*, et *Inst.*

83 ⟨*quod*⟩ cons*en*su receptum est, introductae sunt: eteni*m* cum pater familias se in adoptionem de*dit*, mulier*ue* in manum conuenit, omnes eius res incorporales et corporales quaeque ei de*b*itae sunt, patri adoptiuo coemptionatoriue adquiruntur, exceptis his quae per capitis deminutionem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio *libertinorum* quae per iusiurandum contracta est, et *lites contestatae* legitimo iudi-

84 cio. Ex diuerso quod *is* debu*it*, *qui se in* adoptionem dedit quae*ue* in manu*m* conue*nit*, *non* transit ad coemptionatorem aut ad patrem adoptiuum, *nisi si* hereditarium aes alienum f*uerit*. *tunc* enim quia ipse pater adoptiuus aut coemptionator heres fit, directo tenetur iure; i*s uero qui* se adoptandum dedit qu*aeue* in manum conuenit, desinit esse here*s*. De eo uero quod proprio nomine ea*e* personae debuerint, licet neque pater adoptiuus teneatur neque coemptionator, *et ne* ipse quidem qui se *in ad*optionem ded*it quaeue* in manum conuenit, maneat obligatus obligata*ue*, quia sc*ilicet* per capitis d*e*minutionem liberetur, tamen in eum eamue utilis actio datur rescissa || capitis deminutione, et si aduersus hanc pg. 150 actionem non defend*an*tur, quae bona eorum futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, uniuersa uendere creditoribus praetor permitti*t*.

85 *Item si* legitimam h*ereditatem heres, antequam cer*nat aut pro

§ 83 usque ad 6 *sunt* fere = Inst. 3, 10. 1 || § 84 usque ad 8 *dedit* fere = Inst. 3, 10, 3.

1 quod *Inst.*, *om.* *C* || consensu *Inst.*, concessu *C* || eteni(m) *C*, ecce enim *Inst.* (*fortasse recte*) || 2 se in adoptionem de(dit) *C*, sese in adrogationem dat *Inst.* || mulierque C^n, *conf.* C^a *pag. 290 inf.* || 3 eius res *C*, res eius *Inst.* || incorporales et corporales *C*, corporales et incorporales *Inst.* || 4 patri adoptiuo *C*, adrogatori *Inst.* || 7 lites contestatae *suppleuit Rudorff in Commentationibus Academiae Berolinensis a. 1865 pag. 340 seqq.*, *quamuis* lis contestata *potius expectes* || iudiciu? *C* || 8 ex *C*, sed ex *Inst.* || *suppletum ex Inst.* || 9 quaeque C^n, *conf.* C^a *pag. 290 inf.* || manu *C* || 13 queque *C*, *conf.* C^a *pag. 290 inf.* || heredes *C*, *conf.* C^a *pag. 270* || 14 eae] ea *C* || 15 et ne *paulo probabilius quam* neque *uidetur suppleri posse* || 16 in adoptionem] ademinoptionem *C* || quaeue] *in C fuerit* que|quae *uel simile aliquid*, *conf.* C^a *h. l. et pag. 290 inf.* || 17 obligataue] obligata *ex* obligatam *correctum* *C* || scilicet] scetsi (*i. e.* scilicet si?)? C^n, *conf.* C^a *pag. 302* || 20 defendatur *C* || 22 permittitur C^n || 23 *minus ad incertos codicis C* (*in quo rubricatori unus uersus uacuus relictus est*) *ductus quam ad sententiarum conexum suppletum est* || §§ 85—87 *Polenaar audaci coniectura eiecit quasi spurias; nam quod hereditatis in iure cessae mentio in 2, 98 fit, id eo probabiliter explicatur, quod Gaius tunc ea quae iam 2, 35—37 plenius exposuisset, repetere uidetur noluisse, deinde consilium mutasse. eiusdem modi repetitiones extant e. g. 3, 56* (*= 1, 22*), *3, 165 seq.* (*= 2, 86 seq.*), *4, 106 seq.* (*= 3, 180 seq.*)

herede gerat, al*ii* in iure cedat, pleno iure fit ille heres, cui cessa est hereditas, *proinde ac si ipse per* legem ad hereditatem uocaretur; quodsi posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet proinde ac si singulas in iure cessisset, de*b*ita uero pereunt, eoque modo debitores heredi-

86 tar*ii* lucrum faciunt. Idem iuris est, si testamento scriptus heres posteaquam heres extiterit, in iure cesserit heredita-

87 tem: ante aditam uero hereditatem cedendo nihil agit. S*u*us autem et necessarius heres an aliqui*d* ag*an*t in iure cedendo quaeritur: nostri praeceptores nihil eos agere existimant; diuers*ae* sc*h*olae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post adi*t*am hereditatem; nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.

88 ||*Nunc transeamus* ad obligationes, quarum summa diui- pg. 151 sio in duas species diducitur: omnis enim obligatio uel ex contractu nascitur uel ex delicto.

89 Et prius uideamus de his quae ex contractu nascuntur. harum autem quattuor genera sunt: aut enim re *con*trahitur obligatio aut uerbis aut litteris aut consensu.

90 Re contrahitur obligatio uelut mutui datione; ⟨*mutui autem datio*⟩ propri*e* in his [fere] rebus contingit, qua*e* pondere numero mensura const*ant*, qualis est pecunia numerata uinum oleum frumentum *a*es argentum aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eaedem, sed ali*ae* eiusdem natur*ae* reddantur: unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita *ti*bi a me datum est, ex meo

§§ 88 et 89 conf. Inst. 3, 13 || § 90 usque ad 25 *frumentum* conf. Dig. 44, 7, 1, 2 (*Gaius libro secundo aureorum*); ceterum fere = Inst. 3, 14 pr.

1 herede *ex* heredes *correctum* *C* || 2 *suppletum duce Goescheno* || 4 ob id a creditoribus *C* (*conf.* 2, § 55) || 9 sus *C* || 10 agat *C* || 13 aditatam *C* || 16 *suppletum ex Inst.* || 20 contrahitur] trahitur *C*, *conf.* C^a *pag. 260 uers. 5* || 22 uelut C^n, *ad* uelut*i* *ducunt Inst.* || ⟨ ⟩ *om.* *C*, mutui autem datio *ex Dig. suppleri potuit* || 23 fere *deleuit Huschke* || quae *Dig.*, quares *C*, *conf.* C^a *pag. 290 uers. 17* || 24 constant *Dig.*, consta *C* || 27 eadem sed alia *C*, eaedem res sed aliae *Inst.* || 28 nature *C*, naturae et qualitatis *Inst.* || 29 (*sub initium*) est C^n, sit *Inst.* || quia quod ita bi a me datum est ex meo tum fiat C^n, quia ita a me tibi datur ut ex meo tuum fiat *Inst.* (*non male*).

91 t*u*um f*i*t. Is quoque qui non debitum accepit ab eo qui per errorem soluit, re obligatur: nam proinde ei condici potest SI PA*R*ET EVM DARE OPORTERE, ac si mut*u*um accepisset. unde quidam putant pupillum aut mulierem cui sine t*utoris aucto-ritate* non debitum per errorem datum est, non teneri condictione, non magis quam mutui datione; sed haec species obligationis non uidetur ex contractu consistere, quia is qui soluendi animo dat, magis distrahere uult negotium quam contrahere.

92 Verbis‖ obligatio fit ex interrogatione *e*t responsione, ueluti DARI SPONDES? SPONDEO, DABIS? DABO, PROMITTIS? PROMITTO, FIDEPROMI*T*TIS? FIDEPROMITTO, FIDEIVBES? FIDEIVBEO, FACIES? FACIAM. pg. 152

93 Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO propria ciuium Romanorum est; ceter*ae* uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent; et quamuis ad *Graec*am uocem expressae fuerint, ueluti hoc modo ⟨Δώσεις; Δώσω· Ὁμολογεῖς; Ὁμολογῶ· Πίστει κελεύεις; Πίστει κελεύω· Ποιήσεις; Ποιήσω⟩, [etiam haec] tamen inter ciues Romanos ualen*t*, si modo Gr*a*eci sermonis intellect*u*m habeant: et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habean*t*. a*t* illa uer*b*orum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem in Graecum sermonem per interpretationem proprie transf*e*rri possit, quamuis dicatur

94 a Gr*a*eca uoce figurata esse. unde dicitur uno casu hoc uerbo peregrinum quoque obligari posse, ueluti si imperator noster principem alicuius peregrini populi de pace ita interroget PACEM FVTVRAM SPONDES? uel ipse eodem modo interrogetur: quod nimium subtiliter dictum est, quia si quid aduersus pactionem fiat, non ex stipulat*u* agitur, sed iure belli res

95 uindicatur. Illu*d* dubitari potest, si quis ‖ ———— pg. 153

§ 91 fere = Inst. 3, 14, 1.

2 ei *C*, ei ab eo *codd. Inst.* ‖ 4 cui *C*, si ei *Inst.* ‖ sine tutoris auctoritate *Inst.*, sine totae *C*, *conf. C*ª *pag. 303 inf.* ‖ 7 quia *C*, cum *Inst.* ‖ 8 uult *C*, uoluit *Inst.* ‖ 10 interrogationet rensponsione *C* ‖ 12 fidepromitis *C* ‖ 14 cetera *C* ‖ 16 graecam] eregam *C* ‖ 17—19 ⟨ ⟩ *ex Theophilo 3, 15, 1 suppletum* ‖ 19 etiam haec (*sic C pro* etiam hae) *deleuit Mommsen* | ualent] uaient tamen *C*ⁿ ‖ 20 gregi *C* ‖ intellectam *C* ‖ 22 habeantur *C*, *conf. C*ª *pag. 306* ‖ 25 transfieri *C* ‖ 31 stipulat *C*, *conf. C*ª *pag. 303 inf.* ‖ 32 *inde ab* si quis *supplendum uidetur aut* **si quis** interroganti DARI SPONDES? respondeat

———————— | ————————*Sunt*
*et a*liae obligationes——| ———— (*7 uersus in C legi nequeunt*) ————|
————corporal————————|
(*5 uersus in C legi nequeunt*) ————|
si debitor————————————|
do*t*i dicat————————obliga————|
non potest.|

96 Et ideo si quis ali*us*————————*com*-|
muni iure obliga————————|
——. *It*em uno lo*quente*————| (*4 uersus in C legi nequeunt*) ————|
obligatio ———————— iureiurando homines ‖

PROMITTO uel DABO, an recte obligetur; *aut* **si quis** interroganti PROMITTIS? respondeat Ὁμολογῶ, an recte obligetur; *aut simile aliquid* ‖ 2 *seqq. Proximorum sententia ad Epitomam 2, 9, 3 ita suppleri potest:* Sunt et a**liae obligationes**, quibus uerbis obligamur, ut tamen nulla praecedente interrogatione obligatio contrahatur etc. *In Epitoma enim haec de dotis dictione leguntur:* Sunt et aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt, id est ut si mulier siue sponso uxor futura siue iam marito dotem dicat. quod tam de mobilibus rebus quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier o**b**ligatur, sed et pater eius, et debitor ipsius mulieris, si pecuniam quam illi debebat, sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hae tantum tres personae nulla interrogatione praecedente possunt dictione dotis legitime obligari. aliae uero personae si pro muliere dotem uiro promiserint, communi iure obligari debent, id est ut et interrogata respondeant et stipulata promittant. *Vt autem ex reliquiis quae in uersu 4 supersunt, apparet, Gaius et corporalium et incorporalium rerum mentionem fecerat. Quod uero Epitome tradit de parente dotem dicente — quod idem ita ut Gaiano contextui fortasse magis conueniat, legitur apud Vlpianum 6, 2* »item parens mulieris uirilis sexus, per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus« — *id tribus fere uersibus usque ad 5*ᵘᵐ *expressum fuisse uidetur. Ea quae deinde (uers. 6 seqq.) secuntur, ita fere ad sensum, non ad ductus, supplet Krueger:* item **si debitor** *iussu* **mulieris** **de**b**i**tum suum sponso **doti dicat**; alius uero dotis dictione **obliga**ri uiro **non potest. Et ideo si quis ali**us pro muliere dotem promittere uelit, com**muni iure obli**ga**re** se debet, id est stipulanti uiro promit**tere**. ‖ 11 *seqq.* § 96 *supplenda est ad Epit. 2, 9, 4, ubi haec extant:* Item et alio casu uno loquente et sine interrogatione alii promittente contrahitur obligatio, id est si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iurauit, in qua re supra dicti liberti non tam uerborum sollemnitate quam iurisiurandi religione tenentur; sed nulla altera persona hoc ordine

obligantur, utique cum quaeritur de iure Romanorum. nam pg. 154
apud peregrinos quid iuris sit, singularum ciuitatium iura
requirentes aliud intellegere poterimus————————.

97 Si id quod dari stipulamur, tale sit, ut dari non possit,
inutilis est stipulatio, uelut si quis hominem liberum quem ser-
uum esse credebat, aut mortuum quem uiuum esse credebat,
aut locum sacrum uel religiosum quem putabat humani iuris
97ª esse, dari ⟨*stipuletur. item si quis rem quae in rerum na-*
tura esse non potest, uelut hippocentaurum,⟩ stipuletur, ae-
98 que inutilis est stipulatio. Item si quis sub ea condicione
stipuletur quae existere non potest, ueluti si digito cae-
lum tetigerit, inutilis est stipulatio: sed legatum sub in-
possibili condicione relictum nostri praeceptores proinde de-
beri putant, ac si sine condicione relictum esset; diuersae
scholae auctores nihilo minus legatum inutile existimant
quam stipulationem: et sane uix idonea diuersitatis ratio
99 reddi potest. Praeterea inutilis est stipulatio, si quis igno-
rans rem suam esse, dari sibi eam stipuletur: quippe quod
100 alicuius est, id ei dari non potest. Denique inutilis est
talis stipulatio, si quis ita dari stipuletur POST MORTEM MEAM
DARI SPONDES? uel ita ⟨*POST MORTEM TVAM DARI SPONDES?*
ualet autem, si quis ita dari stipuletur *CVM MORIAR DARI*
SPONDES? uel ita⟩ CVM MORIERIS DARI SPONDES? id est ut pg. 155
in nouissimum uitae tempus stipulatoris aut promissoris obli-
gatio conferatur: nam inelegans esse uisum est ab heredis
persona incipere obligationem. rursum ita stipulari non
possumus PRIDIE QVAM MORIAR, aut PRIDIE QVAM MORIERIS, DARI
SPONDES? quia non potest aliter intellegi 'pridie quam aliquis
morietur', quam si mors secuta sit; rursus morte secuta in

§ 97ª conf. Inst. 3, 19, 1.

obligari potest. *Fortasse ea quae in fine paragraphi 96 supersunt, hoc fere modo cum eis quae proxime praecesserunt, conexa erant:* .... non tam uerbis **quam** *iu*re*iu*rando consistit **obligatio**; praeterea *autem* nequaquam **iureiurando homines obligantur** etc. ‖ 1 romanorum *C*, *expectes* Romano *uel* ciuium Romanorum ‖ 2 iuris] iudris? *C* ‖ 3 *post* poterimus *aut nihil in C extitit aut* in aliis ualere *uel simile aliquid* (*uix* in plerisque ualere *uel* in multis ualere) ‖ 5 iniutilis *C* ‖ 7 putabatat *C* ‖ 8—9 ⟨ ⟩ *ad Inst. exempli gratia suppletum est cum Lachmanno* ‖ 12 stipulaq C^n, *conf.* C^a *pag. 305 uers. 5* ‖ 13 co|condicione *C* ‖ 14 diuersi *C* ‖ 15 nihilo] no *C*, *conf.* C^a *pag. 281* ‖ 20 pos *C*, *conf.* C^a *pag. 285* ‖ 21—23 ⟨ ⟩ *addidit Huschke.*

praeteritum reducitur stipulatio et quodammodo talis est
101 HEREDI MEO DARI SPONDES? quae sane inutilis est. Quaecum-
que de morte diximus, eadem et de capitis deminutione
102 dicta intellegemus. Adhuc inutilis est stipulatio, si quis ad
id quod interrogatus erit, non responderit, ueluti si sester-
tia $\overline{X}$ a te dari stipuler, et tu sestertia $\overline{V}$ promittas, aut
103 si ego pure stipuler, tu sub condicione promittas. Prae-
terea inutilis est stipulatio, si ei dari stipulemur, cuius iuri
subiecti non sumus: unde illud quaesitum est, si quis sibi
et ei cuius iuri subiectus non est, dari stipuletur, in quan-
tum ualeat stipulatio: nostri praeceptores putant in uni-
uersum ualere et proinde ei soli qui stipulatus sit, soli-
dum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset: sed
diuersae scholae auctores ‖ dimidium ei deberi existimant, pg. 156
pro altera uero parte inutilem esse stipulationem. Alia causa
est |—————————————— DARI SPONDES?|
————————————solidum deberi et me | solum—
————————————etiam Titi|o——————
104 *Praeterea* inutilis est stipulatio, si ab e|o stipuler qui iuri
meo subiectus est, item si is a me stipuletur. ⟨*sed*⟩ ser-
uus quidem et qui in mancipio est et *filia familias* et quae
in manu est non solum ipsi cuius iuri subiecti subiectaeue
105 sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli. Mutum
neque stipulari neque promittere posse palam est. idem
etiam in surdo receptum est; quia et is qui stipulatur, uerba
promittentis, et qui promittit, uerba stipulantis exaudire

§ 102 inde ab 4 *inutilis* = Inst. 3, 19, 5 ‖ § 104 fere = Inst. 3, 19, 6 ‖ § 105 = Inst. 3, 19, 7.

4 intellegimus *C* ‖ 5 id quod *C*, ea quae *Inst.* ‖ 5—6 sestertia *ex* sestertia *correctum C* ‖ 6 et *C*, *om. Inst.* ‖ tu sestertia] tunsestertia ū· milia *C* (*conf.* C^a *pag. 282 uers. 5*) ‖ 7 pure *Inst.*, pute *C* ‖ promittas *Inst.*, permittas C^n ‖ 8 iuris *C* ‖ 11 praeceptor C^n, *conf.* C^a *pag. 298* ‖ 14 auctor *C*, *conf.* C^a *pag. 298* ‖ 15 inutile *C* ‖ 15—18 *lacunas e. g. ita ad sensum supplere possis:* **Alia causa est**, si ita stipulatus sim MIHI AVT TITIO **DARI SPONDES**? quo casu constat mihi **solidum deberi et me solum** ex ea stipulatione agere posse, quamquam etiam **Titio** soluendo liberaris. ‖ 19 *ad* (praeter)ea *ducunt codicis C reliquiae*, item *Inst.* ‖ 20 item *C*, uel *Inst.* ‖ sed *Inst.*, *om. C*, *conf.* C^a *pag. 300 uers. 17* ‖ 24 idem etiam *C*, quod et *Inst.* ‖ 26 qui *C*, is qui *Inst.* ‖ exaudire *C*, audire *Inst.*

106 debet. Furiosus nullum negotium ge*re*re potest, quia non
107 intellegit quid agat. Pupillus omne negotium recte gerit,
ut tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, *ad*hibea-
tur ⟨*tutor*⟩, ueluti si ipse obligetur; nam alium sibi obligare
108 etiam sine tutoris auctoritate potest. Idem iuris est in femi-
109 nis quae in tutela sunt. Se*d* quod diximus de pupillo, uti-
que de eo uerum est qui iam aliquem intellectum habet:
nam infans et qui infanti proximus est, non multum a furioso
differt, quia huius aetatis pupill*i* nullum intellectum habent: pg.157
sed in his pupillis *propt*er utilitatem *b*enignior iuris inter-
pretatio facta est.

110 Possumus tamen ad id quod stipulamur, alium *ad*hibere
qu*i* idem stipuletur, quem uulgo adstipulatorem uocamus.
111 *Et* huic proinde actio conpetit proindeque ei recte soluitur ac
nobis: sed quidquid consecutus erit, mandati i*u*dicio nobis
112 restituere cogetur. Ceterum potest etiam al*i*is uerbis uti ad-
stipulator quam quibus nos usi sumus: itaque si uerbi gratia
ego ita stipulatus sim DARI SPONDES?, ille sic adstipulari potest
113 IDEM FIDE TVA PROMITTIS? uel IDEM FIDEIVBES? uel contra. *Item*
*m*inus adstipulari potest, plus non potest: itaque si ego se-
stertia $\overline{\text{X}}$ stipulatus s*i*m, ille sestertia $\overline{\text{V}}$ stipulari potest; con-
tra uero plus non potest. item si ego pure stipulatus sim, ille
sub condicione stipulari potest; contra uero non potest. non
solum autem in quantitate sed etiam in tempore minus et
plus intellegitur: plus est enim statim aliquid dare, minus
114 est pos*t* tempus dare. In hoc autem iure qu*a*edam singulari
iure obseruantur: nam adstipulatoris heres non habet actio-
nem. item ‖ seruus adstipulando nihil agit, qu*amuis* ex cete- pg.158
ris omnibus causis stipulatione domino adquir*a*t. id*em* de

§ 106 = Inst. 3, 19, 8 ‖ § 107 = Inst. 3, 19, 9 ‖ § 109 = Inst. 3, 19, 10.

1 gerere *Inst.*, gere *C* ‖ 2 agat *C*, agit *Inst.* ‖ 3 ut tamen *Inst.*, ita tamen ut tamen *C*ⁿ ‖ 4 tutor *Inst.*, *om. C* ‖ 6 pupillo *C*, pupillis *Inst.* ‖ 7 eo *C*, his *Inst.* ‖ habet *C*, habent *Inst.* ‖ 9 differt *C*, distant *Inst.* ‖ pupilli *Inst.*, pupill· *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 275* ‖ 10 his pupillis *C*, proximis infanti *Inst.*, his pupillis ⟨qui infanti proximi sunt⟩ *Huschke* ‖ propter *Inst.*, per *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 288* ‖ utilitatem *C*, utilitatem eorum *Inst.* ‖ 12 tamen *C*, autem *uel similem particulam e. g. mauult Krueger* ‖ 13 qui idem] quidem *C* ‖ stipulatur *C* ‖ 14 et *Huschke*, sed *C* ‖ 15 indicio *C* ‖ 19 *alterum* idem *ex* iden *correctum C*¹ ‖ item *Goeschen*, idem *C* ‖ 20 minus] regula inus *C*ⁿ (*ex glossemate*, *conf. C*ᵃ *pag. XX et pag. 299 uers. 32*) ‖ 21 sim *Goeschen*, sum *C* ‖ 26 pos *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 285* ‖ 28 quamuis *Goeschen*, quia *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 297* ‖ 29 adquirat *Goeschen*, adquirit *C* ‖ idem] *conf. C*ᵃ *pag. 262 uers. 32*.

eo qui in mancipio est. magis placuit; nam et is serui loco
est: is autem qui in potestate patris est, agit aliquid, sed
parenti non adquirit, quamuis ex omnibus ceteris causis sti-
pulando ei adquirat; ac ne ipsi quidem aliter actio *con*petit,
quam si sine *capitis* deminutione exierit de potestate paren-
tis, ueluti morte eius aut quod ipse flamen Dialis inaugura-
tus est. eadem de fili*a* familias et qu*ae* in manu est dicta
intellegemu*s*.

115 Pro eo quoque qui promittit solent al*i*i obligari, quo-
rum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiussores
116 appellamus. Sponsor ita interrogatur IDE*M* DARI SPONDES?
fidepromissor ⟨*ita*⟩ IDEM FIDEPROMITTIS? fideiussor ita IDE*M*
FIDE TVA ESSE IVBES? uide*b*imus [de his] autem, quo nomine
possint proprie *a*ppellari qui ita interrogantur IDE*M* DABIS?
117 IDE*M* PROMITTIS? IDEM FACIES? Sponsores quidem et fidepro-
missores et fideiussores saepe solemus accipere, dum cura-
mus ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem uero fere
tunc solum *ad*hibemus, cum ita stipulamur, ut aliquid post
mortem nostram detur. ⟨——————⟩ stipulando nihil agi-
mus, *ad*hibetur *ad*stipulator, ut is post mortem nostram
agat: qui si quid fuerit consecutus, ‖ de r*estitue*ndo eo man- pg.159
dati iudicio heredi [meo] tenetur.

118 Sponsoris *uero* et fidepromissoris similis condicio ⟨*est*⟩,
119 fideiussoris ualde dissimilis: nam illi quidem nullis obliga-
tionibus accedere possunt nisi uer*b*orum, [quamuis interdu*m*
ipse qu*i* promiserit, non fuerit obligatus, uelut si *mulier* aut
pupillus sine tutoris auctoritate aut quilibet pos*t* mortem
suam dari promiserit; at illu*d* quaeritur, si ser*u*us aut pere-
grinus spoponderit, an pro eo sponsor au*t* fidepromissor

§ 115 fere = Inst. 3, 20 pr. ‖ § 117 inde ab 16 *solemus* usque ad 17 *sit* fere = Inst. 3, 20 pr.

4 actio petit *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 305* ‖ 5 capitis deminutione] r̄ d̄iminutione *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 274 inf.* ‖ 7 filiaefamilias *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 268* ‖ 8 intellegemus] intellegemus pro eo? *C* ‖ 11 IDEM] *conf. C*ᵃ *pag. 262 uers. 32* ‖ 12 ita *addidit Boecking* ‖ *alterum* IDEM] *conf. C*ᵃ *pag. 262 uers. 32* ‖ 14—15 IDEM DABIS IDEM] id dabis id *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 262 uers. 33* ‖ 19 *multae patent uiae supplendi; Mommsen propter homoeoteleuton talia fere intercidisse suspicatur:* quia enim nobis ut post mortem nostram detur, ‖ 20 adstipulator] at̄· stipulator (*i. e.* autem stipulator) *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 257* ‖ 22 meo *C* (*ex glossemate?*) ‖ 23 uero] uel *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 340* ‖ est *addidit Lachmann* ‖ 25 *aut* interdus *aut* interdui *C* ‖ 26 qui] quid *C* ‖ 27 pos *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 285* ‖ 29 aut] autem *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 257*.

119a obligetur): fideiussor uero omnibus obligationibus, id est siue re siue uerbis siue litteris si*ue* consens*u* contractae fuerint obligationes, adici potest. *ac* ne illu*d* quidem interest, utrum ciuilis *an* naturalis obligatio sit cui adiciatur; adeo quidem, ut pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit qui a seruo fideiussorem accipi*at*, siue ipse dominus in id

120 quod sibi debeatur. Praeterea sponsoris et fid*e*promissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fid*e*promissore quaeramus, et alio iure ciuitas eius utatur; fideiussoris autem

121 etiam heres tenetur. Item sponsor et fidepromissor lege Furi*a* biennio liberantur, et quo*t*quo*t* erunt numero eo tempore quo pecunia peti potest, in tot partes d*i*ducitur inter eos obligatio et singuli ⟨*in*⟩ uiriles partes *obliga*ntur; fideiussores uero perpetuo tenentur, et quo*t*quo*t* erunt numero, singuli in solidum ‖ obligantur: itaque liberum est creditori pg. 160 a quo ue*lit* *s*olidum petere: sed nunc ex epistula diui Hadr*iani* co*n*pell*itur* creditor a singulis qui modo soluendo sint, par*tes* pet*ere*. eo igitur distat haec epistula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus soluendo non sit, hoc onus ad⟨*ceteros non pertinet*; *sed ex fideiussoribus etsi unus tantum soluendo sit, ad eum onus*⟩ ceterorum quoque pertinet.

121a Se*d* cum lex Furia tantum in Italia locum habeat, euenit ut in cete*ris* p*r*ouinciis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fid*e*iussores *p*erpetuo teneantur et singuli in solid*um* obligentur, nisi ex epistula diui Hadriani hi quo*que* adiuuen-

§ 119a inde ab 1 *omnibus* fere = Inst. 3, 20, 1 ‖ § 121 inde ab 14 *quotquot* usque ad 18 *petere* = Inst. 3, 20, 4.

2 consensu *Inst.*, consens *C*, *conf.* C^a *pag. 260* ‖ 3 ac *Institutionum codices meliores*, ad *C*, at *Institutionum codices aliquot deteriores* ‖ 4 an *Inst.*, ā (*i. e.* aut?) C^n, *conf.* C^a *pag. 255 inf.* ‖ obligatio sit *C*, sit obligatio *Inst.* ‖ 6 a seruo fideiussorem C^n, fideiussorem a seruo *Inst.* ‖ accipiat *Inst.*, accipi *C* ‖ 7 debeatur *C*, debetur *Inst.* ‖ 9 fideiussoris *ex* fidesiussoris *correctum C* ‖ 10—11 legfuriam *C*, *conf.* C^a *pag. 275 inf.* ‖ 12 deducitur *C* ‖ 13 obligantur] hocabentur *C* ‖ *uerba* et singuli uiriles partes hocabentur *delet Polenaar* ‖ 15 obligantur *C*, tenentur *Inst.* ‖ 16—18 *suppletum ex Inst.* ‖ 17 sint *C*, sint litis contestatae tempore *Inst.* ‖ 20—21 ⟨ ⟩ *exempli gratia addidit Mommsen*; *alias supplendi uias patere consentaneum est* ‖ 23 cete(ris) *C*, *conf. Gaius 3, 122 med.*; *sed fortasse utroque loco* ceteris *ex falso glossemate irrepsit* ‖ 24 perpetuo] in perpetuo C^n ‖ 25 quoque] $\overline{qc}$? (*i. e.* quocum?) C^n, *conf.* C^a *pag. 297* ‖ adiuuentur in parte *cum C non sine dubitatione scriptum est.*

122 *tur* in parte. Praeterea inter sponsores et fidepromissores lex Appuleia quandam soci*e*tatem introduxit: nam si quis horum plus sua portione soluerit, de eo quod amplius dederit, aduersus ceteros actiones constituit. quae lex ante legem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligabantur. unde quaeritur an post legem Furiam adhuc legis Appuleiae beneficium supersit; et utique extra Italiam superest; nam lex quidem Furia tantum in Italia ualet, Appuleia uero etiam in ceteris prouinciis. se*d* an etiam ⟨*in*⟩ *Itali*a beneficium legis Appuleiae supersit, ualde quaeritur. *Ad fideiussores autem lex* Appuleia non pertinet: itaque si creditor ab uno totum *con*secutus fuerit, huius sol*i*us detrimentum er*it*, scilicet si is pro quo fideiussit soluendo non sit: *sed ut ex* ‖ supra dictis apparet, *is* a quo pg. 161 creditor totum petit, poterit ex epistula diui Hadriani desi-

123 derare, ut pro parte in se detur actio. Praeterea lege Cicereia cautum est, ut is qui sponsores aut fidepromissores accipiat, praedica*t* palam et declaret, et de qua re satis accipiat et quo*t* sponsores *aut* fidepromissores in eam obligationem accepturus sit; et nisi p*rae*dixerit, *per*mitti*tur* sponsoribus et fidep*r*omissoribus intra diem $\overline{xxx}$ praeiudicium postulare, quo qu*a*eratur an ex ea lege praedictum sit; et si iudicatum fuerit praedictum n*on* esse, liberantur. qua lege fideiussorum mentio nulla fit: sed in us*u* est etiam si fid*e*iussores accipiamus, praedicere.

124 Sed beneficium leg*is* Corneliae o*m*nibus commune est: qua lege id*em* pro eodem apu*d* eundem eodem anno uetatur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae quam in $\overline{xx}$ mili*a*; et quamuis sponsores uel fidepromissores in ampl*iore*m pecuniam, ueluti si sestertium $\bar{c}$ milium ⟨*se obliga-*

§ 122 inde ab 11 *si* fere = Inst. 3, 20, 4.

8 ceteris *C*, *conf. tamen quae ad Gai. 3, 121 (pag. 118 uers. 23) adnotata sunt* ‖ 9 in Italia] alis? *C* ‖ 10 fideiussores autem lex *exempli gratia suppletum est* ‖ 11 creditor ab uno *C*, ab uno fideiussore creditor *Inst.* ‖ 12 solius *Inst.*, solus *C* ‖ scilicet C^n, *om. Inst.* ‖ 13 dicti *C* ‖ is] iis *C* ‖ 17 praedicatur C^n ‖ 18 aut] at *C*, *conf.* C^a *pag. 257* ‖ 19 praedixerit] *conf.* C^a *pag. 286 uers. 1* ‖ promittit C^n ‖ 20 fideipermissoribus C^n ‖ 22 non] nam *C*, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 22—23 fideiussor C^n, *conf.* C^a *pag. 299* ‖ 23 menti C^n ‖ usum *C* ‖ 24 praedicere] *conf.* C^a *pag. 285 inf.* ‖ 25 legum (*conf.* C^a *pag. 276*) corniliae *C* ‖ o$\bar{m}$nibus (*sic*) *C*, *conf.* C^a *pag. 312* ‖ 26 idem] id *C*, *conf.* C^a *pag. 262* ‖ 28 milibus C^n, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ 28—29 ampliorem *Goeschen*, amplam *C* ‖ 29 se — *pag.* 120, 1 tenebuntur *supra duce fere Huschkio exempli gratia suppleta sunt*, *conf.* C^a.

uerint, *tamen dumtaxat* $\overline{XX}$ *tenebuntur*⟩; pecuniam autem
creditam dicimus non solum eam quam credendi causa da-
mus, sed omnem quam tum *cum* contrahitur obligatio, cer-
tum est debitum iri, id est ⟨*quae*⟩ sine ulla condicione dedu-
citur in obligationem; itaque et ea pecunia quam in diem
certum dari stipulamur, eodem numero est, quia certum est
eam debitum iri, licet post tempus petatur. appellatione au-
tem pecuniae omnes res in ea lege significantur; itaque si
uinum uel frumentum *aut* si fundum || uel hominem stipule- pg.162
125 mur, haec lex obseruanda est. Ex quibusdam tamen causis
permittit ea lex in infinitum satis accipere, ueluti si dotis no-
mine, uel eius quod ex testamento tibi debeatur, aut iussu
iudicis satis accipiatur. et adhuc lege uicesima hereditatium
cauetur, ut ad eas satisdationes quae ex ea lege proponun-
126 tur, lex Cornelia non pertineat. In eo quoque iure par con-
dicio est omnium, sponsorum, fidepromissorum, fideiusso-
rum, quod ita obligari non possunt, ut plus debeant quam
debet is pro quo obligantur: at ex diuerso ut minus debeant,
obligari possunt, sicut in adstipulatoris persona diximus;
nam ut adstipulatoris ita et horum obligatio accessio est prin-
cipalis obligationis, nec plus in accessione esse potest quam
127 in principali re. In eo quoque par omnium causa est, quod
si quid pro reo soluerint, eius reciperandi causa habent
cum eo mandati iudicium; et hoc amplius sponsores ex lege
Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appel-
latur depensi.
128 Litteris obligatio fit ueluti *nominibus* transscripticiis. fit
autem nomen transscripticium duplici modo, uel a re in per-
129 sonam uel a persona in personam. ⟨*A re in personam trans*⟩-

§ 126 inde ab 17 *ita* usque ad 19 *possunt* = Inst. 3, 20, 5 || *diximus* § 113 || § 127 inde ab 23 *si* usque ad 24 *iudicium* fere = Inst. 3, 20, 6.

3 tum cum] tunc *C*, *conf.* C^a *pag. 260 uers. 27* | contrahit C^n || 4 *prius* est] esset C^n, *conf.* C^a *pag. 266* || quae *om. C*, *conf.* C^a *pag. 290 uers. 7* || 5 obligatione *C* || 6—7 est eam] esse a C^n, *conf.* C^a *pag. 265 inf.* || 7 debitum iri] debitiuri *C*, *conf.* C^a *pag. 305 uers. 30* || 9 aut *Boecking*, et *C* || 15 quoque iure] iure quoque iurae *C* || 16—17 fideiussor *C*, *conf.* C^a *pag. 299* || 17 possunt *Inst.*, possi? C^n *ex correctione* || ut *Inst.*, ut regula C^n (*ex glossemate*, *conf.* C^a *pag. XX*) || 18 debet *Inst.*, deberet *C* || obligantur *Inst.*, obligaretur *C* || 22 re] reo *C* || est] esse C^n, *conf.* C^a *pag. 266* || 23 quid *Inst.*, qui *C* || reo *Inst.*, eo *C* || soluerit *C* || habet *C* || 27 nominibus *Huschke*, in nobis C^n, *conf.* C^a *pag. 282* || 28 autem *Goeschen*, an *C*, *conf.* C^a *pag. 257* || 29 prosona in personum C^n, *conf.* C^a *pag. 279 inf. et pag. 282 uers. 3* || ⟨ ⟩ *addidit Goeschen*.

scriptio fit, ueluti si id quod *tu* ex emptionis causa aut con-
ductionis aut societatis mihi debeas, id expensum tibi tulero.
130 A persona in personam transscriptio fit, ueluti si id quod mihi
Titius debet, tibi id expensum tulero, id est si Titius te pg.163
131 delegauerit mihi. Alia causa est eorum nominum quae arca-
ria uocantur: in his enim rei, non litterarum obligatio con-
sistit, quippe non aliter ualent, quam si numerata sit pecu-
nia: numeratio autem pecuniae re facit obligationem: qua
de causa recte dicemus arcaria nomina nullam facere obliga-
132 tionem, sed obligationis factae testimonium praebere. unde
⟨*non*⟩ proprie dicitur arcariis nominibus etiam peregrinos
obligari, quia non ipso nomine, sed numeratione pecuniae
133 obligantur; quod genus obligationis iuris gentium est. trans-
scripticiis uero nominibus an obligentur peregrini, merito
quaeritur, quia quodammodo iuris ciuilis est talis obligatio:
quod Neruae placuit: Sabino autem et Cassio uisum est, si
a re in personam fiat nomen transscripticium, etiam peregri-
nos obligari: si uero a persona in personam, non obligari.
134 Praeterea litterarum obligatio fieri uidetur chirographis et
syngraphis, id est si quis debere se aut daturum se scribat,
ita scilicet si eo nomine stipulatio non fiat: quod genus obli-
gationis proprium peregrinorum est.
135 Consensu fiunt obligationes in emptionibus uenditio-
nibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis.
136 Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationes con-
trahi, quia neque uerborum neque scripturae ulla pro- pg.164

§ 135 = Dig. 44, 7, 2 pr.; Inst. 3, 22 pr. || § 136 usque ad pag. 122, 3 *internuntium* = Dig. 44, 7, 2, 1 et 2; § 136 usque ad 26 *quia neque* et inde ab 122, 1 *sed* usque ad 3 *internuntium* = Inst. 3, 22, 1 et 2.

1 tu] $\overline{m}$ (*i. e. pro* mihi?, *conf.* C^a *pag. 277*) C^n || emptionis *ex* emptiones *correctum* C^1 || causa aut] $\overline{ca}$· C^n, *conf.* C^a *pag. 259* || 3 personam] personum C^n, *conf.* C^a *pag. 279 inf. et pag. 282 uers. 3* || 4 tibi id *C*, tibi *mauult Krueger* || te] tese *C* || 6 rei] rebus C^n || 7 quippe C^n, *conf.* C^a *pag. 312* || ualet *C* || 8 re] rein *C* || qua] quam C^n, *conf.* C^a *pag. 289 inf.* || 11 non *addidit Huschke* || dicit *C* || 12 ipse nome *C*, *conf.* C^a *pag. 282* || nomenratione *C* || pecuniae] p̄ecae C^a, *conf.* C^a *pag. 287* || 13—14 tresscripticiis *C*, *conf.* C^a *pag. 308* || 14 obiligentur C^n || 15 quaerit C^n || 20 se scribat] sesscribat *C* || 21 scilicet si *Goeschen*, scilicet ut si C^n || 23 emptionibus *Dig. Inst.*, emptionibus et *C* || 25 istis *Dig. Inst.*, stis *C* || consensu *Dig. Inst.*, concensu *C* || dicimus obligationes C^n, dicimus obligationem *Dig.*, dicitur obligatio *Inst.* || 26 quia *Dig. Inst.*, quo C^n, *conf.* C^a *pag. 293*.

prietas desideratur, sed sufficit eos qui negotium gerunt,
consensisse: unde inter absentes quoque talia negotia con-
trahuntur, ueluti per epistulam aut per internuntium, cum
alioquin uerborum obligatio inter absentes fieri non possit.
137 Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alte-
rum alteri ex bono et aequo praestare oportet, cum alioquin
in uerborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat,
et in nominibus alius expensum ferendo obliget, alius obli-
[138 getur. [sed absenti expensum ferri potest, etsi uerborum
obligatio cum absente contrahi non possit.]

[DE *EMPTIONE ET VENDITIONE.*]

139 *Emptio et uenditio contrahitur*, cum de pretio conuenerit,
quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra qui-
dem data fuerit: nam quod arrae nomine datur, argumen-
140 tum est emptionis et uenditionis contractae. Pretium autem
certum esse debet: nam alioquin si ita inter nos conuenerit,
ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit empta, Labeo
negauit ullam uim hoc negotium habere; cuius opinionem
Cassius probat: Ofilius et eam emptionem et uenditionem;
141 cuius opinionem Proculus secutus est. Item pretium in nu-
merata pecunia con|sistere debet: *nam* in ceteris rebus an pg. 165
pretium esse possit, ueluti homo aut toga aut fundus alterius
rei ⟨*pretium esse possit*⟩, ualde quaeritur: nostri praecepto-
res putant etiam in alia re posse consistere pretium; unde
illud est quod uulgo putant per permutationem rerum empti-
onem et uenditionem contrahi, eamque speciem emptio-

§ 137 usque ad 6 *oportet* = Dig. 44, 7, 2, 3; § 137 usque ad 7 *promittat* = Inst. 3, 22, 3 ‖ § 139 = Inst. 3, 23 pr. ‖ § 140 usque ad 17 *empta* = Inst. 3, 23, 1 ‖ § 141 usque ad 123, 12 *esse* fere = Inst. 3, 23, 2.

1 desideratur *Dig.*, desiderat *C* ‖ negotium *C Inst.*, negotia *Dig.* ‖ 2 consensisse *C*, consentire *Dig. Inst.* ‖ 3 aut per internuntium *C*ⁿ, uel per nuntium *Dig.*, aut per nuntium *Inst.* ‖ 5 de eo *C Dig.*, in id *Inst.* ‖ *uerba inde ab* 7 alius stipuletur *usque ad* 8 nominibus *in C per errorem bis scripta sunt* ‖ 8 obliget] obligetur *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 306* ‖ 9—10 *§ 138 ut glossema expulit Krueger (conf. § 136 in fine)* ‖ 11. 12 *suppletum ex Inst.* ‖ 12 cum *C*, simulatque *Inst.* ‖ 16 nam *C*ⁿ, *om. Inst.* ‖ 19 *post* uenditionem *intercidit fortasse* esse existimauit *uel simile aliquid* ‖ 21 nam *Inst.*, in *C*, *conf. C*ᵃ *pag. 280* ‖ 22 homo *Inst.*, hoc modo *C* ‖ toga aut fundus *C*, fundus aut toga *Inst.* ‖ 23 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 24 putant etiam in alia re posse consistere pretium *C*ⁿ, etiam in alia re putant posse pretium consistere *Inst.* (*codices meliores*) ‖ 25 putant *C*, *ad* dicitur *lectionem ducunt Inst.*

nis uenditionisque uetustissimam esse; argumentoque utun-
tur Graeco poeta Homero qui aliqua parte sic ait:

⟨ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.⟩

diuersae scholae auctores dissentiunt aliudque esse existi-
mant permutationem rerum, aliud emptionem et uenditio-
nem; alioquin *non posse* rem expediri permutatis rebus, quae
uideatur res uenisse, et quae pretii nomine data esse, sed
rursus utramque rem uideri et uenisse et utramque pretii
nomine datam esse absurdum uideri. sed ait Caelius Sa-
binus, si rem tibi uenalem habenti, ueluti fundum, [acce-
perim et] pretii nomine hominem forte dederim, fundum
quidem uideri uenisse, hominem autem pretii nomine da-
tum esse, ut fundus acciperetur.

142 Locatio autem et conductio similibus regulis constitui-
tur: nisi enim merces certa statuta sit, non uidetur locatio
143 et conductio contrahi. unde si alieno arbitrio merces per-
missa sit, uelut quanti Titius aestimauerit, | quaeritur an pg. 166
locatio et conductio contrahatur: qua de causa si fulloni po-
lienda curandaue, sarcinatori sarcienda uestimenta dederim,
nulla statim mercede constituta, postea tantum daturus quanti
inter nos conuenerit, quaeritur an locatio et conductio con-
144 trahatur; *item* si rem tibi utendam dederim et inuicem aliam
rem utendam acceperim, quaeritur an locatio et conductio
145 contrahatur. Adeo autem emptio et uenditio et locatio et

§ 141 *aliqua parte*] Iliad. 7, 472—475 ‖ § 143 inde ab 21 *qua* usque ad 24 *conuenerit* = Inst. 3, 24, 1 ‖ § 144 conf. Inst. 3, 24, 2 ‖ § 145 usque ad 124, 3 *conductio* = Inst. 3, 24, 3.

1 (*initio*) emptionis *Inst.*, emptionisque *C*ⁿ ‖ 3—6 *pro* ⟨ ⟩, *quod ex Inst. suppletum est*, et reliqua *exhibet C*ⁿ ‖ 7 dissentiunt *C*, *ad* contra sentiunt *ducunt Inst.* ‖ 8 emptionem] *conf. C*ᵃ *pag. 265 uers. 17* ‖ 9 alioquin non posse *suppletum ex Inst., conf. tamen C*ᵃ; *in C*ⁿ *fortasse* alioquoinnposside *uel simile aliquid extitit* ‖ 10 data *Inst.*, datae? *C* ‖ 10—11 sed rursus utramque rem *C*ⁿ, nam utramque *Inst.* ‖ 11 utramque pretii *C*ⁿ, pretii *Inst.* ‖ 13—14 acceperim et *deleuit Mommsen* ‖ 16 fundum *C* ‖ 17 constituuntur *C* ‖ 20 quanti] qua *C* ‖ 21 qua de *C Inst.*, ex eadem *mauult Huschke* ‖ fulloni *Inst.*, fulloin *C* ‖ 22 sarcinatori *C*, aut sarcinatori *Inst.* ‖ dederimus *C*ⁿ, *conf. C*ᵃ *pag. 278* ‖ 23 postea *C*ⁿ, sed postea *Inst.* ‖ quanti *C*, quantum *Inst.* ‖ 25 item *Polenaar*, uel *C*ⁿ (*conf. C*ᵃ *pag. 309 uers. 16 et pag. 273 uers. 21*) ‖ 27 emptio et uenditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur *C*ⁿ, familiaritatem a. i. s. h. uidentur emptio et uenditio item locatio et conductio *Inst.* (*conf. Gaius libro secundo rerum cottidianarum Dig. 19, 2, 2, 1*).

conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur,
ut in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emptio et uen-
ditio contrahatur an locatio et conductio: ueluti si qua res
in perpetuum locata sit, quod euenit in praediis municipum
quae ea lege locantur, ut quamdiu [id] uectigal praestetur,
neque ipsi conductori neque heredi eius praedium auferatur;
146 sed magis placuit locationem conductionemque esse. Item
[quaeritur] si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singu-
los qui integri exierint, pro sudore denarii $\overline{xx}$ mihi darentur,
in eos uero singulos qui occisi aut debilitati fuerint, denarii
mille, quaeritur utrum emptio et uenditio an locatio et con-
ductio contrahatur: et magis placuit eorum qui integri exie-
rint, locationem et conductionem contractam uideri, at eorum
qui occisi aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse;
idque ex accidentibus apparet, tamquam sub condicione
facta cuiusque uenditione an locatione: iam enim non dubi- pg 167
147 tatur quin sub condicione res ueniri aut locari possint. Item
quaeritur, si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro
suo certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret, et
acceperit uerbi gratia denarios $\overline{cc}$, utrum emptio et uenditio
an locatio et conductio contrahatur: Cassius ait materiae
quidem emptionem uenditionemque contrahi, operarum autem
locationem et conductionem; sed plerisque placuit emptionem
et uenditionem contrahi: atqui si meum aurum ei dedero,
mercede pro opera constituta, conuenit locationem conduc-
tionem contrahi.

148 Societatem coire solemus aut totorum bonorum aut unius
alicuius negotii, ueluti mancipiorum emendorum aut uen-

§ 145 inde ab 4 *praediis* usque ad 6 *auferatur* conf. Inst. 3, 24, 3 || § 147 fere = Inst. 3, 24, 4 || § 148 = Inst. 3, 25 pr.

4 ēuenit *C, conf. C^a pag. 312* || 5 id *hic deletum est duce fere Puchta* 6 autferatur *C* || 8 queritur C^n (*ex glossemate*) || 10 denarios *C* || 15 apparet *C*, apparere *Huschke* || 16 uenditionem an locationem *C* || 17 locari *ex* locumari *correctum C* || 19 faceret *Inst.*, facere *C* || 20 acciperet *C Inst.* || uenditio *Inst.*, uendito *C* || 21 contrahatur C^n, contrahi uideatur *Inst.* || 22 quidem *Inst.*, quid C^n, *conf. C^a pag. 262* || uenditionemque *Inst.*, uenditionem quam C^n (*conf. C^a pag. 290*) || operarum C^n, operae *Inst.* || 24 atqui si C^n, quodsi *Inst.* || 25 mercede *Inst.*, mercedem C^n || locationem conductionem *C*, *ad* locationem et conductionem *ducunt Inst.* || 27 totorum *Inst.*, tutorum *C* || *post* bonorum *Inst. addunt* quam Graeci specialiter κοινοπραξίαν appellant, || 28 negoti *C*, negotiationis *Inst.* || mancipiorum *Inst.*, mancipior C^n, *conf. C^a pag. 299* aut uendendorum C^n, uendendorumque *Inst.*

149 dendorum. Magna autem quaestio fuit, an ita coiri possit
societas, ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni
praestet: quod Q. Mucius ⟨*contra naturam societatis esse exi-
stimauit; sed Ser. Sulpicius, cuius*⟩ etiam praeualuit senten-
tia, adeo ita coiri posse societatem existimauit, ut dixerit illo
quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni prae-
stet, sed lucri partem capiat, si modo opera eius tam pre-
tiosa uideatur, ut aequum sit eum cum hac pactione in so-
cietatem admitti: nam et ita posse coiri societatem constat,
ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, et tamen pg.168
lucrum inter eos commune sit: saepe enim opera alicuius
150 pro pecunia ualet. Et illud certum est, si de partibus lucri
et damni nihil inter eos conuenerit, [tamen] aequis ex parti-
bus commodum et incommodum inter eos commune esse;
sed si in altero partes expressae fuerint, uelut in lucro, in
altero uero omissae, in eo quoque quod omissum est similes
151 partes erunt. Manet autem societas eo usque, donec in eodem
consensu perseuerant; at cum aliquis renuntiauerit societati,
societas soluitur: sed plane si quis in hoc renuntiauerit
societati, ut obueniens aliquod lucrum solus habeat, ueluti
si mihi totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset
relictus, in hoc renuntiauerit societati, ut hereditatem solus
lucri faciat, cogetur hoc lucrum communicare; si quid uero
aliud lucri fecerit quod non captauerit, ad ipsum solum per-
tinet: mihi uero quidquid omnino post renuntiatam societa-
152 tem adquiritur, soli conceditur. Soluitur adhuc societas
etiam morte socii, quia qui societatem contrahit, certam
153 personam sibi eligit. Dicitur etiam capitis deminutione solui

§ 149 conf. (ex parte fere =) Inst. 3, 25, 2 || § 150 conf. Inst. 3, 25, 1 et 3 || § 151 = Inst. 3, 25, 4 || § 152 = Inst. 3, 25, 5.

3—4 ⟨ ⟩ *fere ad Inst.* (*duce Goescheno*) *suppletum*; *pro* existimauit *possis etiam de* dixit *uel similibus uerbis cogitare* || 4 etiam (*Mommsen mauult* iam) praeualuit sententia C^n, sententia praeualuit *Inst.* || 5 extimauit *C* || 6 modo] m̄ *C*, *conf. C^a pag. 277* || 9 nam *Inst.*, non C^n, *conf. C^a pag. 280* || posse coire C^n, coiri posse *uel* coire posse *Inst.* || 10 unus *C*, alter *Inst.* || 11 conmune *ex* conmunie *uel potius ex* munie *correctum* C^1 || sepe enim C^n, quia saepe *Inst.* || 13 tamen C^n, *deleuit Mommsen* || 14 et *Boecking*, ut *C* || 15 uelut C^n, *ad* ueluti *ducere uidentur Inst.* || 16 eo *Inst.*, eodem C^n || omissum *C*, praetermissum *Inst.* || 18 consensu *Inst.*, sensu *C*, *conf. C^a pag. 260 uers. 3* || perseuerant C^n, perseuerauerint *Inst.* || 19 societas soluitur *C*, soluitur societas *Inst.* || in *C*, callide in *Inst.* || 23 faciat *C*, faceret *Inst.* || coget *C*, cogitur *Inst.* (*codices plurimi*) || 24 fecerit *C*, faciat *uel* faceret *Inst.* || 25 uero *Inst.*, uero *ex* uiro *correctum?* C^n.

societatem, quia ciuili ratione *c*apitis deminutio morti coae-
quatur; sed utique si a*d*huc consentiant in societate*m*. noua
154 *u*idetur incipere societas. Item si cuius ex sociis bona pu-
blice aut priuatim uenierint. soluitur societas: sed haec
† quoque | societas de qua loquimur. —— consensu contra- pg. 169
hitur nudo iuris— gentium est. itaque inter omnes homines
naturali ratione consistit.
155 Mandatum consistit. siue nostra gratia mandemus siue
aliena. itaque siue ut mea negotia geras. siue ut alterius.
mandauerim. contrahitur mandati obligatio. et inuicem alter
alteri tene*b*imur *in id*. quod uel me tibi uel te mihi bona fide
156 praestare oporte*t*. nam si tua gratia tibi mandem. superua-
c*u*um est mandatum; quod enim tu tua gratia facturus sis.
id de tua sententia. non ex meo mandatu facere debes. ita-
que si otiosam pecuniam domi t*e h*abentem hortatus fuerim,
ut eam f*a*enerares, qu*amuis e*am ei mutuam dederis a quo
seruare non potueris, non tamen habebis mecum man*dati*
actionem: it*e*m si hortatus sim. *ut* r*em* aliquam emeres.
quam*uis* non expedierit tibi eam emisse, non tamen tibi
mandati tene*bor*. et adeo haec ita sunt, ut qu*a*eratur an
mandati tene*a*tur qui mandauit tibi. ut Titio pecuniam f*ae*-
nerares. [sed] Seruius negauit: n*ec* magis hoc casu obliga-
t*ionem* consistere putauit. quam si generaliter alicui mande-
tur. uti pecuniam suam faeneraret. ⟨*sed*⟩ sequimur Sabini

§ 153 inde ab 2 *si* = Inst. 3, 25, 8 || § 156 inde ab 14 *itaque* usque ad 15 *fuerim* et inde ab 20 *et* usque ad 21 *faenerares* et inde a pag. 127, 1 *quia* = Inst. 3, 26, 6.

2 societatem *Inst.*, societate *C* || 4—6 *ad hunc locum desperatum emendandum non paucae patent uiae; Mommsen haec temptauit:* sed (*melius* et) haec qu*idem* societas de qua loquimur *mero* (?) consensu contrahitur nudo iuris*que* gentium est etc. *Fortasse propter homoeoteleuton nonnulla interciderunt:* sed haec quoque ⟨societas ———— ⟩ societas de qua loquimur etc.; *erunt enim qui expectent talia: hanc quoque societatem nouo consensu redintegrari posse, deinde societatem priuatam, de qua apud Gaium agitur, oppositam esse societatibus publicanorum, quae neque consensu nudo contrahantur neque ad peregrinos pertineant.* || 5 *ante* consensu *in* C^{n} *aut* iorq *aut similes litterae uidentur extare, quae quid sibi uelint, non liquet* || iuris—] iurisco? *C* || 11 in id] id in *C* || 12 oportere *C*, *conf.* C^{a} *pag. 283* || 15 te habentem *Inst.*, tuae abentem *C* || 16 quamuis eam *Goeschen*, quiam *C*, *conf.* C^{a} *pag. 297 uers. 25* || 19 quamuis *Goeschen*, q C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 297 uers. 26* || 20 tenebor *Goeschen*, teneri *C* || 21 teneatur *Inst.*, teneantur C^{n} || 22 sed C^{n} (*conf.* C^{a} *pag. 300 med.*) || nec] non? C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 280 inf.* || 22—23 obligatum *C*, *conf.* C^{a} *pag. 305 uers. 26 et uers. 2* || 24 sed *om. C*, *conf.* C^{a} *pag. 300 uers. 17 seqq.*

opinionem con*tra* sententis, qu*ia* non aliter Titio credidisses,
157 quam si tibi mandatum esset. Illu*d* constat, si quis de ea re
mandet quae contra bonos mores || est, non co*n*trahi obligatio- pg. 170
nem, ueluti *s*i *t*ibi mande*m*, ut Titio furtum au*t* iniuriam fa-
158 cias. Item si quis pos*t* ⟨*mortem suam uel post*⟩ mortem meam
faciendum ⟨*mihi*⟩ mandet, inutile mandatum est, quia generali-
ter placuit ab heredis persona obligationem incipere non pos-
159 se. Sed recte quoque consummatu*m* mandatum si, dum adhuc
160 integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. Item si adhuc
integro mandat*o* mors alterutrius alicuius interueniat, id est
uel eius qui manda*ue*rit uel eius *q*ui mandatum susceperit,
soluitur mandatum; sed utilitatis causa receptum est, ut si
mortuo eo qui mihi mandauerit, ignorans eum decessisse
e*x*ecutus fu*e*ro mandatum, posse me agere mandati actione;
alioquin iusta et probabilis ignorantia damnum mihi *ad*fe*r*ret.
et huic simile est quod plerisque placuit. si debitor meus
manumisso dispensatori meo per ignorantiam soluerit, libe-
rari eum, cum alioquin stricta iuris ratione non posset libe-
161 rari eo quod al*i*i soluisset quam cui soluere deberet. Cum
autem is cui recte mandauerim, egressus fuerit mandatum,
ego quid*em* eatenus cum eo *h*abeo mandati a*c*tionem, quate-
nus mea interest inplesse eum mandatum, si modo i*n*plere
potuerit; at ille mecum agere non potest. itaque si manda-
uerim tibi, ut *u*erbi gratia fundum mihi sestertiis c̄ emeres,
tu ses*tertiis* c̄l̄ emeris, non habebis mecum || mandati actio- pg. 171
nem, etiamsi tanti uelis mihi dar*e* fundum, quanti emen-
dum tibi mandassem; idque maxime Sabino et Cassio pla-

§ 159 inde ab 8 *recte* = Inst. 3, 26, 9 || § 160 fere = Inst. 3, 26, 10.

1 contra sententis *Mommsen*, consententis *C*, *conf.* C^{a} *pag. 260 uers. 3 et uers. 13* || quia *Inst.*; *incertum, utrum* quod *an* quia *uoluerit* C^{n} || 3 contrahi] *conf.* C^{a} *pag. 260 uers. 17* || 4 si tibi] tisibi *C* || mandemus C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 278* || aut] autem C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 257* || 5 pos *C*, *conf.* C^{a} *pag. 285* || ⟨ ⟩ *e. g. addidit Krueger* || 6 mihi *addidit Huschke* (*conf.* C^{a} *pag. 277 uers. 18*) || 8 consummatur (*conf.* C^{a} *pag. 306 inf.*) mandatum *C*, mandatum contractum *Inst.* (*rectius; nam* consummare mandatum *est* exequi) || 10 mandato *Inst.*, mandatum *C*, *conf.* C^{a} *pag. 305 uers. 21 et uers. 26* || alicuius *C*, *om. Inst.* (*multo probabilius*) || 11 mandauerit *Inst.*, mandarit *C* || (*altero loco*) qui *Inst.*, cui *C* || 12 ut si *C et Inst. libri nonnulli*, si *Inst. libri alii* || 14 furo *C* || 15 adferret] non afferet C^{n}, afferat *Inst.* (*codices deteriores aut* afferet *aut* afferret) || 16 quod] *conf.* C^{a} *pag. 294 uers. 25* || plerisque *C*, *om. Inst.* || 18 possent C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 265* || 19 eo quod C^{n}, quia *Inst.* || 21 quidem] quid *C*, *conf.* C^{a} *pag. 262 uers. 30* || attionem C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 305* || 25 sestertiis] se *C*, *conf.* C^{a} *pag. 303 med.* || 26 dari *C*.

cuit: quodsi minoris emeris, habebis mec*um* scilicet actio-
nem, quia qui mandat ut c̄ milibus emeretur, is utique man-
162 dar*e* intellegitur, uti minoris, si posset, emeret*ur*. In summa
sciendum ⟨*est*, *quotiens*⟩ aliquid gratis ⟨*faciendum*⟩ dederim,
quo nomine si mercedem statuissem, locatio et conductio
contraheretur, mandati esse actionem, ueluti si fulloni po-
lienda curandaue uestimenta ⟨*dederim*⟩ aut sarcinatori sar-
cienda.
163 Expositis generibus obligationum quae ex contractu na-
scuntur, admonendi sumus adquiri nobis non solum per nos-
met ipsos, sed etiam per eas personas quae in nostra pote-
164 state manu mancipioue sunt. Per liber*os* quoque homines
et alienos seruos quos bona fide possidemus, adquiritur no-
bis, sed tantum ex duabus causis, id est si quid ex operis
165 suis uel ex re nostra adquirant. Per eum quoque seruum in
quo usumfructum habemus, similiter ex duabus istis causis
166 nobis adquiritur. Sed qui nudum ius Quiritium in seruo
habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re habere
intellegitur quam usufructuarius et bon*ae* fidei possessor:
nam placet ex nulla caus*a* ei adquiri posse: adeo ut etsi no-
minatim ei dari stipulatus fuerit seruus, mancipiou*e* nom*ine*
167 eius acceperit, ‖ quidam existim*ent* nihil ei adqu*i*ri. Co*m*- pg. 172
munem seruum pro dominica parte dominis adquirere cer-
tum est, excepto eo quod uni nominatim stipulando aut man-
cipio accipiendo illi soli adquiri*t*, uelut cum ita stipuletur
TITIO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut cum ita mancipio acci-
piat HANC REM EX IVRE QVIRITIVM L. TIT*I*I DOMINI MEI ESSE AIO

§ 161 inde ab 1 *quodsi* fere = Inst. 3, 26, 8 ‖ § 162 inde ab 6 *si* = Inst. 3, 26, 13 ‖ § 163 = Inst. 3, 28 pr. ‖ § 164 = Inst. 3, 28, 1 ‖ § 165 = Inst. 3, 28, 2 ‖ § 167 usque ad 26 *SPONDES* = Inst. 3, 28, 3.

1 mec̄ (*conf. C^a pag. 260*) scilicet C^n, *ad inuersum uerborum ordinem ducunt Inst.* ‖ 2 quia *C*, quoniam *Inst.* ‖ ut *C*, ut sibi *Inst.* ‖ 2—3 mandari *C*, mandasse *Inst.* ‖ 3 uti *C*, ut *Inst.* ‖ emeretur *Inst.*, emeret *C* ‖ 4 ⟨ ⟩ *et* ⟨ ⟩ *addidum duce fere Goescheno* ‖ 7 dederim *hoc loco addendum esse suadent Inst.* ‖ 11 eas *C*, eas quoque *Inst.* ‖ 12 liberos *Inst.*, libereos C^n, *conf. C^a pag. 276* ‖ 16 usumfructum *C*, usum fructum uel usum *Inst.* ‖ 18 habet *ex* habent *correctum C* ‖ 19 possessor] *conf. C^a pag. 284 inf.* ‖ 20 causa] causa alia C^n ‖ 21 mancipiouel C^n, *conf. C^a pag. 309* ‖ nomine] nomen *C*, *conf. C^a pag. 282* ‖ 22 existimant *C* ‖ adquri *C*, *conf. C^a pag. 297 inf.* ‖ 24 stipulando aut mancipio accipiendo] stipulando uel mancipiando aut mancipio accipiendo C^n, stipulando aut per traditionem accipiendo *Inst.* ‖ 25 adquirit *Inst.*, adquiritur *C*, *conf. C^a pag. 306* ‖ uelut C^n, ueluti *Inst.* ‖ 26 dari *C*, dare *Inst.*

167[a] EAQVE EI EMPTA ESTO HOC AERE *A*ENEAQVE LIBRA. illu*d* quae-
ritur *an* quo*d* domini nomen adiectum *ef*f*ic*it, idem faciat
unius ex dominis iussum intercedens: nost*ri* praeceptores
perinde ei qui iusserit soli a*d*quiri existimant, a*t*que si nomi-
natim ei soli stipulatus esset seruus mancipioue accepisset;
diuersae scholae auctores proinde utrisque adquiri putant,
ac si nulli*us* iussum interuenisset.
168 Tollitur autem obligatio praecipue solutione eius quod
debetur: unde quaeritur, si quis consentiente creditore aliu*d*
pro alio soluerit, utrum ipso iure liberetur, quod nostris
praeceptoribus plac*uit*, an ipso iure maneat obligatus, se*d*
aduersus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod
diuersae scholae auctoribus uisum est.
169 *Item* per acceptilationem tollitur obligatio: acceptilatio
autem est uelut*i* imaginaria solutio: quod enim ex uerborum
obligatione tibi debeam, id si uelis mihi remittere, poterit
sic fieri, ut patiaris haec uerba *m*e dicere QVO*D* EGO TIBI PRO- pg. 173
170 MISI, HABESNE ACCEPTVM? et tu respondeas *H*ABEO. Quo genere,
ut diximus, ⟨*tantum eae obligationes soluuntur, quae ex uer-
bis consistunt*,⟩ non etiam cetera*e*; consentaneum enim uisum
est uerbis factam obligationem posse al*i*is uerbis dissolui:
sed id quod ex alia causa debeatur, potest in stipulationem
171 deduci et per ⟨*acceptilationem dissolui. quamuis autem dixe-
rimus contineri*⟩ acceptilationem imaginaria solutione, tamen
mulier sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest,
172 cum alioquin solui ei sine tutoris auctoritate possit. Item

§ 168 usque ad 10 *soluerit* conf. Inst. 3, 29 pr. ‖ § 169 = Inst. 3, 29, 1 ‖ § 170 = Inst. 3, 29, 1.

1 AENEAQVE] ieneaque C^n ‖ 2 an quod *Goeschen*, tamquam C^n, *conf. C^a pag. 294 inf.* ‖ domini *ex* domino *correctum C* ‖ efficit *Goeschen*, domini etfecit *C* ‖ 4 perinde C^n, *conf. tamen C^a pag. 286* ‖ 5 accipisset *C* ‖ 7 nullius *Goeschen*, nullis *C* ‖ 9 debetur *Inst.*, debeatur C^n ‖ 11 placuit *Lachmann*, placet *C*, *conf. C^a pag. 287* ‖ 14 item *Inst.*, fit *C*, *conf. C^a pag. 273* ‖ 14—15 acceptilatio autem est uelutiti (*conf. C^a pag. 311 uers. 25*) C^n, est autem acceptilatio *Inst.* ‖ 17 quod *Inst.*, quia? C^n, *conf. C^a pag. 294 inf.* ‖ 18 *ante § 170 Huschke intercidisse suspicatur ea quae in Inst. 3, 29, 1 hoc modo leguntur*: sed et Graece potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut Latinis uerbis solet: Ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; Ἔχω λαβών. ‖ quo *Inst.*, quod *C*, *conf. C^a pag. 293 inf.* ‖ 19—20 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 22 set *C*, sed et *codices Institutionum* ‖ debeatur C^n, debetur *Inst.* ‖ 23—24 acceptilationem dissolui *suppletum ex Inst.*, *cetera exempli gratia ad sensum duce ex parte Huschkio addita sunt.*

quod debet*ur*, pro parte *r*ect*e* solui*tur*; *an* autem in partem
acceptum fieri possit, quaesitum ⟨*est*⟩.
173 Est etiam alia species imaginariae solutionis per aes
*e*t libram; quod et ipsum genus certis in causis recept*um* est,
ueluti si quid eo nomine debeat*ur* quod per aes et libram
174 gestum *sit*, siue qu*id* ex iudicati causa deb⟨*eatur. eaque res ita*
ag⟩*itur*: adhibe*nt*ur non minus quam quinque testes *e*t libri-
pens; deinde is qui liberat*ur*, ita oportet loquatur QVO*D* EGO TIBI
TOT MILIBVS CONDEMNAT*VS SVM*, ME *E*O NOM*IN*E *A* TE SOLVO LI*B*EROQV*E*
HOC AERE AENEAQVE LIBRA: HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMA*M*-
QV*E* EXPEND*O* ⟨*SECVNDVM*⟩ LEGEM PVBLICAM. deinde asse percutit
libram eumque d*a*t *ei* a quo liberatu*r*, ueluti soluendi causa.
175 Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato
quod per damnationem relictum est, ut tamen scilicet, sicut
iudicatus condemnat*um* se esse significat, ita heres *testamento*
se dare damnatum esse dicat. de eo tamen tantum potest
heres eo modo liberari, quod pondere numero constet; et
ita si certum sit: quidam et de eo ‖ quod mensura constat pg.174
idem existimant.
176 Praeterea nouatione tollitur obligatio, ueluti si quod tu
mihi debeas, a Titio dari stipulatus sim; nam interuentu
nou*a*e person*a*e noua nascitur obligatio et prima tolli*tur* trans-
lata in posteriorem, adeo ut in*ter*dum, licet posterior stipu-
latio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur, ueluti
si quod mihi debes, a Titio post mortem eius uel a muliere
pupilloue sine tutoris auctoritate stipulatus fuero: qu*o* casu

§ 176 = Inst. 3, 29, 3.

1 debet *C* ‖ recte] debet recte solui recte? *C* ‖ an] a· (*i. e.* aut? *conf.* C^a *pag. 255 inf.*) C^n ‖ 3—4 aes et] aes etiam C^n, *conf.* C^a *pag. 267 uers. 12* ‖ 4 receptisum *C* ‖ 5 debeat *C* ‖ 6 sit *Huschke*, ēt· (*i. e.* etiam *pro* esset?, *conf.* C^a *pag. 266 inf.*) C^n ‖ quid] quodt C^n, *conf.* C^a *pag. 294* ‖ 6—7 debeatur. eaque res ita agitur: adhibentur *Krueger e. g. proposuit*, debit athibemur? *C*, *conf.* C^a ‖ 9 milibus C^n, *scribendum fortasse* milia (*uel* milium), *conf.* C^a *pag. 278 inf.*) ‖ CONDEMNATVS SVM] *conf. tamen* C^a; *in formula fuerit* DAMNAS SVM ‖ EO NOMINE A TE] eonmen‹cte? *C*, *conf.* C^a ‖ liueroquam C^n, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 10—11 postremanquam C^n, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 11 EXPENDO SECVNDVM] expende *C*, *conf.* C^a *pag. 300 uers. 16 et Gai. 2, § 104* ‖ 12 dat ei] detel *C* ‖ quo] quod C^n, *conf.* C^a *pag. 293* ‖ liberatum *C*, *conf.* C^a *pag. 306 inf.* ‖ 15 condemnati *C*, *conf.* C^a *pag. 305 uers. 33* ‖ testamento] *conf.* C^a *pag. 308 uers. 25* ‖ 17 librari *C* ‖ 19 idem *Goeschen*, ind *C*, *conf.* C^a *pag. 262* ‖ 20 quod C^n, id quod *Inst.* ‖ 23 interdum *Inst.*, indum *C*, *conf.* C^a *pag. 304* ‖ 24 tollatur *C*, tollitur *Inst.* ‖ 25 quod C^n, id quod *Inst.* ‖ debes *C*, tu debebas *Inst.* ‖ 26 quo *Inst.*, quod C^n, *conf.* C^a *pag. 293.*

rem amitto, nam et prior debitor liberatur et posterior obli-
gatio nulla est: non id*em* iuris est si a seruo stipulatus fuero,
nam tunc ⟨*prior*⟩ proinde *ad*huc obligatus tenetur, ac si
177 postea a nullo stipulatus fuissem. Sed si eadem persona sit,
a qua postea stipuler, ita demum nouatio fit, si quid in poste-
riore stipulatione noui sit, forte si condicio *aut dies aut spon-*
178 *sor* adiciatur aut *de*trahatur. Sed quo*d* de sponsore dix*imus*,
non constat: nam diuersae s*ch*olae auctoribus placuit nihil
ad nouationem proficere sponsoris adiectionem aut detrac*tio*-
179 nem. Quod autem diximus, si condicio adiciatur, nouatio-
nem fieri, sic intellegi *oportet*, ut ita dicamus factam nouatio-
nem, si condicio extiterit; alioquin si defecerit, durat prior
obligatio: sed uideam*us* num is qui eo nomine agat, doli
mali aut pacti conuenti exceptione possit summoueri, quia
uidetur inter eos id actum, ut ita ea res peteretur, si poste-
rioris ‖ stipulationis e*x*titerit condicio; Ser. tamen Sulpicius pg.175
existimauit statim et pendente condicione no*u*ationem fieri,
et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse ⟨*et*⟩ eo
modo rem perire; qui consequenter et illu*d* respondit, si quis
id quod sibi L. Titius deberet, a seruo fuerit stipulatus, no-
uationem fieri et rem perire, quia cum seruo agi non posset:
⟨*sed*⟩ in utroque casu alio iure utimur: nec magis his casi-
bus nouatio fit, quam si id quod tu mihi debeas, a pere-
grino, cum quo spons*us* co*m*munio non est, SPONDES uerbo
stipulatus sim.
180 Tollitur a*d*huc obligatio litis contestatione, si modo legi-
timo iudicio fuerit actum: nam tunc obligatio quidem prin-
cipalis dissolui*tur*, incip*i*t autem teneri reus liti*s* contesta-

§ 177 = Inst. 3, 29, 3 ‖ § 179 usque ad 13 *obligatio* = Inst. 3, 29, 3 ‖ *diximus*] § 177.

2 idem *Inst.*, id? *C*, *conf.* C^a *pag. 262* ‖ 3 prior *Inst.*, *om. C* ‖ athuc obligatus tenetur C^n, obligatus manet *Inst.* ‖ 4 a nullo *C*, nullus *codices Institutionum* ‖ stipulatus *ex* stipulatos *correctum C* ‖ 6 aut dies aut sponsor] uel sponsor aut dies C^n, aut dies aut fideiussor *Inst.* ‖ 7 detrahatur *Inst.*, trahatur *C* ‖ quod] quae C^n, *conf.* C^a *pag. 294 inf.* ‖ diximus *Boecking*, dixi *C*, *conf.* C^a *pag. 263 uers. 10 et pag. 278* ‖ 9 detractationem C^n ‖ 11 oportet *Inst.*, c̄· C^n (*conf.* C^a *pag. 283*) ‖ 13 uideamus] *conf.* C^a *pag. 277 inf.* ‖ 15 ita *ex* itia *correctum C* ‖ 18 et *addidit Boecking* ‖ 20—21 nouationum *C*, *conf.* C^a *pag. 282 uers. 3 et pag. 280 inf.* ‖ 24 sponsus *Savigny*, sponsio *C* ‖ 27 fuerit *ex* fierit *correctum C* ‖ 28 dissoluit incipiat *C* ‖ litibus C^n.

tione; sed si condemnatus sit, sublata litis contestatione
incipit ex causa iudicati teneri. et hoc ⟨est⟩ quod apud ue-
teres scriptum est, ante litem contestatam dare debitorem
oportere, post litem contestatam condemnari oportere, post
181 condemnationem iudicatum facere oportere. unde fit, ut si
legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure agere
non possim, quia inutiliter intendo DARI MIHI OPORTERE, quia
litis contestatione dari oportere desiit: aliter atque si imperio
continenti iudicio egerim; tunc enim nihilo minus obligatio
durat, et ideo ipso iure postea agere possum. sed debeo per
exceptionem rei iudicatae uel in iudicium deductae summo-
ueri. quae autem legitima ‖ iudicia et quae imperio con- pg. 176
tinentia ⟨sint⟩, sequenti commentario referemus.
182 Transeamus nunc ad obligationes quae ex delicto na-
scuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, dam-
num dederit, iniuriam commiserit: quarum omnium rerum
uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes
in IIII genera diducantur, sicut supra exposuimus.
183 Furtorum autem genera Ser. Sulpicius et Masurius Sabi-
nus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, con-
ceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum ⟨et⟩ nec mani-
festum; nam conceptum et oblatum species potius actionis
esse furto cohaerentes quam genera furtorum: quod sane
184 uerius uidetur, sicut inferius apparebit. Manifestum furtum
quidam id esse dixerunt, quod dum fit, deprehenditur: alii
uero ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, ueluti
si in oliueto oliuarum, in uineto uuarum furtum factum est,
quamdiu in eo oliueto aut uineto fur sit; aut si in domo fur-
tum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit: alii adhuc ulte-

§ 181 *sequenti commentario*] 4, 103—109 ‖ § 182 *supra*] § 89 ‖ § 183 init. et inde ab 21 *duo* fere = Inst. 4, 1, 3 ‖ *inferius*] §§ 186 seq.

1 si] sed C^n, *conf.* C^a *pag. 301 uers. 6* ‖ 2 est *addidit Goeschen* (*conf.* C^a *pag. 265 inf.*) ‖ 6 debitum] debit *C*, *conf.* C^a *pag. 305* ‖ 10 possumus C^n, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ per] p̄ C^n, *conf.* C^a *pag. 284 uers. 13* ‖ 11 exceptionem] excon *C*, *conf.* C^a *pag. 267* ‖ 12—13 continentia sint *Mommsen*, continente *potius quam* contineant *in C uidetur extare* ‖ refetemus *aut* repetemus? *C* ‖ 17 constitit C^n ‖ 18 in] im *C* ‖ deducantur *C* ‖ 21 obligatum *C* ‖ et nec *Inst.*, nec *C* ‖ 24 manifestum furtum] metum fructum *C*, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ 25 esse] *conf.* C^a *pag. 265 uers. 37* ‖ quod] quo C^n, *conf.* C^a *pag. 295* ‖ 27 oliueto] solibeto *C* ‖ est C^n, *expectes* sit ‖ 28 fur sit aut *Hollweg*, fueritasita *C*, *conf.* C^a *pag. 256 uers. 10.*

rius eo usque manifestum furtum esse dixerunt, donec perferret
eo quo perferre fur destinasset: alii adhuc ulterius, quando-
que eam rem fur tenens uisus fuerit; quae sententia non
optinuit: sed et illorum sententia qui existimauerunt, donec
perferret eo quo fur destinasset, deprehensum furtum mani-
festum esse, ideo non uidetur probari, quia magnam recipit
dubitationem, utrum ‖ unius diei an etiam plurium dierum pg. 177
spatio id terminandum sit; quod eo pertinet, quia saepe in
aliis ciuitatibus subreptas res in alias ciuitates uel in alias
prouincias destinant fures perferre: ex duabus itaque superio-
ribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen pleri-
185 que posteriorem probant. Nec manifestum furtum quid sit,
ex iis quae diximus intellegitur: nam quod manifestum non
186 est, id nec manifestum est. Conceptum furtum dicitur, cum
apud aliquem testibus praesentibus furtiua res quaesita et
inuenta sit: nam in eum propria actio constituta est, quam-
187 uis fur non sit, quae appellatur concepti. Oblatum furtum
dicitur, cum res furtiua tibi ab aliquo oblata sit eaque apud
te concepta sit: utique si ea mente data tibi fuerit, ut apud
te potius quam apud eum qui dederit, conciperetur: nam
tibi, apud quem concepta est, propria aduersus eum qui
optulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, ⟨quae⟩ ap-
188 pellatur oblati. Est etiam prohibiti furti ⟨actio⟩ aduersus
eum qui furtum quaerere uolentem prohibuerit.

§ 185 = Inst. 4, 1, 3; conf. Dig. 47, 2, 8 (Gaius libro XIII ad edictum prouinciale) ‖ § 186 = Inst. 4, 1, 4 ‖ § 187 = Inst. 4, 1, 4 ‖ § 188 = Inst. 4, 1, 4.

1 usque manifestum furtum] *in* C^n *fortasse* usque fac|tum manifestum furtum *uel omisso hoc ultimo uocabulo scriptum erat*, *conf.* C^a ‖ 6 *utrum* quia *an* quod *uoluerit* C^n, *non liquet* ‖ 7 dubitatione *C* ‖ 8 quia C^n; *fortasse* quod *scribendum* (*conf.* C^a *pag. 294 uers. 38*) ‖ 9 surrepteress *C* ‖ 10 peruincias C^n, *conf.* C^a *pag. 289* ‖ fures] fur *C* (*conf.* C^a *pag. 298 uers. 25*) ‖ proferre C^n ‖ 12 nec *Inst. Dig.*, ni *C*, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ quid *Inst. Dig.*, quod C^n, *conf.* C^a *pag. 294 uers. 28* ‖ 13 quod *Inst. Dig.*, quae C^n, *conf.* C^a *pag. 294 inf.* ‖ 14 id *C*, id scilicet *Inst.*, hoc scilicet *Dig.* ‖ manifestum est] *conf.* C^a *pag. 278 uers. 18* ‖ 15 furtiua *Inst.*, furtibusa *C*, *conf.* C^a *pag. 315 uers. 29 et pag. 258 uers. 12* ‖ quaesita *Inst.*, quasita? C^n, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 16 sit *Inst.*, est C^n ‖ actio *Inst.*, a *C*, *conf.* C^a *pag. 256* ‖ 18 tibi ab aliquo *C*, ab aliquo tibi *Inst.* ‖ 19 utique *Inst.*, uel utique *C* (*conf.* C^a *pag. 309 uers. 16*) ‖ data tibi *C*, tibi data *Inst.* ‖ 20 quam apud *Inst.*, quap C^n, *conf.* C^a *pag. 291 inf.* ‖ 21 est C^n, sit *Inst.* ‖ 22 quae *Inst.*, *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 290 uers. 7*) ‖ 23 oblati *Inst.*, obliti *C* ‖ etiam *Inst.*, et? *C*, *conf.* C^a *pag. 267* ‖ actio *Inst.*, *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 256 uers. 24*) ‖ 24 querere *C*, quaerere testibus praesentibus *Inst.*

189 Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat:
nam liber *u*erberatus addicebatur ei cui furtum fecerat;
utrum autem *s*eruus efficeretur ex addictione, an adiudicati
loco constitueretur, ueteres quaerebant: in *seruum* aeque
uerberat*um animaduertebatur*. *sed* postea inprobata est aspe-
ritas poenae et tam ex serui persona quam ex liberi quadrupli
190 actio praetoris edicto constituta est. ‖ Nec manifesti furti pg. 178
poena per legem ⟨*XII*⟩ tabularum dupli inrogatur, eamque
191 etiam praetor conseruat. Concepti et oblati poena ex lege
XII tabularum tripli e*st*, *ea*que similiter a praetore ser*u*atur.
192 Prohibiti actio quadrupli est ex *edicto* praetoris *in*troducta:
lex autem eo nomine nullam poen*am* constituit; hoc solum
praec*i*pit, ut qui quaerere uelit, nudus quaerat, lic*i*o cinc-
tus, lancem habens; qui si quid inuenerit, iubet id lex fur-
193 tum manifestum ess*e*. quid sit autem lic*i*um, qu*a*esitum
est. se*d* uerius *est* consuti genus esse, quo necessariae partes
tegerent*ur*. quae res [lex] tota ridicula est: nam qui *u*estitum
quaerere pr*o*hibet, is et nudum quaerere prohibit*ur*us est,
eo magis quod ita qu*a*esita *re* inuenta maiori poen*a*e subicia-
tur. deinde quod lancem siue ideo haberi iubeat, ut mani-
bus occup*a*tis nihil subiciat, siue ideo ut quod inuenerit,
ibi i*n*ponat, neutrum eorum procedit, si id quod *qua*eratur,
eius magnitudinis aut naturae sit, ut neque subici neque ibi
inponi possit: certe non dubitatur, cuiuscumque materiae
194 sit ea lanx, satis legi fieri. Propter hoc tamen quod lex ex
ea causa manifestum furtum esse iubet, sunt qui scribunt
furtum manifestum aut lege ⟨*intellegi*⟩ aut natura: lege id

§ 189 init. et inde ab 6 *tam* et § 190 conf. Inst. 4, 1, 5.

1 legei? *C*, *conf.* C^a *pag.* 275 *inf.* ‖ 4 seruum aeque] eum atque C^a *teste Goescheno* ‖ 4—5 *ad sensum supplevit Huschke*, *conf.* C^a ‖ 6 *post* liberi *littera* n *expuncta est in C* ‖ 10 est eaque] esse qua C^a, *conf.* C^a *pag.* 265 ‖ 11 edicto] e *C*, *conf.* C^a *pag.* 264 ‖ inutroducta *C* ‖ 12 poenam] *conf.* C^a *pag.* 273 *inf.* ‖ 13 praecepit C^a ‖ licio *van der Hoeven*, linteo *ex* linteos *correctum C* ‖ 15 esse] esset C^a, *conf.* C^a *pag.* 266 ‖ licium *van der Hoeven*, linteum *C* ‖ 16 sed uerius est *Goeschen*, set ueriussenm (*ita ut tertia* s *littera lineola inducta sit*) *C*; *nisi ante* sed uerius est *aliorum iurisconsultorum sententia discrepans intercidit, possis e. g. talia quaeque temptare:* sed Verrius ait ‖ 17 quae res lex C^a, quae res *Mommsen*: quare lex *Goeschen*, *conf.* C^a *pag.* 297 *uers.* 21 *et pag.* 298 *inf.* ‖ 18 perhibet C^a ‖ prohibitus *C*, *conf.* C^a *pag.* 306 ‖ 19 re *van der Hoeven*, res C^a (*conf.* C^a *pag.* 298 *inf.*), re et *Huschke* ‖ 21 occupantis *C* ‖ inueneri *C*, *conf.* C^a *pag.* *XXXII inf.* ‖ 22 quod quaeratur] quodratur C^a (*conf.* C^a *pag.* 290 *uers.* 7) ‖ 23—24 ibi inponi] ibinponi *C* ‖ 27 intellegi *hoc loco addidit Huschke* ‖ alterum lege *ex* lese *correctum C*.

ipsum de quo loquimur, natura illud de quo superius expo-
suimus: sed uerius est natura tantum manifestum furtum
intellegi; neque enim lex facere potest, ut qui manifestus
fur non si*t*, manifestus sit, non magis quam qui omnino
fur non sit, fur sit, et qui adulter a*ut* homicida non sit,
adulter uel ‖ *h*omicida sit: at illu*d* sane lex facere potest, ut pg. 179
proinde aliquis poena teneat*ur* atque si furtum uel adulte-
rium uel homicidium admi*si*sset, quamuis nihil eorum ad-
miserit.
195 Furtum autem fit non solum cum quis intercipiendi
caus*a* rem alienam *a*mouet, *sed* generaliter cum qui*s* rem alie-
196 nam inuito domino contrectat. Itaque si quis *re* quae apu*d*
eum deposita sit utatur, furtum committit; et si quis uten-
dam rem acceperit eamque in alium usum transtulerit, furti
obligatur, ueluti si quis argentum utendum acceperit, quasi
amicos ad cenam inu*i*taturu*s*, et id peregre secum tulerit, aut
si quis *equ*um gestandi gratia commodatum longiu*s* aliquo
duxerit, quo*d* ueteres scripserunt de eo qui in aciem per-
197 duxisset. Placuit tamen eos qui *r*ebus commodatis aliter
uterentur quam u*t*endas accepissent, ita furtum committere,
si inte*ll*egant id se inuito domino facere, eumque, si intel-
lexisset, non permissurum; *a*t si permissurum credant, ex-
tra furti crimen uideri; optima sane distincti*one*, quod fur-
198 tum sine dolo malo non committitur. Sed et si credat aliquis
inuito domino se rem co*n*trectare, domino autem uolente id

§ 195 = Inst. 4, 1, 6 ‖ § 196 fere = Inst. 4, 1, 6 ‖ § 197 fere = Inst. 4, 1, 7 ‖ § 198 usque ad 136, 7 *an neutro* = Inst. 4, 1, 8.

4 non sit] non si *C* ‖ 5 adulter aut] adultera *C*, *conf.* C^a *pag.* 256 ‖ 7 teneat alqua *C* (*conf.* C^a *pag.* 290 *uers.* 19) ‖ 8 admisset *C* ‖ 11 causa *Inst.*, causam C^a ‖ amouet sed *Inst.*, admouet et *C* ‖ quis *Inst.*, qui *C* ‖ rem alienam *C*, alienam rem *Inst.* ‖ 12 domino *ex* domito *correctum C* ‖ contrectat C^a, contractat *Inst.* ‖ re] rem *C* ‖ 16 cenam inuitaturus *Inst.*, cendam inutaturus rogauerit *C* (*ex glossemate*) ‖ 17 gratia *C*, causa *Inst.* ‖ commodatum *C*, commodatum sibi *Inst.* ‖ longius *Inst.*, longiuscum *C*, longius secum *Goeschen* ‖ 18—19 perduxisset C^a, equum perduxisset *Inst.* ‖ 19 qui rebus *Inst.*, quibus *C* ‖ 20 utendas *Inst.*, uttendas *C* ‖ accepissent *C*, acceperint *Inst.* ‖ 21 si intellegant id se] sunt elegant id se *C*, si se intellegant id *Inst.* ‖ 21—22 intellexisset *Inst.*, intellexissent *C*, *conf.* C^a *pag.* 265 ‖ 22 at *Boecking*, ut *C*, ac *Inst.* ‖ credant *Inst.*, credent *C* ‖ 23 furti *C*, *om. Inst.* ‖ distinctione *Inst.*, distinctio est C^a, *conf.* C^a *pag.* 253 ‖ quod C^a, quia *Inst.* ‖ 25 contrectare] treclare *C* (*conf.* C^a *pag.* 260 *uers.* 3), commodatam sibi contrectare *Inst.*

fiat, dicitur furtum non fieri. unde illu*d* quaesitum [et probatum] est, cum Titius seruum meum sollicita*uerit*, ut quasdam res mihi subriperet et ad eum perferret, ⟨*et seruus*⟩ ‖ id pg. 180 ad me pertul*er*it, ego, dum uolo Titium in ipso delicto deprehendere, permi*serim* ser*uo* quasdam res ad eum perferre, *u*trum furti an serui corrupt*i* iudicio teneat*ur* Titius mihi, an neutro. responsum neutro eum teneri, furti ideo quod non inuito me res contrecta*uerit*, serui corrupti ideo qu*od* dete-
199 rior seruus factus non est. Interdum autem et*iam* liberorum hominum furtum fit, ueluti si quis liberorum nostrorum qui in potestate nostra *sint*, siue etiam uxor quae in manu nostra sit, siue etiam iudicatus uel auctoratus meus subreptus *fue-*
200 *rit*. Aliquando etiam *su*ae rei quisque furtum committit, ueluti si debitor rem qua*m* credito*ri* pignori dedit, subtraxerit, uel *s*i bonae fidei possessori rem meam possidenti subripuerim: unde placuit eum qui ser*uu*m suum quem alius bona fide possidebat, ad se reuersum celauerit, furtum commit-
201 tere. Rursus ex diuerso in*ter*dum alienas res occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri. ueluti res hereditarias quarum heres non est nactus possessionem, nisi necessarius heres e*xt*et; nam necessario herede exta*n*te placuit nihil pro herede usucapi poss*e*. It*em* de*b*itor rem quam fiduciae causa creditori mancipauerit aut in iure cesse-

§ 199 fere = Inst. 4, 1, 9 ‖ § 200 usque ad 14 *subtraxerit* = Inst. 4, 1, 10.

1 et probatum C^n, *om. Inst.* ‖ 2 sollicitauerit *Inst.*, colligitaret *C* ‖ 3 perferret *Inst.*, perferet C^n ‖ ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 4 pertulerit *Inst.*, pertulit C^n ‖ 3—4 (*post* perferret) *Mommsen mauult*: ⟨et postquam seruus⟩ id ad me pertulit ego etc. ‖ 5 permiserim *Goeschen*, permi C^n, *ad* permisi *ducunt Inst.* ‖ seruo *Inst.*, serumuo *C*, *conf.* C^a *pag. 302 inf. et pag. 299 uers. 15* ‖ 6 utrum *Inst.*, q̄eumtrum (*i. e.* quaesitum est [*ex glossemate*] umtrum?) C^n ‖ corrupti iudicio *Inst.*, corruptioiudicium *C* (*conf.* C^a *pag. 274 uers. 5 et uers. 11*) ‖ teneatur *Inst.*, teneat *C* ‖ 8 contrectarit *Lachmann*, contrectaret *C* ‖ corruspti (*sed expuncta* s *littera*) *C* ‖ 9 est *C*, sit *Huschke* ‖ autem C^n, *om. Inst.* ‖ etiam *Inst.*, et *C*, *conf.* C^a *pag. 267* ‖ 11 sint] *aut* s *C aut* sunt C^n (*conf.* C^a *pag. 301 inf.*) *et nonnulli Inst. codd.*, sit *meliores Inst. codd.* ‖ *alterum* nostra *ex* nostras *correctum C* ‖ 12 iudicatus *C*, adiudicatus *Huschke* (*conf.* § *189*) ‖ fuerit *Inst.*, queri? *C* (*sed correcta prima littera*), *conf.* C^a *pag. XXXII inf.* ‖ 13 etiam C^n, autem etiam *Inst.* ‖ suae *Inst.*, sae *C* ‖ 14 quam *Inst.*, quae C^n, *conf.* C^a *pag. 291* ‖ creditori *Inst.*, creditor *C* ‖ pignori *C*, pignoris causa *Inst.* ‖ 15 si] *aut* et *aut* ci *C* ‖ possidenti *in C ex glossemate irrepsisse suspicatur Mommsen* ‖ 16 serdum *C* ‖ 18 interdum] inestdum C^n, *conf.* C^a *pag. 304* ‖ 21 extet] esset? *C* ‖ extate *C* ‖ 22 posse. Item] possit C^n, *conf.* C^a *pag. 273*.

rit, *secun*dum ea quae in superiore commentario rettulimus,
202 sine furto possidere et usucapere potest. Interdum furti tenetur *qui* ipse furtum non fecerit, qualis ‖ est cuius ope con- pg. 181 silio furtum factum est: in quo numero est qui nummos tibi excussit, ut eos alius su*b*riperet, uel o*b*stitit tibi, ut alius su*b*riperet, aut o*ue*s aut *bo*ues tuas fugauit, ut alius eas exciperet: et hoc ueteres scripserunt de eo qu*i* panno rubro fugauit armentum. sed si qui*d* per lasciuiam et non data opera ut furtum commi*tt*eretur, factum sit, uide*b*imus *an* utilis a*c*tio d*a*ri debeat, cum per legem Aquiliam quae de damno lata ⟨*est*⟩, etiam culpa puniatur.
203 Furti autem a*ctio* ei conpetit cuius interest rem saluam esse, licet dominus non sit: itaque nec domino aliter con-
204 petit quam si e*ius* in*ter*sit rem non perire. unde constat creditorem de pignore subrepto furti agere posse; adeo quidem, ut qu*amuis* ipse dominus, id est ipse debitor, eam rem subripuerit, nihilo minus creditori conpetat actio furti.
205 Item si fullo polienda curandaue aut sarcinator sarcienda uestimenta mercede certa acceperit eaqu*e* furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil *inter*est *e*a non per*i*isse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum *con*sequi poss*i*t, si modo is fullo aut sarci*na*tor re*i*

§ 201 *in superiore commentario*] 2, §§ 59. 60 ‖ § 202 usque ad 10 *debeat* fere = Inst. 4, 1, 11 ‖ § 203 = Inst. 4, 1, 13 ‖ § 204 = Inst. 4, 1, 14 ‖ § 205 usque ad 22 *possit* et inde ab 138, 1 *nam* = Inst. 4, 1, 15.

1 secundum] dum *C* ‖ 3 qui *Inst.*, cum C^n, *conf.* C^a *pag. 293* ‖ ope *C*, ope et *Inst.* ‖ 4 nummos tibi *C*, tibi nummos *Inst.* ‖ 5 eos alius *C*, alius eos *Inst.* ‖ surriperet *C*, raperet *Inst.* ‖ uel C^n, aut *Inst.* ‖ 6 surriperet aut C^n, rem tuam exciperet uel *Inst.* ‖ fugauit *C*, fugauerit *Inst.* ‖ 7 eo qui *Inst.*, eo qui eo *C* ‖ 8 quid] quis *C*, quid eorum *Inst.* ‖ 9 commiteretur C^n, admitteretur *Inst.* ‖ sit *C*, est *Inst.* ‖ an] ā· (*i. e.* aut?) C^n, *conf.* C^a *pag. 255 inf.* ‖ 10 actio *Inst.*, atque *C*, *conf.* C^a *pag. 305 uers. 12* ‖ dari *Inst.*, deari *C* ‖ aliquiliam *C* ‖ 11 est *addidit Goeschen* (*conf.* C^a *pag. 265 inf.*) ‖ 12 actio *Inst.*, aoue *C*, *conf.* C^a *pag. 305 l. l.* ‖ 14 eius intersit *Inst.*, eum insit *C* (*conf.* C^a *pag. 304 uers. 25*) ‖ 15 posse C^n; posse, etiamsi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei pignori potius incumbere quam in personam agere *Inst.* ‖ 16 quamuis *Inst.*, que ū C^n, *conf.* C^a *pag. 297 uers. 23 et uers. 28 et pag. 290 uers. 6* ‖ dominus id est ipse *C*, *om. Inst.* ‖ 17 conpetat C^n, competit *Inst.* ‖ 18 polienda *Inst.*, pullienda *C* ‖ 19 eaque *Inst.*, eaqua *C*, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 20 interest *Inst.*, id est C^n, *conf.* C^a *pag. 272* ‖ 21 ea] ia? *C*, eam rem *Inst.* ‖ perisse *C*, perire *Inst.* ‖ 22 suum sequi *C* (*conf.* C^a *pag. 260 uers. 3*), rem suam persequi *Inst.* ‖ posset (*uel* possset [*conf.* C^a *pag. 284 inf.*]) C^n, potest *Inst.* ‖ sarcinator rei praestandae] sarcitor rem praestande pic

praestand*ae* sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab
eo dominus *suum* consequi non potest, ipsi furti actio con-
206 petit, quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. *Quae*
de fullone ‖ aut sarci*na*tore diximus, eadem transferemus et pg. 182
ad eum cui rem commodauimus: nam ut illi mercedem ca-
piendo custodiam praestant, ita hic quoque utend*i* commo-
dum percipiendo similiter necesse habet custodiam praestare.
207 sed is apu*d* quem res deposita *est*, custodiam non praesta*t*,
tantumque in eo obnoxius est si quid ipse dolo ⟨*malo*⟩ fece-
rit; qua de *causa* ⟨*si*⟩ res ei subrepta fuerit, qu*ia* restituen-
dae eius no*mine* deposit*i* non tenetur, nec ob id eius interest
rem saluam esse, furti [itaque] agere non potest, *sed* ea
actio domino conpetit.
208 In summa sciendum est qua*e*situm esse an i*n*pubes rem
alien*am amo*uendo furtum faciat: plerisque placet, quia fur-
tum ex ad*f*ect*u* consistit, ita demum obligari eo crimine i*n*-
puberem, si proximu*s* pubertati sit et ob id intellegat se de-
linquere.
209 Qui res alienas rapit, tenetur et*iam* furti: quis enim
magis alienam rem inuito domino *con*trectat quam qui
⟨*ui*⟩ rapit? itaque rect*e dict*um est eum i*n*probum furem
esse; se*d* propriam actione*m* eius *del*icti nom*i*ne praetor in-

§ 206 fere = Inst. 4, 1, 16 ‖ § 207 = Inst. 4, 1, 17 ‖ 208 = Inst. 4, 1, 18 ‖ § 209 = Inst. 4, 2 pr.

(*uel* ṗse *[id est* per se*] uel* fse *uel* ra *uel similia*) *C*; sarcitor *formam in uicinia formae* sarcinator *uix admisit Gaius*.

2 dominus suum] dominus sim *C*, suum dominus *Inst.* ‖ potest *C*, possit *Inst.* ‖ ipsi *C*, ipsi domino *Inst.* ‖ 3—4 quae de *Inst.*, deque *C* ‖ 4 aut C^n, et *Inst.* ‖ sarcinatore *Inst.*, sarcitore *C* ‖ 5 illi *ex* illu *correctum* C^1 ‖ 5—6 capiendo *C*, accipiendo *Inst.* ‖ 6 ita hi quoque utendo commodum percipiendo C^n, ita is quoque qui commodum utendi percipit *Inst.* ‖ 7 necesse habet *Inst.*, necessese habent *C*, *conf.* C^a *pag. 265* ‖ 8 deposita est *Inst.*, depositae *C*, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ praestat *Inst.*, praestatum C^n, *conf.* C^a *pag. 305 uers. 26* ‖ 9 tantumque *C*, sed tantum *Inst.* ‖ malo *Inst.*, *om. C* (*conf.* C^a *pag. 264 uers. 1*) ‖ 10 causa si *Inst.*, ḡ C^n (*conf.* C^a *pag. 259*) ‖ quia restituendae *Inst.*, quae (*conf.* C^a *pag. 293*) restituendaē C^n, *conf.* C^a *pag. 312* ‖ 11 nomine *Inst.*, nonomninoe *C*, *conf.* C^a *pag. 282* ‖ depositi *Inst.*, depositie *C* ‖ 12 itaque C^n, *om. Inst.* ‖ sed *Inst.*, et *C* ‖ ea *C*, furti *Inst.* ‖ 14 quaesitum *Inst.*, quasitum *C*, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 15 alienam amouendo *Inst.*, alieno uendo *C*, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ plerisque C^n, et *Inst.* ‖ 16 affectu *Inst.*, adiectum *C* ‖ 17 proximus *Inst.*, proximusm C^n ‖ 19 etiam] et *C* (*conf.* C^a *pag. 267*), quidem etiam *Inst.* ‖ 20 contrectat *Inst.*, tretat *C*, *conf.* C^a *pag. 260 uers. 3* ‖ 21 ui *Inst.*, *om. C* ‖ itaque? C^n (*conf.* C^a), ideoque *Inst.* ‖ recte dictum *Inst.*, rectum *C* ‖ 22 set *C*, sed tamen *Inst.* ‖ actionem *Inst.*, actione C^n ‖ delicti *Inst.*, lecti *C* ‖ nomine *Inst.*, nomen *C*, *conf.* C^a *pag. 282*.

troduxit, quae appellatur ui *b*onorum raptorum, et est in-
tra annum qu*a*drupli [actio], post annum simpli: quae actio
utilis est, *e*tsi quis un*a*m rem, licet minimam, rapuerit.
210 Damni iniuriae actio constituit*ur* per legem Aquiliam,
cuius primo capite cautum est, ⟨*ut*⟩ si quis hominem alie-
num ‖ *alien*amue quadrupedem qua*e p*ecudum numero sit, pg. 183
iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fu*er*it,
211 tantum domino dare damnetur. *i*niuria autem occidere in-
tellegitur, cuius dolo a*ut* culpa id acciderit, nec ulla alia
lege damnum quod sine iniuria dat*ur*, reprehendi*tur*; itaque
inpunitus est qui sine culpa et dolo malo casu quodam dam-
212 num committit. Nec solum corpus in actione huius legis
aestimatur; sed sane *s*i seruo occiso plus dominus capiat
damni quam pretium serui *sit*, id quoque aestimatur, ueluti
si seruus meus ab aliquo heres institutus antequam iussu
meo hereditatem cerneret, occis*us* fuerit: non enim tantum
ipsius pretium aestimatur, sed et hereditatis amissae quan-
titas. item si ex gemellis uel ex comoedis uel ex sy*m*p*h*o-
niacis unus occisus fuerit, non solum occisi fit *a*estimatio,
sed eo amplius ⟨*id*⟩ quo*que* conputat*ur* quod ceteri qui super-
sunt, dep*re*tiati *sunt*. idem iuris est etiam si ex pari mula-
rum unam uel etiam ex quadrigis *e*quorum unum occiderit.
213 Cuius autem seruus occisus est, is liberum arbitrium habet
uel capitali crimine reum facere eum qui occiderit, uel hac
214 lege damnum persequi. Quod autem adie*c*tum est in hac
lege QVANTI IN EO ANNO PLVRIMI EA RES FVERIT, illu*d* efficit,
si clodum puta aut luscum seruum occiderit, qui in eo

§ 210 = Inst. 4, 3 pr. ‖ § 211 init. conf. Inst. 4, 3, 2 ‖ § 212 conf. Inst. 4, 3, 10 ‖ § 213 conf. Inst. 4, 3, 11 ‖ § 214 conf. Inst. 4, 3, 9.

2 quiadrupli (*conf.* C^a *pag. 289 inf.*) actio C^n, quadrupli *Inst.* ‖ 3 etsi] set si *C*, etiamsi *Inst.* ‖ unam *Inst.*, unuam *C* ‖ 4 constituitur *Inst.*, constituit *C* ‖ 5 ut *Inst.*, *om. C* ‖ 6 alienamue *Inst.*, eamue *C* ‖ quae pecudum *Inst.*, qua (*conf.* C^a *pag. 290*) recudum *C* ‖ 7 *aut* fuit *C aut fortasse* fuerit C^n, fuit *Inst.* ‖ 8 tantum *C Inst.*; tantum aes *habent legis uerba* (*Dig. 9, 2, 2 pr.*) ‖ iniuria *Inst.*, is iniuria *C* ‖ 9 aut] a *C*, *conf.* C^a *pag. 256* ‖ 10 reprehendic C^n, *conf.* C^a *pag. 285 inf. et pag. 307* ‖ 13 si] i *C* ‖ 14 sit id] sid *C* ‖ 16 occisos *C* ‖ 18 syponiacis *C* ‖ 20 id quoque *Inst.*, qui C^n, *conf.* C^a *pag. 297* ‖ quod ceteri qui supersunt depertiatis (*uel* depertiati sunt) C^n, quanto depretiati sunt qui supersunt *Inst.* ‖ 22 quadrigis *C*, quadriga *Inst.* ‖ 24 capitali crimine *C*, capitalis criminis *Inst.* ‖ 25 adiectum] adistum *C*.

anno integer ⟨*fuerit, ut non quanti fuerit, cum occideretur, sed quanti in eo anno plurimi*⟩ fuerit, aestimatio fiat; quo fit, ut quis plus interdum consequatur quam ei damnum ‖ da- pg. 184 tum est.

215 Capite secundo ⟨*aduersus*⟩ adstipulatorem qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, 216 tanti actio constituitur. qua et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est; sed id caueri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege aduersus infitiantem in duplum agitur.

217 Capite tertio de omni cetero damno cauetur. itaque si quis seruum uel eam quadrupedem quae pecudum ⟨*numero est, uulnerauerit, siue eam quadrupedem quae pecudum*⟩ numero *non est*, ueluti canem, aut feram bestiam, ueluti ursum, leonem, uulnerauerit uel occiderit, hoc capite actio constituitur: in ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus quae anima carent, damnum iniuria datum hac parte uindicatur; si quid enim ustum aut ruptum aut fractum ⟨*fuerit*⟩, actio hoc capite constituitur, quamquam potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: ruptum ⟨*enim intellegitur quod quoquo modo corruptum*⟩ est; unde non solum usta [aut rupta] aut fracta, sed etiam scissa et conlisa et effusa et quoquo modo uitiata aut perempta atque deteriora facta

§ 217 = Inst. 4, 3, 13.

1 — 2 ⟨ ⟩ *e. g. additum ducibus ex parte Institutionibus (conf. etiam Dig. 9, 2, 21, 2); Huschke haec temptauit*: ⟨fuerit, ut non quanti clodus aut luscus, sed quanti integer⟩ ‖ 2 fuerit *Inst.*, fuit? *C* ‖ 3 quis̄ (*sic*) *C*, *conf.* C^a *pag. 312* ‖ interdum] indum, *conf.* C^a *pag. 304* ‖ consequatur] sequatur C^n, *conf.* C^a *pag. 260 uers. 3* ‖ 5 aduersus *addidit Poeschmann (conf.* C^a *pag. 256 uers. 27)* ‖ 6 est] ēe *C*, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ 7 qua] quam C^n, *conf.* C^a *pag. 289 inf.* ‖ 8 introduci manifestum est] introducim' fe (*id est* introducimus factum est?) C^n, *conf.* C^a *pag. 278* ‖ 9 manddati? *C* ‖ 11 cauetur *Inst.*, cauet *C* ‖ 12 — 13 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 14 non est *Inst.*, de *C* (*conf.* C^a *pag. 281 inf.*) ‖ *alterum* ueluti] uel C^n, *conf.* C^a *pag. 311 inf.* ‖ ueluti ursum leonem *om. Inst.*, *expectes* ueluti ursum uel leonem ‖ 15 uel C^n, aut *Inst.* ‖ hoc *Inst.*, ca hoc *uel* ea hoc *C* ‖ 16 constituitur *Inst.*, constituit *C* ‖ animalibus C^n, omnibus animalibus *Inst.* ‖ 17 quae *Inst.*, qua *C*, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 18 — 19 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 19 hoc *C*, ex hoc *Inst.* ‖ quamquam *Inst.*, quoque C^n, *conf.* C^a *pag. 291 inf.* ‖ potuerit *C*, poterit *Inst.* ‖ 20 — 21 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* ‖ 22 aut rupta C^n, *om. Inst.* ‖ etiam *Inst.*, et? *C*, *conf.* C^a *pag. 267* ‖ 23 uitiata aut C^n, *om. Inst. (non male)*.

218 hoc uerbo continentur. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus XXX proximis ea res fuerit, damnatur is qui damnum dederit; ac ne PLVRIMI quidem uerbum adicitur: et ideo quidam putauerunt liberum esse iudici ad id tempus ex diebus XXX aestimationem redigere, quo plurimi ‖ res fuerit, uel ad id quo minoris fuerit: sed Sabino pg. 185 placuit proinde habendum ac si etiam hac parte PLVRIMI uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fuisse

219 ⟨*quod prima parte eo uerbo usus esset. Ceterum*⟩ placuit ita demum ex ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit; ideoque alio modo damno dato utiles actiones dantur, ueluti si quis alienum hominem aut pecudem incluserit et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit, ut rumperetur; item si quis alieno seruo persuaserit, ut in arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et *is* ascendendo aut descendendo ceciderit ⟨*et*⟩ aut mortuus fuerit aut aliqua parte corporis laesus sit; *sed* si quis alienum seruum de ponte aut ripa in flumen proiecerit et is suffocatus fuerit, corpore suo damnum dedisse eo quod proiecerit, non difficiliter intellegi potest.

220 Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno

§ 218 usque ad 4 *adicitur* = Inst. 4, 3, 14 et 15; § 218 inde ab 6 *sed* fere = Inst. 4, 3, 15 ‖ § 219 fere = Inst. 4, 3, 16 ‖ § 220 fere = Inst. 4, 4, 1.

2 proximis *Inst.*, proxumus C^n ‖ ea *C*, *om. Inst.* ‖ 2 — 3 damnat *C*, obligatur *Inst.* ‖ 4 puputauerunt *C* ‖ iudicium *C*, *conf.* C^a *pag. 274* ‖ 6 quo] quod *C*, *conf.* C^a *pag. 293 inf.* ‖ 7 *aut* proinde *aut* perinde C^n, perinde *Inst.* ‖ hauendum *C*, habendam aestimationem *Inst.* ‖ si etiam *Inst.*, set *C*, *conf.* C^a *pag. 267 uers. 12* ‖ plurimi *Inst.*, plurimir *uel* plurimip *C* ‖ 8 esset C^n, fuisset *Inst.* ‖ legibus *C*, *conf.* C^a *pag. 275 inf.* ‖ fuisse *Inst.*, fuisse et *C* ‖ 9 ⟨ ⟩ *additum ducibus Institutionibus* ‖ 10 ista *C*, hac *Inst. (concinnius)* ‖ corpore *C*, praecipue corpore *Inst.* ‖ 11 ideoque *Inst.*, quo C^n ‖ 12 dant *C*, dari solent *Inst.* ‖ alienum hominem *C*, hominem alienum *Inst.* ‖ aut *Inst.*, an *C*, *conf.* C^a *pag. 256* ‖ pecudem *C*, pecus *Inst.* ‖ 12 — 13 incluserit et iame necauerit *C*, ita incluserit ut fame necaretur *Inst.* ‖ 14 item C^n, aut pecus in tantum exagitauerit ut praecipitaretur aut *Inst.* ‖ 15 is *Inst.*, si *C* ‖ 16 aut descendendo cecideri aut mortuus C^n (*conf.* C^a *pag. XXXII inf.*), uel descendendo aut mortuus *Inst.* (*fortasse recte*) ‖ 17 sit *C*, erit *Inst.* ‖ sed *Inst.*, itemp *C* (*conf.* C^a *pag. 273 uers. 21*) ‖ 18 seruum *Inst.*, s|seruum? C^n, *conf.* C^a *pag. 302 inf.* ‖ aut *Inst.*, an *C*, *conf.* C^a *pag. 256* ‖ proiecerit C^n, deiecerit *Inst.* ‖ 19 corpore suo damnum dedisse eo quod proiecerit] quamquam (*uel* quamuis) hic corpore suo damnum dedisset eo quod proiecerit C^n, eo quod proiecerit corpore suo damnum dedisse *Inst.* ‖ 20 potest *C*, poterit *Inst.* ‖ 21 committitur *Inst.*, committit· *C*, *conf.* C^a *pag. 306*.

puta aut fuste percussus uel etiam *uer*beratus erit, sed et*iam* si cui conuicium factum fuerit, siue quis *bona* alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debe*re* proscripserit, siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit, siue quis matrem familia*s* aut praetextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis.

221 *P*ati a*utem* iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed et*iam* per liberos nostros quos in potestate habemus, ‖ item per uxores nostras, *quamuis* pg. 186 in manu nostra ⟨*non*⟩ sint; itaque si *f*iliae meae quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomin*e* tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Tit*ii* no*mine*.

222 Seruo autem ipsi qu*idem* nulla iniuria intellegit*ur* fieri, sed domino per eum fieri uidetur: non tamen isdem modis quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita cum quid atrocius commissum fuerit, quod ap*erte* in *con*tumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit; et in hunc casum formula proponitur; at si qui*s* seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponit*ur* ulla formula nec temere petenti datur.

223 Poena autem iniuriarum ex leg*e* $\overline{\text{XII}}$ tabula*rum* propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os uer- fractum aut conlisum trecentorum assium poena era*t*, si libero os fractum erat; at si seruo, $\overline{\text{CL}}$: propter ceteras uero iniurias $\overline{\text{XXV}}$ assium poena er*at* constituta. et *u*idebantur illis

§ 221 fere = Inst. 4, 4, 2 ‖ § 222 usque ad 19 *percusserit* fere = Inst. 4, 4, 3 ‖ § 223 usque ad 23 *fractum* = Inst. 4, 4, 7.

1 fuste percussus C^n, fustibus caesus *Inst.* ‖ uerberatus *Inst.*, iuberatus *C*, *conf. C^a pag. 309 inf.* ‖ *alterum* etiam *Inst.*, et? *C* (*conf. C^a pag. 267 uers. 12*) ‖ 2 bona *Inst.* uon *C* ‖ 3 eum nihil C^n, nihil eum *Inst.* ‖ sibi debere *Inst.*, sibi debere sibi *C* ‖ siue *C*, uel si *Inst.* ‖ 5 familias *Inst.*, familiam *C*, *conf. C^a pag. 267 uers. 34. 35* ‖ 6 pati autem] *ad* pati autem *ducunt Inst.*, spatia *C*, *conf. C^a pag. 257* ‖ 8 quamuis *Lachmann*, c· (*i. e.* cum?) C^n, *conf. C^a pag. 297* ‖ 9 non *om. C*, *conf. C^a pag. 281 inf.* ‖ filiae *Inst.*, ueltiae filiae *C* ‖ 11 agi iniuriarum *C*, iniuriarum agi *Inst.* ‖ uerum *C*, sed *Inst.* ‖ 11—12 nomine *Inst.*, nomen *C*, *conf. C^a pag. 282* ‖ 12 quidem *Inst.*, quod C^n, *conf. C^a pag. 296* ‖ 12—13 intellegit fieri *C*, fieri intellegitur *Inst.* ‖ 13 tamen] *conf. C^a pag. 308 uers. 8* ‖ 14 uel *C*, et *Inst.* ‖ 16 quod *C^n et Inst. codices aliquot*, et quod *Institutionum codices alii cum Theophilo* ‖ aperte *Inst.*, aptem *C* ‖ in *C*, ad *Inst.* ‖ contumeliam *Inst.*, tum eliam C^n, *conf. C^a pag. 260 uers. 3* ‖ fieri uidetur C^n, respicit *Inst.* ‖ 18 quis *Inst.*, qui *C* ‖ 19 proponit *C* ‖ 20 potenti *C* ‖ 21 lege *Inst.*, legum *C*, *conf. C^a pag. 276* ‖ tabularum *Inst.*, tabulas *C*, *conf. C^a pag. 307* ‖ 23 erat] erat ueluti C^n ‖ 25 erit *C*.

temporibus in magna paupertate satis idoneae istae pecunia*riae* poen*ae*.

224 se*d* nunc alio iure utimur: p*er*mitti*tur* enim nobis a praetore *ipsis* iniuriam *a*estimare, et iudex uel tanti condemnat quanti nos aestimauerimus, uel minoris, pro*ut ei* uisum fuerit; se*d* cum atrocem iniuriam praetor ‖ aestimare soleat, si simul constituerit quantae pecuniae eo pg. 187 nomine fieri debeat uadimonium, *h*ac ipsa quantitate taxamu*s* formulam, et iudex qu*amuis* possit uel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem.

225 Atrox autem iniuria aestimatur uel ex facto, ueluti si quis ab aliquo uulneratus aut uerberatus fustibusue caesus fuerit; uel ex loco, ueluti si cui in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, ueluti si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senator*i* ab humili persona facta sit iniuria. ‖ pg. 188

⟨*COMMENTARIVS QVARTVS.*⟩

1 ‖———————————————————————‖ pg. 189 — quo*t* genera actionum sint, uerius uidetur duo esse, in rem et in personam: nam qui $\overline{\text{IIII}}$ esse dixer*unt* ex sponsio*num* generibus, non animaduerterunt quasdam species actionum inter genera se rettulisse.

2 In personam actio est qua agimus cum aliquo qui nobis uel ex contractu uel ex delicto obligatus est, id est cum intendimus DARE, FACERE, PRAESTAR*E*

§ 224 usque ad 5 *fuerit* fere = Inst. 4, 4, 7 ‖ § 225 fere = Inst. 4, 4, 9.

1—2 pecuniariae poenae *Goeschen*, pecuniae penae ne *C* (*conf. C^a pag. 266 uers. 19*) ‖ 2 *ad* permittitur *ducunt Inst.*, promittit C^n ‖ 3 ipsis *Inst.*, siis *C* ‖ 5 prout ei *Inst.*, pro illu C^n ‖ uisum *C*, *sed duabus primis litteris ex* tit *correctis* ‖ 7 taxamur *C* ‖ 8 quamuis] qui *C*, *conf. C^a pag. 297* ‖ uel *C*, *rectius omitti intellexit van der Hoeven* ‖ 12 aut uerberatus fustibusue caesus fuerit C^n, fuerit uel fustibus caesus *Inst.* ‖ 15 senatoribus *C*, si senatori *Inst.* ‖ persona C^n, *om. Inst.* ‖ facta sit iniuria *C*, iniuria facta sit *Inst.* ‖ *in libri fine C habet haec:* lib· $\overline{\text{III}}$· explic. ‖ 17 *Huschke* (*conf. Inst. 4, 6 pr.*) *haec supplet:* Superest ut de actionibus loquamur. Et si quaera|mus, quot genera etc. ‖ 19 dixerunt] dixeri̇n *C*, *conf. C^a pag. 299 inf.* ‖ 22 agimus] agimus quotiens C^n ‖ delicto] delictum C^n (*conf. C^a pag. 305*) ‖ 23 praestarie C^n.

3 OPORTERE. In *rem* actio est, cum aut CORPORALEM REM inten-
dimus NOSTRAM ESSE, *aut* IVS ALIQVOD NOBIS CONPETERE, ueluti
utend*i* aut utendi fruend*i*, *e*undi, agendi aquamue ducendi
uel altius tollendi *pr*ospiciendiue: ⟨*quibus casibus*⟩ actio ex
4 diuerso aduersario est negatiua. Sic itaque discretis actio-
nibus certum est non posse nos rem nostram ab alio ita
petere SI PARET EVM DARE OPORTERE; nec enim quod nostrum
est, nobis dari potest, cum scilicet id dari nobis intellegatur
quod ⟨*ita datur*, *ut*⟩ nostrum fiat; nec res quae ⟨*nostra iam
est*⟩, nostra ampli*us* fieri potest. plane odio furum, quo ma-
gis pluribus actionibus teneant*ur*, receptum est, ut extra
poenam dupli aut quadrupli rei recipiendae nomine fures
etiam hac actione teneantur SI PARET EOS DARE OPORTERE, quam-
uis sit etiam aduersus eos haec actio qua rem nostram esse
5 petimus. Appellantur autem in rem quidem actiones uindi-
cationes, in personam uero actiones quibus DAR*I* FIERIVE OPOR-
TERE intendimus, condictiones.
6 Agimus autem interdum, ut rem tantum con|sequamur, pg. 190
7 interdum ut poenam ta*n*tum, alias ut rem et poena*m*. Rem
ta*n*tum persequimur uelut actionibus ⟨*quibus*⟩ ex contractu
8 agimus. Poenam tantum *per*sequimur uelut actione furti et in-
iuriarum et secundum quorundam opinionem actione ui bo-
norum raptorum: nam ipsius rei et uindicatio et condictio
9 nobis conpetit. Rem uero et poenam persequimur uelut ex
his causis, ex quibus aduersus infitiantem in duplum agi-
mus; quod accidit per actionem iudicat*i*, depensi, damni
in*iuri*ae *legis* Aqui*l*iae, a*ut* legatorum nomine quae per dam-
nationem cert*a* relict*a* sunt.

§ 4 fere = Inst. 4, 6, 14 || § 5 fere = Inst. 4, 6, 15.

4 ⟨ ⟩ *e. g. addidit Mommsen* || 6 ab alio ita *C*, ita ab aliquo *Inst.* 7 eum *ex* eam *correctum?* *C* || 8 est C^n, est id *Inst.* || potest cum C^n, oportet quia *Inst.* || id dari nobis *C*, *ad* dari nobis id *ducunt Inst.* || intellegatur *C*, intellegitur *Inst.* || 9 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* || 9—10 ⟨ ⟩ *additum ducibus fere Inst.* (*quas qui religiosius sequetur, is* iam nostra est *supplebit*) || 10 nostra amplicis? *C*, *ad* magis nostra *ducunt Inst.* || 11 teneant receptum *C*, teneantur effectum *Inst.* || 13 etiam *Inst.*, ex *C* (*conf.* C^a *pag. 267 uers. 10*) || actione *Inst.*, actionem C^n || 14 etiam aduersus eos haec C^n, aduersus eos etiam haec in rem *Inst.* || qua *C*, per quam *Inst.* || 16 dare (*conf.* C^a *pag. 264*) fieriue *C*, dare facere *Inst.* || 19 tatum C^n, *conf.* C^a *pag. 308 uers. 18* || et poenam] et poena *C* || 20 tatum C^n || quibus *addidit Lachmann* || 21 persequimur *van der Hoeven*, consequimur *C* (*conf.* C^a *pag. 260 uers. 3 et pag. 284 uers. 2*) || 26 iudicart· ı· *C* || 27 Aquiliae] *conf. tamen* C^a || aut C^n (*an potius* a *C?*); *expectes* et || 28 certa relicta *Goeschen*, certe relictae *C*.

10 Quaedam praeterea sunt actiones quae ad legis actionem
exprimuntur, quaedam sua ui ac potestate constant: quod
ut manifestum fiat, opus est ut prius de legis actionibus lo-
quamur.
11 Actiones quas in usu ueteres *h*abuerunt, legis actiones
appellaba*n*tur uel ideo quod legibus proditae erant (quip*p*e
tunc edicta praetoris, quibus conplur*e*s actiones introductae
sunt, nondum in usu habebantur) uel ideo quia ipsarum
legum uerbis accommodatae erant et ideo i*n*mutabiles proinde
atque leges obseru*aba*ntur: unde cum qui de ui*t*ibus succisis
ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum *est*
rem perdidisse, cu*m* debuisset arbores nominare eo quod
lex XII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio conpeteret,
12 generaliter de arboribus succisis loqueretur. Lege autem
agebatur modis || quinque, sacramento, per iudic*i*s postula- pg. 191
tionem, per cond*ic*tionem, per manus iniectionem, per
pignoris ca*p*ionem.
13 Sacramenti actio generalis erat: *de* quibus enim rebus
ut aliter ageretur lege cautum non erat, de his sacramento
agebatur: eaque actio p*r*oinde periculosa erat | falsi ——,
atque hoc tempore periculosa est actio cer|tae creditae pecu-
niae propter sponsionem qua periclit*a*tur reus si temere ne-
get, ⟨*et*⟩ restipulationem qua periclitatur actor si non debi-
tum petat: nam qui uictus erat, summam sacramenti prae-
stabat poenae nomine, eaque in publicum cedebat praedes-
que eo nomine praetor*i* daba*n*tur, non ut nunc sponsionis et
14 restipulationis poena lucro cedit adue*r*sario q*ui* uiceri*t*. Poena
autem sacramenti aut quingenaria erat aut quinquagenaria:

6 appellabatur *C* || quippe] quiprae C^n, *conf.* C^a *pag. 293* || 7 conpluris C^n || 10 obseruantur C^n || uilibus *C* || 11 est] eum *C* || 12 cum] cum quia C^n || 15 iudices *C*, *conf.* C^a *pag. 274* || 16 conductionem C^n || 17 captionem *C* (*conf.* C^a *pag. 315 uers. 39*) || 18 de *Savigny*, ad *C* || 19 *uerba quae post* erat *secuntur usque ad 24* erat *in* C^n *per errorem bis scripta sunt* (*conf.* C^a), *ita tamen ut priore loco uerba inde ab 22* periclitatur *usque ad 23* qua *omissa sint* || 20 *post* erat *priore loco fere nihil nisi tres hastae legi potuerunt, posteriore* falsiac· ·n· (?) *uel* falsiicq· ·ın (?) *apparuerunt* (*conf.* C^a); *cum ad sententiam hoc loco exprimendam uix quicquam desideretur, neque* falsi sacramenti causa (*ita Danz*) *neque* falsiloquo propter iusiurandum (*ita Huschke* = falsiloq̊ $\overline{pp}$ $\overline{ıı}$) *neque* falsidicis (*ita Rudorff »Ueber die lexicalen Excerpte aus den Institutionen des Gaius« in Commentationibus Academiae Berolinensis a. 1865 pag. 342*) *in textum recepimus* || 22 periclitaretur C^n || 23 et *addidit Savigny* || 26 praetor C^n, *conf.* C^a *pag. 288 inf* || 27 luero *C* || aduersario qui uicerit *Goeschen*, aduetcariquiceritut *C*.

nam de rebus mille aeris plurisue quingentis assibus, de minoris uero quinquaginta assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. ⟨*at*⟩ si de liberta*te* hominis controuersia erat, etiamsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderet*ur*, eadem lege cautum est fa*u*ore scilicet libertatis, ne *o*nerarentur adsertor*es*. ‖ —————————— pg. 192

(*11 uersus in C legi nequeunt*)

15 —— omnes actiones ——————— | ——

(*5 uersus in C legi nequeunt*)

—————————— captus ——

(*5 uersus in C legi nequeunt*)

—— | —————————— ad iudicem accipiendum ‖ uenirent; postea *uero* reuersis dabatur. Vt autem pg. 191 ⟨*die*⟩ XXX iudex d*a*retur, per legem Pinariam factum est; ante eam autem leg*em statim* dabatur iudex. illu*d* ex superioribus intellegimus, si de re minoris quam ⟨$\overline{M}$⟩ aeris agebatur, quinquagenario sacramento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. postea tamen quam iudex datu*s* esset, conperendinum diem, ut ad iudicem uenirent, denuntiabant; deinde cum ad iudicem uenerant, antequam apud eum *causam* perorarent, solebant breuiter ei et quasi per indicem rem exponere: quae dicebatur causae con*i*ectio, quasi causae suae in breue coactio.

16 Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quae modo in ius adferri adducine possent, in iure uindica*b*antur ad hunc modum: qui uindicabat, *f*estucam tenebat, deinde ipsam rem adprehendebat, ueluti hominem, et ita dicebat HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVAM CAVSAM. SICVT DIXI, ECCE TIBI,

§ 15 *ex superioribus*] § 14.

4 libertate] libert e Cⁿ, *conf.* Cᵃ *pag.* 304 ‖ 6 fauori C ‖ onerarentur *Savigny*, orarentur Cⁿ ‖ 7 *in codicis C pagina 192 Gaius exposuit de sacramenti actione, qua in personam agitur* ‖ 14 uero] uel (uel quinto) Cⁿ, *conf.* Cᵃ *pag.* 310 ‖ 15 die *fortasse mente suppleri poterat ex eis quae sub paginae codicis C 192 finem scripta erant* ‖ daretur *Wieding*, detur Cⁿ ‖ 16 leg|e sta|tim? C, *conf.* Cᵃ ‖ 17 quam $\overline{M}$ *Savigny*, quae Cⁿ, *conf.* Cᵃ *pag.* 292 ‖ aeris *ex* aeres *correctum* C ‖ 19 datus *Goeschen*, datum C ‖ 21—22 causam *Goeschen*, g· Cⁿ, *conf.* Cᵃ *pag.* 259 ‖ 23 coniectio *Goeschen*, collectio C ‖ 26 restucam C.

VINDICTAM INPOSVI, et simul homini festucam inponebat; aduersarius eadem similiter dicebat et faciebat; cum uterque uindicasset, praetor dicebat MITT*I*TE AMBO HOMINEM; illi mittebant; qui prior uindica⟨*uerat, ita alterum interroga*⟩bat POSTVLO ANNE DICAS QVA EX CAVSA VINDICAVERIS; ille respondebat IVS FECI SICVT VINDICTAM INPOSVI; deinde qui prior uindicauerat, dicebat QVANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI, ‖ $\overline{D}$ AERIS SACRAMENTO TE PROVOCO; aduersarius quoque dicebat SIMILITER ET EGO TE; scilicet ⟨*si de re maioris quam* $\overline{M}$ *aeris agebatur*, $\overline{D}$, *si de minoris*,⟩ L asses sacramenti nominabant; deinde *eadem* sequebantur quae cum in persona*m* ageretur; postea praetor secundum alterum eorum uindicias dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes aduersario dare litis et uindiciarum, id est rei et fructuum; alios autem praedes ipse praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat: festuca autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam iusti domini*i*: *quod maxi*me sua esse credebant quae ex hostibus cepissent; unde in centum*uir*alibus iudiciis hasta praeponitur. pg. 194

17 Si qua res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri uel adduci, ueluti si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur, deinde in eam partem quasi in totam rem praesentem fiebat uindicatio; itaque ex gre*ge* uel una ouis aut capra in ius adducebatur, uel et*iam* pilus inde sumebatur et in ius adferebatur; ex naue uero et columna aliqua pars defringebatur; similiter si de fundo uel de aedibus siue de hereditate controuersia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur et in eam partem perinde atque in totam rem praesentem fiebat uindicatio, ueluti ex fundo gleba sumebatur et ex *a*edibus tegula, et si de hereditate controuersia erat, aeque ‖ ——————————

3 MITTITE *Goeschen*, mitte C ‖ 4 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* ‖ 6 fecii C ‖ 8 peruoco Cⁿ ‖ 9—10 ⟨ ⟩ *exempli causa additum est; fortasse tamen* scilicet *corruptum est* ‖ 10 eadem *Klenze*, ad C, *conf.* Cᵃ *pag.* 262 ‖ 11 quae cum *Baumbach*, quaecumque Cⁿ, *conf.* Cᵃ *pag.* 290 *uers.* 11 ‖ persona Cⁿ ‖ 13—14 praedes *Goeschen*, praesides Cⁿ ‖ 17 dominii quod maxime *Huschke*, dominio XXI. me C ‖ 19 centumiuralibus Cⁿ ‖ 23 itaque] itaque uel Cⁿ ‖ grecae C ‖ 24 ouis *Goeschen*, quis C ‖ etiam *Goeschen*, et C, *conf.* Cᵃ *pag.* 267 ‖ inde] ide C ‖ 28 perinde Cⁿ, *conf. tamen* Cᵃ *pag.* 286 ‖ 31 *ita fere pergebat Gaius*: aeque | res aliqua inde sumebatur ‖ *Postquam de sacramenti actione disputationem ad finem perduxit, egit Gaius de legis actione quae per iudicis postulationem fiebat, deinde de legis actione quae per condictionem fiebat.*

(48 uersus in C perierunt)

——————— qualem ——— capiend- iudicio | ——— pg. 195
——— die $\overline{\text{xxx}}$ ad iudicem capiendum praesto esse de|*bebant.*
18 *con*dicere autem denuntiare est prisca lingua: itaque haec
quidem actio proprie condictio uocabatur: nam *a*ctor aduer-
sario denunti*a*bat, ut ad iudicem capiendum die $\overline{\text{xxx}}$ adesset;
nunc uero non proprie condictionem dicimus actionem in
personam ⟨*esse*, *qua*⟩ intendimus *DARI* NOBIS OPORTERE: null*a*
19 enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. Haec autem
legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege
quidem Silia certae pecuniae, lege uero Ca*l*purnia de omni
20 certa re. Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo
quod no*b*is dari oportet, potueri*mus* aut sacramento aut per
iudicis postulatione*m* agere, ualde qu*a*eritur.
21 Per manus iniectionem aeque ⟨*de*⟩ his rebus agebatur,
de quibus ut ita ageretur, lege a*liqu*a cautum est, ueluti
iudicati lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum; quae actio talis erat: qui age-
bat, sic dicebat QVOD TV MIHI IVDICATVS (siue DAMNATVS) ES
SESTERTIVM $\overline{\text{X}}$ MILIA, QVANDOC NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI
SESTERTIVM $\overline{\text{X}}$ MILIVM IVDICATI MANV*M* INICIO, et simul ali-
qua*m* partem corporis eius pre*h*endebat; nec licebat iudi-
cato manum sibi depellere et pro se lege agere; se*d* uindi-
cem dabat qui pro se causam agere solebat: q*ui* uindicem
22 non dabat, do*m*um ducebatur ab actore et ui*n*ciebatur. Postea
quaedam leges ex al*i*is quibusd*a*m causis || pro iudicato ma- pg. 196
nus iniectionem in quosd*a*m dederunt, sicut lex Publilia in
eum p*ro* quo sponsor depe*n*disset, *si* in sex mensibus proxi-

§ 18 usque ad 4 *lingua* et inde ab 7 *nunc* fere = Inst. 4, 6, 15.

2 *in ipso initio paginae codicis C 195 aut* nihil *aut* enim *per compendium scriptum extitit* || 3 $\overline{\text{XXX}}$] $\overline{\text{XX}}$? *C*, *conf.* C^a || 4 denuntiare est C^n, est denuntiare *Inst.* || 5 auctor *C* || 6 denuntiebat *C* || 7 non proprie C^n, abusiue *Inst.* || condictionem dicimus C^n, dicimus condictionem *Inst.* || 8 ⟨ ⟩ *additum ex Inst.* || dari *Inst.*, id *C*, *conf.* C^a *pag. 264* | nulla *Inst.*, nullam *C* || 13 potuerit *C*, *conf.* C^a *pag. 278* || 16 aliqua *Goeschen*, aquilia C^n || 19 quandoc C^n, *quam formam priscam casu in C ortam esse posse concedendum est* || 20 manus *C* || 20—21 aliquae C^n, *conf.* C^a *pag. 292* || 23 solebat *C*, cogebatur *Mommsen* || 24 domum *Goeschen*, dominum *C* || uinciebatur *Goeschen*, uindiciebatur C^n || 25 quibusdeam C^n || 27 pro] per C^n || si *Goeschen*, inter C^n (*compendium huius praepositionis non dissimile est* $\overset{i}{s}$ *litteris*).

mis quam pro eo depensum esset, non soluisset sponsori
pecuniam: item lex Furia de sponsu aduersus eum qui a
sponsore plus quam uirilem partem exegisset, et denique
conplures aliae leges in multis causis talem actionem dede-
23 runt. Se*d* aliae leges *ex quibusdam causis* constituerunt
quasdam actiones p*er* manus iniectionem, sed puram, id est
non pro iudicato, ueluti le*x* ⟨*Furia*⟩ testamentaria aduers*us*
*e*um qui legatorum nomine mortisue causa plus $\overline{\text{M}}$ assibus
cepisset, cum ea lege non esset exceptus, ut ei plus capere
liceret; item lex Marcia aduersus faeneratores, ut si us*u*-
ras exegissent, de his reddendis per manus iniectionem
24 cum eis ageretur. Ex quibus legibus et si quae aliae si-
miles essent, cum agebatur, ⟨*reo licebat*⟩ manum sibi de-
pellere et pro se lege agere: nam et actor in ipsa legis
actione non adiciebat hoc uerbum PRO IVDICATO, sed nomi-
nata causa ex qua agebat, ita dicebat OB EAM REM EGO TIBI
MANVM INICIO; cum hi quibus pro iudicato actio data erat,
nominata causa ex qua ageb*a*nt, ita infereba*n*t OB EAM REM
EGO TIBI PRO IVDICATO MANVM INICIO: nec me praeterit in
forma legis Furiae testamentariae PRO IVDICATO uerbum in-
seri, cu*m* in ipsa lege non sit; quod uidetur || nulla ratione pg. 197
25 factum. Sed postea lege Vallia, excepto iudicato et eo pro
quo depensum est, ceteris omnibus cum quibus per manus
iniectionem agebatur, permissum est sibi manum depellere
et pro se agere: itaque iudicatus et is pro quo depensum
est, etiam post hanc legem uindicem dare debeba*n*t, et
nisi darent, domum ducebantur. i*d*que quamdiu legis actio-
nes in usu erant, semper ita obseruab*a*tur; unde nostris
temporibus is cum quo iudicati depensiue agitur, iudica-
t*um* solui satisdare cogitur.
26 Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam
27 rebus moribus, ⟨*de quibusdam rebus*⟩ lege. Introducta est
moribus rei militaris: nam et propter stipendium licebat
militi ab eo qui ⟨*id*⟩ distr*ib*uebat, nisi daret, pignus capere;

4 legis *C*, *conf.* C^a *pag. 276* || 5 ex quibusdam causis *Savigny*, in multis causis ex quibusdam si C^n || 6 per] pro C^n || 7 lege *C*, *conf.* C^a *pag. 275 inf.* || Furia *addidit Goeschen* || aduersus eum *Goeschen*, aduersum C^n, *conf.* C^a *pag. 256* || 8 $\overline{\text{M}}$ *Goeschen*, c *C* || 10 usiuras *C* || 13 ⟨ ⟩ *additum est duce fere Huschkio* || 18 agebat *C* || inferebat *C* || 21 cum] cumr (*i. e.* cum regula *uel* cum rubrica, *conf.* C^a *pag. 299 uers. 12*) *C* | 26 debebat *C* || 27 idque *Lachmann*, itaque C^n || 28 obseruabatur *Goeschen*, obseruabantur *C* || 29—30 iudicatum *Goeschen*, iudicati *C*, *conf.* C^a *pag. 305 inf.* || 32 ⟨ ⟩ *addidit Boecking* || 33 licebat *ex* dicebat *correctum* C^1 || 34 id *additum duce fere Lachmanno* || distruebat *C*.

dicebatur autem ea pecunia qu*ae* stipend*ii* nomine daba-
tur, aes militare: item propter eam pecuniam licebat pig-
nus capere, ex qua *equus* emendus erat, quae pecunia
dicebatur aes equestre: item propter eam pecuniam, ex
qu*a* hordeum equis erat conparandum, quae pecunia dice-
28 batur aes hordiarium. Lege autem introducta est pigno-
ris capio ueluti lege $\overline{XII}$ tabularum aduersus eum qui ho-
stiam emisset nec pretium redderet; it*em* aduersus eum
qui mercedem non redderet pro eo iumento quod quis ideo
locasset, ut inde pecuniam accept*am* in da*p*em, id est in
sacrificium, inpenderet; item lege censoria data est pigno- pg.198
ris c*a*pio publicanis uectigalium publicorum populi Romani
29 aduersus eos qui aliqua leg*e* uectigalia deberent. Ex om-
nibus autem istis causis certis uerbis pignus capiebatur,
et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis
actionem esse; quibusdam autem ⟨*contra*⟩ placebat, primum
quod pignoris c*a*pio extra ius peragebatur, id est non apu*d*
pr*ae*tor*em*, plerumque etiam absent*e* aduersario, cum alio-
quin ceteris actionibus non aliter uti posse*n*t quam apu*d*
praetorem praesente aduersario, praeterea quod nef*a*sto
quoque d*ie*, id est quo non licebat lege agere, pignus capi
poterat.
30 Se*d* istae omnes legis actiones paulatim in odium ue-
nerunt: namqu*e* ex nimia subtilitate ueterum qui tunc iura
condiderunt, eo res perducta *est*, ut uel qui minimum er-
rasset, *litem* perderet; itaque per legem *A*ebutiam et duas
Iulias sublatae sunt istae legis actiones effectumque est, ut
31 per concepta uerba, id est per formulas litig*e*mus. tan-
tum ex duabus causis permissum es*t* lege agere, damni
infecti et si centumuirale iudicium fu*tu*rum *est*. sane qu*i*-
dem cum ad centumuiros it*ur*, ante lege agitur sacramento
apu*d* praetorem urbanum uel peregrinum [praetorem];

3 equus *Savigny*, eciuis *C* ‖ 5 qua] quae C^n, *conf.* C^a *pag. 289 inf.* ‖ 8 item] it *C*, *conf.* C^a *pag. 273* ‖ 10 lacasset *C* ‖ accepta *C* ‖ dapem *Savigny*, darem *C* ‖ 12 captio *C* (*conf.* C^a *pag. 315 uers. 39*) ‖ 13 leges *C*, *conf.* C^a *pag. 276* ‖ 16 contra *exempli gratia additum est duce Boeckingio* (*conf.* C^a *pag. 260 uers. 13*) ‖ 17 captio *C* (*conf.* C^a *pag. 315 uers. 39*) ‖ 18 praetorem] p· r· (*i. e.* populum Romanum) C^n, *conf.* C^a *pag. 288 inf.* ‖ absentem *C* ‖ 19 possent *Lachmann*, posset C^n ‖ 20 nefacto *C* ‖ 21 die] de *C*, *conf.* C^a *pag. 263* ‖ 24 namqui C^n, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 26 litem *Goeschen*, it *C*, *conf.* C^a *pag. 304 uers. 16* ‖ 27 effectumque est] *conf.* C^a *pag. 290 uers. 13* ‖ 28 litigemus *ex* litigatores *correctum*? C^n ‖ 29 est *Goeschen*, est id legis actionem facere C^n (*ex glossemate*) ‖ 30 futurum] furum? C^n ‖ 30—31 quidem] q? C^n, *conf.* C^a *pag. 296 inf.* ‖ 31 gentumuiros C^n.

damni uero infecti nemo uult lege agere, se*d* potius sti-
pulatione qu*ae* in edicto proposita est, obligat aduersarium
suum, i*d*que et commodius ius et plenius est. per pignoris |
capionem————————————————————|— pg.199
(*25 uersus in C legi nequeunt*)
————————————————————————|
32 apparet. *Item* in ea forma quae publicano proponit*ur*, pg.200
talis fictio est, ut quanta pecunia olim, si pignus captum
esset, id pignus is a quo captum erat, luere deberet,
33 tantam pecuniam condemnetur. Nulla autem formula ad
condictionis fictionem exprimitur: siue enim pecunia*m* siue
rem aliquam certam de*b*itam nobis p*e*tamus, eam ipsam
DARI NOBIS OPORTERE intendimus; nec ullam adiungimus con-
dictionis fictionem; itaque simul intellegimus eas formulas
quibus pecuniam aut rem aliquam nobis dar*i* oportere in-
tendimus, sua ui ac potestate ualere; eiusdem naturae
sunt actiones commodati, fiduciae, negotiorum gestorum et
aliae innumerabiles.
34 Habemus adhuc alteriu*s* generis fictiones *i*n quibus-
dam formulis, ueluti cum is qui ex edicto bonorum pos-
sessionem pet*i*it, ficto se herede agit: cum enim praetorio
iur*e*, non legitimo succedat in locum defuncti, non ha*b*et
directas actiones, et neque id quod defuncti fuit, potest
intendere SVVM *ESSE*, *neque id quod e*i debebatur, potest
intendere ⟨*DARI*⟩ SI*B*I OPORTERE; itaque ficto se herede in-
tendit uelut hoc modo IVDEX ESTO. SI *A.* | AGERIVS (id es*t* ipse
actor) *L. TITIO* HERES *ESSET*, *TVM* ⟨*SI EVM*⟩ FVND*VM* | DE QVO
AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM *EIVS E*SSE *OPORTERE*T; et si ——
de————, | praeposita simili *f*ictione *heredis* ita sub-
icitur TVM SI P*ARE*|RET N. NEGIDIVM ⟨*A.*⟩ *AGERIO* SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA

2 quam C^n, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 3 idque] itaque C^n ‖ 4 *in codicis C pagina 199 Gaius adiecit ea quae de legis actione per pignoris capionem addenda erant; deinde ad formulas redibat, quae ad fictionem legis actionis exprimebantur* ‖ 6 Item *Goeschen*, cont C^n, *conf.* C^a *pag. 260 et pag. 273* ‖ 10 pecunia *C* ‖ 11 eam *ex* lam *correctum*? *C* ‖ 14 dari *Goeschen*, dare *C*, *conf.* C^a *pag. 264* ‖ 18 alteriusa C^n *teste Bluhmio* ‖ 20 petjt *C* ‖ 21 iure] iurees *C* ‖ hauent *C*, *conf.* C^a *pag. 265* ‖ 23 *duce fere Hollwegio suppletum est* ‖ 24 dari *om.* *C*, *conf.* C^a *pag. 264 uers. 18* ‖ 25 A.] aulius *C* ‖ est] *aut* esi *C aut* est si C^n ‖ 26 L. TITIO *et* ESSET TVM *uerba quam incerta codicis* C^n *fide nitantur*, *conf.* C^a ‖ 27 EIVS ESSE] fuisse *C teste Bluhmio* ‖ *fortasse fuit* si . . . . debeatur pecunia (*i. e.* $\overline{\text{pec}}$· *in* C^n?) *uel simile aliquid* (*uix* si qua debeatur pecunia), *conf.* C^a ‖ 28 *ad* fictione heredis *nescio an ducere uideatur lectio Goescheniana*, *conf.* C^a ‖ 29 PARERET *Mommsen*, p(a)|ret *C* ‖ A. AGERIO *Goeschen*, a *C*, *conf.* C^a *pag. 256*.

35 DARE OPORTERE. Similiter et bonorum emptor ficto se he-
rede agit; sed interdum et alio modo agere solet: ‖ nam pg.201
ex persona eius cuius bona emerit, sumpta intentione con-
uertit condemnationem in suam personam, id est ut quod
illius esset uel illi dar*i* oporteret, eo nomine aduersarius
huic condemnetur: quae species actionis appellatu*r* Ruti-
liana, quia a praetore P. Rutilio, qui et bonorum uendi-
tionem introduxisse dicitur, conparata es*t*. superior autem
species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor *agit*,
36 Seruiana ⟨*uocatur. Item usucapio fingitur in ea actione,*
quae Publiciana⟩ uocatur: datur autem haec actio ei qui
ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit eamque
*a*missa possession*e* petit; nam quia non potest eam EX IVRE
QVIRITIVM SVAM ESSE intendere, fingitur rem usucepisse et
ita quas*i* ex iure Quiritium dominus factus esset intendit,
ueluti hoc modo IVDEX ESTO. SI QVEM HOMINEM A. AGERIVS EMIT
⟨*ET*⟩ IS EI TRADITVS EST, ANNO POSSEDISSET, TVM SI EVM HOMI-
NEM DE QVO AGIT*VR EX IVRE QVIRITIVM EIVS* ESSE OPORTERET *et*
37 reliqua. Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo
nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legi-
bus actio constituta est, si modo iustum sit eam actionem
etiam a*d* peregrinum extendi: ueluti si furt*i* agat peregri-
nus aut cum eo ⟨*agatur; nam si cum eo*⟩ aga*tur*, *f*ormula
ita concipitur IVDEX ESTO. SI PARET ⟨*A DIONE HERMAEI FILIO*
FVRTVM FACTVM ESSE L. TITIO, *aut SI PARET OPE*⟩ CONSILIOVE
DIONIS *H*ERM*A*EI FILI*I* FVRTVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, QVAM
OB REM EVM, SI CIVIS ROMANVS ESSET, *PRO* FVRE DAMNVM DECIDERE
OPORTERET et reliqua: item si peregrinus furti agat, ciuitas
ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia peregrinus
damni ‖ iniuriae agat aut cum eo aga*tur*, ficta ciuitate Ro- pg.202
38 mana iudic*i*um datur. Praeterea aliquando fingimus a*duer-*
*s*arium nostrum *c*apite deminutum non esse: nam si ex
contractu nobis obligatus obligataue sit et *c*apite deminu-

5 illi *ex* illu *correctum C* ‖ dari *Goeschen*, dare *C*, *conf.* C^a *pag. 264* ‖ 6 appellatu *C* ‖ 8 est *Goeschen*, esse C^n, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ 9 agit *Goeschen*, *aut* agis *aut* egis *C* ‖ 10 — 11 ⟨ ⟩ *exempli gratia additum est* ‖ 13 amissa] admissat *C* ‖ possessionem? C^n, *conf.* C^a *pag. 281* ‖ 15 quasi] quas *C* ‖ 16 ueluti] *conf.* C^a *pag. 311 uers. 21* ‖ 18 agit *C* ‖ EX IVRE QVIRITIVM EIVS *Huschke*, eius ex iure quiritium C^n ‖ 22 furtum *C*, *conf.* C^a *pag. 305 inf.* ‖ 23 ⟨ ⟩ *ad sensum e. g. additum est* ‖ *posterius* agatur] agat *C* ‖ formula] in formula *C* ‖ 24 — 25 ⟨ ⟩ *ad sensum addidit Goudsmit* ‖ 26 DIONIS HERMAEI] dihoniser· mei *C*, *conf.* C^a *pag. XXVI* ‖ FILII] filio *C* (*conf.* C^a *pag. 268 uers. 29 seq.*) ‖ 27 PRO] per C^n ‖ 30 agatur] agat *C* ‖ 31—32 aduersarium *Hugo*, adcontrarium *uel* adcontratrarium C^n.

tus deminutaue fuer*it*, uelut mulier per coemptionem, mas-
culus per adrogationem, desinit iure ciuili debere nobis,
nec directo intendi p*otest* DARE eum eamue OPORTERE; sed
ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, intro-
ducta est *c*ontra eum eamue actio utilis rescissa *c*apitis
deminutione, id est in qua fingitur *c*apite deminutus de-
minutaue non esse.
39 Partes autem formularum hae sunt: demonstratio, in-
40 tentio, adiudicatio, condemnatio. Demonstratio | est ea
pars formulae, quae ——————————, ut demo*n*|-
stre*tur* res de qua agitur, uelut haec pars formulae QVOD
A. AGERIVS N. NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT, item haec QVOD A.
41 AGERIVS ⟨*APVD*⟩ N. NEGIDIVM HOMINEM DEPOSVIT. Intentio est ea
pars formulae, qua actor desiderium suum concludit, uelut
haec pars formulae SI PARET N. NEGIDIVM A. AGERIO SESTER-
TIVM $\overline{X}$ MILIA DARE OPORTERE, item haec QVIDQVID PARET N.
NEGIDIVM A. AGERIO DARE FACERE ⟨*OPORTERE*⟩, item haec SI PARET
42 HOMIN*EM* EX IVRE QVIRITIVM A. AGERII ESSE. Adiudicatio est ea
pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigato-
ribus adiudicare, uelut si inter coheredes familiae ercis-
cund*a*e agatur, aut inter socios communi diuidundo, aut
inter uicinos finium regundorum: nam illic ita est QVANT*VM*
43 ADIVDICARI OPORTET, IVDEX TITIO ADIVDICATO. Condemnatio est
ea pars formulae, qua iudici condemnandi ‖ absoluendiue pg.203
potestas *p*ermittitur, uelut haec pars formulae IVDEX N. NE-
GIDIVM A. AGERIO SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA CONDEMNA. SI NON PARET AB-
SOLVE; item haec IVDEX N. NEGIDIVM A. AGERIO DVMTAXA*T* ⟨*$\overline{X}$ MILIA*⟩
CONDEMNA. SI NO*N* PA*R*ET ABSOLVITO; item haec IVDEX N. NEGIDIVM
A. AGERIO CONDEMNATO et reliqua, ut non adiciatur DVMTAXAT ⟨*X*
44 *MILIA*⟩. Non tamen ist*a*e omne*s* partes simul inueniuntur, sed
⟨———⟩ quaedam inueniuntur, quaedam non inueniunt*ur*.
certe intentio aliquando sola inueni*tur*, sicut in praeiudiciali-

1 fuerint C^n ‖ 3 potest] psiui? (*i. e.* potest *sibi*?) C^n; *possis e. g. etiam* potest nobis *temptare* ‖ 5 contra] actio contra C^n ‖ 10 *incertae codicis* C^n *reliquiae ad* quae praecipue ideo inseritur, ut etc. *ducere uidentur, quae lectio ferri non potest; expectes e. g.* quae principio ideo ponitur, ut etc. ‖ demo(n)straretur *C* ‖ 12—13 A. AGERIVS APVD] ā ā C^n (*conf.* C^a *pag. 256 uers. 17 et pag. 257 uers. 6*) ‖ 17 oportere *om. C*, *conf.* C^a *pag. 263 uers. 23* ‖ 18 hominem? C^n, HOMINEM STICHVM *Huschke non male* ‖ 22 quantam? C^n ‖ 23 titio *C*, *audacior sit qui* TANTVM *pro* titio *scribat*, *conf.* C^a *pag. 308 uers. 22* ‖ 25 promittitur C^n ‖ 27 dumtaxant *C* ‖ 28 NON] n? *C*, *conf.* C^a *pag. 281 inf.* ‖ 29 CONDEMNATO] $\overline{X}$ milia condemnato C^n (*conf. infra uers. 29—30*) ‖ 29—30 ⟨ ⟩ *addidit (ex superioribus) Huschke* ‖ 30—31 *Mommsen adnotat expectari talia fere:* sed ⟨abesse potest una aliaue; item solae⟩ quaedam inueniuntur etc. ‖ 31 *alterum* inueniuntur] inueniunt *C* ‖ 32 inuenit *C*.

bus formulis, qualis est qua quaeritur, aliquis libertus sit, uel quanta dos sit, et aliae co*n*plures; demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio nu*m*quam solae inueniuntur, nihil enim omnino ⟨*demonstratio*⟩ sine intentione uel condemnatione ualet; item condemnatio sine demonstratione uel intentione, uel adiudica⟨*tio item sine demonstratione uel inten*⟩tione nullas uires habet, ⟨*et*⟩ ob id numquam solae inueniuntur.

45 Sed eas quid*em* formulas in quibus de iure quaeritur, in ius conceptas uocamus, quales sunt quibus intendimus NOSTRVM ESSE ALIQVID EX IVRE QVIRITIVM, au*t* NOBIS DARI OPORTERE aut PRO FVRE DAMNVM ⟨*DECIDI OPORTERE*; *in*⟩ quibus iu-
46 ris ciuilis intentio est. ceter*as* uero in factum conceptas uocamus, id est in quibus nulla talis intenti*o* concepta est, ⟨*sed*⟩ initio formulae nominato eo quod factum est, adic*iun*tur ea uerba per quae iudici damnandi absoluendiue potestas datur; qualis est formula qua utitur patron*us* contra li*b*ertum qui eum contra edictum praetoris in ius *u*ocauit: ‖ nam in ea ita est RECVPERATORE*S* SVNT*O*. pg.204 SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILL*O* LI*B*ERTO CONTRA EDICTVM ILLIVS PRAETORIS IN IVS VOCATVM ESSE, RECVPERATORES ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA CONDEMNATE. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum qui ui exemerit eum qui in ius uoc*a*tur; et denique innumera*b*iles eius modi
47 aliae formulae in al*b*o proponuntur. Sed ex quibusdam causis praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, uel*u*ti depositi et commodati: illa enim formula quae ita concepta est IVDEX ESTO. QVOD A. AGERIVS APVD N. NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSV*I*T, QVA DE RE *AGITVR*, QVIDQVID OB EAM REM N. NEGIDIVM A. AGERIO DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA, EIVS *I*VDEX N. NEGIDIVM A. AGERIO CONDEM-

3 nuncquam C^n, *conf.* C^a *pag. 282 uers. 3 et uers.* 7 ‖ 4 ⟨ ⟩ *addidit Boecking* ‖ 6 ⟨ ⟩ *exempli gratia additum est; aliae uiae supplendi patent* 7 et *addidit Boecking* ‖ 10 aut] au *C* ‖ 11 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* ‖ 13 intentionis *C* ‖ 15 adiciuntur] *aut* adiqutur *C aut* adiquntur C^n, *ut uidetur* ‖ 16 patronos *C* ‖ 18 uocauit] euocauit *C* ‖ RECVPERATORES SVNTO] recuperatore sunt (*uel* sunto, *conf.* C^a *pag. 301 inf.*) C^n ‖ 19 ILLO *Goeschen*, illo patrono *C* ‖ 26 uocaretur C^n ‖ 29 ueleti C^n ‖ 31 DEPOSVIT *Goeschen*, deposuisset *C* ‖ AGITVR *Goeschen*, itagit *C* ‖ 33 IVDEX *Huschke*, id· iud· C^n, *conf.* C^a *pag. 273 uers. 31.*

NATO, *NISI RESTITVAT*. SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta est: a*t* illa formula quae ita concepta est IVDEX ESTO. SI PARET A. AGERIVM APV*D* N. NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVISSE EAMQVE DOLO MALO N. NEGIDII A. AGERIO REDDITA*M* NON ESSE, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM IVDEX N. NEGIDIVM A. AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta est. similes etiam commodati formulae sunt.

48 Omnium autem formularum quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnati*o* concepta est: itaque et si corpus aliquod petamu*s*, ‖ ueluti fundum pg.205 hominem uestem ⟨*aurum*⟩ ar*g*entum, iudex non ipsam rem condemnat *e*um cum quo actum est, sicut olim fieri solebat,
49 ⟨*sed*⟩ aestimata re pecuniam eum condemnat. Condemnatio autem uel certae pecuniae in formula proponitur uel incertae. certae pecuniae uelut in ea formula qua certam pecuniam petimus; nam illic ima par*te* formulae ita est IVDEX N. NEGIDIVM A. AGERIO SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA CONDEMNA. SI NON
51 PARET, ABSOLVE. incertae uero condemnatio pecuniae duplicem significationem habet: est enim una *cum* aliqua praefinitione, quae uulgo dicitur cum taxatione, uelut si incertum aliquid petamus; nam illic ima parte formulae ita est IVDEX N. NEGIDIVM A. AGERIO DVMTAXAT SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA CONDEMN*A*. SI NO*N* PARET, ABSOLVE; uel incerta e*st* et infinita, *uel*ut si rem aliquam a possidente nostram esse petamus, id est si in rem agam*us* uel ad exhibendum; nam illic ita est QVANTI E*A* RE*S* ERIT TANTAM PECVNIAM, IVDEX, N. NEGIDIVM *A. AGERIO* CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVIT*O*. Quid er*go* e*st*? iudex si condemnet, certam pecuniam condemnare debet, etsi certa pecunia in
52 condemnatione posita non sit. Debet autem iudex attendere, *ut* cum certae pecuniae condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris summa posit*a* condemnet, alioquin litem suam facit; item si taxatio posita sit, ne plur*is* condemnet quam taxat*um* sit, ali*as* enim simil*iter* litem suam faci*t*: minoris autem damnare ‖ ei permissum est. at si etiam——— pg.206

1 NISI RESTITVAT *Huschke*, nr *C*, *conf. tamen* C^a *pag. 282 inf. et Keller Inst. pag. 115* ‖ 4 reddita *C* ‖ 9 condemnatio *Goeschen*, condemnationem C^n ‖ 11 argumentum *C* ‖ 12 condemnat eum] condemnatum *C* ‖ 13 sed *om. C* (*conf.* C^a *pag. 300 uers. 17 et 31*) ‖ 19 cum *Goeschen*, quae? *C* ‖ 22 condemnet *C* (*conf.* C^a *pag. 260 uers. 11*) ‖ 23 est et] esset C^n, *conf.* C^a *pag. 265 inf.* ‖ 26 A. AGERIO] eidem? C^n (*ex glossemate?*) ‖ 27 absoluite *magis quam* absoluito *in C uidetur extare*; absolue *Huschke* (*conf.* C^a *pag. 303 uers. 6 seqq.*) ‖ 32 plures *C* ‖ 33 ali(a)s *C* (*ualde incerta altera* a *littera*), *conf.* C^a ‖ faciti *C* ‖ 34 *Initio paginae codicis C 206 de eo fortasse agebatur, quid actor uel reus*

——————————|——————————————————
——————————| qui formulam acc*ipit*, intendere de*bet*, nec am*plius*|——————— certa condemnatione constringi—— |——————————————————
———|——————————————————————
———|usque uelit.

53 |Si quis intentione p*lus* conplexus fu*erit*, *causa cadit*, | id est rem perdit, nec a praetore in integr*um* restituit*ur* excep*tis* | quibusdam casibus, in q*uibus* ———— *p*raetor non patitur |——————————————————
———|——————————————— *Plus autem quattuor* | modis petitur: re, tempore, loco, causa. re, u*eluti si quis pro* $\overline{X}$ | milibus quae ei debentur, $\overline{XX}$ milia petierit, *aut* si *is cuius* | ex parte res est, totam eam aut maiore ex parte *suam* | esse intender*it*; *tempore plus petitur*, *ueluti si quis* | ante *diem petierit*; *loco plus petitur*, *ueluti si quod certo loco* | dari promissum est, id *alio loco sine commemoratio*|ne eius loci petatur, uelut si *quis ita stipulatus fuerit* EPHESI | DARE SPONDES? d*einde* Romae *pure intendat* DARI SIBI OPORTERE.|——————
——————————————————————| dare mihi

53ª oportere ——————————————|———— *(2 uersus in C legi nequeunt)* ——————————————————————||

petere id es*t* non adiecto loco: causa plus petitur, uelut si pg. 207

§ 53 usque ad 8 *restituitur* conf. Inst. 4, 6, 33; reliqua inde ab 11 *plus* usque ad 19 *OPORTERE* fere = Inst. 4, 6, 33*a* et 33*b* et 33*c* | § 53ª ex parte conf. Inst. 4, 6, 33*d*.

attendere debeant, ne quid damni capiant ex male concepta condemnatione; deinde agebatur de formula infinitae condemnationis (usque ad pag. 156, 6 huius editionis; exiit igitur paragraphus fortasse in haec uerba: potest (*scilicet* iudex tali formula datus, quae infinitam condemnationem habet) condemnare, quo**usque uelit**.

7 intentione *C*, in intentione sua *Inst.* || 7—8 *suppletum ad Inst.* || 8 integrum *Inst.*, integro *C* || 11—19 *suppletum ad Inst.* || 12 (*priore loco*) re *Inst.*, res *C*, *conf.* C^a *pag. 298 inf.* || 13 debentur *C*, debebantur *Inst.* || 14 est *Inst.*, esset C^n, *conf.* C^a *pag. 266* || aut C^n, uel *Inst.* || 15 plus petitur, *quae uerba propter spatium in C supra suppleta sunt, om. Inst.* || 16 diem *supra propter spatii angustias suppletum est*, diem uel ante condicionem *Inst.* || 19 deinde] do**? *C* (*conf.* C^a *pag. 263 uers. 15*) || 23 (*ante* petere) *dixit Gaius eum, qui Romae stipulatus fuerit EPHESI DARE SPONDES?, Ephesi posse pure* **petere** etc. || est] esti? C^n.

quis in intentione tollat electionem de*b*itoris quam *is* habet obligationis iure, uelut si quis ita stipulatus sit SESTERTIVM $\overline{X}$ MILIA AVT HOMINEM STICHVM DARE SPONDES? deinde alterutru*m* ex his petat; nam quamuis petat quod minus est, plus tamen petere uidetur, quia potest aduersarius interdum facilius id praestare quod non petitur: similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat, ueluti si quis purpuram stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam licet uilissimam petat, idem iuris est pr*opter* eam rationem quam proxime diximus: idem iuris est, si quis generaliter hominem stipulatus sit, deinde nominatim aliquem petat, uelut Stichum, quamuis uilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta est, ita et intentio formulae concipi debet.

54 Illud satis apparet in incertis formulis plus peti non posse, quia, cum certa quantitas non petatur, sed QVIDQVID aduersarium DARE FACERE OPORT*ET* intendat*ur*, nemo potest plus intendere. idem iuris est et si in rem incertae partis actio data sit; uelut tal*is* QVANTAM PARTEM PARET IN EO FVNDO, QVO D*E* AGITVR, actoris ESSE: quod genus actionis in paucissimis causis

55 dari solet. Item palam est, si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari eumque ex integro agere posse, quia nihil ante uidetur egisse: ueluti si is qui hominem Stichum | petere pg. 208 deberet, Erotem petierit; aut si quis EX TESTAMENTO DAR*I* si*bi* OPORTERE intenderit, cui ex stipulatu deb*e*batur; aut si cognitor

56 aut procurator intenderit sib*i* DARI OPORTERE. Se*d* plus quidem intendere, sicut supra diximus, periculosum est; minus autem intendere licet; sed de reliquo intra eiusdem praeturam agere non permittitur: n*am* qui ita agit, per exceptionem excluditur,

57 quae exceptio appellatur litis diuiduae. A*t* si in condemnatione plus petitum sit quam oportet, actoris qui*dem* periculum

§ 55 inde ab 20 *si* usque ad 21 *periclitari* et inde ab 22 *ueluti* usque ad 24 *debebatur* = Inst. 4, 6, 35 | § 56 *supra*] § 53.

1 quam is *Goeschen*, quamuis? C^n || 3 alterutrum *Inst.*, alterutrum eorum C^n || 9 propter] papp *C*, *conf.* C^a *pag. 288* || 16 oporteret C^n, *conf.* C^a *pag. 263* || intendat *C* || 18 tales *C* || quo de *Goeschen*, quod *C* || 23 dare (*conf.* C^a *pag. 264 uers. 12*) siui *C*, sibi dari *Inst.* || 24 cui *C*, quod *Inst.* || deberedebatur C^n, debetur *Inst.* || 28 nam *Goeschen*, nec C^n, *conf.* C^a *pag. 280* || 29—30 condemnationem *C* || 30 quidem *Goeschen*, qā (*i. e.* quia?) C^n, *conf.* C^a *pag. 296*.

nullum est, sed ⟨*reus cum*⟩ iniqua*m* formulam acceperit, in in-
tegrum restituitur, ut minuatur condemnatio: si uero minus
positum fuerit quam oportet, hoc solum ⟨*actor*⟩ consequitur
quod posuit; nam tota quidem res in iudicium deducitur,
constringitur autem condemnationis fine, qua*m* iudex egredi
non potest. nec ex ea parte praetor in integrum restituit: fa-
cilius enim reis praetor succurrit quam actoribus: loquimur
autem exceptis minoribus XXV annorum; nam huius aetatis
58 hominibus in omnibus rebus lapsis praetor succurrit. Si in
demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium
deducitur, et ideo res in integro manet: et hoc est quod
59 dicitur falsa demonstratione rem non perimi. sed sunt qui
putant minus rect*e* conprehendi, ut qui forte Stichum et
Erot*em* emerit, recte uide*a*tur ita demonstrare QVOD EGO DE
TE HOMINEM EROTEM EMI, et si uelit, de Sticho alia formul*a*
agat, quia uerum est eum ‖ qui duos emerit, singulos quoque pg.209
emisse: idque ita maxime La*be*oni uisum est: sed si is qui
unum emerit, de duobus egerit, falsum demonstrat. idem et
60 in aliis actionibus est, ueluti commodati et depositi. Sed
nos apu*d* quosdam scriptum inuenimus, in actione depositi
et denique in ceteris omnibus, ex quibus damnatus unus-
quisque ignominia notatur, eum qui plus quam oporteret de-
monstrauerit, litem perdere, ueluti si quis una r*e* deposita du-
as pluresue ⟨*se de*⟩posuisse demonstrauerit, aut si is cui pugno
mala percussa est, in actione iniuriarum etiam aliam partem
corporis percussam s*ibi* demonstrauerit: quod an de*bea*mus
credere uerius esse, diligentius requiremus: cert*e* cum duae
sint depositi formulae, alia in ius concepta, alia in factum,
sicut supra quoque notauimus, et in ea quidem formula quae
i*n* ius concepta est, initio res de q*ua* agitur demonstratorio
modo designetur, deinde inferatur iuris conte*nt*io his uerbis
QVIDQVID OB EAM REM ILLVM ILLI DARE FACERE OPORTET; in e*a*
uero quae in factum concep*ta est*, *stat*im initio i*nt*entionis

§ 60 *supra*] § 47.

1 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen*| iniqua *C* ‖ 3 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* ‖ 5 quanm? *Cⁿ*, *conf. Cᵃ pag. 289 inf.* ‖ 14 Erotem emerit] erotemerit *C*, *conf. Cᵃ pag. 304* ‖ uidetur *Cⁿ* ‖ 15 formula] formula id (*pro* idem?, *conf. Cᵃ pag. 262*) *C*; *an* formula iterum *scribendum est?* ‖ 17 laticoni? *magis quam* laueoni? *C* ‖ 23 re *Goeschen*, rei *C* ‖ 26 corporis *ex* corporalis *correctum C?* ‖ 30 in ius] in|nius *C* ‖ 32 ea *Goeschen*, eam *C*.

alio modo res de qua agitur, designetur, his uerbis SI PARET
ILLVM APVD ⟨*ILLVM REM*⟩ ILLA*M* DEPOSVISSE, dubitare non debe-
mus, quin si quis in formula quae in factum co*n*posita est,
plures res designauerit quam deposuerit, litem perdat, quia
in intentione pl*us* pos——‖——————————*(24 uersus* pg.210
in C legi nequeunt)
——————————————————————————‖
(24 uersus in C legi nequeunt)
61 ——————————————————————————‖ pg.211
continetur, ut habita ratione eius quod inuicem actorem ex pg.212
eadem causa praestare oporteret, in reliquum eum cum quo
62 actum est, condemnare. Sunt autem bonae fidei iudicia haec,
ex empto uendito, locato conducto, negotiorum gestorum,
mandati, depositi, fiduciae, pro socio, tutelae, ⟨*rei uxoriae,*
commodati, pigneraticium, familiae erciscundae, communi diui-
dundo,⟩ *praescriptis* uerbis. ⟨—⟩| tamen iudici nullam omnino
63 inuicem conpensatio|nis rationem habere——— formulae
uerbis | praecipitur; sed quia id bonae fidei iudicio con-
64 ueniens uidetur, id*eo* officio eius contineri creditur. Alia
causa est illius actionis qua argentarius experitur: nam is

§ 61 inde ab § *habita* = Inst. 4, 6, 39 (conf. etiam 4, 6, 30) ‖ § 62 conf. Inst. 4, 6, 28.

2 ⟨ ⟩ *addidit Huschke* ‖ ILLAM] illa *ex* illam *correctum C* ‖ 5 *Goeschen sententiam e. g. sic perficit* posuisse uidetur. (5 *seqq. In paginis codicis C 210 et 211 de iis fortasse agebatur, quae in Inst. leguntur 4, 6, 36—38; deinde (sub finem paginae 211) incepit tractatus de compensatione (conf. Inst. 4, 6, 39), de qua haec leguntur in Inst. (4, 6, 30)*: In bonae fidei autem iudiciis libera potestas permitti uidetur iudici ex bono et aequo aestimandi, quantum actori restitui debeat. in quo et illud continetur, ut si quid inuicem actorem praestare oporteat, eo compensato in reliquum is cum quo actum est condemnari debeat. ‖ 10 condemnare *C*, condemnaret (condemnat *codices deteriores*) *Inst. 4, 6, 39*, condemnari debeat (*et in praecedentibus* is *pro* eum) *Inst. 4, 6, 30* ‖ 12—14 *in Cⁿ* (*conf. Cᵃ*) *fortasse per errorem repetitis uocabulis scriptum erat*: |mandati depositi fiduciae pro socio tutelae prae m̄|dati depositi fiduciae pro socio tutelae p̀*scriptis* uerbis ‖ 12—14 ⟨ ⟩ *additum ex Inst., nisi quod in his* rei uxoriae *omittitur* ‖ 14 tamen — 16 praecipitur *uerba corrupta esse uidentur; inerat haec sententia*: In his tamen iudici nulla omnino parte inuicem conpensationis rationem habere diserte (*spatium in C sufficit e. g. ad* disertae *litteras capessendas*) formulae uerbis praecipitur. ‖ 15 haberentpartaeformulae *uel simile aliquid uidetur in C extare* ‖ 16 uerbis] uebis *C*, *conf. Cᵃ pag. 309 med.* ‖ 17 ideo *Lachmann*, id *C*.

cogitur cum conpensatione agere, et ea conpensatio uerbis
formulae exprimitur; adeo quidem, ut ab initio conpensa-
tione facta minus intendat sibi dari oportere: ecce enim si
sestertium $\overline{\text{x}}$ milia debeat Titio, atque ei $\overline{\text{xx}}$ debeantur, sic in-
tendit SI PARET TITIVM SIBI $\overline{\text{X}}$ MILIA DARE OPORTERE AMPLIVS QVAM
65 IPSE TITIO DEBET. Item bonorum emptor cum deductione agere
iubetur, *id est ut* in hoc solum aduersarius eius condemnetur
quod superest, deducto eo quod inuicem ei bonorum emptor
66 defraudatoris nomine debet. Inter conpensationem autem
quae argentario opponitur, et deductionem quae obicitur bo-
norum emptori, illa differentia est, quod in conpensationem
hoc solum uocatur quod eiusdem generis et naturae est,
ueluti pecunia cum pecunia conpensatur, triticum cum tri-
tico, uinum cum uino, adeo ‖ ut quibusdam placeat non omni pg.213
modo uinum cum uino aut triticum cum tritico conpensan-
dum, sed ita si eiusdem naturae qualitatisque sit; in de-
ductionem autem uocatur et quod non est eiusdem generis;
itaque ⟨*si*——————⟩, si uero pecuniam petat bonorum
emptor et inuicem frumentum aut uinum is debeat, deducto
67 quanti id erit, in reliquum experitur. Item uocatur in de-
ductionem et id quod in diem debetur; conpensatur autem
68 hoc solum quod praesenti die debetur. Praeterea conpen-
sationis quidem ratio in intentione ponitur:, quo fit, ut si
facta conpensatione plus nummo uno intendat argentarius,
causa cadat et ob id rem perdat: deductio uero ad condem-
nationem ponitur, quo loco plus petenti periculum non inter-
uenit; utique bonorum emptore agente, qui licet de certa
pecunia agat, incerti tamen condemnationem concipit.
69 Quia tamen superius mentionem habuimus de actione qua
in peculium filiorum familias seruorumque agitur, opus est

§ 69 = Inst. 4, 7 pr. ‖ *superius*] ante § 61 in pagina codicis *C* 240 uel 241.

2 ut] ut itaque *C* ‖ 3 dare *C*, *conf.* C^a *pag. 264* ‖ 4 sestertium] $\overline{\text{s}}$· e C^n, *conf.* C^a *pag. 303 med.* ‖ 6 IPSE] ispe? *C* ‖ bonorum emptor] debe? (*pro* $\overline{\text{be}}$) *C* ‖ 9 nomine *Goeschen*, nomini *C*, *conf.* C^a *pag. 282* ‖ 11 illae? *C* ‖ conpensatione *C* ‖ 13 compensatur *Goeschen*, conpensetur C^n ‖ 14 placet *C* ‖ non] n̂ (*i. e.* nobis?) C^n, *conf.* C^a *pag. 281 uers. 32* ‖ 18 *fortasse propter homoeoteleuton e. g. talia fere interciderunt:* itaque ⟨si frumentum aut uinum petat bonorum emptor et inuicem defraudatoris nomine pecuniam is debeat, quanto amplius ea pecunia id frumentum aut uinum erit, in condemnatione ponitur;⟩ si uero etc. ‖ 19 deducto] deductiore? *C ante correctionem*, deducto iure? *C post correctionem*, *conf.* C^a ‖ 20 deductione *C* ‖ 22—23 conpensitationis *C* ‖ 29 qua *C*, quae *Inst.* ‖ 30 agitur *Inst.*, agatur C^n.

ut de hac actione et de ceteris quae eorundem nomine in
70 parentes dominosue dari solent, diligentius admoneamus. In-
primis itaque si iussu patris dominiue negotium gestum erit,
in solidum praetor actionem in patrem dominumue conpa-
rauit: et recte, quia qui ita negotium gerit, magis patris
71 dominiue quam filii seruiue fidem sequitur. Eadem ratione ‖
conparauit duas alias actiones, exercitoriam et institoriam: pg.214
tunc autem exercitoria locum habet, cum pater dominusue
filium seruumue magistrum naui praeposuerit, et quid cum
eo eius rei gratia cui praepositus fuerit, [negotium] gestum
erit; cum enim ea quoque res ex uoluntate patris dominiue
contrahi uideatur, aequissimum esse uisum est in solidum
actionem dari: quin etiam, licet extraneum quisque magi-
strum naui praeposuerit, siue seruum siue liberum, tamen
ea praetoria actio in eum redditur: ideo autem exercitoria
actio appellatur, quia exercitor uocatur is ad quem cotti-
dianus nauis quaestus peruenit. institoria uero formula tum
locum habet, cum quis tabernae aut cuilibet negotiationi
filium seruumue aut quemlibet extraneum siue seruum siue
liberum praeposuerit, et quid cum eo eius rei gratia cui
praepositus est, contractum fuerit: ideo autem institoria uo-
catur, quia qui tabernae praeponitur, institor appellatur:
72 quae et ipsa formula in solidum est. Praeterea tributoria
quoque actio in patrem dominumue constituta est, cum filius
seruusue in peculiari merce sciente patre dominoue nego-

§ 70 conf. Inst. 4, 7, 1 ‖ § 71 usque ad 11 *erit* et inde ab 15 *ideo* conf. Inst. 4, 7, 2 ‖ § 72 conf. Inst. 4, 7, 3.

2 parentes *Inst.*, parentis *C* ‖ 3 dominisue *C* ‖ 7 institutoriam *C* (*constanter C exhibet* institutoria *et* institutor, *item fere constanter meliores codices Institutionum; contra* institoria *et* institor *deteriores codices Institutionum cum Theophilo*) ‖ 9 naui *Institutionum codices PWE*, nauis *C et Inst. B* ‖ 10 praepositus *Inst.*, praepositum post? C^n ‖ fuerit negotium gestum erit C^n (negotium *ut glossema deleuit Mommsen*), erit contractum fuerit *Inst.* ‖ 13 actio C^n, *conf.* C^a *pag. 257 uers. 5* ‖ quisque] quisqua s *C* ‖ 14 nauis? *C* ‖ 16 actio C^n (*conf.* C^a *pag. 257*), *om. Inst.* ‖ 17 peruenit C^n, pertinet *Inst.* ‖ institutoria *C*, *de Inst. conf. supra ad uers. 7* ‖ tum *C*, tunc *Inst.* ‖ 18 tabernae *C*, tabernae forte *Inst.* ‖ 20 gratia *C*, causa *Inst.* ‖ 21 est C^n, erit *Inst.* ‖ institutoria *C*, *de Inst. conf. supra ad uers. 7* ‖ 22 institutor *C*, *de Inst. conf. supra ad uers. 7* ‖ 23 quae] qua *C*, *conf.* C^a *pag. 290* ‖ 25 *post* serbusue C^n *per errorem repetit uerba:* constituta est cum filius seruusue ‖ peculiari *Inst.*, peculiari quioptio? C^n.

tietur: nam si quid eius rei gratia cum eo contra*ctum* fuerit, ita praetor ius dicit, ut quidquid in *his* mercibus ‖ *erit quodque inde receptum erit, id inter ⟨patrem⟩ dominum⟨ue⟩, si quid ei debebitur, et ceteros creditores pro rata portione distribuatur.* pg.215

72a (*fere 21 uersus in C legi nequeunt*)

73 *cum autem quaeritur quantum in peculio sit, ante de*ducitur pg.216 quod patri dominoue quique in eius potestate sit, a filio seruoue debet*ur*, et quod superest, hoc solum peculium esse intellegitur: aliquando tamen id quod ei debet filius seruusue qui in potestate patris dominiue sit, non deducitur ex

§ 73 fere = Inst. 4, 7, 4c.

2—4 *suppletum ad Inst.* ‖ 3—7 *in C* (*post* distribuatur) *fere 21 uersus legi nequeunt, pro quibus in Institutionibus* (4, 7, 3. 4. 4a. 4b) *haec leguntur* (*ea, quae Gaium necessario habuisse iam Goeschen intellexit, Institutiones autem omiserunt, his uncinis* ⟨ ⟩ *saepsimus, quae leuiter immutanda erant, inclinatis litteris expressimus*): et quia ipsi ⟨patri⟩ domino⟨ue⟩ distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quae tributoria appellatur. ⟨§ 72a⟩ Praeterea introducta est actio de peculio deque eo quod in rem ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ uersum erit, ut, quamuis sine uoluntate ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum praestare debeat, siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus praestare debeat, quatenus peculium patitur. in rem autem ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ uersum intellegitur, quidquid necessario in rem eius impenderit ⟨filius⟩ seruus⟨ue⟩, ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, uel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. itaque si ex decem ut puta *sestertiis*, quae seruus tuus a Titio mutua accepit, creditori tuo quinque *sestertia* soluerit, reliqua uero quinque quolibet modo consumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes, pro ceteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit: ex quo scilicet apparet, si tota decem *sestertia* in rem tuam uersa fuerint, tota decem *sestertia* Titium consequi posse; licet enim una *sit* actio, qua de peculio deque eo quod in rem ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ uersum sit agitur, tamen duas habet condemnationes; itaque iudex, apud quem ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ uersum sit, nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si aut nihil in rem ⟨patris⟩ domini⟨ue⟩ uersum intellegatur aut non totum. *tum secuntur ea quae supra ex Inst. suppleta sunt*: cum autem quaeritur, quantum in peculio sit etc. *Pro illis nonnulla breuius apud Gaium expressa fuisse spatii in C angustiae docent* ‖ 7 *suppletum ex Inst.* ‖ 8 quod C^n, quidquid *Inst.* ‖ quique C^n, quiue *Inst.* ‖ eius potestate C^n, potestate eius *Institutionum codices nonnulli*, potestate (*omisso* eius) *earundem codices BPaWE* ‖ 9 hoc C^n, id *Inst.* ‖ esse C^n, *om. Inst.*

peculio, uelut si is cui debet, in huius ipsius peculio sit.

74 Ceterum dubium non est, quin et is, qui iussu patris dominiue contraxit cuique exercitoria uel insti*t*oria formula competit, de peculio aut de in rem uerso agere possit; sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua illarum actionum sine dubio solidum consequi possi*t*, in difficultatem se deducat probandi habere peculium eum cum quo contraxerit, exque eo peculio posse sibi satisfieri, uel id quod persequitur in

74a rem patris dominiue uersum esse. *Is* quoque cui tributoria actio competit, de peculio uel de in rem uerso agere potest; sed huic sane plerumque expedit hac potius actione uti quam tributoria; nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur, quod in his mercibus est, *q*uibus negotiatur filius seruusue quodque inde receptum erit, a*t* in actione peculii, totius: et potest quisque tertia forte aut quarta uel et*iam* minore parte peculii negotiari, maximam uero partem peculii in aliis rebus habere; longe magis si potest adprobari, id quod ⟨*dederit is qui cum filio seruoue*⟩ contraxit, in rem patris dominiue uersum esse, ad hanc actionem transire debet; nam, ut supra diximus, ‖ eadem formula et de peculio et de in rem uerso agitur. pg.217

75 Ex maleficii*s* filiorum familias seruorumque, ueluti si furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominoue aut litis aestimationem suffe*r*re aut nox*ae* dedere: erat enim iniq*u*um nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam esse.

76 Constitutae sunt autem noxales actiones aut legibu*s* aut edicto praetoris: legibus, uelut furti lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum, damni iniuriae *l*ege Aquilia: edicto praetoris, uelut iniuriarum et

§ 74 et 74a conf. Inst. 4, 7, 5 ‖ *supra*] § 72a ‖ § 75 fere = Inst. 4, 8, pr. § 2 ‖ § 76 = Inst. 4, 8, 4.

1 uelut C^n, ueluti *Inst.* ‖ cui debet C, *om. Inst.* ‖ 3 contraxit C, contraxerit *Inst.* ‖ institutoria C (*conf. quae supra ad pag. 161, 7 adnotauimus*) ‖ 6 possit] possitu C^n ‖ difficultate C ‖ 7 probandi *Inst.*, probando C^n ‖ 9 is *Inst.*, ius C ‖ 13 quibus] in quibus C ‖ 14 [illegible] C, (de peculio) peculii totius [illegible] *Krueger* ‖ 15 etiam *Inst.*, [illegible] C, *conf.* C^n *pag. 267* ‖ 16 alii C ‖ 17—18 ⟨ ⟩ *e. g. addidit Krueger, ut sententiae satisfieret* ‖ 22 maleficiis *Inst.*, maleficio C ‖ 23 sufferre *Inst.*, suffere C ‖ noxe *ex* noxae *correctum* C ‖ erat enim C^n, namque erat *Inst.* ‖ 27 constitutae sunt autem C^n, sunt autem constitutae *Inst.* ‖ legibus *Inst.*, legibu C ‖ edicto *Inst.*, [illegible] C, *conf.* C^n *pag. 266* ‖ 28 uelut C^n, ueluti *Inst.* ‖ 29 lege *Inst.*, uelut lege C^n ‖ uelut C^n, ueluti *Inst.*

77 ui bonorum raptorum. Omnes autem noxales actiones caput secuntur: nam si filius tuus seruusue noxam commiserit, quamdiu in tua potestate est, tecum est actio; si in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse; si sui iuris coeperit esse, directa actio cum ipso est, et noxae deditio extinguitur. ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit: nam si pater familias noxam commiserit, et is se in adrogationem tibi dederit aut seruus tuus esse coeperit, ⟨*quod*⟩ quibusdam casibus accidere primo commentario tradidimus, incipit tecum noxalis actio esse quae ante directa

78 fuit. Sed si filius patri aut seruus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur: nulla enim omnino inter me et eum qui in potestate mea est, obligatio nasci potest; ideoque et si in alienam ‖ potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, pg.218 neque cum ipso neque cum eo cuius nunc in potestate est, agi potest. unde quaeritur, si alienus seruus filiusue noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum intercidat actio an quiescat: nostri praeceptores intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse; diuersae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quod ipse mecum agere non possum, cum uero exierit de mea potestate,

79 tunc eam resuscitari. Cum autem filius familias ex noxali causa mancipio datur, diuersae scholae auctores putant ter eum mancipio dari debere, quia lege $\overline{\text{XII}}$ tabularum cautum sit, ⟨*ne aliter filius de potestate patris*⟩ exeat, quam si ter fuerit mancipatus; Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auc-

§ 77 fere = Inst. 4, 8, 5 ‖ *primo commentario*] 1 § 160 ‖ § 78 usque ad 21 *posse* conf. Inst. 4, 8, 6.

1 ui bonorum raptorum] *conf. Cᵃ pag. 310 inf.* ‖ caput *Inst.*, capita *C* ‖ 2 noxam *C*, noxiam *Inst.* ‖ 3 (*priore loco*) in *Inst.*, int? *C* ‖ est tecum *Cⁿ*, sit tecum *Inst.* ‖ 5 noxae deditio extinguitur *Cⁿ*, extinguitur noxae deditio *Inst.* ‖ 7 incipit *Inst.*, incincipit *C* ‖ noxam *C*, noxiam *Inst.* ‖ is *Inst.*, his *C* ‖ 8 adrogatione *C* ‖ 9 quod *Inst.*, *om. C* (*conf. Cᵃ pag. 295 uers. 13*) ‖ quibusdam casibus *Cⁿ*, casibus quibusdam *Inst.* ‖ accidere *C*, effici *Inst.* ‖ 10 noxalis actio esse *Cⁿ*, esse noxalis actio *Inst.* ‖ 11 fuit sed *C*, fuisset *Inst.* (*male*) ‖ noxam *C*, noxiam *Inst.* ‖ 12 nulla actio *Cⁿ*, actio nulla *Inst.* ‖ 15 est *Cⁿ*, sit *Inst.* ‖ 16 noxam *C*, noxiam *Inst.* ‖ 19 quo *Inst.*, quo actio? *Cⁿ*, *conf. Cᵃ* ‖ 22 quiesceere *uel* quiesccere *Cⁿ* ‖ quod] quae *Cⁿ*, *conf. Cᵃ pag. 295 med.* ‖ 27 ⟨ ⟩ *addidit Goeschen* ‖ 28 nostris *C*.

tores sufficere unam mancipationem crediderunt, et illas tres legis $\overline{\text{XII}}$ tabularum ad uoluntarias mancipationes pertinere.

80 Haec ita de his personis quae in potestate ⟨*sunt*⟩, siue ex contra|ctu siue ex maleficio earum ———————— quod uero ad *eas* | personas quae in manu mancipioue sunt, ita ius dicitur, ut cum ex contractu earum agatur, nisi ab eo cuius iuri subiectae sint, in solidum defendantur, bona quae earum futura forent, si eius iuri subiectae non essent, ueneant: sed cum rescissa *capitis deminutione* imperio continenti iudicio | agitur, ———————————— pg.219 (*13 uersus* ————|———————— *in C legi nequeunt*) ———————————————| ——————————————— $\overline{\text{XII}}$| tabularum ————————————|

(*8 uersus in C legi nequeunt*)

81 ————————————————————‖ ———————————— diximus ———— non permis|- pg.220 sum fuerit, ei mortuos homines dedere, tamen etsi quis eum dederit qui fato suo uita excesserit, aeque liberatur.

82 Nunc admonendi sumus agere nos aut nostro nomine aut alieno, ueluti cognitorio, procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim, quo tempore legis actiones in usu fuissent, alieno nomine agere non liceret, praeterquam ex certis causis.

83 Cognitor autem certis uerbis in litem coram aduersario substituitur: nam actor ita cognitorem dat QVOD EGO A TE uerbi

§ 82 conf. Inst. 4, 10 pr.

1 illam *C* ‖ 3 sunt *addidit Goeschen*, *om. C* (*conf. Cᵃ pag. 301 uers. 23*) ‖ 4 *post* earum *Bluhme in Cⁿ* inomisia esset *uel similia* (*conf. Cᵃ*) *legit, in quibus Huschke* controuersia esset (*pro* controuersia sit) *latere coniecit; sententiarum conexui sufficiat e. g.* agatur ‖ 6 agatur *Huschke*, ageretur *Cⁿ* ‖ 8 eius iuri *Goeschen*, eo iure? *C* (*conf. Cᵃ pag. 264 inf.*) ‖ 9 rescissa capitis deminutione *Huschke*, rescissipnpiis *uel simile aliquid Cⁿ* (*conf. Cᵃ*) ‖ 10 *post* agitur *Huschke sententiam probabiliter hoc modo perficit:* etiam cum ipsa muliere quae in manu est, agi potest, quia tum tutoris auctoritas necessaria non est. *Agebatur deinde de noxae datione, in qua tractanda utrum de pauperie et pastu actum fuerit necne, certo dici nequit* ‖ 16 ergo∗etiam si∗de qua re m(odo) diximus q(uo)q(ue) [*uel* q(uam)q(uam)] non permis|sum etc. *uel similia, ex quibus idoneam sententiam elicere frustra coneris, in C initio paginae 220 uidentur extare* ‖ 19 agere *Inst.*, age *C* ‖ 20 alieno *C cum codice P Institutionum*, alieno: alieno *Inst. ceteri codices (BEW)* ‖ 22 praeterquam] propequam *Cⁿ*, *conf. Cᵃ pag. 285 inf.* ‖ ex certis] exceptis *C* ‖ 24 ita *Goeschen*, ii *C* ‖ EGO *Goeschen*, ege *C* ‖ te] tē *C*, *conf. Cᵃ pag. 312*.

gratia FVNDVM PETO, IN EAM REM L. TITIVM TIBI COGNITOREM DO;
aduersarius ita QVIA TV A ME FVNDVM PETIS, IN EAM ⟨*REM*⟩ TIBI P.
MEVIVM COGNITOREM DO: potest ut actor ita dicat QVOD EGO TECVM
AGERE VOLO, IN EAM REM COGNITOREM DO: aduersarius ita QVIA
TV MECVM AGERE VIS, IN EAM REM COGNITOREM DO: nec interest
praesens an absens cognitor detur; sed si absens datus fuerit,
cognitor ita erit, si cognouerit et susceperit officium cogni-
84 toris. Procurator uero nullis certis uerbis in litem substi-
tuitur; sed ex solo mandato et absente et ignorante aduer-
sario constituitur: quin etiam sunt qui putant eum quoque
procuratorem uideri cui non sit mandatum, si modo bona
fide accedat ad negotium et caueat ratam rem dominum habi-
tur*um*: qu*am*qu*am* et ill*e*, cui mandatum ⟨*est*⟩, plerumque
satisdare debet, ‖ quia saepe mandatum initio litis in obscuro pg.221
85 es*t* et postea apu*d* iudicem ostenditur. Tutores autem et
curatores quemadmodum constituantur, primo commentario
86 rettulimus. Qui autem alieno nomine agit, intentionem qui-
dem ex persona domini sumit, condemnationem autem in
suam personam conuertit: nam si uerbi gratia L. Titius ⟨*pro*⟩
P. Meuio agat, ita formula concipitur SI PARET N. NEGIDIVM P.
MEVIO SESTERTIVM X̄ MILIA DARE OPORTERE, IVDEX N. NEGIDIVM L.
TITIO SESTERTIVM X̄ MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLVE; in
rem quoque si agat, intendit P. *MEVII* REM ESSE EX IVRE QVIRI-
87 TIVM, et condemnationem in suam personam conuertit. Ab
aduersarii quoque parte si interueniat aliquis, cum quo actio
constituitur, intenditur dominum DARE OPORTERE, condemnatio
autem in eius person*am* conuertitur qui iudicium acc*epi*t; sed
cum in rem agitur, nihil ⟨*in*⟩ intention*e* facit eius persona
cum quo agitur, siue suo nomine siue alieno aliquis iudicio
interueniat: tantum enim intenditur RE*M* ACTORIS ESSE.
88 Videamus nunc quibus ex causis ˙; cum quo agitur uel
89 hic qui a*git, cogatur* satisdare. igitur si uerbi gratia in rem

§ 85 fere = Inst. 4, 10, 2 ‖ *primo commentario*] 1, § 144 seqq. ‖ § 89 conf. Inst. 4, 11 pr.

2 quia C^n, *expectes* quod (*conf.* C^a *pag. 295*) ‖ rem *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 298 uers. 4*) ‖ 4 quia C^n, *expectes* quod (*conf.* C^a *pag. 295*) ‖ 13 quamquam] quoque? C^n, *conf.* C^a *pag. 292* ‖ est *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 265 inf.*) ‖ 15 est et *Goeschen*, esset C^n, *conf.* C^a *pag. 265* ‖ 16 constituantur *C*, constituuntur *Inst.* ‖ 19 pro *addidit Goeschen*, *om.* *C* ‖ 23 Maeuii *Goeschen*, utei *C* ‖ 27 persona C^n ‖ acceperit C^n, *conf.* C^a *pag. 312* ‖ 28 intentionem? C^n, *conf.* C^a *pag. 281* ‖ 30 rem *Goeschen*, res C^n, *conf.* C^a *pag. 298* ‖ 32 agit cogatur *Goeschen*, agat *C*.

tecum aga*m*, satis mihi dar*e* de*bes*: a*equu*m enim uisum est
⟨*te*⟩ *ideo* quod interea tibi rem, quae an a*d* te pertineat du-
*b*ium es*t*, possidere conceditur, cum satisdatione cauere, ut
si uictus sis *nec rem* ipsam restituas nec litis aestimationem
sufferas, sit mihi potestas aut tecum agendi aut cum spon-
90 soribus ‖ tuis. Multoque magis debes satisdare mihi, si alieno pg.222
91 nomine iudicium accipias. Ceterum cum in rem actio duplex
sit, aut enim per formulam petitoriam agit*ur* aut per spon-
sionem, siquidem per formulam petitoriam agitur, illa stipu-
latio locum habet quae appellatur IVDICATVM SOLVI, si uero p*er*
sponsionem, illa quae appellatur PRO PRAEDE LITIS ET VINDI-
92 CIARVM. Petitoria autem formula haec est qua actor intendit
93 REM SVAM ESSE. Per sponsionem uero hoc modo agimus: pro-
uocamus aduersarium tali sponsione SI HOMO QVO DE AGITVR
EX IVRE QVIRITIVM MEVS EST, SESTERTIOS X̄X̄V̄ NVMMO*S* DARE SPON-
DES? deinde formulam edimus qu*a* intendimus sponsionis sum-
mam nobis dar*i* oportere; qua formula ita demum uincimus, si
94 pro*b*auerimus rem nostra*m* esse. Non tamen *h*aec summa spon-
sionis exigitur: non enim poenalis est, sed praeiudicialis, et
propter hoc solum fit ut per eam de re iudicetur; unde etiam
is cum quo agit*ur*, non restipulat*ur*: ideo autem appellata
est PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM stipulatio, quia in locum prae-
dium successit, qui olim, cum lege agebatur, pro lite et u*in*-
diciis, id est pro re et fructibus, a possessor*e* petitori daban-
95 tu*r*. Ceterum si apud centumuiros agitur, summam spon-
sionis non per formulam petimus, sed per legis actionem:
sacramento enim re*um* prouoca*mus*; eaque sponsio sestertium
96 C̄X̄X̄V̄ nummum fi*t scilicet* ‖ propter legem Crepe*r*e*i*am. Ipse pg.223
autem qui in rem agit, si suo nomine agat, satis non dat.

§ 90 conf. Inst. 4, 11 pr. ‖ § 96 fere = Inst. 4, 11 pr.

1 agam *Goeschen*, agat *C* ‖ dare *Goeschen*, dari *C*, *conf.* C^a *pag. 302* ‖ aequum *Goeschen*, aquun *C* ‖ 2 te ideo *Huschke*, de eo *C* ‖ 3 est *Goeschen*, eius C^n, *conf.* C^a *pag. 266* ‖ satisdationem *C* ‖ 4 nec rem *Goeschen*, rem nec C^n ‖ 5 sufferras *C* ‖ 10 per] pro C^n ‖ 11 et *C*, *delet Huschke* ‖ 15 NVMMOS *Goeschen*, nummorum C^n, *conf.* C^a *pag. 282 inf.* ‖ 16 qua *Goeschen*, quia *C*, *conf.* C^a *pag. 289 inf.* ‖ 17 dari *Goeschen*, dare *C*, *conf.* C^a *pag. 264* ‖ 18 nostra *C* ‖ 19 non C^n, nec *Lachmann* (*probabiliter*), *conf.* C^a *pag. 280 inf.* ‖ 24 possessore *Goeschen*, possessoris C^n ‖ 24—25 dabantur *Goeschen*, dabantur praedes C^n (*ex glossemate*) ‖ 27 reum *Goeschen*, re|re? *C* ‖ prouocamus *Goeschen*, prouocatu *uel* prouocato C^n *teste Goescheno* ‖ 28 fit scilicet *Lachmann*, fieri solet *lectio in C non omni modo reiectanea uisa est*, fit solet? *C teste Bluhmio*, *conf.* C^a ‖ creperiam? *C*.

97 ac nec si per cognitorem quidem agat*ur*, *u*lla satisdatio uel
ab ipso uel a domino desideratur: cum enim certis et quasi
sollemnibus uerbis in locum domini substituatur cognitor,
98 merito domini loco habetur. Procurator uero si agat, satis-
dare iubet*ur* rat*am* rem dominum habiturum: periculum
enim est, ne iterum dominus de eadem re experiatur; quod
periculum ⟨*non*⟩ interuenit, si per cognitorem actum fu*er*it,
quia de qua re quisque per cognitorem egerit, de ea non
99 magis amplius actionem habet quam si ipse egerit. Tutores
et curatores eo modo quo et procuratores satisdare de*bere*
uerba edicti faciunt; sed aliquando illis satisdatio remittitur.
100 Haec ita, si in rem agatur; si uero in personam, ab actoris
quidem parte quando satisdari de*be*at quaerentes, eadem
101 repetemus quae diximus in actione qua in rem agitur. ab
eius uero parte cum quo agitur, siquidem alieno nom*in*e
aliquis interueniat, omni modo satisdari debet, quia nemo
alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intellegitur;
sed siquidem cum cognitore agatur, dominus satisdare iube-
tur; si uero cum procuratore, ipse procurator. idem et de
102 tutore et de curatore iuris est. Quodsi proprio nomine ali-
quis iudiciu*m* accipiat ‖ in personam, certis ex causis satis- pg.224
dare solet, quas ipse praetor significat: quarum satisdatio-
num duplex causa est, nam aut propter genus actionis satis-
d*a*tur, aut pro*pter* person*am*, quia suspecta sit: propter genus
actionis, ueluti iudicati depensiue aut cum de moribus mu-
lieris ag*i*tur; propter personam, ueluti si cum eo agitur qui
decoxerit, cuiusue bona ⟨*a*⟩ creditoribus possessa proscrip-
taue sunt, siue cum eo herede agatur quem praetor suspec-
tum aestimauerit.
103 Omnia autem iudicia aut legitimo iure consistunt aut

§ 98 usque ad 6 *experiatur* fere = Inst. 4, 11 pr. ‖ § 99 = Inst. 4, 11 pr. ‖ § 100 conf. Inst. 4, 11, 1 ‖ *diximus*] § 96 ‖ § 101 usque ad 17 *intellegitur* conf. Inst. 4, 11, 1 ‖ § 102 usque ad 21 *personam* = Inst. 4, 11, 1.

1 ulla *Goeschen*, nulla? *C* ‖ 5 ratam *Inst.*, ratum? C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 305 inf.* ‖ 7 non *addidit Goeschen*, *om. C* (*conf.* C^{a} *pag. 281 inf.*) ‖ *uerba inde ab* 7 actum *usque ad* 8 per cognitorem *per errorem bis in* C^{n} *scripta sunt* ‖ 10 eo *C*, eodem *Inst.* ‖ 11 illis *C*, his agentibus *Inst.* ‖ 12 si uero *C*, sin uero *Inst.* ‖ 15 nomine *Inst.*, nomen *C*, *conf.* C^{a} *pag. 282* ‖ 21 iudicium *Inst.*, iudicium aliquid *C* ‖ *uerba inde ab* 23—24 satisdaretur *usque ad* 25 actionis *per errorem bis in* C^{n} *scripta sunt* ‖ 23—24 satisdaretur aut pro (*conf.* C^{a} *pag. 288 uers. 13*) persona C^{n} *utroque loco* ‖ 26 (*priore loco*) agitur] agetur C^{n} (*conf.* C^{a} *pag. 317 uers. 30*) ‖ 27 bona a *Goeschen*, bona *C*.

104 imperio contin*entur*. Legitima sunt iudicia quae in urbe
Roma uel int*ra* primum urbis Romae miliarium inter omnes
ciues Romanos sub uno iudice accipiuntur; eaque ⟨*e*⟩ lege
Iulia iudicia*ria*, nisi in anno et sex mensibus iudicata fue-
rint, expirant: et hoc est quod uulgo dic*i*tur, e lege Iulia
105 litem anno et sex mensibus mor*i*. Imperio uero continentur
recuperatori*a* et quae sub uno iudice accipiuntur interue-
niente peregrini persona iudicis aut litigatoris; in ea*dem*
causa sunt, quaecumque extra primum urbis Romae milia-
rium tam inter ciues Romano*s* quam inter peregrinos acci-
piuntur: ideo autem imperio contineri iudicia dicuntur, quia
tamdiu ualent, quamdiu *is* qui ea praecepit, imperium habe-
106 bit. Et siquidem imperio continenti iudicio *a*ctum fuerit,
siue in rem siue in personam, siue ea formula quae in
fa‖ctum concepta est, siue ea quae in ius habet intentionem, pg.225
postea nihi*lo* minus ipso iure de eadem re agi potest; et
ideo necessaria est exceptio rei iudicatae uel in iudicium
107 deductae. *s*i uero legitimo iudicio in personam actum sit ea
formula quae iuris ciuilis habet intentionem, postea ipso iure
de eadem re agi non potest, et ob id exceptio superuacua
est; si uero uel in rem uel in factum actum fuerit, ipso iure
nihilo minus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria
108 est rei iudicatae uel in iudicium deductae. Alia causa fuit
olim legis actionum: nam qua de re actum semel erat, de ea
postea ipso iure agi non poterat; nec omnino ita, ut nunc,
109 usus erat illis temporibus exceptionum. Ceterum potest ex
lege quidem esse iudicium, sed legitimum non esse; et
contra ex lege non esse, sed legitimum esse: nam si uerb*i*
gratia ex lege Aquilia uel †Ollinia uel Furia in prouinciis
agatur, imperio continebitur iudicium; idemque iuris est et
si Romae apud recuperatores agamus, uel apud unum iudi-
cem interueniente peregrini persona; et ex diuerso si ex ea
causa, ex qua nobis edicto praetoris datur actio, Romae sub
uno iudice inter omnes ciues Romanos accipiatur iudicium,
legitimum est.

1 continentur *Goeschen*, continunt *C* ‖ 2 intra] inter C^{n}?, *conf.* C^{a} *pag. 272* ‖ 3 e *addidit Boecking* ‖ 4 iudiciaria *Goeschen*, iudicia *C* ‖ 5 diciturur C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 306* ‖ 6 morit *C* ‖ 7 recuperatoriae *C* ‖ 8 eadem *Goeschen*, ea *C* ‖ 10 ciues Romanos] c· romanum C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 261* ‖ 13 actum *Goeschen*, proactum C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 284 uers. 9* ‖ 16 nihilho *C* ‖ 18 si] at *magis quam* si *in C uidetur extare* ‖ 28 uerbis *C* ‖ 29 ollinia *C*; *non incognitam sed cuius ipse antea mentionem fecisset legem a Gaio hic commemoratam esse censet Huschke* ‖ 34 romanus *C*, *conf.* C^{a} *pag. 261*.

110 Quo loco admonendi sumus eas quidem actiones quae ex lege senatusue consultis proficiscuntur, perpetuo solere praetorem accommodare, | eas uero quae ex propria ipsius iuris- pg.226
111 dictione pendent, plerum|que int*ra* annum dare. aliquando tamen——————————|imitat*ur* ius legitimum: quales sunt eae quas *bonorum posses*soribus ceterisqu*e* qui heredis loco *sunt*, *accommodat*: *fur*ti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius praetoris iuris diction*e* *p*roficiscatur, perpetuo datur; et merito, cum pro capitali poena pecuniaria constituta s*i*t.
112 Non omnes actiones quae in aliquem aut ipso iure *con*-*pe*tunt aut a praetore dantur, etiam in heredem *ae*que conpetunt aut dari solent: est enim certissima iuris regula, ex maleficii*s* poenales actiones in heredem nec conpetere nec dari sol*ere*, ueluti furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae: sed heredi*bus* huius modi actiones co*n*petunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia
113 similis inueniatur actio. aliquando tamen ⟨*etiam*⟩ ex contractu actio neque heredi neque in heredem conpetit: nam adstipulatoris heres non ha*b*et actionem, *et* spo*n*soris et fidepromissoris heres non tenetur.
114 Superest ut d*i*spiciamus, si ante rem iudicatam is cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori, quid officio iudicis conueniat, utrum absoluere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit, ut damnari debeat: nostri praeceptores absoluere eum de*b*ere

§ 110 fere = Inst. 4, 12 pr. || § 111 *aliquando tamen* et inde ab 5 *quales* usque ad 8 *datur* = Inst. 4, 12 pr. || § 112 = Inst. 4, 12, 1 || § 113 usque ad 18 *conpetit* fere = Inst. 4, 12, 1 || § 114 init. conf. Inst. 4, 12, 2.

1 quo C^n, hoc *Inst.* || 2 consultis *C*, consulto *Inst.* || 4 intra *Inst.*, inter C^n?, *conf.* C^a *pag. 272* || *Huschke ad sensum sic supplet*: Aliquando tamen has quoque perpetuo dat, uelut quibus (scilicet cum *mauult Mommsen*) imitatur ius legitimum: || 6 *suppletum ex Inst.* || (posse)ssoribus *C*, possessori *Inst.* || 7 *suppletum ex Inst., inuito codice C?, conf.* C^a || 8 proficiscatur *Inst.*, *fortasse* pro|pıoficiscatur? C^n (*conf.* C^a) || perpetuo C^n, tamen perpetuo *Inst.* || 9 sit *Goeschen*, sint *C* || 10 omnes *C*, omnes autem *uel* autem omnes *codices Institutionum* || 11 etiam *C*, et *Inst.* || aeque *Inst.*, eaque? C^n || 13 nec conpetere nec dari šol(ere) C^n, non competere *Inst.* || 15 heredibus *Inst.*, heredi(bus eius)dem uidelicet actoris? C^n (*ex glossemate*) || 17 actio C^n, *om. Inst.* || etiam *Inst.*, *om. C* (*conf.* C^a *pag. 267 uers. 10*) || 19 actionem et *Goeschen*, actionem set? C^n (*teste Goescheno*) || 21 despiciamus *C* || *uerba* ante rem iudicatam *ut glossema delet Mommsen.*

existimant; nec interes*se* cuius generis *s*it iudicium: et || hoc pg.227 est quod u*u*lgo dicitur Sabino et Cassio placere omni|a iudicia absolutoria esse.——————————|—de bon*ae* fide*i* iudiciis autem idem sentiunt, quia in eiusmodi iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem | *et* de *in* rem actionibus putant, quia *formulae uer*|*b*is id ip*sum* exp*rimatur* ——————————|——————————|quibus——————————|——————petentur et ad——————|——————*inter*dum enim——————|——————————|——————————|——————————

sunt etia*m* | in personam tales actiones, in quibus *ex*primi*tur*——————|——————|actori qu——————|——————|——————|——————|paratus ad actoris——————|——————|——————|actum fu*e*rit.

115.116 Sequitur ut de exceptionibus dispiciamus. Conparatae || sunt autem exceptiones defendendorum *e*orum gratia, cum pg.228 quibus agitur: saepe enim accidit, ut quis iure ciuili tene-
116ª atur, sed iniquum sit eum iudicio condemnari: ueluti ⟨*si*⟩ stipulatus sim *a* te pecuniam tamquam credendi causa numera-

§ 115 = Inst. 4, 13 pr. || § 116 usque ad 25 *ut* = Inst. 4, 13 pr. || § 116ª conf. Inst. 4, 13, 2.

1 interesse *Goeschen*, interest C^n, *conf.* C^a *pag. 271* || sit *Huschke*, fit *C* || 3 *in lacuna haec dixisse Gaium apparet*: *diuersae scholae auctoribus in condictionibus contra placuisse* || bonae fidei iudiciis] bonefideisiud C^n, *conf.* C^a *pag. 274* || 6 *seqq. Post* exprimatur *hanc fere sententiam expressam fuisse conicias: ita demum reum condemnandum esse, nisi arbitratu iudicis rem restituerit* || 14 *ante* sunt etiam *Gaium egisse de eis, quae continentur Inst. 4, 17, 2, ueri non est dissimile* || *inde ab* exprimitur *talia fere suppleri uidentur posse*: ex**primitur**, ut arbitretur iudex, quomodo reus satisfacere debeat **actori quom**inus condemnetur. *Sequebantur fortasse ea, quae in Inst. 4, 17, 3 dicuntur de actione ad exhibendum et de cautione ei inponenda, qui non frustrationis gratia tempus ad exhibendum petat* || 24 eorum *Inst.*, reorum C^n || 27 a *Goeschen*, ȧpa *uel* āpa *C*.

turus, nec numerauerim; nam eam pecuniam a te peti posse
certum est; dare enim te oportet, cum ex stipulatu teneris;
sed quia iniquum est te eo nomine condemnari, placet *per*
116b exceptionem doli mali te defendi debere. item si pactus
fuero tecum, ne id qu*od* mihi debeas, a te *p*etam, nihilo
minus [id ipsum] a te petere possum dar*i* mihi oportere,
quia obligatio pacto conuento non tollitur; sed placet d*e*bere
117 me petentem p*er* exceptionem pacti conuenti repelli. In his
quoque actionibus quae ⟨*non*⟩ in persona*m* sunt, exceptiones
locum habent: ueluti si metu me co*e*geris aut dolo induxeris,
ut tibi rem aliqua*m* mancipio d*arem*; na*m si* eam rem a me
petas, datur mihi exceptio, *per* quam, si metus causa te
117^{a} fecisse uel dolo malo arguero, repelleris. item si fundum
litigiosum sciens *a* non possidente emeris eumque a possi-
dente petas, opponitur tibi exceptio, per quam omni modo
118 summoueris. Exceptiones autem alias in edicto praetor habet
propositas, alias causa cognita accommodat. quae omnes uel
ex legibus uel ex his quae legis uicem optinent substantiam
119 cap*i*unt, uel ex iurisdictione praetoris proditae sunt. ‖ Omnes pg. 229
autem exceptiones in contrarium concipiuntur, qu*am* adfirmat
is cum quo agitur: nam si uerbi gratia reus dolo malo ali-
quid actorem facere dicat, qui forte pecuniam petit quam non
numerauit, sic exceptio concipitur SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO
A. AGERII FACTVM SIT NEQVE FIAT; item si dica*t* contra pactio-
nem pecuniam peti, ita concipitur exceptio SI INTER A. AGERIVM
ET N. NEGIDIVM NON CONVENIT NE EA PECVNIA PETERETVR; et de-
nique in ceteris causis similiter concipi solet; ideo scilicet
qu*ia* omn*is* exceptio obicitur quidem a reo, sed ita formulae
inserit*u*r, ut condicionalem faciat condemnationem, id est ne

§ 118 inde ab 18 *ex legibus* conf. Inst. 4, 13, 7.

2 oportet *Inst.*, oporteret C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 283* ‖ teneris *C*, tenearis *Inst.* ‖ 3 te eo nomine *C*, eo nomine te *Inst.* ‖ per] pro ? C^{n} ‖ 5 quod] q *C*, *conf.* C^{a} ‖ petam *ex* retam *correctum*? *C* ‖ 6 id ipsum *C*, *deleuit Mommsen*; id ipso iure *Huschke* ‖ dare *C*, *conf.* C^{a} *pag. 264* ‖ 8 per] pro? C^{n} ‖ 9 non *addidit Goeschen, om. C, conf.* C^{a} *pag. 281 inf.* ‖ persona C^{n} ‖ 10 co|geris *C* ‖ 11 aliqua C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 292* ‖ darem nam si] deminansin? *C* ‖ 12 per] pro C^{n} ‖ 14 *prius* a] ā *C*, *conf.* C^{a} *pag. 312 uers. 8* ‖ 19 capunt? *C* ‖ 20 quam *Heffter*, qui C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 292* ‖ 24 dicat *Goeschen*, dicatut *C* ‖ 28 quia] *conf.* C^{a} *pag. 295 inf.* ‖ omnes *C* ‖ obigitur C^{n} ‖ 29 inseriter C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 307.*

aliter iudex eum cum quo agitur condemnet, quam si nihil
in ea re qua de agitur dolo actoris factum sit; item ne aliter
iudex eum condemnet, quam si nullum pactum conuen*tum*
*d*e non petenda pecunia factum *fu*erit.
120 Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae aut dila-
121 toriae. Peremptoriae sunt quae perpetuo ualent, nec euitari
possunt, ueluti quod metus causa, aut dolo malo, aut quod
contra legem senatusue consult*um* factum est, aut quod res
iudicata est uel in iudicium deducta est, item pacti conuenti
122 quod *f*actum est ne omnino pecunia peteretur. Dilatoriae
sunt exceptiones quae ad tempus ualent, uelut*i* illius pacti
conuenti quod factum est uerbi gratia, ne intra quinquen-
nium peteretur; finito *enim* eo tempore ‖ non habet locum pg. 230
exceptio. cui similis exceptio est litis diuiduae et rei resi-
duae: nam si quis partem rei petierit et intra eiusdem prae-
turam reliquam partem petat, hac exceptione summou*e*tur,
quae appellatur litis diuiduae; item si is qui cum eodem
plures lites habebat, de quibusdam egerit, de quibusdam
distulerit, ut ad alios iudices *e*ant, si intra eiusdem praetu-
ram de his qua*s* distulerit, agat, per hanc exceptionem, quae
123 appellatur rei residuae, summouet*ur*. Obseruandum est
autem ei cui dilatoria obicitur exceptio, ut differat actionem;
alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perdit: non enim
post illud tempus quo integra re ⟨*eam*⟩ euitare poterat, adhuc
ei potestas agendi sup*erest* re in iudicium deduct*a* et per ex-
124 ceptionem perempt*a*. Non solum autem ex tempore, *sed*
etiam ex persona dilatoriae exceptiones intelleguntur, quales
sunt cognitoriae, ueluti si is qui per edictum cognitorem dare
non potest, per cognitorem agat, uel dandi quidem cognitoris
ius habeat, sed eum det, cui non licet cognituram suscipere:
nam si obiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis er*i*t, ut ei
non liceat cognitorem dare, ipse agere potest; si uero cogni-

3—4 conuentum de *Goeschen*, conuenite C^{n} (*conf.* C^{a} *pag. 305 inf.*) ‖ 4 fuerit *Huschke*, erit *C* ‖ 8 consulto *C*, *conf.* C^{a} *pag. 302* ‖ 10 factum *Goeschen*, pactum (*uix* peractum) C^{n} ‖ 11 ueluti is illius C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 311 inf.* ‖ 13 enim] nihil? C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 281 uers. 26* ‖ 13—14 *conf.* C^{a} ‖ 16 summoueatur C^{n} ‖ 19 eant *Bluhme*, egant? *C* ‖ 20 quas *Huschke*, qua *C* ‖ 21 summouet· *C* ‖ 24 eam *addidit Huschke* ‖ 25 superest] supe *in C apparuit* (*conf.* C^{a} *pag. 284 uers. 2 et pag. 265 inf.*) ‖ deducta *Goeschen*, deductae *C* ‖ 26 perempta *Goeschen*, peremptae C^{n} ‖ 29 uel *C*, uel si quis *Goeschen* ‖ 31 erit *Heffter*, erat *C*.

tori non liceat cognituram suscipere, per alium cognitorem
aut per semet ipsum liberam habet agendi potestatem, et tam
hoc quam illo modo euitare ⟨*potest*⟩ exceptionem; quodsi
dissi‖mulauerit ⟨*et*⟩ cum ei ⟨*per cognitorem agere non liceret,* pg.231
125 *nihilo minus*⟩ per cognitorem egerit, rem perdit. Sed per-
emptoria quidem exceptione si reus per errorem non fuerit
usus, in integrum restituitur adiciendae exceptionis gratia;
dilatoria uero si non fuerit usus, an in integrum restituatur,
quaeritur.
126 Interdum euenit, ut exceptio quae prima facie iusta ui-
deatur, inique noceat actori: quod cum accidat, alia ad-
iectione opus est adiuuandi actoris gratia; quae adiectio re-
plicatio uocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur uis
exceptionis: nam si uerbi gratia pactus sum tecum, ne pe-
cuniam quam mihi debes, a te peterem, deinde postea in
contrarium pacti sumus, id est ut petere mihi liceat, et, si
agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, SI
NON CONVENERIT NE EAM PECVNIAM PETEREM, nocet mihi exceptio
pacti conuenti, namque nihilo minus hoc uerum manet,
etiamsi postea in contrarium pacti sumus; sed quia iniquum
est me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore
pacto hoc modo SI NON POSTEA CONVENIT VT MIHI EAM PECVNIAM
126a PETERE LICERET. item si argentarius pretium rei quae in
auctionem uenerit, persequatur, obicitur ei exceptio, ut ita
demum emptor damnetur, SI EI RES QVAM EMERIT, TRADITA EST;
et est iusta exceptio: sed si in auctione praedictum est NE
ANTE EMPTORI ⟨*RES*⟩ TRADERETVR QVAM SI PRETIVM SOLVERIT, repli-
catione ‖ tali argentarius adiuuatur AVT SI PRAEDICTVM EST NE pg.232
ALITER EMPTORI RES TRADERETVR QVAM SI PRETIVM EMPTOR SOLVERIT.
127 Interdum autem euenit, ut rursus replicatio, quae prima facie

§ 126 usque ad 22 *pacto* fere = Inst. 4, 14 pr. ‖ 127 = Inst. 4, 14, 1.

3 potest *addidit Goeschen, om. C (conf. C^{a} pag. 285 uers. 14)* ‖ 4—5 ⟨ ⟩ *ad sententiam perficiendam addidit Krueger* ‖ 5 sed *Huschke*, sem *C* ‖ 8 restituitur C^{n} ‖ 11 actori *C*, *om. Inst.* ‖ accidat *C*, accidit *Inst.* ‖ alia adiectione *C*, alia allegatione *Inst. (quod commemoramus propter §§ 127 et 128)* ‖ 12 adiectio *C*, *om. Inst.* ‖ 18 conuenerit *ex* conuenierit *correctum C* ‖ 19 pacti conuenti C^{n}, conuenit enim ita *Inst.* ‖ namque *Inst.*, namquam C^{n}, *conf. C^{a} pag. 290* ‖ 20 etiamsi *C*, licet *Inst.* ‖ quia *Goeschen*, qua *C*, *conf. C^{a} pag. 296* ‖ 21 exceptione *C*, *om. Inst.* ‖ 24 auctionem uenerit *C*, auctione uenierit *Goeschen* ‖ 27 *aut* ante *aut* antea *C* ‖ res *omisit C (conf. C^{a} pag. 298 med.)* ‖ 30 interdum autem euenit ut rursus C^{n}, rursus interdum euenit ut *Inst.*

iusta sit, inique reo noceat; quod cum accidat, adiectione
128 opus est adiuuandi rei gratia, quae duplicatio uocatur. Et si
rursus ea prima facie iusta uideatur, sed propter aliquam
causam inique actori noceat, rursus adiectione opus est, qua
129 actor adiuuetur, quae dicitur triplicatio. Quarum omnium
adiectionum usum interdum etiam ulterius quam diximus
uarietas negotiorum introduxit.
130 Videamus etiam de praescriptionibus quae receptae sunt
131 pro actore: saepe enim ex una eademque obligatione aliquid
iam praestari oportet, aliquid in futura praestatione est, ue-
luti cum in singulos annos uel menses certam pecuniam sti-
pulati fuerimus: nam finitis quibusdam annis aut mensibus
huius quidem temporis pecuniam praestari oportet, futuro-
rum autem annorum sane quidem obligatio contracta intelle-
gitur, praestatio uero adhuc nulla est; si ergo uelimus id
quidem quod praestari oportet, petere et in iudicium dedu-
cere, futuram uero obligationis praestationem in integro re-
linquere, necesse est ut cum hac praescriptione agamus EA
RES AGATVR CVIVS REI DIES FVIT; alioquin si sine hac prae-
scriptione egerimus, ea scilicet formula qua incertum pe-
timus, ‖ cuius intentio his uerbis concepta est QVIDQVID PARET pg.233
N. NEGIDIVM A. AGERIO DARE FACERE OPORTERE, totam obligatio-
nem, id est etiam futuram in hoc iudicium deducimus et
quae ante tem‖pus obligatio————————————|
131a ————————————|Item si uerbi gratia
ex empto agamus, *ut* nobis fundus mancipio detur, debemus
ita praescribere EA RES AGATVR DE FVNDO MANCIPANDO, ut post-
ea, si ueli‖mus uacuam possessionem nobis tradi, *trad—|—
————————————————————|

§ 128 = Inst. 4, 14, 2 ‖ § 129 = Inst. 4, 14, 3.

1 reo *C*, *om. Inst.* ‖ accidat *C*, accidit *Inst.* ‖ adiectione *C*, alia allegatione *Inst.* (*conf. quae supra ad § 126 adnotauimus*) ‖ 2—3 si rursus *Inst.*, si rursus si *C* ‖ 4 rursus ex adiectione *C*, rursus allegatione alia *Inst.* (*conf. quae supra ad § 126 adnotauimus*) ‖ 5 quae *Inst.*, quod C^{n}, *conf. C^{a} pag. 290* ‖ 6 adiectionum *C*, exceptionum *Inst.* ‖ etiam *C*, *om. Inst.* ‖ 7 introduxit *C*, introducit *Inst.* ‖ 12 nam] non C^{n}, *conf. C^{a} pag. 280* ‖ 19 fuit? *ex* fiet *correctum C* ‖ 24—25 *lacunam post* tempus *Krueger ad sensum sic supplet:* obligationis in iudicium deducuntur, ea neque in condemnationem ueniunt neque postea rursus de iis agi potest. ‖ 27 ita *supplementum incertum est, conf. C^{a}* ‖ mancipando C^{n} (*correctis sub finem litteris* an *ex* io *a* C^{1}) ‖ 28—29 *lacunam post* tradi *ad sensum, non ad ductus spatiumue (conf. C^{a}) ita e. g. supplet Krueger:* uel tradita ea de euictione nobis caueri, iterum ex empto agere possimus. nam si praescribere ⟨obliti⟩ sumus, totius etc.

—sumus, totius illius iuris obligatio illa incer|ta actione QVID-
QVID OB EAM REM N. NEGIDIVM A. AGERIO DARE FACERE OPORTET, per
in*ten*tionem consumitur, ut postea nobis agere uolentibus de
132 uacua possessione tradenda nulla supersit actio. Praescrip-
tiones *autem* appellatas esse ab eo quod *a*nte formulas prae-
133 scrib*u*ntur, plus quam manifestum est. *sed h*is quidem tem-
poribus, sicut supra quoque notauimus, omnes praescriptio-
nes ab actore proficiscuntur: olim autem quaedam et pro reo
opponebantur; qualis illa erat praescriptio EA RES AGATVR, *SI*
IN EA RE PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, quae nunc in spe-
ciem exceptionis deducta est, et locum habet, cum petitor
hereditatis alio genere iudicii praeiudicium hereditati faciat,
ueluti | cum singulas res pet*at*; est enim iniquum p*er* unius
(23 uersus pg.234
rei——|————————————————————
134 *in C legi nequeunt)*
————————————|———————————
————————*inten*tione formulae det————*m* est, pg.235
cui dar*i* oport*ea*t; et sane domino dar*i* oportet quod seruus
stipulatur: a*t* in praescriptione de *f*acto quaeritur, quod se-
135 cundu*m* naturalem significationem uerum esse debet. Quae-
cumque autem diximus de seruis, eadem de ceteris quoque
personis quae nostro iuri subiectae sunt, dicta intellegemus.
136 Item admonendi sumus, si cum ipso agamus qui incertum
*pro*miserit, ita nobis formulam esse propositam, ut prae-
scriptio inserta sit formula*e* loco demonstrationis, hoc modo
IVDEX ESTO. QVOD A. AGERIVS DE N. NEGIDIO INCERT*VM* STIP*VLATVS*

§ 133 *supra*] § 130.

2 per] pem? *C teste Goescheno* || 3 in(ten)tione? *C* || 5 autem *Goeschen*, siq· ? *C* || praescribuntur *Goeschen*, praescribentur C^n || 6 sed] si *C*, *conf.* C^a *pag. 301* || 9—10 *ad sensum suppleuit Lachmann* || 14 *sententiam e. g. sic perficit Krueger:* per unius rei petitionem uniuersae hereditati praeiudicium fieri. || *Agebatur deinde, ut uidetur, de aliis praescriptionibus, quae pro reo proponuntur (conf. Keller Der roemische Civilprocess etc. not. 489 seqq.); deinde Gaius reuertebatur ad praescriptiones, quae ab actoris parte proficiscuntur, et ad eam quidem speciem, quae non nisi definiendi negotii gratia, quo de agitur, inseruntur* || 16 *ea quae initio paginae codicis C 235 leguntur, cum proximis ita e. g. coniungit Krueger:* et siquidem ex contractu seruorum agatur, intentione etc. | det—m] *quod uerbum restituendum sit, nescimus; sane determinatum est uix Gaianum, nec magis ad codicis C ductus (conf.* C^a *) aut* (ex inten)tione formulae des(umendu)m est *aut similia quadrant* || 17 cui dare *(conf.* C^a *pag. 264)* oportet *C* || dare *C*, *conf.* C^a *l. l.* || 18 facto *Savigny*, pacto *C* || 18—19 secundu *C* || 23 promiserit *Goeschen*, permisserit C^n || 24 formulae *Goeschen*, formula *C (conf.* C^a *pag. 268 inf.)* || 25 INCERTVM *Goeschen*, incerte C^n *(conf.* C^a *pag. 305 inf.)* || STIPVLATVS EST *Goeschen*, stipem *C*, *conf.* C^a *pag. 304 uers. 1 seq. (ubi* modo *delendum est)*.

EST, CVIVS REI DIES FVIT, QVI*D*QVID OB EAM REM N. NEGIDIVM A.
137 *AGERIO* DARE FACERE OPORTET et reliqu*a*. Si cum sponsore
aut fideiussore agat*ur*, praescribi solet in persona quidem
sponsoris hoc modo EA RES AG*A*TVR, Q*VOD* A. AGERIVS DE L.
TITIO INCERTVM STIPVLATVS EST, QVO NOMINE N. NEGIDIVS SPONSOR
EST, CVIVS REI DIES FVIT, in persona uero fideiussoris EA RES
AGAT*VR*, QVOD N. NEGIDIVS PRO L. *TI*TIO INCERTVM FIDE SVA ESSE
IVSSIT, CVIVS *REI* D*I*E*S* FVIT; deinde formula subicitur.
138 Superest ut de interdictis dispiciamus.
139 Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter
auctoritatem suam finiendis controuers*ii*s *inter*ponit; quod
tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione
inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri
aut fieri prohibet: formulae autem *et uerborum* conceptiones
140 quibus in ‖ ea re utitur, interdicta ⟨——————⟩ dec*retaque*. uo- pg.236
cantur autem decreta, cum fieri aliquid iubet, ueluti cum praeci-
pit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur; interdicta uero, cum
prohibet fieri, ueluti cum praecipit, ne sine *u*itio possidenti
uis fiat, neue in loco sacro aliquid fiat: unde omnia interdicta
aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria uocantur.
141 Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri prohibuerit, statim
peractum est negotium, sed ad iudicem recuperatoresue it*ur*
et ibi editis formulis quaeritur, an aliquid aduersus praetoris
edictum factum sit, uel an factum non sit, quod is fieri ius-
serit. et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum
poena, ueluti cum per sponsionem ag*i*tur, sine poena, ueluti
c*um* ar*bi*ter petitur; et quidem ex prohibitoriis interdictis
semper per sponsionem agi solet, ex restitutoriis uero uel
exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur
quae ar*b*itraria uocatur.

§ 138 conf. Inst. 4, 15 pr. || § 139 inde ab 11 *quod* conf. Inst. 4, 15 pr.

1 quiquid C^n || 2 reliquia? C^n, *conf.* C^a *pag. 299 inf.* || si *C*; *fortasse scribendum* ⟨Sed⟩ si, *conf.* C^a *pag. 300 inf.* || 3 agat *C* || 4 agatur *Goeschen*, agetur C^n || QUOD A. AGERIVS] *conf.* C^a *pag. 256 et pag. 295* || 7 agat *C* | TITIO] tio *C*, *conf.* C^a *pag. 276* || 8 REI DIES *Goeschen*, heresde *C (conf.* C^a *pag. 263)* || subigitur C^n || 11 interponit *Caplick*, proponit C^n, *conf.* C^a *pag. 272* || 14 et uerborum *Huschke*, uerborum et C^n || 15 *locus corruptus e. g. sic fere redintegrari uidetur posse:* interdicta ⟨uocantur uel accuratius interdicta⟩ decretaque. || decretaque] dec——*(cum foramine, quod paulo probabilius e. g.* retaq· *quam* retaue *litteris expleri uidetur posse)* || 18 sine *Maffei*, sinede *C* || 22 proactum C^n || itur *Heise*, item *C*, *conf.* C^a *pag. 306 inf.* || 23 et *Heise*, etiam C^n, *conf.* C^a *pag. 267* || 26 agitur *Goeschen*, agetur C^n.

142 Principalis igitur diuisio in eo est, quod aut prohibitoria
143 sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria. Sequens in
eo est diuisio, quod uel adipiscendae possessionis causa con-
144 parata sunt uel retinendae uel reciperandae. Adipiscendae
possessionis causa interdictum accommoda*tur* bonorum pos-
sessori, cuius principium est QVORVM BONORVM; eius*que* uis et
potestas haec est, ut quod quisque ex his bonis quorum pos-
sessio alicui data es*t*, pro herede aut pro possessore || possi- pg.237
de*at*, id ei cui bonorum possessio data est, restituatur: pro
herede autem possidere uidetur tam is qui heres est, qua*m*
is qui putat se heredem esse; pro possessore *is* possidet qui
sine causa aliqua*m* rem hereditariam uel etiam totam heredi-
tatem sciens ad se non pertinere possidet: ideo autem ad-
ipiscendae possessionis uocatur ⟨*interdictum*⟩, quo*d* ei tantum
utile est qui nunc primum conatur adipisc*i* rei possessio-
nem; itaque si quis adeptus possessionem amiserit, desinit
145 ei id i*nter*dictum utile esse. Bonorum quoque emptori si-
militer proponit*ur* interdictum, quod quidam possessorium
146 uocant. Item ei qui publica bona emerit, eiusdem con-
dicionis interdictum proponitur, quod appellatur sectorium,
147 quod sectores uocantur qui publice bona mercantu*r*. In-
terdictum quoque quod appellatur Saluianum, ad*i*piscen-
dae possessionis ⟨*causa*⟩ co*n*paratum est, eoque utitur do-
minus fundi de rebus coloni quas *is pro* mercedibus fundi
148 pignori futuras pepigisset. Retinendae possessionis causa
solet interdictum reddi, cum ab utr*a*que parte de proprietate

§ 142 conf. Inst. 4, 3, 1 || § 143 conf. Inst. 4, 15, 2 || § 144 fere = Inst. 4, 15, 3 || § 147 = Inst. 4, 15, 3 || § 148 fere = Inst. 4, 15, 4.

4 retinendae] retinendae possessionis causa interdictum (*deletis tamen tribus ultimis uocabulis*) C^n || 5 accommodatur *Inst.*, accommodaturur C^n, *conf.* C^a *pag. 306* || 6 eiusque uis *Inst.*, eiusquis? *C* || 7 quisque ex his bonis C^n, ex his bonis quisque *Inst.* || 8 est *Inst.*, est si C^n, *conf.* C^a *pag. 266* || possideat *Inst.*, possideret C^n || 10 heres est] *conf.* C^a *pag. 270* || quam] quae C^n, *conf.* C^a *pag. 292* || 12 aliquae C^n, *conf.* C^a *pag. 292* || 14 interdictum *Inst.*, *om.* *C* || quod] q *C*, *conf.* C^a *pag. 293 uers. 10*, quia *Inst.* || 15 adipisci *Inst.*, adipisce *C* || 16 amiserit *C*, amiserit eam *Inst.* || 17 idictum *C*, *conf.* C^a *pag. 272* || 21 *post* mercantur *in* C^n *per errorem repetita sunt uerba* qui publice uona mercantur || 22 adipiscendae *Inst.*, apiscendae *C* || 23 causa *Inst.*, *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 259 uers. 9*) || 24 is pro mercedibus *Inst.*, ṡıpsemėrcedıbus (*sic*) *C* || 25 pignori futuras *ex* pignoris futuram *correctum* *C* || 26 utraque *Inst.*, utroque C^n.

alicuius rei controuersia est, et ante quaeritur, uter ex litiga-
toribus possidere et uter petere debeat; cuius rei gratia co*n*-
149 parata sunt VTI POSSIDETIS et VTRVBI. Et quidem VT*I* POSSIDETIS
interdictum de fundi uel aedium possessio*ne* redditur, VTRVBI
150 uero de re*r*um mobilium possessione. Et siquidem de fundo
uel aedibus interdicitur, eum potiorem esse praetor iubet, pg.238
qui eo tempore quo interdictum redditur, nec ui nec clam
nec precario ab aduersario possideat; si uero de re mo*b*ili,
*e*um potiorem esse iubet, qui maiore parte eius anni nec ui
nec clam nec precario ab aduersario posse*derit*; idque satis
151 ips*is* uerbis interdictorum significatur. S*ed* in VTRVBI inter-
dicto non solum sua cu*i*que possessio prodest, sed etiam
alteri*us* quam iustum est ei accedere, ueluti eius cui heres
extiterit, eiusque a quo emerit uel ex donatione aut dotis
nomine acceperit: itaque si nostrae possessioni iuncta alte-
rius iusta possessio *ex*uperat aduersarii possessionem, nos eo
interdicto uincimus: nullam autem propriam possessionem
habenti accessio temporis nec datur nec dari potest: nam ei
quod nullum est, nihil accedere potest: sed et si *u*itiosam
habeat possessionem, id est aut ui aut clam aut precario ab
aduersario adquisitam, non datur *a*ccessio; n*am* ei ⟨*possessio*⟩
152 sua nihil prodest. Annus autem retrorsus numeratur: itaque
si tu uer*bi* gratia VIII mensibus possederis prioribus, et ego
VII posterioribus, ego potior ero, quod tr*i*um priorum men-
sium possessio nihil tibi in hoc interdicto prodest, quod alte-
153 rius anni possessio est. Possidere autem uidemur non solum
si ipsi possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in
possess*ione* sit, licet *is* nostro iur*i* subiectus non sit, qualis
est colonus et inquilinus: per eos quoque, apud quos de-
posuerimus, aut quibus commodauerimus, aut quibus gratui-

§ 149 conf. Inst. 4, 15, 4a || § 153 fere = Inst. 4, 15, 5.

1 est *C*, sit *Inst.* || 3 quidem VTI] quidem ut C^n || 4 possessione *Inst.*, possessioriis *C*, *conf.* C^a *pag. 289* || 5 rerum *Inst.*, rebum *C* || possessione *Inst.*, possessionem? C^n, *conf.* C^a *pag. 281* || 10 possederit *Huschke*, possidet C^n || 11 ipsius *C* || sed *Goeschen*, si? *C*, *conf.* C^a *pag. 301* || 12 cuique] quique *uel* quoque C^n, *conf.* C^a *pag. 297* || 13 alterius *Goeschen*, alteris *C* || accedere *Goeschen*, accidere *C* || 21 accessio nam] naccessioñ? C^n, *conf.* C^a *pag. 280 uers. 22* || possessio *om.* *C* (*conf.* C^a *pag. 285 uers. 3 et pag. 289 uers. 8 seqq.*) || 24 trium] trum *C* || 27 etiam *C*, et *Inst.* || 28 possessione *Inst.*, possessionem C^n || is *Inst.*, in *C* || iuri *Inst.*, iure *C*.

tam habita‖tionem *praestiterimus*, ipsi possidere *uidemur*; et pg.239
hoc est quod *uulgo* dicitur retineri possessionem posse per
quemlibet, qui nostro nomine sit in possessione. quin etiam
plerique putant animo quoque *retineri* possessio⟨*nem*, *id est*
ut quamuis neque ipsi simus in possessione⟩ neque nostro no-
mine alius, tamen si non reli*n*quendae possession*is* animo
sed postea reuersuri inde disc*e*sserimus, retinere possessio-
nem uideamur. *adi*pisci uero possessionem per quos possi-
mus, secundo commentario rettulimus; nec ulla dubitatio est
quin animo possessionem *adi*pisci non poss*i*mus. Reciperan-
154 dae possessionis causa solet interdictum dari, si quis ex pos-
sessione ui deiectus sit: nam ei proponitur interdictum cuius
principium est VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, per quod is qui
deiec*it*, cogitur ei restituere rei possessionem, si m*odo* is qui
deiectus est, nec ui nec clam nec precario *possederit* ⟨*ab*⟩
*alte*ro, cum qui a me ui aut clam aut precario possidet, inpune
155 deici *potest*. Interdum tamen etsi eum ui deiecerim, qui a
me ui aut clam aut precario poss*e*der*it*, cogor ei restituere
possessionem, ueluti si armis eum ui deiecerim: n*am* propter
atrocitatem delicti in tantum patior actionem, ut omni modo
debeam ei restituere possessionem. armorum autem appel-
latione non solum scuta et gladios et galeas significari intelle-
gemus, s*ed* et fustes et lapides.
156 Tertia diuisio interdictorum in hoc est, quod aut sim-

§ 153 *secundo commentario*] 2, §§ 89 seq. 94 seq. ‖ § 154 usque ad 14 *possessionem* fere = Inst. 4, 15, 6 ‖ § 155 inde ab 21 *armorum* = Inst. 4, 15, 6 ‖ § 156 = Inst. 4, 15, 7.

1 praestiterimus *Boecking*, restituerimus aut quibus gratuitam habitationem (*per errorem repetititis quattuor uocabulis*) C^n ‖ *ad* uidemur *ducunt Inst.*, deuimur *C* ‖ 4—5 ⟨ ⟩ *additum ducibus Institutionibus* ‖ 6 relinquendae *Inst.*, reliquendae C^n ‖ possessionis *Inst.*, possion *uel* possioni *uel* possione C^n (*conf.* C^a *pag. 281 et pag. 287*) ‖ 7 discepsserimus *C* ‖ 8 adipisci *Inst.*, apisci *C* ‖ 10 animo *C*, animo solo *Inst.* ‖ adipisci *Inst.*, apisci *C* ‖ possumus C^n ‖ 11 interdictum dari C^n, interdici *Inst.* ‖ 11—12 possessione C^n, possessione fundi uel aedium *Inst.* ‖ 12 sit *C*, fuerit *Inst.* ‖ 14 deiecit *Inst.*, deiecisti *C* ‖ rei *C*, *om. Inst.* 15 possederit ab altero] (posse)de(rint alte)ro *in* C^n (*conf.* C^a *pag. 299 uers. 1*) *fuisse suspiceris*, *conf.* C^a ‖ 16 possideret C^n ‖ *post* inpune *addendum uidetur* a me *inuito codice C* ‖ 17 potest] p? C^n (*conf.* C^a *pag. 285 uers. 14*); *coniunctiuo* (possit) *uix opus est* ‖ 18 possideret C^n ‖ 19 nam] non C^n, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 21 resstituere C^n, *conf.* C^a *pag. 298* 22 intellegemus? *C cum Institutionum codice* W^a, intellegimus *Inst. codices* BPW^b ‖ 23 sed et *Inst.*, set? *C*, *conf.* C^a *pag. 301 uers. 3* ‖ 24 in hoc C^n, haec *Inst.*

157 plicia sunt aut duplicia. Simplicia *sunt* ueluti in quibus
alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria aut
exhibitoria: namque actor ‖ est qui desiderat aut exhiberi pg.240
aut restitui, reus is est a quo desideratur ut exhibeat aut
158 restituat. Prohibitoriorum aut*em* interdictoru*m* alia duplicia,
159 alia simplicia sunt. Simplicia sunt ueluti quibus prohibet
praetor in loco sacro aut in flumine publico ripaue eius ali-
quid facere *reum*: nam actor *est* qui desiderat ne quid fiat,
160 reus is qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt ueluti VTI
POSSIDETIS interdictum et VTRVBI: ideo autem duplicia uocan-
tur, quod *par* utriusque litigatoris in his condicio est, nec
quisquam praecipue reus uel actor intellegitur, sed unus-
quisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor
pari sermone cum utroque loquitur: n*am* summa conceptio
eorum interdictorum haec est VTI N*VN*C POSSIDETIS, QVOMINVS
ITA POSSIDEATIS, VI*M* FIERI VETO; item alterius VTRVBI HIC HOMO
DE QVO AGITVR [APVD QVEM] MAIOR*E* PART*E* HVIVS ANNI FVIT, QVO-
MINVS IS EVM DVCAT, VI*M* FIERI VETO.
161 Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de ordine
et de exitu eorum dispiciamus; et incipiamus a si*mpl*icibus.
162 ⟨*Si*⟩ igitur restitutorium uel exhibitorium interdictum red-
ditur, ueluti ut restituatur ei possessio qui ui deiectus est,
aut exhibeatur libertus cui patronus operas indicere uellet,
modo sine periculo res ad exitum perducitur, modo cum pe-
163 riculo. namque si arbitrum postulauerit is cum quo agitur,
accipit formulam quae appellatur ‖ arbitraria, et iudicis arbi- pg.241
trio si quid restitui uel exhi*b*eri debeat, id sine periculo exhi-

§ 157 = Inst. 4, 15, 7 ‖ § 158 = Inst. 4, 15, 7 ‖ § 159 = Inst. 4, 15, 7 ‖ § 160 usque ad 13 *sustinet* = *Inst.* 4, 15, 7.

1 ueluti C^n (*teste Goescheno*) *et Inst.*, *delet Huschke* ‖ 4 is est C^n, is *Inst. codd.* BP^a, est is $P^b W$ ‖ exhibeat aut restituat C^n, restituat aut exhibeat *Inst.* ‖ 5 autem *Inst.*, aut? *C*, *conf.* C^a *pag. 304 uers. 9* ‖ interdictorum *Inst.*, interdictorum interdum C^n (*ex dittographia*) ‖ duplici alia simplicia sunt C^n, simplicia sunt alia duplicia *Inst.* ‖ 6 quibus C^n, cum *Inst.* ‖ 7 aut C^n, uel *Inst.* ‖ 8 facere eum C^n, fieri *Inst.* ‖ actor est *Inst.*, actorem *C*, *conf.* C^a *pag. 265* ‖ 9 is *C*, *om. Inst.* ‖ 11 quod C^n, quia *Inst.* ‖ par *Inst.*, piscar· *C* ‖ 13 partes *C*, partem *Inst.* ‖ 14 utrousque C^n ‖ nam] non C^n, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 15 nunc] n *C*, *conf.* C^a *pag. 282 uers.* 7 ‖ 16 uin *C* ‖ hic] hisc (*expuncta* s *littera*) *C* ‖ 17 *uerba* APVD QVEM *ex glossemate ad* VTRVBI *adscripto nata esse uidit Mommsen* (*conf. Dig. 43, 31, 1*) ‖ maiore parte *Goeschen*, maiores partes *C* ‖ 18 uin *C* ‖ 20 simplicibus] sinpublicibus *C* ‖ 25 namque] *conf.* C^a *pag. 280 uers. 19* ‖ 27 exhibeat *C*.

bet aut restituit, et ita absolui*tur*; quodsi nec restituat neque exhibeat, quanti ea res est condemna*tur*: *sed* et acto*r* sine poena experitur cum eo que*m* neque exhibere neque restituere quicquam oporte*t*, praeterquam si calumniae iudicium ei oppositum fuerit decimae partis; quamquam Proculo placu*it denegan*dum calumniae iudici*um ei* qui ar*b*itrum postulaue*rit*, quasi hoc ipso confessus uideatur restituere se uel exhibere de*bere*: sed alio iure utimur; et recte: *pot*ius enim *ut m*odestiore uia litige*t*, arbitrum quisque petit quam
164 quia con*fitetur*. Obseruare ⟨*autem*⟩ debet is qui uult arbitrum petere, ut statim petat, antequam ex iure exeat, id est antequam a praetore *dis*cedat: sero enim petentibus non in-
165 dulgetur. *ita*que si arbitrum non petierit, sed tacitus de iure exierit, cum periculo res ad ex*i*tum perduci*tur*: nam actor prouocat aduersarium sponsione ⟨*quod*⟩ contra edictum praetoris non exhibuerit aut non restituerit; ille autem aduersus sponsionem aduersarii restipulatur; deinde actor quidem sponsionis formulam edit aduersario; ille huic inuicem restipulationis: sed actor sponsionis fo*rmulae subicit* et aliu*d* iudicium de re restituenda uel exhibenda, ut si sponsione uicerit. nisi ei res exhibeatur aut restituatur, ‖ (*24 uersus* pg. 242
in C legi nequeunt) ——————|
———aliu*d* facere quam *qu*————dicat *qu*————| pg. 243
(*7 uersus in C legi nequeunt*) ——————|
——————appellata———|
(*3 uersus in C legi nequeunt*) ——————|
———intelle——————|
(*2 uersus in C legi nequeunt*) ——————
——————qua——————|

1 absoluit *C* ‖ 2 actores *C*, *conf.* C^a *pag. 298 uers. 29* ‖ 3 quem] que C^n, *conf.* C^a *pag. 290 inf.* ‖ 4 oportet] oportere? C^n, *conf.* C^a *pag. 283* ‖ 6 *ad sensum suppletum est* ‖ iudicio(mi)? *C* ‖ ei] eia? *C* ‖ 8 potius] iius? *C* ‖ 9 litigiet? *C* ‖ 9—10 *ad sensum suppletum est* ‖ 10 autem *e. g. additum est* (*conf.* C^a *pag. 257 uers. 18*) ‖ 12 indulgentur C^n, *conf.* C^a *pag. 265* ‖ 13 itaque] ihq? C^n, *sed ita, ut secunda* (*et fortasse prima quoque*) *harum litterarum correctionem passa esse uideatur* ‖ 15 sponsionem *C* ‖ quod *om. C*, *conf.* C^a *pag. 295 uers. 13* ‖ 19 *suppleuit Huschke*, *conf. tamen* C^a ‖ 22 *sententiam post* restituatur *duce Hollwegio ita fere perficere possis:* quanti ea res erit, aduersarius ei condemnetur.

(*3 uersus in C legi nequeunt*) ——————|
modis——————————|
——————paratus fuit——————|
166 (*3 uersus in C legi nequeunt*) ——————‖
——————fructus licitando, is tantisper in possessione pg. 244 con|stituitur, si modo aduersario suo fructuaria stipu*latione ca*|*uerit*, *cuius* uis *et* potestas haec est, ut si contra eum *de poss*|essi*one* pronun*tiatum fuerit*, *e*am summam aduer|sario soluat. haec autem licendi contentio fructus licita|tio uocatur, scilicet quia——————|——————
——————postea alter | alterum sponsione prouocat, quod aduersus edictum praetoris possidenti si*bi u*is facta *sit*, et inuicem ambo restipulan|tur aduersus sponsionem: uel——————| una inter eos sponsio item*que r*estipulatio u*na*——————| ad eam fit.——————
——————|——————
166a ——————|resti——————
——————iudex apud quem de ea | re agitur, illud scilicet requirit ⟨*quod*⟩ praetor interdicto conplexus est, id est uter eorum eum fundum easue aedes per id tempus quo interdict*um* redditur, nec ui nec clam nec precario posseder*it*. cum iudex id explorauerit, et forte secundum me iudicatum sit, aduersarium mihi et sponsionis et restipulationis summas quas cum eo feci, condemnat, et conuenienter me sponsion*is* et restipulationis, quae mecum factae sunt, absoluit; et hoc amplius si apud aduersarium meum possessio

5 *in eis, quae paginam codicis C 244 praecesserunt, Gaius agere coeperat de ordine et exitu interdictorum retinendae possessionis* ‖ *ante* fructus licitando *Krueger* (*Kritische Versuche pag. 92*) *e. g. haec supplet:* et uter eorum uicerit **fructus licitando**, etc. ‖ 10 *post* quia *Krueger e. g. haec supplet ad sententiam perficiendam:* de eo inter se certant, utri fructuum perceptio interim committenda sit. **postea alter** etc. ‖ 13 sit] est C^n ‖ 14 *Adolphus Schmidt* (*Interd. pag. 288*) *ita supplet:* **uel** si unus tantum sponsione prouocauit alterum, **una inter eos sponsio** etc.; *Huschke ita:* **uel** stipulationibus iunctis [duabus] **una inter eos sponsio** etc. ‖ 15 *fortasse e. g.* **restipulatio una** tantum **ad eam fit** *supplendum est; quid post* ad eam fit *apud Gaium extiterit, dici nequit* ‖ 18 *ea quae proxime ante* iudex *praecesserunt, duce Huschkio ad sensum ita suppleri possunt:* Editis deinde formulis sponsionum et restipulationum **iudex apud** etc., *conf. tamen* C^a ‖ 19 quod *omisit C* (*conf.* C^a *pag. 294*) ‖ 21 interdicto C^n, *conf.* C^a *pag. 305 inf.* ‖ possederit *Huschke*, possideret C^n ‖ 25 sponsiones *C*.

est, qu*ia* is fructus licitatione uicit, nisi restituat mihi possessionem, Cascelliano siue ‖ secutorio iudicio condemnatur. pg.245
167 Ergo is qui fructus licitatione uicit, si non probat ad se pertinere possessionem, sponsionis et restipulationis et fructus licitationis summam poenae nomine soluere et praeterea pos*s*essionem restituere iubetur; et hoc amplius fructus quos interea percepit, reddit: summa en*i*m fructu*s* licitationis non pretium est fructuum, sed poenae nomine soluitur, quod quis alie*n*am possessionem per hoc te*m*pus retinere et facultatem fruendi na*n*cisci conatus est.
168 Ille autem qui fructus licitatione uictus est si non proba*u*erit ad se pertinere possessionem, tantum sponsionis et restipulationis summam poenae nomine debet.
169 Admonendi tamen sumus liberum esse ei qui fructus licitatione uictus erit, omissa fructuaria stipulatione, sicut Cascelliano siue secutorio iudicio de p*ossess*ione reciperand*a* experitur, ita *similiter* de fructus licitatione agere: in quam rem proprium iudicium conparatum est, quod appellatur fructuarium, quo nomine actor iudicatum solui satis accip*it*: dicitur autem et hoc iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis uictoriam; sed non aeque Cascellianum uocat*ur*.
170 Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera ex interdicto facere nolebant, atque ob id non poterat res expediri, praetor ‖ in eam rem prospexit et co*n*parauit interdicta, pg.246 quae secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur. quoru*m uis et potestas haec est, ut qui* cetera ex interdicto non faciat, ueluti qui uim non faciat aut fructus non lice*a*tur aut qui fructus licitationis sat*is* non det aut si sponsion*es* non faci*at* sponsion*um*ue iudicia non accipiat, siue possid*eat*, | restituat aduersario possessionem, *siue non posside*|*at*, *uim i*lli possiden*ti* n*e* faciat. Itaque etsi alias potue*rit* | interdicto VTI POSSIDETIS uincere, si cetera ex interdict*o*|————————tamen per interdictum secundarium —|———————————— *(2 uersus*

1 quia] quam C^n, *conf.* C^a *pag. 293* ‖ 5—6 possessionem] *conf.* C^a *pag. 284 inf. et pag. 287 uers 30* ‖ 6 *uerba inde a* quos *usque ad* 7 fructus *in* C^n *per errorem bis scripta sunt* ‖ 9 alienanam C^n, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 10 namcisci *C* ‖ 15 reciperandae *C* ‖ 19 accipiatur C^n ‖ 25 quorun b(is et potest)as *h*(e)*c* ē (ut q̍) cetera *fuerit in* C^n, *conf.* C^a ‖ 26 *(initio)* facit *C* ‖ licetur C^n ‖ 27 sata non dat? C^n ‖ sponsiones] sponsionibus C^n ‖ facit *C* ‖ 28 sponsionisue *C* ‖ possideat] possideatet C^n ‖ 29 *suppleuit Krueger Kritische Versuche pag. 84* ‖ 30 ne] n *(i. e.* non?*) C*, *conf.* C^a *pag. 280* ‖ 30—32 *transposito uocabulo* tamen *sententia ita e. g. redintegrari uidetur posse:* **Itaque etsi alias potuer**it **interdicto VTI POSSIDETIS uincere**, tamen **si cetera ex interdict**o facere noluerit, **per interdictum secundarium** possessio in aduersarium transfertur. — *In proximis ars nesciendi exercenda est.*

in C legi nequeunt)
——————————————————————————|
————————————secundarium——————|
——————————————quamuis hanc opinion*em*—|
——————*Sab*inus et Cassius secuti fuerint————|
(9 uersus in C legi nequeunt)
——————————————————————————‖
(20 uersus in C legi nequeunt)
——————————————————————————| pg.247
171 ——————————————————————*modo*| pecuniaria poena modo iurisiurand*i* religione———|——— eaque praetor————————|——————— 9 ————aduersus in*fitiantes ex quibusdam* ‖ causis dupl*i* pg.248 actio constituitur, ueluti si iudicati aut depensi aut damni iniuriae aut legatorum per damnationem relict*o*rum nomine agitur: ex quibusdam causis sponsionem facere permittitur, ueluti de pecunia certa credita et pecunia constituta; sed certa*e* quidem creditae pecuniae tertiae partis, constitutae uero pecuniae partis dimidiae.
172 Quodsi neque sponsionis neque dupli actionis periculum ei cum quo agitur *i*niungatur, ac ne statim quidem ab initio pluris quam simpli sit actio, permittit praetor iusiurandum exigere NON CALVMNIAE CAVS*A* INFITIAS IRE: unde quamuis heredes uel qui heredum

§ 171 init. conf. Inst. 4, 16 pr.; inde ab 10 *aduersus* usque ad 13 *agitur* fere = Inst. 4, 16, 1.

8 iurisiurandi *Inst.*, iurisiurando *C*, *conf.* C^a *pag. 272* ‖ 6—10 *in ultimis paginae codicis C 247 uersibus duce Institutionum 4, 16 pr. talia fere extitisse suspiceris:* Nunc admonendi sumus, ne facile homines ad litigandum procedant, temeritatem tam agentium quam eorum cum quibus agitur coerceri modo **pecuniaria poena modo iurisiurand***i* **religione** modo metu infamiae; **eaque praetor** etc.; *sed, si incertis codicis C ductibus (conf.* C^a*) fides habenda est, Gaius omissa* nunc admonendi sumus *structura fortasse ultima hoc potius modo expresserat:* temeritas tam agentium quam eorum cum quibus agitur, modo | **pecuniaria poena modo iurisiurand***i* **religione** ⟨modo metu infamiae⟩ coer|**cetur** *(in C fuerit* (coer)centur*)* ‖ 10 *suppletum ex Inst.* ‖ dupli *Inst.*, duplici *C* ‖ 12 relictorum *Inst.*, relictum *C* ‖ 15 certa *C* ‖ 17 iniungatur *Lachmann*, coniungatur C^n *(conf.* C^a *pag. 260 uers. 9 et pag. 320 uers. 35)* ‖ 19 iurisiurandum *C (conf.* C^a *pag. 272 uers. 29)* ‖ 20 causae *C*, *conf.* C^a *pag. 259.*

loco *ha*|bentur,———obligati *si*nt, item femin*ae* pupill*i*|-
que ex*imantur* periculo sponsionis, iubet tamen eos iurare.
173 Statim aut*em* ab initio pluris quam simpli actio est ueluti
furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, concepti et
oblati tripli: nam ex his causis et aliis quibusdam, siue quis
neg*e*t siue fateatur, pluris quam simpli est actio.
174 Actoris quoque calumni*a* coercetur modo calumniae iudi-
cio, modo contrario, modo iureiurando, modo restipulatione.
175 Et quidem calumniae iudicium aduersus omnes actiones locum
habet, et est decimae partis, p*raeterquam quod* aduersus adser-
176 torem tertiae partis est. liberum est autem ei cum quo agitur,
aut calumniae iudicium opponere aut iusiurandum exigere, non
177 calumniae causa agere. Contrarium autem iudicium ex certis
causis constitui*tur*, | ueluti si iniuriarum agatur, et si cum pg. 249
muliere eo nomine agatur, quod dic*a*tur uentris nomine
in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem
transtulisse, et si quis eo nomine agat, quod dicat se a
praetore in possessionem missum ab alio quo admissum
non esse; sed aduersus iniuriarum quidem action*em* de-
178 cimae partis datur, aduersus uero duas istas quintae. Seue-
rior autem coerc*i*tio est per contrarium iudicium; n*am* ca-
lumniae iudicio decimae partis nemo damn*a*tur nisi qui in-
tellegit non recte se agere, sed uexandi aduersarii gratia
actionem instituit, potiusque ex iudicis errore uel *i*niqui-
tate uictoriam sperat quam ex causa ueritatis: calumnia
enim in adfect*u* est, sicut furti crimen: contrario uero iu-
dicio omni modo damnatur actor, si causam non tenuerit,
licet ali*qu*a opinione inductus crediderit se recte agere.

§ 173 = Inst. 4, 16, 1 med. || § 174 usque ad 7 *coercetur* = Inst. 4, 16, 1 med.

1 *lacunam ante* obligati *Krueger sic fere supplet:* nisi ex suo facto, *conf. tamen* C^a (simplo tenus?) || sunt C^n, *conf.* C^a *pag. 301 inf.* || feminis pupillisque C^n || 3 autem *Inst.*, āħ C^n, *conf.* C^a *pag. 257* | actio est C^n, est actio *Inst.* || 6 neget *Inst.*, negat *C* || 7 actoris *C*, item actoris *Inst.* || calumnia *Inst.*, calumniae *C* || 10 praeterquam quod] p̀ꝑq̀ꝗ *in* C^n *extitisse quominus suspicemur, spatii in C angustiae non uidentur prohibere* || 14 constituitur] constitu*u*(ntur)? *C*, *conf.* C^a || 15 dicatur *Goeschen*, dicetur *C* || 17 transtulisset C^n || 19 actionis C^n *(conf.* C^a *pag. 257)* || 21 coercetio *C* || nam] non *C*, *conf.* C^a *pag. 280* || 22 damnetur C^n || 24 ueli|iniquitate *C* || 26 adfectum *C* || 28 aliqua *Goeschen*, alia? *C (conf.* C^a *pag. 289 uers. 25)*, falsa *Mommsen*.

179 Vtique autem ex quibus causis contrario iudicio ag*i* potest,
etiam calumniae iudicium locum habet; sed alterutro *tan-
tum* iudicio agere permittitur: qua ratione si iusiurandum
de calumni*a* exactum fuerit, quemadmodum calumniae iu-
180 dicium non datur, ita et contrarium *dari non* debet. Resti-
pulationis quoque poena ex certis causis fieri solet; et
quemadmodum contrario iudicio omni modo condemnatur
actor, si causam non tenuerit, nec requiritur an scierit non
recte se agere, ita etiam restipulationis poena omni | modo pg. 250
181 damnatur actor———*rest*i*pulati*|onis poena
petitur, ei neque calumniae iudicium opponitur, neque iu-
risiurandi religio *in*iungitur; nam contrarium iudicium *in*
his causis locum non habere palam est.
182 Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, ueluti
furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum: item pro socio,
fiduciae, tutelae, mandati, depositi: sed furti aut ui ⟨*bono-
rum*⟩ raptorum aut iniuriarum non solum damnati notantur
ignominia, sed etiam pacti, ut in edicto praetoris scriptum est;
et recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis an
ex contractu debitor sit. *n*am illa parte | edicti id ipsum
nominatim *exprimitur*———*igno*|miniosu———qu—
prohibe———postul———*procura*|tor dari procuratorem
adhibere———|rio nomine iudicio interue-
nire———|
183 |In summa sciendum est eum *qu*———
opor|tere et eum qui uocatus est———|
———ere. Quasdam *tamen personas* sine |

§ 182 usque ad 20 *sit* fere = Inst. 4, 16, 2.

1 agi *Lachmann*, agere *C* || 2 tantum] t̄m· C^n, *conf.* C^a *pag. 308 uers. 20* || 4 calumnia] calumniae *C* || 5 dari non *Goeschen*, non dari *C* || 10 *Krueger ad sensum e. g. sic supplet:* **damnatur actor**, si sponsione uictus est. (§ 181) A quo autem **restipulationis** etc. || restipulationis] (re)st(i)pulatio|onis *C teste Goescheno* || 12 niiungitur C^n || 14 quibusdam *C*, ex quibusdam *Inst.* || 16 furti *C*, furti quidem *Inst.* || bonorum *Inst.*, *om. C*, *conf.* C^a *pag. 311 uers. 1* || 20 nam] item *C*, *conf.* C^a *pag. 280 uers. 24* || 21—24 *lacunas e. g. ita fere ad sensum supplere possis:* **illa parte edicti id ipsum nominatim** exprimitur, pactum quoque igno**miniosum** fieri, qua **prohibetur** pro aliis **postulare** uel procurator **dari** ⟨uel⟩ **procuratorem adhibere** cognitoremue uel cogni**torio nomine iudicio interuenire.** || 25—27 *quid Gaius dicere uoluerit, facile apparet:* eum qui agere uult, aduersarium

permissu praetoris in ius uocare non licet, ueluti par*entes*
pa|tronos patron*a*sque, liberos et parentes patroni patro-
naeue; et in e*um* qui aduersus ea egerit, poena const*i*-
184 *tuitur*. Cum autem in ius uocatus fuerit aduersarius, ne-
que *e*o die finiri potuerit negotium, uadimonium ei facien-
185 dum est, id est ut promittat se certo die sisti. Fiunt au-
tem uadimonia quibusdam ex causis pura, id est sine sa-
tisdatione, quibusdam cum satisdatione, | quibusdam iure- pg.231
iurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id est ut
qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summa*m*
uadimonii condemnetur: eaque singula diligenter praetoris
186 edicto significantur. Et siquidem iudicati depensiue age-
tur, tanti fi*e*t uadimonium, quanti ea res erit; si uero ex
ceteris causis, quanti actor iurauerit n*on* calumniae causa
postulare sibi *u*adimonium promitti: nec tamen ⟨*pluris quam*
partis dimidiae, *nec*⟩ pluribus quam sestertium C̄ M̄ fit ua-
dimonium: itaque si centum milium res erit, nec iudicati
depensiue ag*e*tur, non plus quam sestertium quinquaginta
187 mili*um* fit uadimonium. Q*u*as autem personas sine per-
missu praetoris inpune in ius uocare non possumus, eas-
dem ne*c* uadimonio inui*t*as obligare *p*ossumus, praeter-
qua*m* si praetor aditus pe*r*mittat.

in ius uocare oportere, et eum qui uocatus est, omni modo sequi debere, aut si sequi noluerit, ui duci licere (*an* uindicem pro se dare debere?); *quaeritur tamen, quibus uerbis Gaius hanc sententiam expresserit.*

2 patronasque] patronosque C^{n} ‖ 3 eum] eam *C* ‖ egerit *C*, *expectes* fecerit ‖ 4—5 neque eo] nequeo C^{n} ‖ 6 autem] aut C^{n}, *conf.* C^{a} *pag.* 257 ‖ 10 summa *C* ‖ 13 fiet *Goeschen*, fiat *C* ‖ 15—16 ⟨ ⟩ *addidit Huschke* ‖ 18 agetur *Goeschen*, ageretur C^{n} ‖ 19 milia *C*, *conf.* C^{a} *pag. 278* ‖ qas? *C*, *conf.* C^{a} *pag. 289* ‖ 21 nec] ne *C*, *conf.* C^{a} *pag. 280 inf.* ‖ inuicas *C* ‖ possumus] n̄ possumus C^{n}, *conf.* C^{a} *pag. 281 uers. 30* ‖ praeterqua C^{n} (*conf.* C^{a} *pag. 289 uers. 26 et pag. 291 inf.*).

INDEX NOMINVM[1].

1) Nomina legis latorum conf. sub u. ‚lex'.

Typis Breitkopfii & Haertelii Lipsiensium.

This book is due two weeks from the last date stamped below, and if not returned at or before that time a fine of five cents a day will be incurred.
